NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 27

Istraživanja, napomene, hronologija
i priprema za štampu
MILOVAN DŽELEBDŽIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM DVADESET SEDMI

1. MART – 30. APRIL 1945.

IZDAVAČKI CENTAR KOMUNIST
BEOGRAD 1988.

PREDGOVOR

Titovi radovi koji se objavljuju u ovom tomu nastali su od 1. marta do 30. aprila 1945, tj. u vrijeme kada je Demokratska Federativna Jugoslavija priznata i de jure od strane velikih sila antihitlerovske koalicije, što je bio presedan u drugom svjetskom ratu.

Na sovjetskom frontu Crvena armija je postizala nove uspjehe. Njene trupe izvele su bečku i gornjošlesku operaciju, zauzele Kenigsberg (sada Kalinjingrad), oslobodile u sadejstvu s Poljskom narodnom armijom Poljsku, a s čehoslovačkim jedinicama i veći dio Čehoslovačke. Početkom aprila završeno je oslobođenje Mađarske, zauzet je Beč i otpočela je berlinska operacija, koja je završena 8. maja 1945, pošto je prethodno, 2. maja, zauzet Berlin, glavni grad nacističke Njemačke, u kome je Hitler, samo dva dana ranije, 30. aprila 1945, izvršio samoubistvu u bunkeru Rajhskancelarije.

Na zapadnoevropskom frontu savezničke armije poslije proboja Zigfridove linije u februaru, početkom marta su izbile na rijeku Rajnu, zatim su preduzele ofanzivu u Sarskoj oblasti, kao i forsiranje rijeke Rajne, čime su otpočele bitku za Rur. Do kraja aprila savezničke jedinice su zauzele veći dio zapadne Njemačke, da bi se 25. aprila 1945. na rijeci Elbi, kod mjesta Torgau, spojile s jedinicama 2. ukrajinskog fronta Crvene armije; time su njemačke armije bile razdvojene na dva dijela.

Na italijanskom frontu završavani su tajni pregovori vođeni između Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju i komande njemačkih jedinica na tom dijelu fronta o kapitulaciji svih njemačkih snaga u Italiji (Grupe armija »C«). Dvadeset devetog aprila 1945, bez znanja njemačke Vrhovne komande, u Kazerti je potpisan akt o bezuslovnoj kapitulaciji. Relativno mirovanje na italijanskom ratištu prestalo je 9. aprila 1945. Tada su savezničke jedinice prešle u proljećnu ofanzivu napredujući skoro bez otpora prema sjevernoj Italiji i Julijskoj krajini u vrijeme kad su njemačke jedinice pružale grčevit otpor 4. armiji Jugoslovenske armije s namjerom da što duže zadrže jugoslovenske jedinice u njihovom napredovanju prema rijeci Soči kako bi kapitulirale pred savezničkim jedinicama kada one izbiju na taj prostor.

Na jugoslovenskom ratištu, pak, borbe su trajale i dalje s nesmanjenom žestinom, a naročito na dravskom frontu i u Lici, gdje je novofor-

mirana 4. armija JA preduzela 20. marta 1945. ličko-primorsku operaciju s ciljem da što prije oslobodi Liku, Gorski kotar i dio Hrvatskog primorja kako bi se stvorili uslovi za što uspješnije napredovanje prema Rijeci i Trstu odnosno rijeci Soči. Do kraja aprila jedinice 4. armije izbile su na staru jugoslovensko-italijansku granicu, dok su 1. i 3. armija 11/12. aprila 1945, a 2. armija malo ranije, prešle u proljećnu ofanzivu za konačno oslobođenje zemlje i uništenje ili zarobljavanje neprijatelja na tlu Jugoslavije.

Na državno-političkom planu svakako se izdvajaju dva događaja od istorijskog značaja: obrazovanje Privremene vlade (Ministarskog savjeta) Demokratske Federativne Jugoslavije na čelu s Titom 7. marta u Beogradu i Titova nova posjeta Sovjetskom Savezu od 5. do 20. aprila 1945.

Obrazovanje Privremene jugoslovenske vlade bilo je kruna svih Titovih napora učinjenih na diplomatskom polju u proteklih 14 mjeseci kroz prepisku i lične kontakte s Čerčilom i Šubašićem. Obrazovanjem Privremene vlade uklonjene su i sve vještačke barijere za priznanje i de jure nove Jugoslavije, a da odluke AVNOJ-a praktično nisu bile ničim ugrožene.

O obrazovanju Privremene vlade govori se u četiri dokumenta koji se objavljuju u ovom tomu. To su: Titov govor od 5. marta 1945. koji je održao na sjednici Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije u vezi s podnošenjem ostavke Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ-a) Predsjedništvu Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije; tekst ostavke NKOJ-a koji je Tito uručio Predsjedništvu AVNOJ-a; Ukaz o obrazovanju Ministarskog savjeta Demokratske Federativne Jugoslavije koji su 7. marta 1945. izdali kraljevski namjesnici dr Srđan Budisavljević, dr Ante Mandić i inž. Dušan Sernec uz Titovu saglasnost, i Deklaracija Privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije koju je Tito pročitao preko radija 9. marta 1945.

U vezi s posjetom jugoslovenske delegacije na čelu s Titom Sovjetskom Savezu objavljuju se svi Titovi govori (zdravice) koje je on tada održao, kao i tekst Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, koji je potpisan 11. aprila 1945. u Moskvi. To je bio prvi međudržavni ugovor koji je Demokratska Federativna Jugoslavija potpisala s jednom prijateljskom zemljom i saveznikom u drugom svjetskom ratu. Tada je, 13. aprila 1945, potpisan u Moskvi trgovinski ugovor.

Za vrijeme ove posjete Sovjetskom Savezu Tito je s delegacijom boravio u Moskvi 12 dana za koje vrijeme je imao razgovore i susrete s visokim sovjetskim državnim i partijskim funkcionerima na čelu sa Staljinom. Pri povratku u domovinu zadržao se tri dana u Ukrajini, gdje se susreo s tadašnjim predstavnicima državnog i partijskog ruko-

vodstva SSR Ukrajine D. Z. Manuilskim i N. S. Hruščovom, ali o tom nemamo dokumenata.

Tito je 11. i 12. marta 1945. vodio razgovore s general-lajtnantom Ajrom Ikerom, vrhovnim savezničkim vazduhoplovnim komandantom na Sredozemlju, o čemu je dnevna štampa objavila 15. marta i zvaničan kominike. Osim tog kominikea i izjave koju je Iker dao za štampu o doprinosu jugoslovenskih naroda u spasavanju nekoliko hiljada američkih avijatičara koji su bili primorani da se prilikom preletanja preko Jugoslavije spuštaju iz oštećenih aviona na jugoslovensku teritoriju – drugi dokumenti o sadržini dvodnevnih razgovora Tito – Iker nisu sačuvani.

Veoma značajni dokumenti koji se objavljuju u ovom tomu odnose se na prepisku Tito – Aleksander započetu poslije Aleksanderovog odlaska iz Beograda 28. februara 1945, a potom nastavljanu do svršetka drugog svjetskog rata. U toj prepisci dominiraju dokumenti u vezi s problemom Istre, Slovenačkog i Hrvatskog primorja i Trsta, kao i s pitanjem usklađivanja zajedničkih operacija i saradnje u završnim operacijama. U svojim zahtjevima i odgovorima upućenim Aleksanderu, uz puno razumijevanje rješavanja svih pitanja vezanih za što uspješnije izvođenje zajedničkih operacija, Tito je istovremeno pokazao čvrstinu u odbrani teritorijalnog integriteta i suvereniteta zemlje, kao i legitimnih prava jugoslovenskih naroda na teritorije koje su poslije prvog svjetskog rata pripale Kraljevini Italiji kao cijena koju su tadašnje savezničke sile (Antanta) platile Italiji za njen ulazak u rat na njihovoj strani. Tito je u tim dokumentima koje je upućivao feldmaršalu Aleksanderu jasno stavio do znanja da su se narodi s tog područja plebiscitarno, s oružjem u ruci, opredijelili za život u novoj Jugoslaviji.

Kao i u prethodnim tomovima, i u ovom tomu preovlađuju razna Titova naređenja, direktive i druga akta vojne prirode. Među takvim dokumentima, koji su od većeg značaja, svakako su Titova odluka o preimenovanju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju, reorganizaciji Vrhovnog štaba NOV i POJ u Generalštab JA, a Mornarice NOVJ u Jugoslovensku mornaricu, kao i odluka o formiranju 4. armije JA od postojećih 7, 8. i 11. korpusa JA.

Među dokumentima takve vrste najviše je onih koje je Tito uputio štabovima 1, 2. i 3. armije, u vezi s njihovim dejstvima, a posebno 4. armije JA u njenom istorijskom pohodu za oslobođenje Istre, Slovenačkog i Hrvatskog primorja i Trsta. Tim naređenjima Tito je usmjeravao dejstva ovih krupnih strategijskih formacija Jugoslovenske armije u drugoj etapi završnih operacija za oslobođenja zemlje, koja je počela 20. marta 1945. ličko-primorskom operacijom 4. armije JA. U pojedinim direktivama Tito je išao i u podrobniju razradu izvjesnih zadataka pomenutih armija s obzirom na važnost operacija koje su one izvodile.

U svojim naređenjima upućivanim Štabu 3. armije Tito je posebnu

pažnju poklanjao njenim jedinicama na lijevoj obali Drave (12. korpusu) u vrijeme kada je njemačka Vrhovna komanda vršila obimne pripreme za tvz. proljećnu ofanzivu (operaciju »Fruehlingserwachen« – »Proljećno buđenje«) sjeverno od Drave da bi se sovjetske, jugoslovenske i bugarske jedinice odbacile na istok, nabacile na Dunav i tu se pristupilo njihovom uništavanju i zarobljavanju. U toku tih operacija Tito je ostvario specifičan oblik saradnje sa Štabom 3. ukrajinskog fronta, kojim je, s jedne strane, obezbjeđivao naophodnu kooridinaciju i operativnu efikasnost vojnih dejstava, a s druge, potrebnu nezavisnost i samostalnost jugoslovenske 3. armije.

Grupa dokumenata koja se odnosi na operacije 2. armije JA predstavlja naređenja za dejstva njenih jedinica u istočnoj Bosni i u karlovačkoj i zagrebačkoj operaciji i govori o mjerama koje je Tito preduzeo zbog poraza njene 25. divizije na širem području Trebave.

Veći broj naređenja i direktiva Tito je uputio štabovima 2, 3. i 5. korpusa JA, među kojima odluku za formiranje Operativne grupe udarnih korpusa (2, 3. i 5. korpusa) za dejstva prema Sarajevu. Tito je usmjeravao dejstva ove grupe sve dok Sarajevo nije bilo oslobođeno 6. aprila 1945, a potom je jedinice 2. i 5. korpusa potčinio Štabu 2. armije JA, dok je štabove pomenutih korpusa rasformirao.

Veoma značajnu grupu dokumenata koji se objavljuju u ovom tomu čine naređenja i direktive koje je Tito upućivao Štabu 4. armije JA. On je pažljivo pratio dejstva ove armije, koja je u završnim operacijama napadala na najvažnijem pravcu, tj. prema Rijeci i Trstu, pa je i usmjeravao njene operacije i ojačavao je jedinicama 4. korpusa i 2. armije i u vezi s tim izdavao potrebna naređenja Glavnom štabu Hrvatske i Štabu 2. armije.

Da bi olakšao dejstva 4. armije prema Rijeci i Trstu, Tito je izdao i niz naređenja Glavnom štabu Slovenije u kojima je iznio osnovne smjernice za dejstva njegovih jedinica u neposrednim borbama za Trst i za obezbjeđenje desnog (sjevernog) boka 4. armije. Iz tih direktiva i naređenja, vide se Titova odlučnost i zamisao za što brže izbijanje jedinica 4. armije na rijeku Soču s prvenstvenim ciljem da oslobode Trst prije nego što jedinice savezničke 15. grupe armija stignu na to područje. Tito je imao u vidu i mogućnost kapitulacije njemačkih snaga pred Saveznicima, dok su istovremeno njemačke jedinice pružale žestok otpor trupama Jugoslovenske armije.

Od političkih događaja u ovom periodu je značajan Titov govor održan 27. marta na četvrtu godišnjicu tog istorijskog datuma, pred oko 250 000 okupljenih Beograđana i stanovnika obližnjih mjesta. Tito je tom prilikom ukazao na presudnu ulogu narodnih masa u tom istorijskom događaju u obaranju izdajničke vlade Cvetković–Maček.

U Prilozima u ovom tomu objavljuje se 19 dokumenata, od kojih su 12

jugoslovenskog porijekla, a 7 potiču iz britanskog arhiva Public Record Office.

Od dokumenata jugoslovenskog porijekla u Prilozima se pored ostalog nalaze: Deklaracija vlade Demokratske Federativne Jugoslavije; dvije zajedničke Titove i Tolbuhinove direktive upućene štabovima 3. armije JA i 57. armije Crvene armije za dejstva na bolmanskom mostobranu na lijevoj obali Drave; saopštenje o uspostavljanju diplomatskih odnosa između Demokratske Federativne Jugoslavije i Poljske; dvije direktive Generalštaba JA za proljećnu ofanzivu JA u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije izrađene u Generalštabu JA (poslije Titovog odlaska na čelu delegacije u Sovjetski Savez) na osnovu savjetovanja članova Generalštaba i komandanata armija od 25. do 27. marta 1945. kod vrhovnog komandanta JA; Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji izmedju Sovjetskog Saveza i Jugoslavije; prvomajski proglas društveno-političkih organizacija kao kolektivni rad u kome je učestvovao i Tito; odluke o priznanju albanske vlade, nezavisnosti Sirije i Libana i o uspostavljanju diplomatskih odnosa s Bugarskom.

Dokumenti britanskog porijekla koji se objavljuju u Prilozima odnose se na Čerčilov stav prema Titu i Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, na stav Britanaca prema Juliskoj krajini; na razgovor Tito–Stivenson; na promjene britanske politike prema Jugoslaviji i odnose s Titom; Titove predloge za dalje isporuke materijala i zajednička dejstva jedinica JA i savezničkih armija; razgovor Tito–Li u Beogradu i, najzad, na Čerčilovu odluku (od 11. marta 1945) da se prekine svaka pomoć Titu.

Tito je autorizovao sve dokumente koji se objavljuju u ovom tomu, osim 5 dokumenata jugoslovenskog porijekla koji su naknadno pronađeni, i dokumenata koji potiču iz britanskog arhiva Public Record Office koje Tito uslijed bolesti nije stigao da autorizuje ili koji su pronađeni poslije njegove smrti.

Milovan Dželebdžić

JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA
1. mart – 30. april 1945.

[ODLUKA O PREIMENOVANJU NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE, MORNARICE I VRHOVNOG ŠTABA]

Naša Narodnooslobodilačka vojska, rođena u oslobodilačkoj borbi naših naroda, izvršujući djelo oslobođenja naše otadžbine, postala je stvarna i jedina oružana sila Demokratske Federativne Jugoslavije.

Naša vojska izgrađena je na bratstvu i jedinstvu naših naroda i predstavlja moćan faktor za dalje učvršćenje toga bratstva.

Po svojoj zrelosti, ratnom iskustvu i vještini, naša vojska ostvaruje ulogu jedne savremene regularne armije.

Na osnovu ovoga

ODLUČUJEM:[1]

1. Da naša Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije od sada nosi naziv *Jugoslovenska armija.*
2. Da Mornarica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije nosi naziv *Jugoslovenska mornarica.*
3. Da se dosadašnji Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije reorganizuje u *Generalštab* kao neposredni organ Povjereništva narodne odbrane,[2] za svu oružanu vojnu silu.

1. mart 1945.
[Beograd]

Povjerenik narodne odbrane
vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 21,
reg. br. 23-1.

[GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE]

Formirana je Četvrta armija u čiji sastav ulaze Osmi, Jedanaesti i Sedmi korpus.*

Za komandanta armije postavljen je general-major Petar Drapšin, za komesara Boško Šiljegović, a za načelnika štaba Pavle Jakšić.

---

* Više o formiranju 4. armije JA vid. na str. 6. – *Red.*

General Drapšin je dobio direktive za svoj rad.[3] Pomozite mu u organizaciji štaba i rješavanju drugih problema.[4] Ova armija će biti pod našom neposrednom komandom.

1. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 31,
reg. br. 1–6/1.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Formirana je Četvrta armija u čiji sastav ulaze Osmi, Jedanaesti i Sedmi korpus.*

Za komandanta armije postavljen je general-major Petar Drapšin, za komesara Boško Šiljegović, za načelnika štaba Pavle Jakšić. General Drapšin je dobio direktive za svoj rad.**

Ova armija će biti pod našom neposrednom komandom. Drapšin će preduzeti mjere da se poveže sa Sedmim korpusom.

U vezi s ovim naređenjem nećemo uspostaviti direktne veze između nas i Sedmog korpusa.[5]

1. mart 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 30,
reg. br. 1–6/2.

[ŠTABOVIMA 1. i 3. ARMIJE JA]

NAREDBA
VRHOVNOG KOMANDANTA JUGOSLOVENSKE ARMIJE

za 2. mart 1945. godine

Po ukazanoj potrebi

POSTAVLJAM:

1. Za načelnika štaba I armije general-majora Moraču Milutina.***

* Više o formiranju 4. armije JA vid. na str. 6. – *Red.*
** Više o tim direktivama vid. u nap. 17. – *Red.*
*** General-major Milutin Morača do tada je bio komandant 5. udarne divizije 1. armije JA. Postavljen je na mjesto pukovnika Save Drljevića, koji je Titovom naredbom od 8. februara 1945. određen za komandanta Operativnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije (vid. u tomu 26). – *Red.*

2. Za zamjenika komandanta Glavnog štaba Srbije pukovnika Jovanovića Radivoja.*

3. Za komandanta X korpusa pukovnika Jerkovića Matu.[6]

Ovaj raspored izvršiti odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[Beograd]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 23,
reg. br. 20-1/1.

[ŠTABU 3. ARMIJE JA]

Najhitnije nam javite izvore podataka po kojima se sprema ofanziva na Tolbuhina. Ako imate zarobljenike ili pismene dokumente odmah ih šaljite Tolbuhinu.[7] Vi preduzmite sve mjere da po svaku cijenu spriječite prelaz na vašem sektoru. Uredite vaše linije odbrane po dubini i dobro ih maskirajte.[8] Razvijte izviđačku i obavještajnu službu i na slučaj pokušaja prelaza brzo i energično intervenisati rezervom. Uopšte rezerve da budu jače i pokretnije. Češće nas izvještavati o svim promjenama. Takođe i Tolbuhina.[9]

Prema izvještaju Druge armije 22. pješ[adijska] div[izija] već se prebacila preko Save i produžila za Vinkovce. Provjerite i pratite dalje pokrete.[10] Iz istog izvora neprovjereno da je 21. SS planinski puk u pokretu od Bjeljine za Brčko.[11] Iz Sarajeva kreću prema Brodu jače nepr[ijateljske] snage. Jedinica nije identifikovana.[12]

Ob. 1. Provjerite da li se nalazi na prostoriji Sl[avonska] Požega 104. lovačka divizija. Nije nam poznata jedinica s javljenim brojem vojne pošte.[13]

2. mart 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 295,
reg. br. 3-65/1.

---

* Pukovnik Radivoje Jovanović do tada je bio komandant 14. udarnog korpusa 2. armije JA. – *Red.*

[NAREDBA ZA FORMIRANJE 4. ARMIJE JA]

Prema ukazanoj potrebi

NAREĐUJEM:

1. Da se odmah formira Štab IV armije na čelu s general-majorom Petrom Drapšinom,* komesarom Boškom Šiljegovićem** i načelnikom štaba general-majorom Pavlom Jakšićem.***

2. U sastav Armije ulaze ove jedinice:
VIII korpus,[14]
XI korpus [15] i
VII korpus.[16]

3. O prednjem je obaviješten general Drapšin usmeno,[17] a Glavni štab Hrvatske**** i Slovenije radiogramom.*****

Prednje se dostavlja radi znanja i upravljanja.
Prijem naređenja potvrditi.

Smrt fažizmu – sloboda narodu

2. mart 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:
Načelnicima odjeljenja:
Personalnog,
Obavještajnog,
Ekonomskog,
Artiljerijskog,
Sanitetskog,
Inženjersko–tehničkog,
za vezu,
Sudskog,
Propagandnog,
Štabu Vazduhoplovstva,
Štabu Korpusa narodne odbrane,

---

* General-major Petar Drapšin do tada je bio komandant 8. udarnog korpusa NOVJ – *Red.*

** Do formiranja 4. armije JA pukovnik Boško Šiljegović je bio politički komesar 8. udarnog korpusa NOVJ. – *Red.*

*** Do određivanja na ovu dužnost general-major Pavle Jakšić je bio načelnik Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. – *Red.*

**** Više o ovom radiogramu upućenom Glavnom štabu Hrvatske vid. na str. 3. – *Red.*

***** Vrhovni komandant JA uputio je obavještenje radiogramom Glavnom štabu Slovenije 1. marta 1945 (vid. str. 4). – *Red.*

Glavnom štabu za Srbiju,
Vojnoj Upravi za Vojvodinu,*
Komandi grada Beograda,
Načelniku OZNE za Jugoslaviju,
štabovima I, II, III i IV armije.

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 13–2/1.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Odobravam engleskoj misiji da ostavi dvojicu svojih oficira s radio-stanicom sjeverno od Save s našim odredima.[18]

3. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 30,
reg. br. 1–6/2.

[ŠTABU 3. ARMIJE JA]

U operativnom pogledu stavljate se pod komandu maršala Tolbuhina za sve vrijeme dok se nalazite s vašim snagama na lijevoj obali Drave.[19]

4. mart 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 44,
reg.br. 1–6/2.

---

* Tako piše u originalu; tačan naziv je: Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju. Međutim, ovdje je vjerovatno u pitanju neka greška, pošto je pomenuta vojna uprava ukinuta krajem januara 1945 (vid. u tomu 26). Vjerovatno se ovdje misli na Vojnu oblast za Vojvodinu. – *Red.*

[GOVOR NA SJEDNICI NACIONALNOG KOMITETA OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE ODRŽAN 5. MARTA 1945. U BEOGRADU][20]

Drugovi! Druže predsjedniče* i drugovi potpredsjednici AVNOJ-a,** drugovi povjerenici Nacionalnog komiteta![21]

Otvaram ovu današnju sjednicu na kojoj će biti podnijeta ostavka Nacionalnog komiteta u vezi sa sporazumom od 2. novembra prošle godine.[22] Nacionalni komitet, koji je dobio mandat od Predsjedništva AVNOJ-a 30. novembra 1943. godine, vršio je svoju funkciju u čitavom razdoblju do danas po mom mišljenju dosta dobro. Mi smo imali dosta teškoća. Imali smo i unutrašnjih i vanjskopolitičkih teškoća. Ali blagodareći jedinstvenosti gledanja na stvari, blagodareći uskoj i tijesnoj saradnji, medjusobnom razumijevanju i, što je najglavnije, shvatajući jedinstveni cilj za kojim mi idemo i potčinjavajući sve tom jedinom cilju – a to je stvaranje jedne bolje Jugoslavije, demokratske i federativne, mi smo u toku ovog perioda rada Nacionalnog komiteta, uz pomoć i saradnju Predsjedništva AVNOJ-a, stekli značajne uspjehe. Ja neću da se osvrćem na sve uspjehe narodnooslobodilačke borbe. Ja ću samo da pomenem uspjehe u vanjskopolitičkom pogledu. Uticaj i autoritet narodne vlasti pred vanjskim svijetom u toku ovih godinu dana i nekoliko mjeseci mnogo je porastao. To da danas naši saveznici Engleska, Amerika i Sovjetski Savez kao cjelina jedinstveno priznaju tekovine naše narodnooslobodilačke borbe jeste dokaz tog velikog uspjeha. Najznačajniji uspjeh jeste svakako taj što smo u vanjskom pogledu i u odnosu na naše saveznike stekli povjerenje kao jedna solidna, učvršćena vlast.

Sporazum dr Šubašića i Nacionalnog komiteta, to jest između Kraljevske vlade i Nacionalnog komiteta koji je počeo u julu prošle godine i koji je obnovljen 2. novembra, danas je završen time da su se složili Nacionalni komitet i članovi vlade iz Londona.[23] To je kruna svega toga rada. Mi smo uspjeli da, bez obzira na atak s raznih strana protiv tog sporazuma, bez obzira na to što su mnogi mislili da će pokušajima protiv tog sporazuma smanjiti značaj tekovina narodnooslobodilačke borbe ili, štaviše, postepeno ih ugroziti, mi smo uspjeli te tekovine sačuvati i još pojačati ne samo u našoj zemlji nego i u inostranstvu. Podnoseći danas ostavku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, koju ću pročitati, uvjeren sam da će i ubuduće privremena vlada Jugoslavije*** isto tako jedinstveno, složno i s uspjehom vršiti svoj zadatak služeći narodu, čuvajući tekovine velike oslobodilačke borbe, kao što je to činio i Nacionalni komitet. Nesumnjivo je da

* Misli se na predsjednika Predsjedništva AVNOJ-a dr Ivana Ribara. – *Red.*

** Potpredsjednici AVNOJ-a su tada bili Moša Pijade, Marko Vujačić, Josip Rus, Anton Augustinčić i Dmitar Vlahov. – *Red.*

*** Potpunije o obrazovanju Privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije govori se na str. 12. – *Red.*

će stvaranje privremene vlade, u koju široko ulaze novi ljudi iz bivše vlade koja je bila u Londonu i drugi, pojačati i sam narodnooslobodilački front, jer će se i oni elementi koji su se kolebali, koji su bili nepovjerljivi prema narodnooslobodilačkom frontu uvidjeti da su odluke Antifašističkog vijeća od 29. novembra 1943. godine stvarno sprovođene i da će se one i dalje sprovoditi u djelo i da nikakve druge namjere nemaju rukovodioci oslobodilačke borbe nego da služe narodu, da služe na dobrobit nove, demokratske Jugoslavije. Ja bih želio, drugovi, da i ubuduće svi vi koji ćete biti u toj novoj privremenoj vladi učinite sve kao što ste činili i do danas, ne štedeći svojih žrtava, ne štedeći ništa, da bi ovaj rad, koji je ogroman i težak, kao što je bio do danas, urodio plodom, što znači da okupator bude brzo istjeran iz naše zemlje, da budu osigurani mir našim narodima i mirna izgradnja naše razorene zemlje. Ja vas pozdravljam još jedanput zahvaljajući vam na visokom povjerenju i prisnoj saradnji koja je vladala među nama do danas. Ja ću Vam sada, druže predsjedniče i drugovi potpredsjednici, pročitati ostavku Nacionalnog komiteta.

»Борба«, 6. mart 1945.

PREDSJEDNIŠTVU ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE

Radi toga da omogući obrazovanje jedinstvene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije u duhu sporazuma od 2. studenog 1944, Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije odlučio je na svojoj današnjoj sjednici da podnese ostavku Predsjedništvu Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, od kojeg mu je 30. studenog 1943. godine bila povjerena dužnost da vrši poslove privremene narodne vlade.

Dostavljajući vam u ime Nacionalnog komiteta odluku o ostavci, molim da je uvažite u uvjerenju da je obrazovanje jedinstvene vlade neophodna državna potreba u interesu daljeg napretka Demokratske Federativne Jugoslavije i svih njenih naroda.[24]

5. mart 1945. — Predsjednik
[Beograd] — Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije
maršal Jugoslavije

Josip Broz Tito

»Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije«, br. 11, 9. mart 1945.

ČETVRTOJ ARMIJI [JA – ZA ŠTAB]

Slovenačku brigadu učvrstite i uvodite u lakše borbe.[25] Najdalje krajem aprila uputite je Glavnom štabu Slovenije.[26]

5. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 31,
reg. br. 1–8/1.

DRUGOM [UDARNOM] KORPUSU [ZA ŠTAB]

Radi bržeg stvaranja uslova za likvidaciju [oslobođenje] Sarajeva, naređeno je III korpusu da pristupi likvidaciji Rogatice, Sokolca i drugih uporišta na Romaniji težeći da što prije izbije na Mokro.*

Vi učinite slijedeće:

1) 37. diviziju ojačajte artiljerijom, a po mogućstvu i dijelovima 3. divizije i pristupite likvidaciji Goražda, Jabuke i drugih uporišta u dolini Prače težeći da izbijete na liniju Pale – Bogovići, gdje biste se povezali s III korpusom;

2) 29. divizija da i dalje nadire k Sarajevu težeći da čim prije izbije k Pazariću, gdje uhvatiti vezu lijevo s V korpusom.

3) Izvijestite nas odmah o preduzetim mjerama da bismo mogli koordinirati vaš rad s III korpusom.[27]

5. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–10/1.

[ŠTABU 5. UDARNOG KORPUSA JA]

Druga armija, Treći i Drugi korpus dobili su naređenje za likvidaciju uporišta oko Sarajeva.**

Čim naše jedinice izbiju na liniju Mokro – Pale – Kijevo – Pazarić naredićemo likvidaciju Sarajeva.[28]

Vi dotle produžite s dejstvom na saobraćaj u dolini Bosne pripremajući ljudstvo i materijal za predstojeće odlučne akcije.[29]

Na liniji Konjic – Pazarić držite vezu s Drugim korpusom.[30]

5. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 51,
reg. br. 2–3/3.

---

* Potpunije o tom Titovom naređenju govori se na str. 14. – *Red.*

** Detaljnije o Titovim naređenjima upućenim štabovima 2. armije, 2. i 3. korpusa govori se na str. 10, 11 i 13. – *Red.*

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Pitanje formiranja i naoružanja jedinica i tenkovske čete u Dalmaciji riješite u sporazumu sa Štabom IV armije.[31]

6. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 30,
reg. br. 1–2.

[ŠTABU 2. ARMIJE JA]

S nepr[ijateljem] na oba krila, u dolini Bosne i oko Brčkog i Bijeljine, opasno je uvlačiti vaše divizije i artiljeriju u posavski trokut. Mogući ispad Nijemaca iz Brčkog i Doboja doveli bi vas u nepogodan položaj.[32] Za sada su vam nužni odmor i sređivanje jedinica za predviđene ofanzivne operacije, a čim nastupi podesan momenat, likvidirajte Janju, Bijeljinu i Brčko i odmah ćete se baciti svom snagom na brodsku prugu.[33]

Treći korp[us] ojačan jednim divizionom vaše artiljerije neka pristupi odmah likvidiranju Rogatice i Sokolca i drugih uporišta na Romaniji, što prije izbije pred Mokro sadejstvujući s Drugim korpusom u dolini [Prače].[34]

Drugi korpus je dobio naredjenje* da s Trideset sedmom divizijom i dijelovima Treće divizije pristupi likvidaciji Jabuke i uporišta u dolini Prače izbijajući tako pred Pale, gdje bi se povezao s vama na liniji Pale–Bogovići–Mokro. Po izbijanju naših jedinica na polazne položaje Katarčinu i Pazarčiću moguće je napasti Sarajevo. U tome momentu vi biste uz sadejstvo Petog korpusa čistili dolinu Bosne.[35]

Za Sarajevo predviđamo cio Drugi i Treći korpus i jednu diviziju Petog korp[usa].[36] Izvijestite nas o preduzetim mjerama, a naročito o zadacima Trećeg korpusa da bismo mogli uskladiti njihovo dejstvo s Drugim korp[usom].[37] Ovakvo dejstvo promijenilo bi ubrzo i situaciju u Sremu u našu korist.

6. mart 1945.** Tito
[Beograd]

A–VII, k. 274,
reg. br. 3–4.

---

* Više o tom Titovom naređenju upućenom Štabu 2. udarnog korpusa JA vid. na str. 10. – *Red.*

** Ova depeša je prema Titovom naređenju od 20. marta 1945. upućena 5. marta (vid. str. 27). Međutim, ona nije pronađena, pa se objavljuje naređenje koje je primljeno u Štabu 2. armije JA dan kasnije – 6. marta 1945. – *Red.*

[UKAZ O OBRAZOVANJU MINISTARSKOG SAVJETA DEMOKRATSKE FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE]

MI,
KRALJEVSKI NAMJESNICI[38]
dr Srđan Budisavljević, dr Ante Mandić i inž. Dušan Sernec

na predlog Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije,

POSTAVLJAMO:

za predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane maršala Jugoslavije	*Josipa Broza Tita*
za potpredsjednika Ministarskog savjeta	*Milana Grola*
za potpredsjednika Ministarskog savjeta i ministra za Konstituantu	*Edvarda Kardelja*
za ministra vanjskih poslova	*dr Ivana Šubašića*
za ministra bez portfelja	*dr Josipa Smodlaku*
za ministra unutrašnjih poslova	*Vladu Zečevića*
za ministra pravosuđa	*Franu Frola*
za ministra prosvjete	*Vladislava Ribnikara*
za ministra financija	*Sretena Žujovića*
za ministra bez portfelja	*dr Juraja Šuteja*
za ministra saobraćaja	*Todora Vujasinovića*
za ministra industrije	*Andriju Hebranga*
za ministra trgovine i snabdijevanja	*inž. Nikolu Petrovića*
za ministra poljoprivrede	*dr Vasu Čubrilovića*
za ministra šumarstva	*Sulejmana Filipovića*
za ministra rudarstva	*Bane Andreeva*
za ministra kolonizacije	*Sretena Vukosavljevića*
za ministra socijalne politike	*dr Antona Kržišnika*
za ministra narodnog zdravlja	*dr Zlatana Sremeca*
za ministra pošta, telegrafa i telefona	*dr Draga Marušića*
za ministra građevina	*dr Rada Pribićevića*
za ministra informacija	*Savu Kosanovića*
za ministra Srbije	*Jašu Prodanovića*
za ministra Hrvatske	*dr Pavla Gregorića*
za ministra Slovenije	*Edvarda Kocbeka*
za ministra Bosne i Hercegovine	*Rodoljuba Čolakovića*

za ministra Makedonije *Emanuela Čučkova*
za ministra Crne Gore *Milovana Đilasa*

Predsjednik Ministarskog savjeta neka izvrši ovaj ukaz.

7. mart 1945.
[Beograd]

dr Srđan Budisavljević
Dušan Sernec
dr Ante Mandić

Predsjednik Ministarskog savjeta
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Službeni list DFJ«, br. 11,
9. mart 1945.

[ŠTABU 2. ARMIJE JA]

Koje snage 22. pješ[adijske] div[izije] nalaze se još na vašem sektoru? Da li se 21. SS »Skenderbeg« puk nalazi još na sektoru Bijeljine?[39]

Treći korpus neka napada čim prije po predviđenom planu. Glavninu neka sada usmjeri na likvidaciju Rogatice.[40] Drugi korpus otpočinje napad na Jabuku i uporišta u dolini Prače i već vodi borbu za Raštelicu.[41]

Druga [proleterska] i 22. [udarna] div[izija] su u reorganizaciji i preoružavanju i ne mogu se za sada kretati.[42] I kod vas je momentalno najvažniji zadatak sređivanje, reorganizacija i prijem novog oružja, koje već pristiže. Stoga ne računati za sada na snage iz Srbije.[43]

7. mart 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–9/2.

DRUGOM [UDARNOM] KORPUSU [JA]

Trećem korpusu naređeno* da glavninu svojih snaga uputi za likvidaciju Rogatice. On će do 12. marta izbiti na komunikaciju Sokolac–Rogatica.[44]

Vi trebate što prije likvidirati Jabuku, a potom slijedeća uporišta dolinom Prače po predviđenom planu.[45]

* Vid. str. 14. – *Red.*

Težite i vi da do dvanaestog marta izbijete na pračansku komunikaciju.[46]

Izvijestite nas detaljnije o planu i vremenu vaših akcija.[47]

7. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–11/1.

[ŠTABU 2. ARMIJE JA]

Drugi korpus javlja da je 37. div[izija] oslobodila Rogaticu i da nadire prema Sarajevu.[48] Treći korpus treba da drži čvrstu vezu s dijelovima Drugog korpusa[49] i da nastoji što prije ovladati Sokolcem i izbiti na Crvene stijene više Mokrog.[50]

8. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–9/2.

ŠTABU 2. [UDARNOG] KORPUSA [JA]

Vašu Trideset sedmu diviziju orijentišite više u dolinu Prače, jer će Treći korpus primiti likvidaciju Sokolca.[51]

8. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–12/1.

[POSTAVLJANJE POLITODJELA ARTILJERIJSKIH CENTARA]

Po ukazanoj potrebi službe

POSTAVLJAM:

Politodjel za artiljerijske centre i dopunske brigade u Kragujevcu, Valjevu i Šapcu[52] u slijedećem sastavu:

1. *Vlado Dapčević,* potpukovnik;
2. *Ljubica Mihić;*
3. *Milo Trajković;*
4. *Branko Savičević;*
5. *Veljko Čobeljić;*
6. *Desa Vešović;*
7. *Spasoje Gršić.*

Zadatak je politodjela da rukovodi moralno-političkim i vojnim vaspitanjem naznačenih jedinica u dotičnim mjestima.

Ovaj raspored izvršiti odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

8. mart 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 23,
reg. br. 21–1/1.

GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE

Glavni štab ostaje na teritoriji Hrvatske kao vojno-teritorijalna komanda i operativno rukovodstvo za one jedinice koje su pod neposrednom vašom komandom.

Glavni štab koordinira operacije svojih jedinica s operativnim snagama – armijama, koje operišu sjeverno i južno od Save. Vaš štab rukovodiće svim poslovima oko materijalnog obezbjeđenja svih operacija koje se izvode na vašem području. Vašem štabu pripadaju svi poslovi oko mobilizacije, popune, regrutovanja i bezbijednosti na teritoriji Hrvatske. Vi možete izvjesnim kadrovima pojačati IV i III armiju, ali tako da se vaš aparat za komandovanje, upravu i administraciju suviše ne oslabi.[53]

9. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 31,
reg. br. 10–2.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Drugi korpus zauzeo Praču, izbio u Bogoviće i nadire u pravcu Stambulčića i Pala.[54] Naredite Trećem korpusu da izbije što prije na Mokro i Vučju luku, a potom da likvidira i Sokolac.[55] Vezu s Drugim korpusom da uspostavi na liniji Mokro–Stambulčić.[56] Po izbijanju na određenu liniju da sarađuje s Drugim korpusom, vršeći pritisak na Sarajevo i da manjim dijelovima ugrožava komunikaciju Sarajevo–Visoko.[57] Još da se ne angažuje u borbama oko Sarajeva jačim snagama, već da se prikupi, sredi i pripremi za prijem novog ljudstva i naoružanja.[58]

9. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 42,
reg. br. 1–4/1.

ŠTABU 2. [UDARNOG] KORPUSA [JA]

Peti korpus nas izvještava da Nijemci napuštaju sva uporišta istočno od Pala.[59] Ako je nemate, što prije uspostavite i radio-vezu s Petim korpusom.[60] Naređeno je Trećem korpusu da što prije izbije na Mokro i Vučju luku, a potom da likvidira i Sokolac. Veliki snjegovi usporiće njegove pokrete. Vezu uspostavite na liniji Stambulić–Mokro.

Izvijestite nas o jačini snaga na prostoru Raštelica–Pale–Visoko[61] [saopšte nam] i vaše mišljenje o jačini odbrane Sarajeva.[62]

Pojačajte pritisak od Ivan-sedla. Na pravcu Kijeva štedite snage.

9. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–13/1.

[GLAVNOM ŠTABU MAKEDONIJE]

Uputite u Beograd radi slanja na kurseve za usavršavanje u SSSR-u oficira i to:

1. viših pešad[ijskih] oficira 3;
2. art[iljerijskih] oficira, rukovodioca 1;
3. oficira za art[iljerijsku] tehn[ičku] službu 1;
4. inžinjerijskih oficira 1;
5. oficira za vezu 1;
6. oficira za tenkovske jedinice 1;
7. sanitetskih oficira 1;
8. vazduhoplovnih inženjera oficira 1.

Da su zdravi, školovani, inteligentni, ljudi koji će se brzo snaći i moći da prate predavanja. Za san[itetske] oficire uputite medicinare koji imaju najmanje prvi rigoroz.* Vazduhoplovni inž[enjeri], ukoliko ih imate po jedinicama, treba da su [proveli] najmanje 6 mjeseci u vojsci i da su dobrovoljno pristupili. Ako ovakvih nemate, uputite prvenstveno mašinske inženjere, a zatim elektro-inženjere ili hemijske inženjere. U svakom pogledu svi ovi oficiri moraju biti odabrani. Svi da se jave Komandi vazduhoplovstva u Zemunu 25. marta s potpunim karakteristikama.

12. mart 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 35,
reg. br. 7-5/1.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Čim Nijemci oslabe sarajevski garnizon pristupićemo njegovoj likvidaciji, kao i svih uporišta u dolini Bosne.[63] Slažemo se s vama da pripremite tri divizije i glavninu artiljerije za predstojeće operacije u dolini Bosne. Ostatak vaših snaga čuvao bi vam leđa i komunikacije za snabdijevanje. Mislimo da u današnjim uslovima ne biste mogli likvidirati i Brčko i čistiti dolinu Bosne.[64]

12. mart 1945
[Beograd]

A-VII, k. 42,
reg. br. 1-7/1.

---

* Strogi ispit. – *Red.*

ŠTABU 4. ARMIJE [JA]*

U cilju uređenja vojnosudske službe u vezi s formiranjem IV armije

NAREĐUJEM:

1. Da se u svakoj diviziji u sastavu te armije formira vojni sud divizije, koji se sastoji od predsjednika i dva člana suda, istražitelja (tužioca) i sekretara. Vojni sud divizije je prvostepeni vojni sud i ima djelokrug koji prema čl. 4. Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. god.[65] ima vojni sud korpusa.

2. Da se pri štabu armije formira vojnosudsko odjeljenje i Vijeće Višeg vojnog suda prema propisu čl. 7. Uredbe o vojnim sudovima. Vijeće vojnog suda pri štabu armije ima djelokrug naveden u čl. 3. i 29. Uredbe o vojnim sudovima. Načelnik vojnosudskog odjeljenja je ujedno i predsjednik Vijeća Višeg vojnog suda u armiji.

3. Da se saglasno mojem naređenju od 12. januara 1945. god.** smrtna kazna u slučajevima većeg vojno-političkog značaja smije izvršiti tek nakon odobrenja Vijeća Višeg vojnog suda kod Generalštaba.

4. Ovo naređenje izvršiće štab te armije i u tu svrhu predložite mi za imenovanje predsjednike vojnih sudova divizija, zatim predsjednika, članove Vijeća i istražitelja Višeg vojnog suda u armiji.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

12. mart 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 11–5.

[GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE]

Da komandant*** i komesar**** toga štaba dođu na referat u Beograd.

15. mart 1945.
[Beograd]

Tito

A–VII, k. 31,
reg. br. 1–8/1.

---

* Slična naređenja Tito je uputio i glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije, pa se zbog toga ne objavljuju. – *Red.*

** Vid. u tomu 26. – *Red.*

*** Komandant Glavnog štaba Hrvatske tada je bio general-lajtnant Ivan Gošnjak. – *Red.*

**** Politički komesar Glavnog štaba Hrvatske tada je bio pukovnik Rade Žigić.

[ŠTABU VAZDUHOPLOVSTVA JA]

Po ukazanoj potrebi službe

POSTAVLJAM

Operativni štab za Grupu vazduhoplovnih divizija* u slijedećem sastavu:

komandant pukovnik *Lazarević Božo,***
polit. komesar *Momčilović Ljubomir,****
načelnik štaba pukovnik *Ulepič Zdenko.*****
Određeni štab će odmah preuzeti dužnost.[66]

15. mart 1945.
[Beograd]

Ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 28–9.

FELDMARŠALU HAROLDU ALEKSANDERU, [SAVEZNIČKOM VRHOVNOM KOMANDANTU NA SREDOZEMLJU]

Prilikom Vaše nedavne posjete Beogradu[67] postavio sam pitanje izvjesnog broja Jugoslovena iz jugoslovenskih krajeva pod Italijom koji sada borave na Korzici i Sardiniji.

Sudbina ovih Jugoslovena koji se nalaze pod vlašću Talijana tužna je i surova. Pošto su živjeli mnogo godina pod stranom tiranskom talijanskom vladavinom u svojim rođenim kućama, oni su u toku sadašnjeg rata bili prisilno preseljeni na jedno od ova dva ostrva, gdje su bili strpani u talijanske koncentracione logore i izloženi najsvirepijem teroru od strane talijanskih vlasti.

Poslije kapitulacije Italije oni su stavljeni pod zaštitu savezničkih vojnih vlasti i od tada pa sve do sada oni traže da se priključe Narodno-

* Odnosi se na 11. lovačku i 42. jurišnu vazduhoplovnu diviziju Jugoslovenske armije. – *Red.*

** Pukovnik Božo Lazarević tada je bio komandant 42. jurišne vazduhoplovne divizije, a od 17. marta 1945. pa do kraja rata komandant divizije je bio pukovnik Jevrem Bjelica. – *Red.*

*** Potpukovnik Ljubomir Momčilović do postavljenja na dužnost političkog komesara Operativnog štaba Grupe vazduhoplovnih divizija nalazio se na dužnosti političkog komesara 42. jurišne vazduhoplovne divizije, a od 17. marta 1945. pa do kraja rata, politički komesar divizije je bio major Enver Ćemalović. – *Red.*

**** Pukovnik Zdenko Ulepič tada se nalazio na dužnosti u Štabu vazduhoplovstva JA. – *Red.*

oslobodilačkoj vojsci Jugoslavije radi toga da bi uzeli aktivno učešće u borbi protiv naših zajedničkih neprijatelja. Čineći to oni nisu izražavali samo svoju privženost svojoj jugoslovenskoj otadžbini, kojoj pripadaju i po osjećanjima i po nacionalnosti, već su isto tako djelovali u skladu sa stavom cijelog jugoslovenskog stanovništva u jugoslovenskim dijelovima Italije koje je u toku svih ovih godina učestvovalo u borbi na strani Saveznika, a u okviru Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Njihovoj želji sve do sada nije udovoljeno uprkos činjenici da je načelno pitanje o kome je ovdje riječ već riješeno u njihovu korist na primjeru talijanskih zarobljenika jugoslovenske narodnosti, kojima su savezničke vlade, ako bi ih zarobila saveznička vojska, pružile mogućnost da se, ukoliko žele, pridruže jugoslovenskim snagama.

Stoga sam primoran da se lično Vama obratim i zamolim Vas da budete toliko ljubazni i preduzmete neophodne mjere da se tim Jugoslovenima dopusti da idu u Jugoslaviju i bez odlaganja se pridruže Jugoslovenskoj armiji.

[p.p. marta 1945] Tito

Public Record Office (dalje: PRO),
Fond War Office (dalje: Fond WO),
reg. br. 204, 50A. *Prevod s engleskog*

ŠTABU 2, 3. I 5. [UDARNOG] KORPUSA [JA]

Za predstojeću sarajevsku operaciju, u cilju koordiniranja dejstva svih odnosnih jedinica Drugog, Trećeg i Petog korpusa po jedinstvenom planu, postavljam Operativni štab u slijedećem sastavu: komandant general[-major Radovan] Vukanović,* zamjenik komandanta general[-major Slavko] Rodić,** član štaba pukovnik [Pero] Kosorić.*** Načelnika štaba odrediće komandant Opertivnog štaba iz sastava Drugog korpusa,**** a pomoćnika načelnika štaba iz sastava Petog korpusa s tim da obojica budu viši oficiri koji su do sada radili na operativnim poslovima.

---

* General-major Radovan Vukanović tada je bio komandant 2. udarnog korpusa JA. – *Red.*

** General-major Slavko Rodić tada je bio komandant 5. udarnog korpusa JA. – *Red.*

*** Pukovnik Pero Kosorić tada je bio komandant 3. udarnog korpusa JA. – *Red.*

**** Za načelnika štaba je određen potpukovnik Drago Đukanović, do tada načelnik štaba 29. udarne divizije JA. – *Red.*

Zadatak je Operativnog štaba da odmah pristupi svim pripremama za sarajevsku operaciju, da izradi potrebne planove za likvidaciju Sarajeva i da nam isti dostavi depešom na saglasnost i odobrenje.

Naročito vam napominjemo da pripreme temeljito izvršite, jer od njih zavisi uspjeh operacije. Do početka odlučnih operacija, trupe što bolje odmoriti obezbjeđujući polazne položaje.[68]

Štab da počne dejstovati u predviđenom sastavu najkasnije od dvadesetog marta ove godine.

Prijem naređenja potvrdite.[69]

17. mart 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 51,
reg. br. 2-5/3.

NAREDBA
MINISTRA NARODNE ODBRANE
za 18. mart 1945. godine

Pojedini štabovi, komande, jedinice i ustanove Armije i Mornarice, radi podmirivanja raznih svojih potreba, neposredno od naroda vrše konfiskacije, rekvizicije, oduzimaju zapregnu stoku, stoku za klanje, hranu, prevozna sredstva itd., a pri tom se ili uopšte ne obraćaju organima narodne vlasti ili im samovlasno izdaju izvjesna naređenja.

Ovakvim postupcima umanjuju se ugled i autoritet organa narodne vlasti, ometaju planovi za izvođenje poljskih radova i obnove privrede i stvara u narodu neraspoloženje.

U cilju uklanjanja ovakvih samovoljnih i štetnih postupaka

NAREĐUJEM:

1. Vojne vlasti ne mogu i ne smiju vršiti nikakve rekvizicije, konfiskacije ili ma kakva oduzimanja raznih dobara za potrebe oružanih snaga neposredno od naroda, nego se u tom cilju moraju obraćati organima narodne vlasti.

Ako mjesni organi narodne vlasti ne udovolje opravdanim zahtjevima vojnih vlasti, onda se treba obratiti na više organe narodne vlasti izvještavajući o tome i pretpostavljene vojne vlasti nadležnim putem.

2. Vojne vlasti ne smiju izdavati organima narodne vlasti nikakve zapovijesti i naredbe niti uopšte ma šta naređivati što bi zadi-

ralo u djelokrug nadležnosti narodnih vlasti, već se prema organima narodne vlsti moraju odnositi u duhu najuže saradnje i sporazumijevanja.

3. Vojna lica koja postupe protivno ovom naređenju uzimati na najstrožu odgovornost.

4. Naređenje raspisati svim jedinicama i vojno-pozadinskim ustanovama.

18. mart 1945.
[Beograd]

Ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
J. B. Tito

Dostavljeno:
Svima ministarstvima (radi znanja);
Štabu I, II, III i IV armije;
Glavnom štabu:
- Slovenije
- Hrvatske
- Srbije
- Makedonije

Štabu II, III i V korpusa;
Vojnoj oblasti za Vojvodinu;
Vojnoj oblasti za Kosmet;
Svima odjelenjima Ministarstva narodne odbrane i Generalštaba.

A-VII, k. 25-A,
reg. br. 21-2.

NAREDBA
Pov. br. 336/45[70]

MINISTRA NARODNE ODBRANE ZA SVE OFICIRE JUGOSLOVENSKE ARMIJE [OD 20. MARTA 1945. GODINE]

Oficir Jugoslovenske armije – narodni oficir, treba da bude ne samo primjeran vojnik i starješina u okviru svog službenog vojničkog života već mora da bude i u svom vansluženom ličnom i društvenom životu oličenje vrlina i osobina koje se traže od korisnog i kulturnog člana našeg društva uopšte, a naročito od pripadnika oficirskog kadra naše narodne armije.

Sređenost u vansluženom, ličnom i društvenom životu, stalna težnja k ličnom usavršavanju u pogledu političkom i stručno-vojnič-

kom i na uzdizanju vlastite kulture, čuvanje ponosa, časti i ugleda ličnog, cijelog oficirskog kadra, Armije i naroda, duboko i iskreno interesovanje za sve manifestacije života i napretka naroda i Armije, odmjerenost, ozbiljnost, lijepo ophođenje, uglađenost, vojnička spremnost, skromnost, umjerenost u ličnim prohtjevima i zadovoljstvima, jednostavnost – to su osobine bez kojih se ne može zamisliti život oficira naše narodne armije.

Narodni oficir mora da bude svjestan da su u njega i u njegovom vanslužbenom životu i odnosima uperene oči mnogih, kako narodnih masa, koje u njega gledaju s divljenjem i povjerenjem, tako i svih onih koji nisu prijateljski raspoloženi prema našem pokretu i Armiji. On mora da zna da svaki njegov gest, držanje, postupak, način ophođenja, podleže kritičnom oku i posmatranju okoline, koja po njemu cijeni njegovu kulturu i vrijednost izvlačeći iz te ocjene zaključke za cio naš oficirski kadar i cijelu Armiju.

Narodni oficir treba da bude svjestan toga da su službeni i vanslužbeni život oficira nerazdvojno vezani i da moraju bit usmjereni k jednom cilju – predanoj službi narodu i Armiji.

Oficir koji pravilno shvati svoje dužnosti znaće uvijek odmjeriti svoje postupke i pravilno iskoristiti svoja prava. On će svoj vanslužbeni život podesiti tako da uzmogne u službu da unosi maksimum fizičke energije, znanja i moralne čvrstine. On neće nikada dopustiti da se poda zadovoljstvima i razonodama koje mogu štetno uticati ili čak razoriti njegovo zdravlje i njegove sposobnosti, ili koje bi mogle pokolebati njegov karakter. On neće nikada dopustiti da njime ovladaju bilo kakvi poroci, koji nisu dostojni narodnog oficira, koji štete ugledu oficira i Armije. On neće nikada dopustiti da na njegove postupke padne opravdana kritika ili osuda okoline i društva, imajući na umu da često i sitnica, na koju možda i ne misli ili koju ozbiljno ne shvata, može da izazove nepovoljan utisak ili posljedice.

Ponikao u ogromnoj većini iz redova narodnih boraca, naš oficirski kadar, mlad po godinama i trajanju službe, ali prekaljen iskustvom borbe i života, treba da se razvija u naprijed izloženim smjernicama. Svako skretanje pojedinaca s toga puta treba sprječavati, po potrebi i najstožim mjerama.

Iz ovoga jasno izlazi da vanslužbeni život oficira mora da bude pod kontrolom i uticajem pretpostavljenih starješina. Starješine su dužne da taj život svojih potčinjenih upućuju pravilnim putem i da energično intervenišu u negativnim slučajevima i primjerima. Ovo je naročito potrebno u današnjem periodu razvoja Armije, kada se ona učvršćuje organizaciono, kad se stvaraju novi osnovi života razmještajem po većim gradovima i naseljima, kad se regulišu uslovi mirnijeg garnizonskog i kasarnskog života, kad se poboljšavaju uslovi smještaja, odmora i razonode naših oficira.

Naročito je potrebno danas da se obrati pažnja na držanje i ophođenje oficira na ulici, u javnim lokalima i na javnim mjestima i

priredbama u dodiru s građanima. U ovom pogledu zapaženo je nekoliko negativnih primjera, koje treba ubuduće iskorijeniti. Tako npr.:

1) U Beogradu, a i u drugim većim garnizonima, često se vide grupe oficira kako stoje na trotoaru, na ćoškovima ulica, u parkovima, razgovaraju se ometajući na taj način prolaz građanima, koji moraju da ih obilaze. Ovo je uočeno naročito na dijelu izmedju zgrade Generalštaba i hotela »London« u Beogradu.

Ovo ne samo da ometa saobraćaj i izaziva kritiku [od strane] građana već nije uopšte lijepo da se viđaju grupe oficira kako stoje na ulici, kako raspravljaju neka svoja pitanja i vode opširne razgovore, koji se često odnose i na službene stvari.

2) Još uvijek se u raznim garnizonima viđaju pojedini oficiri na ulici i javnim mjestima poluraskopčani, s rukama u džepovima ili prekrštenim na ledjima, s kapom jako nakrivljenom. Kosa nekih mladih oficira je suviše velika i neukusno viri ispod kape.

U jednoj živoj ulici na Dedinju u Beogradu viđen je jedan oficir kako šeta s jednom ženskom, potpuno raskopčane bluze, neopasan, iako je bio niži oficir. U sali Doma oficira u Beogradu na jednom svečanom prijemu jedan je potporučnik igrao s kapom na glavi.

3) Primjećuje se još uvijek da se neki mladi oficiri mnogo voze automobilima koristeći ovo prevozno sredstvo i onda kada se kreću na manja udaljenja, pa se voze velikom brzinom ne osvrćući se na propise o vožnji i na opasnost sudara, bez obzira na građanstvo, koje može da strada, naročito stariji ljudi i žene. Zbog ovoga dolazi do sudara i žrtava, a često stradaju i sami oficiri.

4) Ima slučajeva, i ako ređih, da se pojedini oficiri suviše predaju provodu i razonodi posjećivanjem javnih lokala i igranki.

5) Još uvijek se na ulici, po javnim mjestima i uopšte van službe govori i prepričava o stvarima službene i poluslužbene prirode, koje spadaju samo u službeni okvir vojničkog života. Na ovaj način mogu nepozvana lica čuti i doznati podatke vojničke prirode, koji mogu biti i povjerljivi.

Sličnih primjera ima dosta kako u Beogradu tako i u drugim garnizonima.

S obzirom na sve naprijed izloženo, da bi se izgradili pravilni i čvrsti temelji ličnog i društvenog života oficira naše armije,

NAREĐUJEM:

1. Da svi oficiri obrate najveću pažnju na svoj lični i društveni život, tako da ovaj život bude dostojan u svakom pogledu narodnog oficira Jugoslovenske armije.

Neumoran rad na izdizanju i usavršavanju lične kulture, opšteg

i vojničkog obrazovanja treba da provijava i cjelokupnim vanslužbenim životom našega oficira.

2. Svi oficiri moraju biti upoznati s naređenjima i propisima o ophođenju, pozdravljanju i oslovljavanju, o javljanju i ostalim ličnim odnosima i postupcima i u svemu se imaju po njima upravljati.

3. Lični provod i zadovoljstvo oficira treba da budu u granicama krajnje umjerenosti tako da niukoliko ne štete njegovim umnim i fizičkim sposobnostima.

4. Pretpostavljene starješine svih stepena su dužne da utiču da se vanslužbeni život i postupci oficira upravljaju prema duhu ovog naređenja, da stvaraju povoljne uslove i mogućnosti ovog razvoja, a da sve negativne pojave energično suzbijaju.

U prvom su redu pozvani i odgovorni Generalštab, štabovi armija, Štab Vazduhoplovstva i Štab Mornarice, komande rodova vojske, načelnici službe, komanda Vojne akademije, komande škola, komande gradova.

Generalštab i Političko odjeljenje Ministarstva narodne odbrane dužni su da budno i pažljivo prate razvijanje i izgrađivanje ličnog i društvenog života našeg oficirskog kora u cjelini i da ga unapređuju svim mogućim sredstvima.

U prvom redu treba:

a) Da se u svim većim garnizonima osnuju domovi oficira, koji treba da postanu žarište kulturnog života oficira dotičnog garnizona. U njima priređivati predavanja, filmske predstave, kulturne priredbe; oni treba da imaju čitaonice sa štampom i bibliotekom, s društvenim igrama šaha, domina, bilijara. Organizacija domova treba da bude takva da oni postanu privlačna mjesta za sve oficire.

b) Kod jedinica ranga brigade i samostalnih bataljona obrazovati klubove oficira, koji će služiti oficirima dotične brigade (samostalnog bataljona) radi društvenog uzdizanja. Klubovi predstavljaju u malom dom oficira dotične jedinice i biće od velike koristi ako je ta jedinica van grada ili je detašovana.

c) Razvijati kod oficira, naročito kod mlađih i najmlađih, smisao za fizičku kulturu, vojničke sportove, u prvom redu jahanje, nadmetanje u strijeljanju, plivanje, veslanje, planinarenje. Pored toga, korisno je i kuglanje (obrazovati kuglane uz dom odnosno uz klub).

d) Razvijati kod oficira smisao da prisustvuju manifestacijama kulturnog i društvenog života naroda (kulturne priredbe, pozorišta, sletovi, utakmice).

e) Stvoriti u granicama mogućnosti povoljne uslove smještaja i ishrane oficira oženjenih i neoženjenih.

Oficiri u trupi, ukoliko ne stanuju u rejonu svoje jedinice, treba da stanuju blizu da se uvijek mogu brzo naći, da ne gube mnogo vremena odlaskom u stan od jedinice i povratkom.

5. Ovu naredbu saopštiti svim oficirima Jugoslovenske armije i

Mornarice na skupu oficira. Tom prilikom ponovo upoznati oficire s mojim naredjenjem pov. br. 46/45 od 18. februara ove godine.[71]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Predsjednik Ministarskog savjeta
i ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
J. B. Tito

A–VII, k. 1147–I,
reg. br. 5–3/1.

DRUGOJ ARMIJI [JA – ZA ŠTAB]

Za sarajevsku operaciju Peti korpus bi odvojio pet svojih brigada,[72] a za dejstvo na uporišta od Busovače do Broda četiri brigade. Od ovih brigada sada se dvije nalaze na sektoru Žepče – Derventa, a dvije na sektoru Zenica – Busovača.[73]

Po našem mišljenju, vaše glavno dejstvo bi najviše koristilo na sektoru Žepče – Doboj. Na tome pravcu bi vam sadejstvovale i dvije brigade Petog korpusa. A ako biste vi sami mogli sigurno presjeći te komunikacije, onda bi [Slavko] Rodić* svojim snagama likvidirao Zenicu i spojio se s vama kod Nemile. Poslije toga Peti korpus bi čistio dolinu Bosne prema Visokom, a vi prema Derventi i Šamcu. Za to vrijeme ostatak vaših snaga čuvao bi vam desni bok prema Bijeljini, Brčkom i Šamcu i za vas važnu komunikaciju Tuzla – Zvornik.

Radi hitnog stvaranja plana za pomenute operacije javite nam vaše mišljenje o slijedećem:

1. koji je sektor u dolini Bosne najzgodniji za vaš napad;
2. mogu li vas za to vrijeme obezbijediti vaše dvije divizije od Bijeljine, Brčkog i Šamca, ili možda one mogu da likvidiraju i Bijeljinu;
3. da li je bolje da Rodić sadejstvuje s vašim snagama na istome sektoru ili da se on prikupljen baci na Zenicu.
4. šta vam je neophodno od materijala za pripremu ovih operacija.
5. Eventualne druge predloge.[74]

20. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 42,
reg. br. 1–8/1.

---

* Misli se na 5. udarni korpus JA, čiji je komandant u to vrijeme bio general-major Slavko Rodić. – *Red.*

[ŠTABU 2. ARMIJE JA]

Radi rukovođenja operacijom oko Sarajeva formiran je operativni štab * na čelu s Radovanom Vukanovićem. Ovaj štab biće pod našom neposrednom komandom.[75] Pod njegovu komandu su stavljene jedinice Drugog, Trećeg i Petog korpusa u rejonu Sarajeva. Vaš divizion topova neka ostane do daljeg u sastavu Trećeg korpusa.[76]

20. mart 1945
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–11/2.

[ŠTABU 2. ARMIJE JA]

Neuspjeh 25. divizije kod Gradačca je posljedica krajnje nebudnosti. Mi smo vam na ovo skrenuli pažnju depešom od petog marta.[77] Povedite odmah istragu po ovome slučaju i završen predmet dostavite nama. Njemu priključite i skicu rasporeda 25. divizije pred napad i njene zadatke u tome času.[78]

20. mart 1945.
[Beograd]

A–VII. k. 41,
reg. br. 1–11/2.

DRUGI [UDARNI] KORPUS [JA – ZA ŠTAB]

Prodor slabih njemačkih snaga preko Igmana i Ledića u Trnovo i duboku pozadinu vaše Treće divizije jeste znak slabe budnosti, slabog izviđanja i nedovoljnog osiguranja krila i bokova te divizije.[79]

Preduzmite mjere da ponovo likvidirate Trnovo i izbijete na ranije položaje. Dvadeset devetoj diviziji skrenuti pažnju na osiguranje desnog boka i pravaca preko Bjelašnice.[80]

20. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–15/1.

---

* Više o formiranju Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa JA po Titovom naređenju od 17. marta 1945. vid. na str. 20 i 21. – *Red.*

[PISMO O REORGANIZACIJI PARTIJSKO–POLITIČKOG RADA U JA]*

Dragi drugovi,

U našem pismu od 14. januara o. g.[81] iznete su bitne promene koje su u zadnje vreme nastale u našoj vojsci i načinu našeg ratovanja. Istovremeno u pismu su postavljeni pred sve naše partijske organizacije osnovni zadaci vojnog i političkog učvršćivanja naše vojske i njene izgradnje u modernu armiju, sposobnu da izvrši velike zadatke koji stoje pred njom. Rukovodeći se tim već postavljenim zadacima, treba da se naše partijske organizacije u vojsci – njihova struktura i način rukovođenja – prilagode novoj vojnoj formaciji naše armije, koja je već u toku sprovodjenja, i uslovima modernog ratovanja. To znači da celokupni partijski i politički rad treba postaviti na *vojničku osnovu* kako bi se obezbedilo što čvršće partijsko rukovodstvo, zavele što jača partijska kontrola i odgovornost za razvitak svake jedinice naše armije.

Da bi se to postiglo, treba izvršiti sledeće promene:

1. Kao sastavni deo nove vojne formacije[82] treba stvoriti političke organe, počev od Političke uprave Jugoslovenske armije preko političkih odeljenja armija pa do političkih odseka divizija, brigada i pukova, *kao partijskopolitička tela* koja treba da rešavaju sva partijska i politička pitanja i koja treba, u prvom redu preko partijskih organizacija, da omoguće sprovođenje vojnih i političkih zadataka naših jedinica. Samim tim nema više potrebe da, pored tih organa, postoje divizijski komiteti kao partijska rukovodstva.

Celokupnim organizacionim i političkim radom partijskih organizacija rukovode politički komesari pomoću političkih organa kojima stoje na čelu. Za svoj rad oni su odgovorni pretpostavljenim partijskim rukovodiocima – političkim komesarima viših jedinica, od kojih dobijaju sve potrebne direktive i partijska naređenja. Tako se, počev od načelnika Političke uprave Jugoslovenske armije pa do osnovne partijske organizacije u bataljonu, ostvaruje partijsko jedinstveno rukovodstvo za celu našu armiju. Zbog toga nema više potrebe da partijskim organizacijama u nekim vojnim jedinicama rukovode nacionalna ili pokrajinska partijska rukovodstva. Ali ta su rukovodstva obavezna da pruže svestranu pomoć partijskim organizacijama u vojsci, kao što su i partijske organizacije u vojsci obavezne da sarađuju s partijskim organizacijama u pozadini i da im pomažu.

2. Politički komesari, rukovodeći partijskim organizacijama preko potčinjenih političkih komesara i pomoću partijsko–političkih organa, ne smeju shvatiti kruto svoju ulogu partijskih rukovodilaca. Oni moraju biti budni da ne padnu u pogrešku krutog naređivanja

* Prilikom autorizacije teksta Tito je rekao da je ovo kolektivan rad. Pored Tita i Aleksandra Rankovića, najvjerovatnije je da su u izradi učestvovali i Milovan Đilas i Sreten Zujović. – *Red.*

svojim podređenim partijsko-političkim rukovodiocima. Oni su obavezni da što češće sazivaju sva savetovanja političkih komesara i ostalih partijskih radnika, na kojima treba da dobiju tačan uvid u celokupno stanje partijskih organizacija i svojih jedinica, da saslušaju mišljenja i predloge i da, na osnovu toga, donesu potrebne odluke i naređenja, za koje su odgovorni pred svojim pretpostavljenim partijskim rukovodiocima – političkim komesarima viših jedinica.

Naročito je važno da politički komesari kao partijski rukovodioci uspostave pravilan radni odnos s partijsko-političkim radnicima u političkim organima. Naime, u političkim odeljenjima odnosno odsecima postoje razni sektori rada (organizacioni, agitaciono-propagandni kadrovski itd.). Politički komesari rukovode svim tim sektorima kao načelnici odnosno kao šefovi političkih organa svojih jedinica. Na taj način pružene su im velike mogućnosti da ostvare brzu i svestranu kontrolu rada partijskih organizacija i stanja u svojim jedinicama, da ukažu neposrednu i konkretnu pomoć i da osiguraju što temeljitije sprovodjenje partijskih i političkih naređenja.

Partijski radnici iz političkih organa nemaju pravo samostalnog naređivanja. Oni podnose izveštaje načelniku odnosno šefu svog političkog organa, sprovode u život njegove odluke i naredbe i pomažu partijsku organizaciju u svim pitanjima. Pogrešno bi bilo shvatiti da su politički rukovodioci iz političkih odeljenja i odseka isključivo partijski rukovodioci. Oni su istovremeno i vojno-politički rukovodioci, odgovorni za moralno-političko stanje svojih jedinica. Da bi politički organi što bolje radili, politički komesari su obavezni da sazivaju njihove redovite sastanke, na kojima treba da se ispituje stanje jedinica i iznose mišljenja o potrebnim partijskim i vojno-političkim merama koje treba da donese ili politički komesar ili čitavo vojno rukovodstvo.

3. Skojevskim organizacijama u vojsci takođe rukovode politički komesari. U cilju što boljeg i svestranijeg rukovođenja, oni imaju u sastavu političkih organa instruktore za omladinski rad. Pored toga, partijske ćelije treba da pruže punu pomoć radu skojevskih aktiva, koju treba obezbediti, pored ostalog, i na taj način što za rukovodioce skojevskih aktiva treba birati takve partijce koji mogu da budu birani u bataljonske partijske biroe.

4. U brigadama i divizijama treba stvoriti partijske komisije, kojima preko sekretara komisije rukovodi politički komesar. Zadatak je ovih komisija da čuvaju ideološko-moralnu čistotu partijskih organizacija, da se bave pitanjima prijema u Partiju, partijskim istragama, kažnjavanjem itd. Komisije mogu biti birane ukoliko se sazivaju partijske konferencije, ili postavljene od strane pretpostavljenog političkog komesara (npr. partijsku komisiju brigade postavlja politički komesar divizije, a potvrđuje je politički komesar armije odnosno korpusa). U sastav komisije ulaze najbolji partijci iz dotične jedinice, koji se nalaze na bilo kojoj dužnosti. Sekretar komisije je slobodan od svake druge dužnosti.

Partijska komisija uzima u postupak neko pitanje, privodi na odgovornost nekog člana Partije itd. na osnovu odobrenja političkog komesara. Isto tako, svaku njenu odluku mora da potvrdi politički komesar. Ali i u odnosu na partijsku komisiju, kao i u celokupnom svom partijsko–političkom radu, politički komesar mora da bude taktičan, pažljiv i elastičan, rešavajući svako pitanje u duhu učvršćivanja jedinstva partijske organizacije i njenih rukovodećih organa.

5. Treba izvršiti izmene i u pogledu osnovnih partijskih organizacija – ćelija. S obzirom na to što je bataljon po novoj formaciji postao osnovna vojna jedinica, potrebno je da i Partija stvori svoju osnovnu jedinicu – ćeliju u bataljonu, s tim što u četama treba organizovati ćelijska odeljenja. Sastanke i celokupni unutrašnji život ćelija i ćelijskih odeljenja treba rešavati prema konkretnim uslovima i mogućnostima partijskog rada. U svakom slučaju, bataljonske ćelije treba da rešavaju krupnija unutarpartijska i politička pitanja.

Ćelijskim odeljenjima rukovode sekretari odeljenja koji se biraju kao najbolji komunisti u četi, ali ne iz komande čete. Sekretar odeljenja obavezan je da se po svim partijskim i političkim pitanjima savetuje s političkim komesarom čete.

Bataljonskom ćelijom rukovodi bataljonski biro, koji se bira od najboljih partijaca. Njegov sastav može da broji 5–7 članova prema razvijenosti partijske organizacije. Bataljonskim biroom rukovodi sekretar biroa, koji je oslobođen od svake druge dužnosti. On je partijski odgovoran, s jedne strane pred bataljonskim biroom, a s druge strane, pred komesarom bataljona.

Ovakva struktura partijske organizacije u vojsci uslovljava izvesne promene i u metodama partijskog rukovođenja ili, drukčije rečeno, zadaci naše armije zahtevaju da se metode partijskog rukovodjenja prilagode ratnim i vojnim uslovima.

Pre svega, partijske organizacije treba orijentisati na potpuno ovlađivanje ratnim stilom rada, na izvršavanje partijskih naređenja i direktiva dokraja. Tako će partijska organizacija stati na čelo izgrađivanja naše vojske u modernu armiju. Dalje, pogrešno bi bilo shvatiti da nepostojanje divizijskih komiteta labavi partijsku kontrolu i partijsku odgovornost. Naprotiv, promene u organizacionoj strukturi partijske organizacije u vojsci omogućavaju zavođenje najstrožeg sistema partijske kontrole i odgovornosti. S druge strane, te promene omogućavaju da se vojnička disciplina i autoritet vojnih starešina podignu na najveći stepen. Patrijske ćelije ne mogu kritikovati niti kažnjavati članove komandnog dela jedinice, iako su oni njihovi članovi. Ali, s druge strane, pretpostavljeni partijski rukovodioci viših jedinica treba da zavedu stalnu partijsku kontrolu nad radom i životom podređenih vojnih i političkih starešina. Pored toga, politički komesari, kao članovi komandnog dela jedinice ravnopravni komandantu, odgovorni su za celokupan rad i život vojnih rukovodstava. Istovremeno oni su pretpostavljene vojne starešine svim vojnim

i političkim rukovodiocima nižih jedinica.

Stvaranje političkih organa pruža široke mogućnosti uzdizanja mladih partijskih aktivista na rukovodeća mesta. Rad u tim organizacijama omogućiće im da se brže i svestranije razvijaju. To znači da se, s jedne strane, prilikom formiranja partijsko-političkog aparata naše armije treba osloboditi sektaškog stava u pogledu uzdizanja mladih partijskih rukovodilaca, a s druge strane, da politički aparat naše armije treba stvarati isključivo s kadrovima partijski proverenim i s perspektivom za razvitak.

Iznesene organizacione izmene treba sprovesti odmah, vodeći najozbiljnije računa o pravilnom rasporedu i iskorišćavanju kadrova.

21. mart 1945. Za CKKPJ
[Beograd]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 1945/68.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Druga i Dvadeset druga divizija su naša rezerva i na njih uopšte ne možete računati pri izradi vaših planova za operacije.[83]

21. mart 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 42,
reg. br. 1-9/1.

[ŠTABU 3. ARMIJE JA]

Glavni smisao naših depeša od 20. marta br. 55 od 99 grupa, br. 56 od 157 grupa i br. 57 od 120 grupa jeste ovaj:

Po Tolbuhinovom naređenju, 57. armija sa svojim 133. korpusom, 16. bug[arskom] div[izijom] i vašim korpusom ima pristupiti likvidaciji nepr[ijateljskog] mostobrana kod vas. Napad počinje najkasnije 22. ujutro. Stupite u vezu s 57. arm[ijom].[84]

21. mart 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 44,
reg. br. 1-10/2.

ŠTABU 2. [UDARNOG] KORPUSA [JA] OPERATIVNOM ŠTABU[85]

U sadašnjem odnosu snaga nije zagarantovan uspjeh pri napadu na Sarajevo.[86]

Njemačke snage su još jake u Sarajevu i potrebno je sačekati makar koliko njihovo slabljenje pa tek tada preduzeti odlučan napad na sam grad.[87]

Dotle treba sve više stezati obruč oko Sarajeva, likvidirati njegova istaknuta uporišta prema Trnovu i Podromaniji i prikupiti i srediti sve snage za odlučne operacije.[88]

Budno pratite sve pokrete u Sarajevu, a naročito dalje prema Brodu i o svim promenama hitno izvještavajte.[89]

22. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–16/1.

DRUGOJ ARMIJI [JA – ZA ŠTAB]

Nemojte računati na Drugu i Dvadeset drugu diviziju. To je naša rezerva. Ona se mora sređivati za predstojeće operacije.[90]

Ako je potrebno, vi se nemojte suzdržavati ni od manjih pomjeranja prema Tuzli ako ćete zbog toga skratiti front, konsolidovati svoje položaje i stvoriti jaču rezervu, koju bi takođe trebalo odrediti za predstojeće operacije.[91]

24. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 42,
reg. br. 1–11/1.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

1. Nijemci su u Sremu još jaki. I dok drže sve sadašnje snage u Sremu, mi ne predviđamo Pekovu [Dapčevićevu] ofanzivu.[92]

2. Čim bi Nijemci oslabili svoje snage u Sremu, Peko bi otpočeo ofanzivu.* U ovome slučaju kao prva faza operacije bilo bi vaše jače angažovanje prema Savi i likvidacija Bijeljine[93] radi privlačenja njemačkih rezervi iz Srema, a potom bi kao druga faza uslijedio zajednički napad Prve i Treće armije.**

3. U Sarajevu su takođe jake njemačke snage. Zbog toga još ne predviđamo napad na Sarajevo.

4. Čim Nijemci oslabe sarajevski garnizon uslijediće i naš napad na Sarajevo.*** Istovremeno s napadom na Sarajevo uslijedio bi i vaš napad na uporišta u dolini Bosne. Na vašem sektoru sadejstvovao bi vam i Peti korpus, poslije čega biste se vi orijentisali u pravcu [Slavonskog] Broda, a Peti korpus k Zenici.[94]

5. Ovo vam dostavljamo radi opšte orijentacije.

25. mart 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 42,
reg. br. 1-14/1.

KOMANDANTU [2. PROLETERSKE DIVIZIJE]

Preduzmite sve mjere za uništavanje grupe koja ima namjeru da se prebaci preko Drine u Srbiju. Radite planski i oprezno kako bi se spriječilo izvlačenje ne samo nekih dijelova nego i pojedinaca. Njenim potpunim uništenjem biće onemogućeno povezivanje drugih četničkih grupica u Srbiji. Budite oprezni prilikom prikupljanja materijala koji ta grupa nosi.[95]

25. mart 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 735,
reg. br. 1-75/4.

---

* Ofanziva 1. armije JA u cilju proboja sremskog fronta počela je 12. aprila 1945. – *Red.*

** Treća armija JA je prešla u napad 11. aprila 1945. forsiranjem Drave u 23 časa. – *Red.*

*** Potpunije o napadu na Sarajevo vid. na str. 45. – *Red.*

[ŠTABU JUGOSLOVENSKE MORNARICE]

Poslije oslobođenja većeg dijela našeg Jadranskog primorja ukazala se potreba da se dosadašnja kopnena organizacija Jugoslovenske mornarice prilagodi novoj situaciji u cilju obezbjeđenja što pravilnijeg, lakšeg i uspješnijeg komandovanja i upravljanja jedinicama Jugoslovenske mornarice sa što većom ekonomijom u rukovodećem kadru. Stoga

NAREĐUJEM

Na području južnog Jadrana ne mijenja se postojeća organizacija, već se mijenjaju samo nazivi, i to: dosadašnji naziv: Štab V pomorskog obalskog sektora u Pomorska komanda južnog Jadrana sa sjedištem u Tivtu, a naziv Mornarička stanica Korčula, Dubrovnik i Boka u Pomorska obalska komanda Korčula, Dubrovnik i Boka.

Na području srednjeg Jadrana formira se Pomorska komanda srednjeg Jadrana sa sjedištem u Šibeniku. Dosadašnji štabovi III i IV pomorskog obalskog sektora rasformiraju se. Formiraju se: Pomorska obalska komanda Split, koja obuhvata teritoriju IV pomorskog obalskog sektora, i Pomorska obalska komanda Šibenik, koja obuhvata teritoriju III pomorskog obalskog sektora.

Sadašnji Štab II pomorskog obalskog sektora ostaje u svom sastavu i mijenja samo naziv u Pomorska komanda sjevernog Jadrana. Njegovo sjedište ostaje i nadalje Zadar, sve dok se ne oslobodi njegova teritorija.[96]

Teritorijalna podjela obale vidi se iz priložene skice.[97]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

26. mart 1945.
[Beograd]

Ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 25-A,
reg. br. 29-1/2.

[ŠTABU JUGOSLOVENSKE MORNARICE]

Na predlog Komande Jugoslovenske mornarice

ODOBRAVAM

šeme organizacije Jugoslovenske mornarice, i to:[98]
šemu broj 1 organizaciju Komande Jugoslovenske mornarice
šemu broj 2 organizaciju Komande Flote

šemu broj 3 organizaciju Pomorske komande
šemu broj 4 organizaciju Komande rječne flotile.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

26. mart 1945.
[Beograd]

Ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 30–1/2.

[GOVOR NA MITINGU ODRŽAN POVODOM ČETVRTE GODIŠNJICE 27. MARTA U BEOGRADU]

Drugovi i drugarice, građani i građanke!

Nisam mislio da danas ovdje, na ovom veličanstvenom zboru, govorim.[99] Ali smatrajući da je ovo veliki dan, godišnjica onog historijskog preokreta u najtamnije doba, kada je njemački fašizam poručio skoro čitavu Evropu, da je na taj historijski dan ovdje, na ulicama Beograda, narod Srbije, narod ostalih dijelova Jugoslavije, Hrvatske, Slovenije i drugih, dao otpor i kazao: Ne, bolje rat, nego pakt! *(Tako je.)* Hoću ovom prilikom da kažem jednu činjenicu koju bi mnogi htjeli da izvrnu i da je skrenu u drugom pravcu. Dvadeset sedmog marta 1941. godine izvršen je taj preokret zato jer je to narod odozdo htio. *(Tako je!)* Nije to stvar pojedinaca, stvar male grupe, to je stvar čitavog naroda.[100] *(Tako je!)* Bez toga ne bi se moglo izvršiti ono što se izvršilo. Pojedinci su učinili ono što je htjela masa, što je htio narod. Ovaj veliki praznik, 27. mart, koji ulazi u historiju našeg naroda, jeste dokaz silne, nepokolebljive volje za nezavisnošću, za svojom slobodom i za očuvanjem svoga opstanka. Ja sam sretan što danas ovdje, pred ovim veličanstvenim zborom, mogu da vam čestitam ovaj veliki praznik – 27. mart. Neka bude ovaj 27. mart novi podstrek za nova veličanstvena djela na polju obnavljanja i izgradnje naše napaćene herojske zemlje. *(Odobravanje.)* Kao što je 27. mart 1941. godine bio bojni zov pod oružje za odbranu ove zemlje, neka ovaj 27. mart bude zov za izgradnju, za sretnu i bolju budućnost naših naroda. *(Tako je!)* Ovaj praznik slavimo u znaku konačne pobjede nad najvećim neprijateljem naših naroda i nad najvećim neprijateljem čitavog čovječanstva.

Nije daleko dan kada će svi krajevi naše zemlje biti oslobođeni. Pobjeda je vrlo blizu. Ali, neka se ne zanosimo suviše ovim uspjesima na bojnom polju, nego neka nas vodi briga kako ćemo izgraditi naše gradove, naše željeznice, naše drumove, naša sela, naša polja, da bi

naša buduća pokoljenja mogla kazati da su njihovi očevi izvršili sve da bi njima bilo bolje.

Ima još neprijatelja i unutar naše zemlje. Dozvolite mi da kažem da bi bilo neobično da ih nema. Bilo bi to nekakvo čudo, veliko čudo da ih nema. Ali neka pogledaju ovdje na vas. *(Odobravanje.)* Neka pogledaju na ovu granitnu stijenu, koja stoji za novu federativnu Jugoslaviju, a nikad više za onu staru što je bila. *(Aplauz i dugotrajno odobravanje.)* Ova granitna stijena cementirana je krvlju naših najboljih sinova, naše junačke omladine. Na nama, koji smo ovdje i koji smo ostali živi, na svima nama jeste da čuvamo te tekovine plaćene s toliko mnogo krvi, od naših neprijatelja iznutra i nasrtaja neprijatelja izvana. Njemački fašizam, koji je na uzmaku, koji već stoji pred potpunom kapitulacijom, potpunom propašću, hoće da posije iza sebe sjeme razdora. On ubacuje svoje nove špijune i agente da rovare. Ali mi njima dovikujemo: nisu više ona vremena što su bila kada ste bili ovdje; sada su nova vremena, kad smo mi gospodari na svome i svaki onaj koji vas posluša i koji pođe vašim stopama i za vašim naređenjima biće pregažen kao crv. *(Dugotrajno odobravanje.)*

Danas ovdje slavimo ovaj veliki praznik pred licem čitavog slobodoljubivog čovječanstva kao pobjednici. Danas ovdje slavimo ovaj praznik u prisustvu predstavnika naših velikih saveznika – Sovjetskog Saveza *(dugotrajno klicanje: Živeo!)*, Engleske *(Živela!)*, Amerike *(Živela!)*, Francuske *(Živela!)* i drugih naših saveznika.[101] *(Živeli!)*. Neka i ubuduće, kao danas, ovakav red, ovakav poredak, disciplina, budu u punoj mjeri sačuvani da bismo pokazali vanjskom svijetu da smo mi sposobni ne samo za junačka djela na bojnom polju nego da smo sposobni i za izgradnju naše zemlje i u državnim poslovima. Ja to želim i smatram da je to u interesu svih naših naroda, u interesu naše velike nove slobodne Jugoslavije, da svi oni koji su se dosad kolebali i sumnjali pristupe u ovaj opći nesavladivi front da zajedno stupamo u jednom određenom cilju, da stvaramo novu Jugoslaviju, federativnu i demokratsku, ujedinjenu sa svima našim krajevima koji su još porobljeni i stenju pod okupatorom. Naša Istra, naše Slovensko primorje, naša Koruška, naše pokrajine koje su otcijepljene od naše zemlje biće u sastavu naše domovine, biće u našoj velikoj zajednici. Neka živi velika demokratska federativna Jugoslavija! *(Dugotrajno klicanje: Živela!)* Da žive naši veliki saveznici Sovjetski Savez *(Živeo!)*, Engleska *(Živela!)* i Amerika *(Živela!)*. Da živi naša saveznica Francuska *(Živela!)* i ostali naši saveznici *(Živeli!)*.

Smrt fašizmu – sloboda narodu! *(Gromko klicanje: Sloboda narodu! Živeo narodni heroj Tito! Dugotrajni i oduševljeni povici prate završne reči maršala Jugoslavije.)*

»Борба«, 28. mart 1945.

ПОВЕРЕНИШТВО НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Број:255/1945 г.
1 марта 1945 г.

Архива Народноослободилачког рата
Бр. Рег. 23/1
№ 21

Наша Народно-ослободилачка војска,рођена у ослободилачкој борби наших народа,извршујући дело ослобођења наше отаџбине,постала је стварна и једина оружана сила Демократске Федеративне Југославије.

Наша војска изграђена је на братству и јединству наших народа и претставља моћан фактор за даље учвршћивање тога братства.

По својој зрелости,ратном искуству и вештини,наша војска остварује улогу једне савремене регуларне армије.

На основи овога,

О Д Л У Ч У Ј Е М:

1.-Да наша Народно-ослободилачка војска Југославије,од сада носи назив "Југословенска армија".

2.-Да морнарица Народно-ослободилачке војске Југославије, носи назив "Југословенска морнарица".

3.-Да се досадашњи Врховни штаб Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије реорганизује у генералштаб, као непосредни орган Повереништва Народне одбране,за сву оружану војну силу.

ПОВЕРЕНИК НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
Маршал Југославије

Врховни штаб Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије

FAKSIMIL TITOVE ODLUKE OD 1. MARTA 1945. O PREIMENOVANJU NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE U JUGOSLOVENSKU ARMIJU I MORNARICE NOVJ U JUGOSLOVENSKU MORNARICU, I O REORGANIZACIJI VRHOVNOG ŠTABA U GENERALŠTAB JA

FAKSIMIL TITOVOG NAREĐENJA OD 2. MARTA 1945. ZA FORMIRANJE 4. ARMIJE

7372

Н А Р Е Д Б А

ВРХОВНОГ КОМАНДАНТА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АРМИЈЕ

за 2 март 1945 г.

По указаној потреби,

П О С Т А В Љ А М:

1.- За начелника штаба I Армије, генерал-мајора Морача Милутина.

2.- За заменика команданта Главног штаба Србије, пуковника Јовановић Радивоја.

3.- За команданта X Корпуса, пуковника Јерковић Мату.

Овај распоред извршити одмах.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ!

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
Маршал Југославије

FAKSIMIL TITOVOG NAREĐENJA OD 2. MARTA 1945. O POSTAVLJENJIMA U ŠTABU 1. ARMIJE, GLAVNOM ŠTABU SRBIJE I 10. UDARNOM KORPUSU

ГЕНЕРАЛШТАБ
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АРМИЈЕ
Стр.Пов.Бр. 42
2 марта 1945 г.

7371

Према указаној потреби,

Н А Р Е Ђ У Ј Е М:

1.- Да се одмах формира Штаб IV Армије, на челу са генерал-мајором Петром Драпшином, комесаром Бошком Шиљеговићем и начелником штаба генерал-мајором Павлом Јакшићем.

2.- У састав Армије улазе ове јединице:
- VIII Корпус
- XI Корпус и
- VII Корпус.

3.- О предаји је обавештен генерал Драпшин усмено, а Главни Штаб Хрватске и Словеније радиограмом.

Предње се доставља ради знања и управљања.

Пријем наређења потврдити.

СМРТ ФАШИЗМУ-СЛОБОДА НАРОДУ!

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
МАРШАЛ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДОСТАВЉЕНО:
- Начелницима одељења:
  - Персоналног
  - Обавештајног
  - [illegible]
  - Артиљеријског
  - Санитетског
  - Инжињерско-техничког
  - За везу
  - Судског
  - Пропагандног
- Штабу ваздухопловства
- Штабу Корпуса народне одбране
- Главном Штабу за Србију
- Војној Управи за Војводину
- Команди града Београда
- Начелнику ОЗНЕ за Југославију
- Штабови I, II, III, и IV Армије.

DR IVAN RIBAR, PREDSJEDNIK PREDSJEDNIŠTVA AVNOJ-A, ODAJE PRIZNANJE TITU I NACIONALNOM KOMITETU OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE POSLIJE PODNOŠENJA OSTAVKE NKOJ-A U VEZI S FORMIRANJEM JEDINSTVENE JUGOSLOVENSKE VLADE (BEOGRAD, 5. MART 1945)

U PRVOM REDU (SLIJEVA NADESNO): MILAN GROL, TITO I KARDELJ ZA VRIJEME ČITANJA TEKSTA ZAKLETVE JEDINSTVENE JUGOSLOVENSKE VLADE S TITOM NA ČELU (BEOGRAD, 7. MART 1945)

ČLANOVI MINISTARSKOG SAVJETA DFJ POSLIJE POLAGANJA ZAKLETVE: SJEDE SLIJEVA NADESNO: MILAN GROL, POTPREDSJEDNIK, TITO PREDSJEDNIK I EDVARD KARDELJ, POTPREDSJEDNIK (BEOGRAD, 7. MART 1945)

БОРБА

ОРГАН КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Живела јединствена влада Југославије!

Живео претседник јединствене народне владе друг Тито!

ЈЕДИНСТВЕНА ВЛАДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

МАРШАЛ ЈУГОСЛАВИЈЕ ЈОСИП БРОЗ ТИТО ОБРАЗОВАО ЈЕ ПРИВРЕМЕНУ НАРОДНУ ВЛАДУ

КОМУНИКЕ

FAKSIMIL PRVE STRANE »BORBE« O OBRAZOVANJU JEDINSTVENE JUGOSLOVENSKE VLADE

TITO ČITA DEKLARACIJU JEDINSTVENE JUGOSLOVENSKE VLADE DFJ (BEOGRAD, 9. MART 1945)

TITO S JEDNIM OD ČLANOVA DELEGACIJE BEOGRADSKIH PIONIRA KOJI SU GA POSJETILI U BELOM DVORU 13. MARTA 1945

TITO S GENERAL-LAJTNANTOM AJROM IKEROM, KOMANDANTOM SAVEZNIČKIH VAZDUHOPLOVNIH SNAGA NA SREDOZEMLJU, ZA VRIJEME IZVOĐENJA PREDSTAVE U NARODNOM POZORIŠTU; U SREDINI JE GENERAL-MAJOR VLADIMIR VELEBIT (BEOGRAD, SREDINOM MARTA 1945)

МИНИСТАРСТВО НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Стр.пов.бр.46/1945 г.
15 марта 1945 г.

По указаној потреби службе

ПОСТАВЉАМ

Оперативни штаб за групу ваздухопловних дивизија у следећем саставу:

-Командант пуковник Л а з а р е в и ћ Б о ж о.
-Полит.комесар М о м ч и л о в и ћ Љ у б о м и р.
-Начелник штаба пуковник У л е п и ћ З д е н к о.

Одређени штаб ће одмах преузети дужност.

МИНИСТАР НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
Маршал Југославије

FAKSIMIL TITOVE NAREDBE OD 25. MARTA 1945. O FORMIRANJU OPERATIVNE GRUPE VAZDUHOPLOVNIH DIVIZIJA JA

TITO S POKLONOM KOJI SU MU 20. MARTA 1945. URUČILI ČLANOVI DELEGACIJE BEOGRADSKIH METALACA U BELOM DVORU

TITO OVJERAVA SPORAZUM KOJI JE U IME VLADE DFJ POTPISAO INŽ. NIKOLA PETROVIĆ (DESNO) S PREDSTAVNIKOM UNRE ROJOM HENDRIKSONOM U BEOGRADU 24. MARTA 1945

KOMANDANTU TREĆEG UKRAJINSKOG FRONTA, MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA I[VANU] F[JODOROVIČU] TOLBUHINU

Pozdravljam Vas i slavnu vojsku kojom Vi komandujete u vezi s velikom pobjedom pri razbijanju njemačko–mađarske vojske[102] u oblasti Blatnog jezera.*

Ovu pobjedu radosno pozdravljaju svi narodi Jugoslavije zajedno s Jugoslovenskom armijom, jer su borci i oficiri Trećeg ukrajinskog fronta svojom krvlju zapečatili vječnu borbenu družbu** s borcima i oficirima Jugoslovenske armije.[103]

28. mart 1945.
[Beograd]

»Борба«, 29. mart 1945.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Odmah obustaviti svaku evakuaciju iz Slovenije. Avione ne smijete više tražiti za ovu svrhu. Za izvršenje ovog naređenja snosite punu odgovornost.[104]

28. mart 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 30,
reg. br. 1–8/2.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Oko petog aprila biće na lijevoj obali Drine na sektoru Janje Druga i Peta divizija.[105] One i vaša Sedamnaesta divizija obrazuju operativnu grupu pod komandom Prve armije[106] i imaju zadatak da likvidiraju Bijeljinu i produže nadiranje k Brčkom i [Bosanskom] Šamcu.[107]

Pri likvidaciji Bijeljine staviti im na raspolaganje vaša dva diviziona artiljerije koji su sada na tome sektoru.[108]

Dotle vi nastojte zatvoriti pravce neprijateljskog nadiranja prema Tuzli i Sprečkoj dolini.[109]

28. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 42,
reg. br. 1–15/1.

---

* Naziva se i Balaton. – *Red.*
** Ruska riječ (prijateljstvo). – *Red.*

[GLAVNOM ŠTABU MAKEDONIJE]

Nikakav spisak zarobljenih Nijemaca nemojte davati Anglo--američkoj misiji. Nikakav sporazum nije pravljen u tom smislu. Cio eventualni materijal mogu davati samo vama. Zatražite im lično davanje propagandnog materijala. Samo s vašom specijalnom dozvolom mogu [članovi misije] izlaziti iz Skoplja.[110]

29. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 238,
reg. br. 9–24/3.

[ŠTABU 22. UDARNE DIVIZIJE]

Druga div[izija] se stavlja pod komandu Prve armije.* Ona će uskoro krenuti prema Zvorniku. Vi hitno smijenite diviziju da bi ona mogla krenuti, a vaš je zadatak kontrola Drine od ušća do u visinu Janje i sprječavanje prelaska nepríj[atelja] u Srbiju. Izvijestite po izvršenju smjene.[111]

29. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 1052,
reg. br. 4–15/2.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Peko [Dapčević] s Drugom i Petom divizijom kreće danas iz Šapca preko Drine i biće tačno kako smo predvidjeli oko petog aprila na prostoru Janje.[112] Održavajte s njima stalnu vezu da bi saradnja bila osigurana.

---

* Više o stavljanju 2. proletarske divizije pod komandu Štaba 1. armije JA vid. na str. 37. – *Red.*

Peko se interesira gdje će oko petog aprila biti dva diviziona vaše artiljerije[113] koji će učestvovati u operacijama k Bijeljini, kao i gdje će biti Štab Sedamnaeste divizije.[114]

30. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 42,
reg. br. 1–16/1.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Odmah formirajte tri radna bataljona svaki od po 300 ljudi i stavite ih na raspolaganje komisiji u Splitu za primanje hrane od Saveznika. Ljudstvo sposobno za rad odaberite iz komandi mjesta, područja i ostalih pozadinskih službi.[115]

30. mart 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 47,
reg. br. 1–6/1.

[NAREĐENJE ZA REGULISANJE ODNOSA S PRIVREDNIM ORGANIZACIJAMA]

Zapaženo je da pojedini štabovi, komande, jedinice i ustanove vrše neposredne narudžbine za svoje potrebe u raznim našim fabrikama i tvornicama. Na taj način ometaju planski rad u fabrikama, koje već imaju postavljene zadatke, i unose nered u našu ratnu proizvodnju. Najstrože zabranjujem štabovima, komandama, jedinicama i ustanovama da vrše narudžbine u fabrikama i tvornicama. Za sve nedostatke dostavite trebovanje Ministarstvu narodne odbrane, i to za ubojna sredstva Komandi artiljerije, a za druge potrebe i sredstva Komandi pozadine Ministarstva narodne odbrane, koja će učiniti sve što treba.[116]

31. mart 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 238,
reg. br. 9–28/3.

[GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE]

Drug Milić [Maks Baće]* da izvijesti o situaciji u Dalmaciji i da ubuduće dostavlja izvještaje preko vašeg štaba.

3. april 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 31, reg. br. 12-2.

[FELDMARŠALU HAROLDU ALEKSANDERU, VRHOVNOM SAVEZNIČKOM KOMANDANTU NA SREDOZEMLJU][117]

Dragi Feldmaršale,

Četvrta armije koja operiše u zapadnom dijelu Jugoslavije i koja u toku svoje sadašnje ofanzive izvršava velike zadatke kako sa stanovišta jugoslovenskog fronta tako i sa stanovišta opšte ofanzive koju vode savezničke armije u tom dijelu Evrope, nalazi se u teškoj situaciji u pogledu hrane. Njena ofanziva svakog dana sve više zavisi od snabdijevanja.

Zato uzimam slobodu da Vam uputim ovo pismo kako biste tražili da se pošalje 3000 tona hrane IV armiji, koja broji oko 30 000 ljudi.**

Naša sredstva su nedovoljna da bismo obezbijedili hranu za armiju, jer se operacije vode u kraju Jugoslavije koji je za vrijeme rata neprijatelj iscrpao, a ne možemo dopremiti hranu iz Vojvodine zbog loših komunikacija.

4. april 1945.
[Beograd]

Ostajem s poštovanjem
Vaš
maršal Jugoslavije
J. B. Tito

Pro, Fond WO, reg. br. 214/41, XII, 8940.

Prevod s engleskog

* U to vrijeme je bio na radu pri Ozni. – *Red.*

** Tako piše u originalu. Ovo je očito greška u kucanju. Tito je vjerovatno mislio na brojku od 60 000 jer je brojno stanje 4. armije JA na dan 31. marta 1945. iznosilo 57 692 borca i rukovodioca (vid.: *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, dok. br. 12). – *Red.*

[GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE]

Šesti korpus mora hitno krenuti na nove zadatke prema Sremu.[118] Stoga naredite Desetom korpusu da odmah smijeni dijelove Šestog korpusa i preuzme na sebe obezbjeđenje našeg slobodnog teritorija oko Daruvara da bi Šesti korpus mogao odmah krenuti na novi zadatak.[119]

4. april 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 31,
reg. br. 13–2.

[ŠTABU 1. ARMIJE JA]

Možete brzo ovladati prostorom Brčko i Vrbanja – Županja i Šamac. S te linije uz sadejstvo Treće armije sa sjevera prodrijećete u pozadinu Vinkovaca i tako zaobići utvrđenu zonu sremskog fronta gdje se mogu uništiti, razbiti sadašnje njemačke snage u Sremu. Prenijeti operacije k Brodu na manevarski i neutvrđeni teren. Dejstvujte brzo i energično. Do osmog aprila morate biti u Šamcu spremni za forsiranje Save,[120] koji datum je određen i za Kostu [Nađa].[121]

4. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 258,
reg. br. 10–4.

[RAZGOVOR S DELEGACIJOM ALBANACA S KOSOVA I METOHIJE ODRŽAN U BEOGRADU 4. APRILA 1945][122]

Mi stvaramo novu Jugoslaviju koja će biti drukčija za Šiptare Kosova i Metohije nego što je bila stara Jugoslavija. Mi stvaramo novu državu u kojoj će se Šiptari osjećati ravnopravnim građanima i neće biti ni do koga potcjenjivani. Da se stvori takva nova Jugoslavija potrebna nam je pomoć šiptarskog naroda. Bez ove pomoći mi ne možemo izvršiti naš zadatak. Kosovo i Metohija bili su kamen spoticanja i

remetili su odnose između naroda i vladajućih. Ja sam u zatvoru u Lepoglavi imao dosta prilike da razgovaram sa Šiptarima i vidio sam kakvi su i šta žele.[123] Naša je želja da se taj narod više ne proganja. Šiptarski narod je ponosan, radan i pošten i zato može i treba da bude važan faktor u izgradnji nove Jugoslavije. Naša je dužnost da učinimo sve da bismo mu pomogli i da mu olakšamo njegovu sudbinu, jer će onda i njegov doprinos u izgradnji nove Jugoslavije biti mnogo veći.

Neprijatelji našeg jedinstva isto tako na Kosovu i Metohiji kao i u svim ostalim pokrajinama naše domovine, pokušavaju da izazovu razdor i sukobe među narodom. Oni pokušavaju da odvrate Šiptare s pravog puta, da ih odvrate s linije naše borbe, a to je bratstvo i jedinstvo svih naših naroda. Oni pokušavaju da odvrate šiptarski narod od bratske saradnje u izgradnji nove Jugoslavije. Da šiptarski narod ne može i neće da služi takvim savetima, dokaz je to što ste vi ovdje. Vama je poznato šta mi hoćemo i bit će korisno, i vaš je zadatak, da najšire mase budu obaviještene o tome šta se radi. Šiptarski narod treba da zna kakvu Jugoslaviju mi stvaramo i da će on u toj novoj zajednici, koja je koštala toliko krvi, biti ravnopravan i da će mu se pružiti sve mogućnosti da razvije i izgradi svoju kulturu, da dobije svoje škole, da unapređuje svoju poljoprivredu. Šiptarski narod će u novoj Jugoslaviji dobiti sve ono što narod čini narodom. Naša je zadaća da vas u tome pomognemo, a vi ćete kod vaših drugova naići na puni odziv.

Odnosi sa šiptarskim narodom nisu bili nikad tako bratski i srdačni kao što su danas. Ti odnosi su se stvorili u borbi u kojoj su Šiptari sudjelovali rame uz rame s ostalim narodima Jugoslavije boreći se protiv zajedničkog neprijatelja. Šiptari Kosova i Metohije dali su veliki doprinos za stvaranje jedinstva naših naroda i za onemogućavanje planova naših neprijatelja, koji rade na tome da se stvori razdor među narodima na Balkanu.[124]

Nova Jugoslavija ima neprijatelja, a to su reakcionari i mračnjaci ne samo na Kosovu i u Metohiji nego i u Albaniji. Njihove niti vode i dalje, izvan Albanije i Jugoslavije. Ogromna većina albanskog naroda ne postavlja pitanje kakve će biti granice između Jugoslavije i Albanije, jer su svjesni da su samo najtješnja saradnja i najsrdačniji odnosi između naroda Albanije i Jugoslavije garancija za nezavisnost Albanije i da ta nezavisnost inače ne može biti obezbijeđena od raznih vanjskih pokušaja agresije. Za to je najbolji dokaz Musolinijev pohod na Albaniju.[125]

Narodi Kosova i Metohije imaju isto toliko interesa kao i svi ostali narodi Jugoslavije da se stvori velika i dobro izgrađena zemlja u kojoj nijedan narod neće težiti za odvajanjem, svjestan da bismo mali i pocijepani bili meta za tuđe apetite. Narodi Kosova i Metohije treba da ostvare takvo bratstvo i jedinstvo da će šiptarskom narodu biti svejedno da li se nalazi u granicama Albanije ili Jugoslavije.

Nadam se da će istinski predstavnici šiptarskog naroda znati da

povedu narod Kosova i Metohije putem najtješnije saradnje i najvećeg prijateljstva, i da će mu znati rastumačiti da su se neke nepravilnosti desile krivicom narodnih neprijatelja, ali da će biti poduzete sve mjere da se nepravde uklone. Ako ste ravnopravni, nema razloga da se međusobno gložite. Šiptarski narod će imati sva prava, i mora ih imati, jer je on tamo najbrojniji, jer je on tamo osnova. Agrarna reforma je u bivšoj Jugoslaviji bila loše i nepravilno sprovedena. Oni kojima je zemlja bila nepravedno oduzeta dobit će je natrag.[126] Nepravilnosti će biti popravljene i izvršit će se nova podjela zemlje, jer zemlju sada drže mnogi koji su sarađivali s okupatorom.[127] Garancija da to može biti jeste to što danas narod ima vlast u rukama i što će narod sam odozdo upravljati. Zato treba usavršiti rad narodnooslobodilačkih odbora. Sada, kada albanski živalj prvi put u historiji sam odlučuje svojom sudbinom, on treba da učvrsti svoju narodnu vlast. Tamo gdje je živalj miješan treba dati učešća i pripadnicima ostalih naroda. Tako organizirana vlast biće podloga za konsolidaciju i napredak...[128]

Ja mislim da smo se prilično razumjeli. Hoću da izrazim zadovoljstvo zbog takvog vašeg pravilnog shvatanja i da podvučem jednu činjenicu. Vi ste rekli da narod Kosova i Metohije nije učestvovao u općim naporima i da uzrok za to treba tražiti u prošlosti u reakcionarnim klikama koje su nekada služile ugnjetačima, a sada opet išle s neprijateljima naroda. Narod je zaveden i on ne može da ispašta. Treba mu sve to objasniti. Nije to bilo samo na Kosovu i u Metohiji. Zar se to nije događalo i u Bosni, Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji? Njemački osvajač kad je došao na Balkan htio je da na nacionalnim suprotnostima izazove sukobe i da uništi našu zemlju. To je bio slučaj s ustašama, koji su iskorjenjivali Srbe. Neprijatelj je htio da pomoću unutrašnjih elemenata izazove nacionalni rat, ali smo mi to spriječili po cijenu velike krvi. Ne radi se tu samo o Srbima, ne radi se o tome ko je šta, nego o tome ko je kakav, ko je dobar, ko loš, ko napredan, ko reakcionaran. Ona napredna strana, koja je išla trnovitim putem narodnooslobodilačke borbe, bila je u ogromnoj većini. Reakcionarna strana bila je manja, ali je bila vrlo aktivna i imala je podršku izvan granica naše zemlje. Imamo mi sada u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji neprijatelja, ali od nas zavisi da ih bude sve manje. Mi treba da objasnimo narodu o čemu se radi, pa da svi zavedeni pređu u opći front graditelja nove Jugoslavije. Ima još ljudi na Kosovu i u Metohiji koji su zastranili. Treba im omogućiti da priđu narodnooslobodilačkom pokretu. Onima koji su zavedeni treba dati amnestiju. U tome trebamo vašu pomoć da znamo po kome kriterijumu da se provede amnestija.

A sada da govorimo o mobilizaciji. Kod vas je sprovedena mobilizacija. Bilo bi idealno da su se ljudi odazvali dobrovoljno, kao što su to učinili naši borci u početku. Naravno da mnogima od mobiliziranih nije jasno za šta se bore. Njima treba objasniti da je naša zemlja nedjeljiva i da ne može biti govora o nekom miru dok još ima ijedan komad naše zemlje pod okupatorom. Ja bih želio da šiptarski narod

svojim sudjelovanjem u borbi da sve od sebe i da opere onu ljagu koju je reakcija nanijela šiptarskom narodu pomažući neprijatelja. Borba neće još dugo trajati. Za jednaka prava – jednake dužnosti. Mi stvaramo novu državu i ne može biti da neko ima dužnosti, a nema prava. To treba objasniti narodu. Želio bih da se vi sami tamo na vašu inicijativu obračunate s nesavjesnim elementima koji unesrećuju šiptarski narod. Nije dosta samo ubjeđivanje, već treba ukloniti one koji se ne mogu ubijediti, koji su i došli tu zato da ih ne možete ubijediti, već da oni druge ubijede.[129]

Ovaj današnji sastanak nije bio samo prigodni sastanak da se upoznamo, da ja vas vidim i vi mene. Ovo je bilo radno savjetovanje i vjerujem, da je sve ovo što smo govorili bilo veoma korisno za mene, a vjerujem da će i vama ovo moći koristiti i biti vam rukovodstvom. Odnesite poruku šiptarskom narodu na Kosovu i u Metohiji i najljepše pozdrave i poručite mu da ćemo mi ovdje učiniti sve da bi se prilike čim prije konsolidovale i da bi se šiptarski narod osjetio ravnopravan s ostalim narodima Jugoslavije. Bit će još poteškoća, ali zajednički mi ćemo ih savladati.[130]

»Борба«, 7. april 1945.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Odobravam da 14. divizija ostane u Štajerskoj i neka razvije najjaču aktivnost na komunikacije i na saobraćaj.[131] Preko nje težite uhvatiti i vezu s prethodnicama Crvene armije.[132]

5. april 1945.*
[Beograd]

Arhiv Instituta za zgodovino delavskega gibanja SR Slovenije (dalje: A–IZDG SRSl), k. 41, f. III.

[IZJAVA PO DOLASKU U MOSKVU][133]

Veoma sam srećan što mogu danas ovdje, u prijestolnici velikog Sovjetskog Saveza, da isporučim topao pozdrav i duboku zahvalnost Sovjetskom Savezu za ogromnu moralnu i materijalnu pomoć koju je

* Ovo je datum prijema naređenja vrhovnog komandanta poslatog iz Beograda. Vjerovatno je Tito ovo naređenje uputio dan-dva ranije, ali se tačan datum nije mogao ustanoviti pošto original nije pronađen. – *Red.*

on dao i daje narodima Jugoslavije u njihovoj borbi protiv njemačkog okupatora i njegovih kvislinga.[134] Ali došao je trenutak kada će naša otadžbina Jugoslavija uskoro biti potpuno oslobođena od njemačke nemani i ta pobjeda je blizu. To je pitanje samo nekoliko dana, najviše mjesec dana.[135]

Živio veliki Sovjetski Savez!

Živjela velika i nepobjediva Crvena armija i njen genijalni vođa maršal Sovjetskog Saveza Staljin!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[5. april 1945.
Moskva]

»Борба«, 7. april 1945.

VANREDNI IZVJEŠTAJ GENERALŠTABA JUGOSLOVENSKE ARMIJE ZA 6. APRIL 1945. GODINE[136]

U višednevnim žestokim borbama na širem području Sarajeva, pod vrlo teškim uslovima planinskog zemljišta, naše trupe slomile su spoljne odbrane sarajevskog utvrđenog rejona i stegnuvši obruč oko samog grada, danas 6. aprila 1945. godine, na juriš su zauzele i oslobodile Sarajevo, glavni grad Bosne i Hercegovine.[137]

U ovim borbama istakle su se naše jedinice pod komandom general-majora Radovana Vukanovića,* general-majora Slavka Rodića** i pukovnika Pere Kosorića.***

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ovu sjajnu pobedu.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[Moskva]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

A-VII, k. 22,
reg. br. 1-3.

---

* General-major Radovan Vukanović tada je bio komandant Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa JA i ujedno komandant 2. udarnog korpusa JA (vid. str. 20 i 21). – *Red.*

** General-major Slavko Rodić u to vrijeme je bio zamjenik komandanta Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa JA i ujedno komandant 5. udarnog korpusa JA (vid. str. 20 i 21). – *Red.*

*** Pukovnik Pero Kosorić tada je bio član Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa JA i ujedno komandant 3. udarnog korpusa JA (vid. str. 20 i 21). – *Red.*

[POZDRAV MOSKOVSKIM PIONIRIMA]

Dragi pioniri Sovjetskog Saveza, dozvolite mi da vam zahvalim na tako toplom dočeku i da vam isporučim prijateljske pozdrave djece iz Beograda i cijele Jugoslavije. Djeca su pružila veliku pomoć našim partizanima. U svakom bataljonu i u svakoj brigadi nalazila su se djeca partizani koji su pali herojskom smrću na polju časti. Zajedno s našim vojnicima ona su podnijela sav teret vojničkog života. Sada, u novoj slobodnoj Jugoslaviji, mi se borimo da stvorimo za našu djecu isto tako srećan život kao što je život djece Sovjetskog Saveza.[138]

[8. april 1945.
Moskva]

»Борба«, 10. april 1945.

[GOVOR NA SVEČANOM RUČKU ODRŽAN 11. APRILA 1945. U MOSKVI U KREMLJU POVODOM POTPISIVANJA UGOVORA][139]

Gospodine maršale Staljine, gospodine narodni komesare spoljnih poslova!

Ugovor koji je danas potpisan između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza predstavlja jedan od najznačajnijih doprinosa jedinstvu slobodoljubivih naroda u njihovoj borbi protiv nacističke Njemačke i jedan od stubova buduće bezbijednosti Evrope.*

Sasvim je prirodno da su se, u težnji da osiguraju svoj slobodan razvoj, jugoslovenski narodi oslanjali i oslanjaće se i dalje na snažnu koaliciju velikih saveznika prekaljenu u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, a koja će ostati i u periodu poslije rata.

Ovaj ugovor predstavlja za nas osnovu mirnog izgrađivanja naše budućnosti. U isto vrijeme on predstavlja ostvaranje težnja naroda Jugoslavije, koji su uvijek željeli da žive u tijesnom prijateljstvu s moćnim Sovjetskim Savezom.

Ugovor predstavlja istovremeno rezultat zajedničke junačke borbe Crvene armije i Jugoslovenske armije protiv njemačkih osvajača i njihovih pomagača. Ugovor je položio čvrst temelj obezbjeđenju mirnog razvitka nove Jugoslavije.

Dozvolite mi, gospodine Molotove, da i ja Vama čestitam na potpisu ugovora između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji. Ovaj ugovor je ostvarenje davnašnjih težnja naroda Jugoslavije da žive u tijesnom prijateljstvu s

---

* Potpunije o tekstu tog ugovora vid. str. 138. – *Red.*

velikim sovjetskim narodom, koji je pod rukovodstvom genijalnog vođe Staljina u ovoj u historiji najtežoj borbi dao natčovječanske žrtve za pobjedu nad zajedničkim neprijateljem slobodoljubivih naroda za slobodu i nezavisnost malih naroda i, u prvom redu, za slobodu i nezavisnost Jugoslavije.

»Борба«, 14. april 1945.

GOSPOĐI [ELEONORI] RUZVELT, VAŠINGTON

Dozvolite da Vam izrazim duboko saučešće povodom smrti Vašeg supruga – velikog predsjednika Sjedinjenih Američkih Država i borca za slobodu i nezavisnost malih naroda.[140]

13. april 1945. Maršal
[Moskva] Josip Broz Tito

»Борба«, 14. april 1945.

PREDSJEDNIKU [HARI] TRUMANU,[141] VAŠINGTON

U ime jugoslovenske vlade izražavam duboko saučeće vladi Sjedinjenih Američkih Država povodom iznenadne smrti predsjednika Ruzvelta.

Ovo je ne samo udar za narode Amerike nego je i veliki gubitak za sve ujedinjene narode uoči potpune pobjede nad opštim neprijateljem i za organizaciju poslijeratne bezbijednosti.

Vlada federativne Jugoslavije izražava duboko saučešće američkom narodu povodom ovog velikog gubitka.

13. april 1945. Maršal
[Moskva] Josip Broz Tito

»Борба« 14. april 1945.

[IZVOD IZ STENOGRAFSKIH BILJEŽAKA S PRIJEMA U SVESLOVENSKOM KOMITETU 13. APRILA 1945. U MOSKVI][142]

Predsedavajući: predsjednik Sveslovenskog komiteta general-lajtnant Gundurov:

Gospodo ministri, poštovani članovi Sveslovenskog komiteta i dragi gosti!

Glavni teret rata protiv fašističke Njemačke nose narodi Sovjetskog Saveza zajedno sa svim slovenskim narodima. Strašno je zamisliti šta bi bilo s čovječanstvom da velika slovenska država – Sovjetski Savez – nije mobilisala sve svoje snage za borbu protiv vječitog neprijatelja slovenskih naroda – nemačkih osvajača i da nije za tu borbu ujedinila sve slovenske narode.

Slavom je ovjenčana herojska borba koju pod Vašim rukovodstvom, maršale, vode narodi Jugoslavije.

Mi smo srećni što imamo čast da Vas pozdravimo ovdje, u zdanju Sveslovenskog komiteta. Predlažem da nazdravimo za narodnog heroja Jugoslavije, koga mnogo vole svi slovenski narodi, maršala Tita! *(Svi ustaju, buran aplauz.)*

Predsjedavajući: Riječ ima maršal Tito.

Tito: Dozvolite da vam zahvalim, uz to srdačno da zahvalim za topao doček.

Sada, kada se najkrvaviji rat u historiji već bliži kraju, mi vidimo da je taj rat, ma koliko da je bio strašan za narode, doveden do pobjedonosnog kraja zahvaljujući nepobjedivoj Crvenoj armiji, zahvaljujući genijalnom rukovodstvu Crvene armije, vođi sovjetskog naroda – drugu Staljinu.

Sada, kad se ovaj rat bliži kraju, mi vidimo slovenske narode ne samo oslobođene već i međusobno ujedinjene.

Mnogo vijekova mali slovenski narodi, razbacani po raznim krajevima Evrope, živjeli su kao usamljena ostrvca u moru neslovenskih naroda. Njih su uvijek željele da porobe i iskoriste za svoje ciljeve velike nacije, a prije svega Nijemci.

Koliko su krvi prolili Sloveni u borbi za nezavisnost, koliko je bilo silnih težnja da slovenski narodi žive u prisnom prijateljstvu, razumijevanju! I eto, najzad, imamo ono čemu su težili svi Sloveni, što su vijekovima željeli naši preci.

Južnoslovenski narodi, ili kako ih nazivaju, narodi Juga–Srbi, Hrvati, Bugari, Slovenci i drugi koji su tamo bili, makar i na malom rastojanju jedni od drugih, bili su instrument u tuđim rukama. Radi postizanja osvajačkih ciljeva, neki zavojevači su podsticali njihovu međusobnu borbu. Hrvate su [na primjer] razni izdajnici nahuškali protiv Srba. Sada je tome došao kraj. I u tome Sveslovenski komitet ima veliku zaslugu, i ja sam mu veoma zahvalan. Sveslovenski komitet je štab koji ujedinjuje slovenske narode, objedinjuje ih duhovno, a Crvena armija ih krvno povezuje. Krv Crvene armije, najboljih sinova Sovjetskog Saveza, prolivena je na ogromnom prostoru Evrope i za to da bi ovaj mali slovenski narod bio slobodan, da bi mogao slobodno da živi i slobodno da se razvija u savezu sa svojom velikom sestrom – Sovjetskim Savezom, s Rusijom.

Ovo je veliki historijski preokret. On ima ogroman historijski

velikim sovjetskim narodom, koji je pod rukovodstvom genijalnog vođe Staljina u ovoj u historiji najtežoj borbi dao natčovječanske žrtve za pobjedu nad zajedničkim neprijateljem slobodoljubivih naroda za slobodu i nezavisnost malih naroda i, u prvom redu, za slobodu i nezavisnost Jugoslavije.

»Борба«, 14. april 1945.

GOSPOĐI [ELEONORI] RUZVELT, VAŠINGTON

Dozvolite da Vam izrazim duboko saučešće povodom smrti Vašeg supruga – velikog predsjednika Sjedinjenih Američkih Država i borca za slobodu i nezavisnost malih naroda.[140]

13. april 1945. Maršal
[Moskva] Josip Broz Tito

»Борба«, 14. april 1945.

PREDSJEDNIKU [HARI] TRUMANU,[141] VAŠINGTON

U ime jugoslovenske vlade izražavam duboko saučeće vladi Sjedinjenih Američkih Država povodom iznenadne smrti predsjednika Ruzvelta.

Ovo je ne samo udar za narode Amerike nego je i veliki gubitak za sve ujedinjene narode uoči potpune pobjede nad opštim neprijateljem i za organizaciju poslijeratne bezbijednosti.

Vlada federativne Jugoslavije izražava duboko saučešće američkom narodu povodom ovog velikog gubitka.

13. april 1945. Maršal
[Moskva] Josip Broz Tito

»Борба« 14. april 1945.

[IZVOD IZ STENOGRAFSKIH BILJEŽAKA S PRIJEMA U SVESLOVENSKOM KOMITETU 13. APRILA 1945. U MOSKVI][142]

Predsedavajući: predsjednik Sveslovenskog komiteta general-lajtnant Gundurov:

Gospodo ministri, poštovani članovi Sveslovenskog komiteta i dragi gosti!

Glavni teret rata protiv fašističke Njemačke nose narodi Sovjetskog Saveza zajedno sa svim slovenskim narodima. Strašno je zamisliti šta bi bilo s čovječanstvom da velika slovenska država – Sovjetski Savez – nije mobilisala sve svoje snage za borbu protiv vječitog neprijatelja slovenskih naroda – nemačkih osvajača i da nije za tu borbu ujedinila sve slovenske narode.

Slavom je ovjenčana herojska borba koju pod Vašim rukovodstvom, maršale, vode narodi Jugoslavije.

Mi smo srećni što imamo čast da Vas pozdravimo ovdje, u zdanju Sveslovenskog komiteta. Predlažem da nazdravimo za narodnog heroja Jugoslavije, koga mnogo vole svi slovenski narodi, maršala Tita! *(Svi ustaju, buran aplauz.)*

Predsjedavajući: Riječ ima maršal Tito.

Tito: Dozvolite da vam zahvalim, uz to srdačno da zahvalim za topao doček.

Sada, kada se najkrvaviji rat u historiji već bliži kraju, mi vidimo da je taj rat, ma koliko da je bio strašan za narode, doveden do pobjedonosnog kraja zahvaljujući nepobjedivoj Crvenoj armiji, zahvaljujući genijalnom rukovodstvu Crvene armije, vođi sovjetskog naroda – drugu Staljinu.

Sada, kad se ovaj rat bliži kraju, mi vidimo slovenske narode ne samo oslobođene već i međusobno ujedinjene.

Mnogo vijekova mali slovenski narodi, razbacani po raznim krajevima Evrope, živjeli su kao usamljena ostrvca u moru neslovenskih naroda. Njih su uvijek željele da porobe i iskoriste za svoje ciljeve velike nacije, a prije svega Nijemci.

Koliko su krvi prolili Sloveni u borbi za nezavisnost, koliko je bilo silnih težnja da slovenski narodi žive u prisnom prijateljstvu, razumijevanju! I eto, najzad, imamo ono čemu su težili svi Sloveni, što su vijekovima željeli naši preci.

Južnoslovenski narodi, ili kako ih nazivaju, narodi Juga – Srbi, Hrvati, Bugari, Slovenci i drugi koji su tamo bili, makar i na malom rastojanju jedni od drugih, bili su instrument u tuđim rukama. Radi postizanja osvajačkih ciljeva, neki zavojevači su podsticali njihovu međusobnu borbu. Hrvate su [na primjer] razni izdajnici nahuškali protiv Srba. Sada je tome došao kraj. I u tome Sveslovenski komitet ima veliku zaslugu, i ja sam mu veoma zahvalan. Sveslovenski komitet je štab koji ujedinjuje slovenske narode, objedinjuje ih duhovno, a Crvena armija ih krvno povezuje. Krv Crvene armije, najboljih sinova Sovjetskog Saveza, prolivena je na ogromnom prostoru Evrope i za to da bi ovaj mali slovenski narod bio slobodan, da bi mogao slobodno da živi i slobodno da se razvija u savezu sa svojom velikom sestrom – Sovjetskim Savezom, s Rusijom.

Ovo je veliki historijski preokret. On ima ogroman historijski

Jugoslaviji. Ono što se događalo u Bugarskoj bilo je historijski momenat.

Nije važno da li je Bugarska u ovom ratu ratovala protiv Jugoslavije ili nije, nego je važno da li će ona još ratovati, da li će se između sebe boriti Bugari i Srbi i drugi jugoslovenski narodi ili neće. Bugarski narod je uzeo svoju sudbinu u svoje ruke onda kad je likvidirao te Koburge i fašističke pomagače. Od tada nema nikakvih prepreka da se između naroda Jugoslavije i Bugarske uspostave najprisniji, prijateljski odnosi.

Sada se može reći da su ranija velikosrpska i velikobugarska hegemonija vještački raspaljivale mržnju među našim narodima radi zauzimanja teritorije. Jer cio Balkan je mala teritorija. Kao da se radi o malom srezu. Narod je sada shvatio da nije stvar u geografskom položaju, već u slovenskom ujedinjavanju.

Rukovodioci bugarske okupatorske vojske loše su radili u Jugoslaviji – oni su palili kuće, ubijali nevine ljude. Naravno, to nisu činili svi, već pojedinci. Jer uvijek se nađe ološ koji to čini. A što se desilo sada kad je stvorena nova Bugarska? Nama je opet došla bugarska vojska* i naš narod, među njima i srpski, primio ju je vrlo dobro.

Jugoslovenska armija rame uz rame s bugarskom armijom goni Nijemce iz Jugoslavije. To je činjenica. Dalje, važno je da razvoj odnosa između Jugoslavije i Bugarske zavisi već od nas samih.

Sveslovenski komitet, koji je istakao veliku ideju duhovnog ujedinjavanja svih Slovena, odigrao je ogromnu ulogu. Ali na rukovodiocima pojedinih slovenskih zemalja, onim rukovodiocima koji su sada došli u rukovodstvo, leži velika odgovornost. Od njih, samo od njih, zavisi da li će se to ostvariti. Narodne mase dviju zemalja, radnici, seljaci i poštena intelitencija teže jedinstvu i bratskoj saradnji.

Ja sam vidio jedinstvo i bratstvo kod srpskih seljaka, vidio sam to i kod bugarskih seljaka i inteligencije, i kod jugoslovenske inteligencije. Zato sve zavisi od rukovodilaca i više ni od koga. [Na primer], neko kaže: »a možda još nema uslova«. Svi uslovi postoje: to je težnja k ujedinjenju Južnih Slovena. Ona se javila odavno, a [sadašnja] rijeka se razlila i hoće da se slije zajedno.

Ja vam obećavam u ime jugoslovenskog naroda da ću učiniti sve da bude ne samo prijateljstvo – ono već postoji, već i da se postepeno stvaraju uslovi za jedinstvenu saradnju, da ne bude nikakve [razlike].

Dragi drugovi i braćo Sloveni! Dozvolite da nazdravim za vječno, čvrsto prijateljstvo bugarskog naroda i jugoslovenskih naroda. *(Aplauz.)*[144]

A-CKSKJ, MF 210/767,
sn. 20–27.

Prevod s ruskog

---

* Misli se na učešće jedinica Bugarske narodne armije u borbama za oslobođenje nekih dijelova Jugoslavije. Više o tome vid. u tomu 24. str. 18. – *Red.*

VANREDNI IZVJEŠTAJ GENERALŠTABA JUGOSLOVENSKE ARMIJE ZA 14. APRIL 1945.

Poslije trodnevnih ogorčenih borbi naše trupe probile su jako utvrđene neprijateljske položaje na sremskom frontu,[145] forsirale rijeke Dravu[146] i Dunav[147] na sektoru od Borova do Podravskih Podgajaca – zapadno od Valpova – i rijeku Savu na sektoru od Brčkog do Orašja,[148] slomile otpor neprijatelja i napredujući na zapad više od 50 km na juriš zauzele i oslobodile gradove: Vinkovce,[149] Osijek,[150] Vukovar,[151] Valpovo[152] i Županju.[153] Osim toga, oslobođeno je više naseljenih mjesta, među kojima: Tovarnik, Dalj, Otok, Borovo, Cerna, Stari i Novi Mikanovci, Čepin i Koška.

Gonjenje razbijenog neprijatelja nastavlja se na širokom frontu dolinom Save i Drave prema zapadu.

U ovim borbama potučene su 41.[154] i 11. njemačka divizija,[155] 3.[156] i 12. Pavelićeva divizija[157] i veći broj samostalnih njemačko-ustaških formacija. U ruke naših trupa pali su veliki broj zarobljenika i ogromne količine oružja i ratnog materijala.

U izvojevanju ovih pobjeda naročito su se istakle pješadijske, artiljerijske, tenkovske, inžinjerske i konjičke jedinice pod komandom komandanata general-lajtnanta Peka Dapčevića,[158] general-lajtnanta Koste Nađa[159] i general-majora Milutina Morače.[160] Izvanrednu pomoć trupama na zemljištu pružila je naša avijacija svojim odličnim sadejstvom u toku cijelog trajanja operacija.

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobjede.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[Moskva]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

A-VII, k. 22,
reg. br. 1-3.

RAZGOVOR DOPISNIKA LISTA »KRASNAJA ZVEZDA« S PREDSJEDNIKOM MINISTARSKOG SAVJETA JUGOSLAVIJE MARŠALOM JOSIPOM BROZOM TITOM[161]

Predsjednik Ministarskog savjeta Jugoslavije maršal J. B. Tito primio je dopisnika lista »Krasnaja zvezda«. Niže donosimo dopisnikova pitanja i odgovore maršala J. B. Tita.

Pitanje: Kakva je situacija na jugoslovensko-njemačkom frontu?

Odgovor: Na teritoriji Jugoslavije, kao i na istočnom frontu, Nijemci pružaju najžešći otpor. Mi moramo borbom osvajati svako seoce, svaki pedalj zemlje. Čime se može objasniti takav očajnički otpor? U Jugoslaviji Nijemci imaju dosta velike i dobro organizovane snage, a uz to sada im pruža veliku pomoć vojska izdajnika Pavelića, koju sačinjavaju razbojnici koji su izvršili teške zločine prema narodu i koji znaju da ih očekuje nemilosrdna kazna.[162] Treba uzeti u obzir i to da se Nijemci mnogo plaše našeg prodora u Austriju, u kojoj je koncentrisan veliki broj njemačkih industrijskih preduzeća. Oni vide da zaista neće imati nikakvog izlaza iz sadašnje za njih kritične situacije ako izgube i te oblasti.

Operacije naših ofanzivnih jedinica razvijaju se uspješno.[163] Četvrta armija, koja je oslobodila Dalmaciju i Liku, sada nanosi neprijatelju teške udarce. Pošto je izbačen iz jako utvrđenog Bihaća, neprijatelj je bio prinuđen da nam preda niz drugih važnih uporišta. U Bosni smo s oslobođenjem Sarajeva završili veliku operaciju. Sada su naše jedinice počele opću ofanzivu. Ma koliko se Nijemci i njihove pavelićevske sluge grčevito držali naše teritorije, njihovo potpuno razbijanje je veoma blisko. Za mjesec ili za mjesec i po dana cijela jugoslovenska teritorija će biti očišćena od neprijatelja.

Poslije oslobođenja Jugoslavije mi ne mislimo da odložimo oružje. Jugoslovenska vojska će nastaviti borbu rame uz rame s Crvenom armijom i sa savezničkim trupama do potpunog sloma Njemačke. To je naša dužnost i mi ćemo je dokraja izvršiti.[164]

Nekoliko riječi o zajedničkim dejstvima naših trupa i jedinica Crvene armije. Ta sadejstva su počela u jesen prošle godine kada su sovjetske jedinice stupile na teritoriju Jugoslavije, u Bosnu[165] i Srbiju.[166] Kao što je poznato, glavni grad Jugoslavije Beograd bio je oslobođen zajedničkim naporima obiju vojski. Naš narod to nikad neće zaboraviti. Poslije oslobođenja Beograda sovjetske i jugoslovenske jedinice su u sadejstvu nastavile ofanzivu do Drave.[167] Naše jedinice su se borile rame uz rame s Crvenom armijom i na teritoriji Mađarske.[168] Sada sovjetske jedinice pomažu da se Slovenija očisti od neprijatelja.[169]

Zajednička borba protiv neprijatelja učvrstila je bratsko prijateljstvo dviju vojski. Naše jedinice su se obogatile znatnim borbenim iskustvom Crvene armije, a naročito su od nje mnogo naučili naši mladi oficirski kadrovi. Na teritoriji Jugoslavije sovjetski borci su se osjećali okruženi iskrenom ljubavlju našeg naroda. Navešću jedan dirljiv primjer. Za vrijeme borbi pod Budimpeštom bilo je nekoliko slučajeva da su sovjetski vojnici pisali ceduljice u kojima su molili da ako poginu ne budu sahranjeni u Mađarskoj, već u bratskoj slovenskoj Jugoslaviji. Bio sam duboko uzbuđen kad su mi naši ljudi pričali o tim zavještanjima.[170]

Crvena armija i njeni slavni podvizi doprinijeli su učvršćenju osjećanja prijateljstva, simpatija i ljubavi jugoslovenskih naroda prema velikom sovjetskom narodu, koji je spasao cijelu Evropu od nacističkih varvara.

Pitanje: Recite nešto, molim Vas, o izgradnji oružanih snaga Jugoslavije i o perspektivama razvitka jugoslovenske vojske.

Odgovor: Naša vojska je prošla svojevrsni put svoga nastanka i rasta. Ona se rodila i prekalila u žestokim i neravnim borbama protiv do zuba naoružanog neprijatelja. Mi smo počeli partizansku borbu s malim grupama (od 10 do 15 ljudi), koje su bile naoružane puškama. Redovi partizana su se povećavali, a oružja nije bilo. Mi smo još 1941. godine u Srbiji organizovali proizvodnju pušaka i municije i naoružali desetine hiljada ljudi.[171] Poslije povlačenja iz Srbije morali smo voditi tešku borbu. Formirao se front od 80 kilometara dužine. Rukovodeći tom bitkom, ja sam se ubijedio da partizanski odredi, bez obzira na njihovu besprimjernu hrabrost, imaju ozbiljnih nedostataka. Svaki odred je vodio borbu na svoj način. Nije bilo zajedničkog dobro organizovanog rukovođenja akcijama pojedinih partizanskih odreda. Došao sam do zaključka da je potrebno stvoriti regularne jedinice s naimenovanjem komandanata. Uskoro je bila formirana 1. proleterska brigada.[172] Nazvali smo je proleterskom brigadom zato što se ona sastojala uglavnom od radnika. Nakon dva dana od svog osnivanja brigada je morala doživjeti vatreno krštenje: bila je napadnuta od neprijatelja. Brigada je do nogu potukla talijanske jedinice i osvojila znatne trofeje.[173] U narednim borbama ta brigada je činila čuda. Uspješno je izvršila pohod u Bosnu[174] i Crnu Goru.[175] Poslije izvjesnog vremena bile su formirane jedna za drugom još pet dobro organizovanih i dosta dobro naoružanih brigada.[176] Tako su uporedo s partizanskim pokretom koji se sve više širio rasle i naše regularne jedinice.

Disciplina u Narodnooslobodilačkoj vojsci izgrađivana je na svijesti boraca. I pored teških prilika, mi smo poklanjali veliku pažnju političkom i moralnom vaspitanju ljudi. Od prvih dana borbe mi smo njegovali drugarski odnos prema ženama, koje su na hiljade stupale u redove boraca za slobodu. Nemilosrdno smo suzbijali i najmanje pokušaje nanošenja štete stanovništvu. Za jednu jabuku ubranu u voćnjaku seljaka najstrože smo kažnjavali, a za pljačku je sljedovalo strijeljanje. Bilo je dosta slučajeva da su sami seljaci dolazili k meni u štab da bi odbranili krivca. »Zašto ga tako strogo kažnjavate?«, pitali su me. »Pa on nam nije nanio veliku štetu.«

Sve je to podizalo naš ugled u očima stanovništva, koje je u nama vidjelo ne samo neustrašive borce već i prave rodoljube koji daju sve od sebe za spas porobljene domovine.

Tri godine smo vodili pokretni rat primjenjujući taktiku brzih upada, iznenadnih naleta i silovitih udaraca na najranjivija mjesta neprijatelja. To su bili naši rukovodeći principi vođenja borbenih dej-

stava i to je sačuvalo naše oružane snage od uništenja od strane neprijatelja, koji je imao snažnu savremenu tehniku.

Sada se situacija izmijenila. Mi vodimo operacije savremenog tipa, imamo pred sobom jasnu liniju fronta.[177] Nastupila je nova etapa razvitka naših oružanih snaga, ali prelaz u tu etapu nije bio nimalo jednostavan. Naši borci su navikli na pokretni rat, na akcije u planinama, i kada su sišli u ravnicu borili su se prilično nesigurno. Nijemci su pokušali da iskoriste tu našu slabost i da pređu u ofanzivu, ali smo se mi u toku borbe brzo prilagodili novim uslovima, i sada, zahvaljujući u znatnoj mjeri korišćenju iskustva Crvene armije, uspješno tučemo Nijemce i u ravnici.

Ako govorimo o pojedinim rodovima vojske, želim da pomenem dostignuća naše artiljerije. Naši borci su dobro ovladali orudima koja smo dobili iz sovjetskih fabrika i uspješno ih koriste u borbama protiv neprijatelja. Treba pomenuti i uspjehe naše 1. armije, koja je u potpunosti opremljena sovjetskim oružjem.[178]

Sada, poslije oslobođenja ogromnog dijela jugoslovenske teritorije, u redove naše vojske stupile su hiljade i hiljade novih ljudi. Sada mi izgrađujemo pravu savremenu vojsku i učvršćujemo gvozdenu vojnu disciplinu.

Jedan od najsloženijih problema za nas jeste stvaranje sopstvenih oficirskih kadrova. Poslije raspada stare jugoslovenske vojske većina oficira je prešla na stranu neprijatelja naroda. Naši komandanti su izrasli u borbama. To su ljudi iz naroda. U toku rata oni su pokazali izrazite primjere hrabrosti i borbene inicijative. Oni se umiju dobro boriti, ali su imali malo znanja. Mi smo to sve više osjećali s formiranjem regularnih brigada. Godine 1942. bili su organizovani kursevi za pripremanje, ili, tačnije, za doškolovanje komandanata.[179] Kroz te kurseve prošli su gotovo svi naši oficiri. Sada smo osnovali Akademiju Jugoslovenske vojske, koja broji 2000 slušalaca.[180]

Bliži se kraj neviđeno teškog rata, u kojem se i za naš narod rješavalo pitanje biti ili ne biti. Da bismo učvrstili pobjedu koju smo izvojevali po cijenu potoka krvi, da bismo svoju zemlju učinili neranjivom i obezbijedili mir, potrebna nam je snažna vojska. Mi sebi postavljamo za cilj stvaranje takve vojske s obzirom na veliku dužinu naših kopnenih i pomorskih granica. U staroj Jugoslaviji iz državnog budžeta od 12 milijardi dinara na vojne potrebe je izdavano 4,5 milijarde, ali i pored tako velikih izdataka vojska nije imala ni tenkova ni aviona. Šta je iz toga proisteklo, narod je to iskusio na sebi. Nijemci su razbili Jugoslaviju za 10 dana.[181] Naš narod neće dopustiti da doživi novu katastrofu. Mi sebi postavljamo zadatak da našu vojsku opremimo najmodernijom ratnom tehnikom. U našim uslovima najvažniju ulogu igraju pješadijske, a posebno brdske jedinice. U toku rata naše brdske jedinice su pokazale znatnu vještinu; crnogorski i bosanski borci izlazili su kao pobjednici iz okršaja s najboljim njemačkim alpinskim strijelcima.[182] Mi moramo naoružati brdske jedinice i snabdjeti ih najnovijim

oružjem. Veliku pažnju iziskuje i artiljerija. Iskustvo iz rata nas je ubijedilo da taj rod oružja ima izuzetno veliku važnost. Mi već imamo svoju avijaciju, koju ćemo svim snagama razvijati.[183] Jugoslovenska vojska će imati neophodan broj tenkovskih jedinica.

Ugled vojske u novoj Jugoslaviji je izvanvredno veliki. Naš narod zna da je upravo Narodnooslobodilačka vojska spasla njegovu domovinu i zato će učiniti sve da ta vojska bude snažna i sposobna za borbu.

Pitanje: Kakva će biti poslijeratna Jugoslavija?

Odgovor: Kad su digli zastavu oružanog otpora njemačkim osvajačima jugoslovenski rodoljubi su poveli borbu za novu, bolju Jugoslaviju. Narod je vidio krah stare Jugoslavije, bjekstvo njenih upravljača,[184] raspad njene vojske i izdajstvo njenih generala i rekao je sebi: takve Jugoslavije više neće biti. Uporedo s rastom naše vojske, koja je oslobođala sve nove i nove teritorije, rasla je u unutrašnjosti i narodna vlast. Pošto bismo oslobodili ovaj ili onaj kraj, mi smo predavali vlast seljacima, koji su stvarali svoje odbore. Kasnije je stanovništvo stvaralo i sreske i pokrajinske organe vlasti i najviši organ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije. U vatri borbe za nezavisnost zemlje nastali su i narodna vojska i narodni organi vlasti.

Nova Jugoslavija je istinska demokratska država. Naš najvažniji princip jesu ravnopravnost i bratstvo naroda. Jugoslavija je federativna država koja se sastoji od 6 federalnih jedinica: Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije, Crne Gore i Makedonije. Svaka od tih jedinica imaće svoj parlament. Dajući potpunu autonomiju i slobodu svakom narodu, mi ćemo se u isto vrijeme boriti protiv pokušaja separatizma, njegovaćemo osjećanje ljubavi prema novoj Jugoslaviji kao jedinstvenoj državi, koja je izvojevala slobodu krvlju sinova svih naroda koji u njoj žive.

Kada bude oslobođena cijela teritorija zemlje sprovešće se izbori za jugoslovenski parlament. Narod će odlučiti o tome kakav oblik vladavine želi.[185] Ogromna većina stanovništva ne želi monarhiju, o čemu svjedoči i ogroman broj telegrama koje dobijam iz svih krajeva zemlje. Narodi Jugoslavije su čvrsto stali na put istinskog demokratskog i progresivnog preobražaja svoje zemlje.

Ujedinjena, demokratska i snažna Jugoslavija biće jedan od ozbiljnih faktora mira u Evropi. Naša zemlja je najveća na Balkanu i učiniće sve što bude mogla da Balkansko poluostrvo ne bude više bure baruta, kao što je bilo ranije, već siguran stub mira. Mi smo uspostavili tijesno prijateljstvo s Bugarskom Otečestvenog fronta. To prijateljstvo je učvršćeno krvlju bugarskih vojnika, koji su se zajedno s našim vojnicima hrabro borili na teritoriji Jugoslavije protiv zajedničkog neprijatelja.[186]

Stanovništvo Istre i Trsta želi da bude u sastavu nove Jugoslavije i mi smo ubijeđeni da će ta njegova želja biti ispunjena.

Pitanje: Kakve su perspektive obnove zemlje?

Odgovor: Ljudi koji nisu bili u Jugoslaviji teško mogu da zamisle koliko je ona razorena. Cijele oblasti su pretvorene u ruševine. Porušeni su rudnici, željezničke pruge, mostovi. Možete danima putovati po Crnoj Gori, Dalmaciji i Lici a da bukvalno ne nađete nijedno selo – sva sela su spaljena i ljudi su prisiljeni da žive u zemunicama. Predstoji nam ogroman rad na obnovi zemlje. To je veoma težak zadatak, ali mi smo ubijeđeni da ćemo ga izvršiti. Naš narod je izdržljiv i uporan: on je isto toliko vatren u radu koliko je bio hrabar u borbi. Mada se na teritoriji Jugoslavije još vode borbe, mi smo već pristupili radu na obnovi. U nizu krajeva otvaraju se rudnici, puštene su u rad fabrike, u Srbiji i Makedoniji obnovljeni su svi željeznički mostovi, što je iziskivalo velike napore.[187]

Izmučenoj i porušenoj Jugoslaviji potrebna je pomoć. Mi u prvom redu računamo na Sovjetski Savez, koji je već počeo da nam pruža pomoć. Potrebna je pomoć i drugih saveznika, posebno Amerike. Italija je obavezna da nadoknadi štetu koju su njene trupe pričinile našoj zemlji, ali nam dosad ništa nije nadoknađeno. Mi smo potpisali ugovor s Unrom po kojem ona treba da nam mjesečno isporučuje 60 000 tona tereta. Pomoć Unre je apsolutno neophodna, jer kod nas gladuju hiljade ljudi.[188]

Jugoslavija je podnijela užasne ratne teškoće i mi ćemo moći da obnovimo zemlju samo pod uslovom zajedničkih napora svih naroda koji žive u Jugoslaviji i energične pomoći naših saveznika.

Pitanje: Kakvi su Vaši utisci iz Sovjetskog Saveza?

Odgovor: Na mene su učinile izuzetan utisak toplina i srdačnost kojima su me svuda dočekivali sovjetski ljudi. Izraz ljubavi prema novoj Jugoslaviji mi smo vidjeli bukvalno na svakom koraku, i to je za nas velika nagrada i velika radost.

Posjetio sam fabriku aviona i fabriku automobila »Staljin« i vidio s kakvim požrtvovanjem ljudi rade izvršavajući narudžbine fronta. Ja se unekoliko razumijem u proizvodnju, jer sam i sâm bio metalac, i moram reći da su me zadivili uspjesi koje su fabrike postigle u proizvodnji u teško vrijeme rata. Sjajno radi omladina koja je tek došla u preduzeća. Vidio sam koliko je ona uspješno ovladala složenim operacijama proizvodnje.

Razgovarao sam s maršalom Staljinom. Taj jednostavni i mirni čovjek, veliki vojskovođa i državnik, pokazao je veliku pažnju prema potrebama naše zemlje. Velika je sreća ne samo za vas, sovjetske ljude, već i za sve slobodoljubive narode svijeta što Sovjetski Savez ima tako velikog vođu.

Ugovor između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza koji je zaključen u Moskvi 11. aprila učvršćuje prijateljstvo kojim su naši narodi čvrsto povezani.[189] Saopšteno mi je da je cijelo stanovništvo Jugoslavije s velikom radošću primilo vijest o tom ugovoru.[190] U borbama protiv zajedničkog neprijatelja – njemačkih fašističkih osvajača izraslo je i prekalilo se prijateljstvo naših naroda. Ja ne sumnjam u to da će ono i u

poslijeratnim godinama biti nerazrušivo i čvrsto i da će biti jedan od bedema mira u Evropi.

[14. april 1945, Moskva]

»Красная звезда«, 15. april 1945. *Prevod s ruskog*

[IZJAVA PRI ODLASKU IZ MOSKVE]

Pred odlazak iz ove velike prijestolnice Sovjetskog Saveza ja sam dužan da zahvalim u ime naroda Jugoslavije i u ime jugoslovenske vlade na toplom i iskrenom prijemu na koji smo ovdje naišli. Naš boravak ovdje, u Moskvi, imaće ogromne posljedice, koje će u budućem razvitku Jugoslavije biti od velikog značaja.

Ja zahvaljujem sovjetskoj vladi na čelu s velikim vođom Sovjetskog Saveza gospodinom maršalom Staljinom na pomoći koju nam ukazuje.

Živjela velika sovjetska zemlja na čelu s njenim vođom maršalom Staljinom![191]

[17. april 1945,
Moskva]

»Борба«, 18. april 1945.

[MARŠALU STALJINU]

Ostavljajući granice vaše velike i herojske zemlje nalazimo se pod dubokim utiskom svega što smo vidjeli i doživjeli. Ja i moji saradnici osjećamo veliko zadovoljstvo što su narodi Jugoslavije svojom borbom stekli simpatije i čvrsto prijateljstvo Vas i vaše velike zemlje, kojom Vi tako mudro rukovodite.

Želim ovom prilikom da još jednom istaknem koliko mnogo dugujemo Vama, nepobjedivoj Crvenoj armiji i sovjetskom narodu za svu pomoć koju naši narodi od vas dobijaju.

Primite izraz mog dubokog poštovanja.[192]

[20. april 1945,
SSSR]

Josip Broz Tito

»Борба«, 21. april 1945.

V[JAČESLAVU] M[IHAILOVIČU] MOLOTOVU, [NARODNOM KOMESARU SPOLJNIH POSLOVA SOVJETSKOG SAVEZA]

Dozvolite mi da na povratku u svoju zemlju još jedanput izrazim zahvalnost Vama i vladi SSSR-a u ime svoje i svojih saradnika na veoma toplom i bratskom prijemu.

Duboko sam uvjeren da će među nama potpisani Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći biti od velike koristi ne samo za obje bratske zemlje već i za učvršćenje poslijeratnog mira, koji je toliko potreban Ujedinjenim nacijama.

Za narode Jugoslavije prijateljstvo i saradnja sa Sovjetskim Savezom biće od neocjenjive važnosti za brzo liječenje teških rana koje je rat zadao našoj zemlji.[193]

Primite izraz mog dubokog poštovanja.

[20. april 1945, Beograd] — Josip Broz Tito

»Борба«, 21. april 1945.

M[IHAILU] I[VANOVIČU] KALINJINU, [PREDSJEDNIKU PREZIDIJUMA VRHOVNOG SOVJETA SSSR-a]

Dozvolite da izrazim Vama i narodima Vaše velike zemlje osjećanje bratskih i prijateljskih simpatija i najbolje želje za mnogo uspjeha na uspostavljanju i izgradnji SSSR-a.

Boravak u Vašoj velikoj prijestolnici i prijateljski susret s Vama spominjaćemo dugo sa zahvalnošću.

Da živi veliki bratski Sovjetski Savez![194]

S dubokim poštovanjem

[20. april 1945, Beograd] — Josip Broz Tito

»Борба«, 21. april 1945.

[PREDSJEDNIKU SAVJETA NARODNIH KOMESARA UKRAJINSKE SSR N. S. HRUŠČOVU]

Ostavljajući bratski Sovjetski Savez i Vašu prekrasnu Ukrajinu, dozvolite da Vam izrazim, a preko Vas ukrajinskoj vladi i cijelom ukrajinskom narodu, blagodarnost svoju i svojih saradnika za topli bratski prijem.

Naš boravak u Kijevu još više nas je uvjerio u to da je bratstvo slovenskih naroda nerazrušivo i da je ono osnova budućeg mirnog razvitka.

Želim Vam daljnje uspjehe u obnavljanju od Nijemaca razorene Ukrajine.[195]

S dubokim poštovanjem i blagodarnošću

[20. april 1945, Beograd] — Josip Broz Tito

»Борба«, 21. april 1945.

DRUGOJ ARMIJI [JA – ZA ŠTAB]

U sastav vaše armije ulaze II i V korpus.[196] Sa svim snagama nastavite energičnu ofanzivu k dolini Une i Kupe. Neka Radovan [Vukanović, komandant 2. udarnog korpusa] što prije likvidira Banjaluku.[197] Vaš komunikacijski pravac Doboj – Prnjavor – Banjaluka. Direktiva sljeduje.*

21. april 1945.** [Beograd] — Tito

A-VII, k. 42, reg. br. 3-14/1.

[GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE]

Naredili smo II armiji da po brzoj likvidaciji Banjaluke, Novog i Krupe prebaci svoje jače snage na rejon Ogulina za likvidaciju Karlovca i za dalje nadiranje prema sjeveru.*** Ove snage pristići će u rejon Ogulina do kraja ovog mjeseca.[198] Za to vrijeme IV korpus

* Potpunije o toj direktivi govori se na str. 60. – *Red.*

** Ovo Titovo naređenje primljeno je u Štabu 2. armije JA 22. aprila 1945. u 17 časova (A–VII, k. 274, reg. br. 3–4). – *Red.*

*** Više o tom Titovom naređenju vid. na str. 60. – *Red.*

najupornijom borbom neka obezbijedi uvođenje ovih snaga u akciju.[199] Potrebno je da blagovremeno uhvatite kontakt sa štabom II armije koji se nalazi kod Banjaluke.[200]

22. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 119/4,
reg. br. 2–27/2.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Zadatak je vaše armije energično nadiranje opštim pravcem Karlovac – Novo Mjesto i dalje prema sjeverozapadu, potpuno čisteći neprijateljska uporišta na desnoj obali Save. U ovom cilju dajemo vam slijedeće direktive.

Prvo. Po brzoj likvidaciji Banjaluke,[201] Bos[anskog] Novog[202] i Bos[anske] Krupe,[203] hitno uputite Treću, Četvrtu i Desetu diviziju na sektor Ogulina, odakle će u zajedinici sa Četvrtim hrvatskim korpusom likvidirati neprijateljsku grupaciju u rejonu Karlovca.[204] Treću diviziju kao najistaknutiju odmah šaljite.

Drugo. Druga vaša grupa u sastavu Trideset deveta, Dvadeset osma i Četrdeset peta divizija, neka brzo likvidira preostala uporišta na donjoj Uni, a potom preko Siska i Petrinje neka izbije u Turopolje u pozadinu neprijateljske karlovačke grupacije.[205]

Treće. Dvadeset treću i Dvadeset petu diviziju upotrijebite na opštem pravcu prema Karlovcu.[206]

Četvrto. Likvidacija neprijateljske grupacije kod Karlovca i vaše dalje nadiranje prema sjeverozapadu nameću se kao vrlo hitni zbog obezbjeđenja akcije Četvrte armije, koja već prodire s linije Delnice – Sušak prema Trstu.[207]

Peto. Poslije likvidacije Karlovca, prema Zagrebu će vjerovatno biti upotrijebljen samo Četvrti hrvatski korpus, dok će sve snage vaše armije biti prema sjeverozapadu.[208]

Šesto. Pedeset treću diviziju ostavite za obezbjeđenje centralne i zapadne Bosne, i neka se stavi pod komandu Trećeg korpusa u Sarajevu.[209]

Sedmo. Radovana Vukanovića određujemo za pomoćnika komandanta Druge armije,[210] a Slavko Rodić neka se javi u Beograd.[211] Štabove Drugog i Petog korpusa rasformirati, a njihove divizije ulaze neposredno u sastav Druge armije.[212] Od vojnih rukovodilaca rasformiranih štabova korpusa pojačajte prvenstveno srpske divizije, kao i armijski štab.

Osmo. Snabdijevanje vaše armije bazirajte na Split. Benzin,

municiju i manje količine hrane mi ćemo vam doturati u Brod, gdje organizovati prihvat.

Deveto. Za operacije u rejonu Karlovca Četvrti hrvatski korpus stavite pod svoju komandu.[213]

Deseto. Za izvršenje ove direktive hitno prebacite svoj štab kod Operativne grupe u rejonu Banjaluke.[214]

Jedanaesto. Potvrdite prijem ove direktive i na kraju svakog dana javljajte raspored svojih divizija.[215]

22. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd] Tito

A–VII, k. 42,
reg. br. 3–16/1 i 3–17/1.

[POHVALA JEDINICAMA 2. ARMIJE JA]

U višednevnim žestokim borbama jedinice Druge armije opkolile su i uništile jaku neprijateljsku grupaciju na području između rijeka Bosne, Save i Vrbasa, oslobodivši gradove Maglaj, Doboj, Derventu i Bosanski Brod.[216] Tom prilikom u ruke naših trupa pali su veliki broj zarobljenika i ogromne količine ratnog materijala.

U ovim borbama istakle su se jedinice pod komandom general-lajtnanta Koče Popovića,* general-majora Ljuba Vučkovića** i pukovnika Blaže Lompara.***

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove pobjede.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fažizmu – sloboda narodu!

22. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd] maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Борба«, 23. april 1945.

* General-lajtnant Koča Popović tada je bio komandant 2. armije JA. – *Red.*

** General-major Ljubo Vučković nalazio se tada na dužnosti načelnika Štaba 2. armije JA. – *Red.*

*** Pukovnik Blažo Lompar bio je tada politički komesar 2. armije JA. – *Red.*

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Plan vaših operacija je dobar.[217] Mi vam dajemo slijedeće napomene:

1. Da bi se što prije ovladalo Trstom, nužno je prethodno ovladati prostorom na pravcu Ilirska Bistrica, Gomila i Valjan. Kao najvažnija tačka pojavio se čvor Ilirska Bistrica. Smatramo da bi vaša desna kolona od Broda i Loža morala biti jača.* Stoga biste na ovaj pravac morali dirigovati 29. div[iziju], koja vam je upućena.** Glavninu 7. korpusa[218] treba dirigovati na pravac Stari Trg – Kočevje da vam potpuno obezbjeđuje desni bok. Po izbijanju u visini Loža tu biste se trebali držati defanzivno da biste imali slobodan manevar prema Trstu.

Drugo. Ako ima mogućnosti smatramo da bi još sada napad lako pokretnim snagama između Snežnika i Pivke prema Ilirskoj Bistrici dao dobre rezultate.

Treće. Vaša ideja obuhvata Rijeke sa sjeverne strane prodora prema čvoru Kostor – Opatija pravilna je.

Četvrto. Oko prvog maja biće u rejonu Ogulin – Karlovac grupirana 2. armija za nadiranje pravcem Karlovac – Novo Mjesto i dalje prema sjeverozapadu.***

22. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 5–13/2.

[POHVALA JEDINICAMA 4. ARMIJE I JEDINICAMA MORNARICE]

Poslije višednevnih ogorčenih borbi, pod vrlo teškim terenskim uslovima, trupe Četvrte armije uz sadejstvo Mornarice, zauzele su i oslobodile u Hrvatskom primorju veliku pomorsku luku i grad Sušak, kao i pristaništa Senj, Novi, Crikvenicu, Kraljevicu, Bakar i Martinščicu. Osim toga, izvršile su desant na ostrva Rab, Krk, Cres i Lošinj i poslije žestokih borbi oslobodile sva ova ostrva.[219] Ostrva Cres i Lošinj, poslije dugogodišnjeg robovanja pod fašističkom okupacijom, konačno su vraćena u sastav naše otadžbine.[220]

U ovim borbama istakle su se jedinice pod komandom general-

---

* Više o sastavu desne kolone kod Loža vid. na str. 75. – *Red.*

** Više o upućivanju 29. udarne divizije u sastav 4. armije JA vid. na str. 67. – *Red.*

*** Više o dejstvima 2. armije na pravcu Karlovac – Novo Mesto vid. nap. 274 i u tomu 28. – *Red.*

lajtnanta Petra Drapšina,* general-majora Pavla Jakšića,** pukovnika Boška Šiljegovića*** i mornaričke jedinice pod komandom general-majora Josipa Černog.****

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove pobjede.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

22. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd] maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Борба«, 23. april 1945.

DRUGOM KORPUSU [JA], ZA OPERATIVNI ŠTAB[221]

Prvo, Drugi i Peti korpus ulaze u sastav Druge armije. Detalje o ovome dobio je Štab Druge armije, s kojim hitno stupiti u kontakt.[222]

Drugo, naredili smo Drugoj armiji da po brzoj likvidaciji Banjaluke, [Bosanskog] Novog i [Bosanske] Krupe hitno uputi Treću, Četvrtu i Desetu diviziju u rejon Ogulina. Ovaj pokret hitno izvršite ne čekajući naređenje Druge armije.

Treću diviziju kao najistaknutiju odmah uputiti u rejon Ogulina.

Treće, ostale snage produžuju likvidaciju uporišta na donjoj Uni.*****

22. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–30/1.

---

* General-lajtnant Petar Drapšin tada je bio komandant 4. armije JA. – *Red.*

** General-major Pavle Jakšić tada je bio načelnik štaba 4. armije JA. – *Red.*

*** Pukovnik Boško Šiljegović u to vrijeme je bio politički komesar 4. armije JA. – *Red.*

**** General-major Josip Černi tada je bio komandant Jugoslovenske mornarice, a politički komesar je bio pukovnik Dragiša Ivanović. – *Red.*

***** Više o oslobođenju Banjaluke i drugih pomjenutih mjesta, kao i o dejstvima u dolini Une vid. u nap. 201, 204. i 205. – *Red.*

G[LAVNOM] ŠTABU HRVATSKE

Važniji je zadatak zatvaranje pravca Ogulin–Karlovac nego pomaganje Slovenaca u Bijeloj krajini.[223]

23. april 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 31,
reg. br. 20–2.

[GLAVNOM ŠTABU MAKEDONIJE]*

Prvo. Svi partizanski odredi na slobodnoj teritoriji, kao i straže komandi mjesta i komandi područja koje su na vašoj teritoriji uključuju se u sastav jedinica Korpusa narodne odbrane s tim da će se njihov dalji raspored vršiti po nahođenju odgovornih štabova jedinica Narodne odbrane kao njihovih pretpostavljenih organa.

Drugo. Može se dozvoliti da izvjestan broj boraca iz partizanskih odreda, a naročito iz straža komandi mjesta i komandi područja uđe u sastav gradskih odnosno seoskih milicija.[224]

23. april 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 238,
reg. br. 9–49/3.

[ŠTABU 1. ARMIJE JA]

Sve Slovence iz div[izija] prikupite, formirajte od njih jednu jedinicu i tako oformljenu odmah uputite u Prekomurje generalu Ambrožiču.[225] Izvijestite o izvršenju.[226]

23. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 258–A,
reg. br. 9–2/10.

---

* Ovo Titovo naređenje dostavljeno je radiogramom cirkularno glavnim štabovima Hrvatske, Makedonije i Slovenije. Objavljuje se naređenje (radiogram) upućen Glavnom štabu Makedonije, dok se naređenja iste sadržine upućena glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije nalaze u A–VII, kut. 119–4, reg. br. 2–28/2 i A–IZDG SRSl, k. 41, f. III. – *Red.*

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Pitanje o izdvajanju ljudstva za popunu jedinica Narodne odbrane pogrešno vam je upućeno. Naprotiv, vi trebate što više jačati vaše jedinice.[227]

23. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 5–13/2.

DRUGU STALJINU
MOSKVA, KREMLJ

Za novoformirane vazduhoplovne jugoslovenske jedinice, uz učešće Vazduhoplovne grupe generala Vitruka[228] koju ste Vi odredili, sada je zbog odlaska avio-grupe potrebno hitno obezbijediti potrošni materijal i odjeljenje za snabdijevanje koje je vazduhoplovstvu potrebno za dalju borbenu aktivnost na teritoriji Jugoslavije.

Prema stanju na dan 24. aprila o. g., postoje ispravni avioni koji se mogu koristiti za borbene letove:

jurišni IL-2	42
lovački JAK-3	60

Za normalno vođenje borbe, prije svega, molim za Vaše naređenje da se Generalštabu Jugoslavije stavi na raspolaganje:

1. avionskog benzina B 78	500 tona
2. avionskog benzina B 70	120 tona
3. avionskog ulja	70 tona
4. automobilskog benzina	150 tona

5. Avioni za popunu nedostatka koji je nastao uslijed gubitka u borbi:

IL-2	50
JAK-3	30

6. Motori za obrtni remontni fond:

M-38	30 komada
M-105	30 komada

Isporuka navedenog obezbijediće normalan rad mladih jugoslovenskih vazduhoplovaca poslije odlaska avio-grupe u aprilu i maju.

24. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 17–A,
reg. br. 2–4. *Prevod s ruskog*

GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE

Radi rješenja situacije u Istri, potrebno je da pripremite odašiljanje jedne najjače i najbolje vaše divizije u sastav Četvrte armije.[229]

Ova divizija krenuće tek onda kada od Bihaća bude krenula Treća divizija k Ogulinu. Pokret divizije mi ćemo narediti, a to će biti za dva do tri dana.*

24. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd]

A–VII, k. 31,
reg. br. 21–2.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Prvo. Ubrzajte pokret predviđene grupe prema Karlovcu.[230] Najistaknutija divizija neka hita što brže.[231]

Drugo. Svakog dana izvještavajte gdje se nalaze čela vaših divizija.[232]

24. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd]

A–VII, k. 42,
reg. br. 3–11/1.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Prema sporazumu s feldmaršalom [Haroldom] Aleksanderom, engleski oficiri i vojnici imaju pravo kretanja i saradnje s našim snagama na području koje je bilo pod talijanskom okupacijom. Prema tome, savezničkoj grupi oficira i vojnika u Istri dati slobodno kretanje u duhu saradnje protiv okupatorskih snaga na tom području.[233]

24. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 5–17/2.

---

* Više o pokretu 8. udarne divizije JA i ponovljenim Titovim naređenjima od 25. i 28. aprila 1945. vid. na str. 70. i 76. – *Red.*

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Prvo. Ubrzajte pokret 29. divizije na vaš front.* Izvijestite gdje se nalazi. Drugo. Za 4–5 dana uputit ćemo u vaš sastav jednu diviziju iz IV korpusa.** Treće. Izvijestite o položaju svih vaših divizija.[234]

24. april 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 316,
reg. br. 5-17/2.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Opet nas britanska vojna misija izvještava danas da su vaše jedinice u Istri uhapsile jednu njihovu patrolu s oficirom Olivejom. Ispitajte ovaj slučaj i spriječite da se ovo događa. Potvrdite prijem ove i prošle depeše.[235]

24. april 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 316,
reg. br. 5-15/2.

[RAZGOVOR S OMLADINSKOM KULTURNO-PROSVJETNOM EKIPOM OBLASNOG NO ISTOČNE BOSNE][236]

To pokazuje – rekao je maršal, da vjera ne smije biti smetnja ostvarenju bratstva, a vi ste dužni da spriječite svaki pokušaj neprijatelja koji bi htio da sije mržnju. Jer, šta je glavna opasnost za naše tekovine koje su naši borci s toliko krvi i žrtava izvojevali? Opasnost je u pokušajima da se pomoću unutražnjeg razdora i izazivanja međusobne mržnje ugroze te tekovine. Vi treba da znate da je ideja bratstva i jedinstva od 1941. godine bila naša ideja vodilja i da ona to treba da ostane ne samo u vrijeme rata nego i u vrijeme mira. Ona će biti glavna lozinka u širem smislu svih naroda Jugoslavije, a u užem smislu vaše pokrajine istočne Bosne. Jer, na bratstvu i jedinstvu i počiva snaga naše nove Jugoslavije. Vi, omladinci istočne Bosne budite i ubuduće nosioci te ideje bratstva i jedinstva i budno pazite da niko nikad ne ugrozi jedinstvo naših naroda. To je osnovna stvar, osnovni

---

* Više o stavljanju 29. hercegovačke udarne divizije pod komandu Štaba 4. armije JA vid. na str. 71. – *Red.*

** Odnosi se na 7. udarnu diviziju JA (vid. str. 77). – *Red.*

zadatak koji stoji pred vama, kao i pred čitavom omladinom nove, federativne Jugoslavije.

Drugi važan zadatak je da omladina treba da bude nosilac elana u izgradni nove Jugoslavije uopšte, a u užem smislu u izgradnji vaše razorene istočne Bosne. Istočna Bosna je sva razorena. Tamo su sva sela popaljena, naročito na Romaniji pa sve do Foče. Sve je to popaljeno i uništeno. Narod živi u vrlo teškim nehigijenskim uslovima. Zato vi treba da budete nosioci toga elana obnove, isto onako kao što su vaši drugovi omladinci bili nosioci borbenog elana od 1941. godine, pod najtežim uslovima rata, do danas. Ne štedite svoje snage, već ih stavite na raspolaganje zajednici. Jer, vi stvarate sebi novu budućnost. Sada se ne postavlja pitanje da li ćete izvojevati bolju budućnost ili ne. Ona je tu. Sada samo treba raditi da se ona učvrsti, da se zemlja izgradi, a vlada i rukovodeći ljudi naše zemlje, koje je narod postavio na ta mjesta, imaju zadatak da vam pruže sve mogućnosti za vaše vaspitanje, da obnove škole, da razviju razne profesije, tako da ćete vi pored toga što ćete davati državi i raditi, u isto vrijeme i dobijati od nje, da biste mogli zaista svestrano da se razvijate i da ubuduće čim više koristite našoj zemlji.

Ovaj period kroz koji prolazimo veliki je historijski period. Nikad naši narodi u svojoj historiji nisu preživljavali tako krupne događaje, nikad nisu podnijeli toliko strahovite žrtve kao što je to slučaj sada. I, razumije se, baš zbog toga, zbog tih žrtava, na vama je velika odgovornost da opravdate povjerenje koje vam se ukazuje. Ja lično i moji saradnici imamo veliko povjerenje u omladinu, jer je ona dokazala u svim prilikama, i prije u mračnoj reakcionarnoj Jugoslaviji, u kojoj nije bilo nikakve socijalne pravde i u kojoj su vodili riječ samo nekolicina korupcionaša, a isto tako i u ovim teškim danima borbe da je na dostojnoj visini.

Sada nastaje veliki period izgradnje, u kome treba da dokažemo da je naš narod isto tako sposoban u miru da pokaže svoj stvaralački smisao kao što je u ratu bio sposoban da se usprotivi najvećoj ratnoj mašini koju je Evropa ikada vidjela. Naš narod je tada izdržao, pa će izdržati i sada. Ja vama ne govorim to iz neke demagogije, zato što hoću da vas pridobijem, već vam iznosim realne činjenice koje nemaju ni truna demagogije u sebi, nego su stvarnost.

Pogledajte danas rad naših radnika u preduzećima. Šta nam on pokazuje? On pokazuje da radnici, koji su nekada s mržnjom gledali na fabriku, kao na neko nužno zlo gdje mogu da zarade, danas na nju gledaju kao na polje rada i daju maksimum za izgradnju svoje budućnosti i budućnosti našeg naroda. Danas radnik ne bježi iz fabrike čim udari zvono, nego produžava rad i završava započeto i dogovara se kako će što bolje povećati produkciju preduzeća. Dakle, došlo je novo doba, nešto novo u narodu: duh naroda se izmijenio.

Kada govorimo o izvjesnim zadacima prema vama, kada kažemo da ćete vi imati sve što je potrebno za vaš bolji razvitak u životu, budite

svjesni da mi tu ne činimo nikakve koncesije ili darove, već izvršavamo svoju dužnost, ali tražimo od vas da i vi izvršite svoju dužnost. (*Hoćemo! – jednoglasno prihvataju omladinci i dugo aplaudiraju.*) Jasno je da će ići prilično teško, jer vi treba da učite. Nama su potrebni sposobni inteligentni, intelektualno razvijeni ljudi i biće potrebno da učite dosta naporno. Osim toga, moraćete i da radite. (*Hoćemo!*) Dakle, ako se pogleda kroz staru prizmu, to bi izgledalo strahovito teško za vas. Ali, ako pogledamo kroz današnje događaje i zbivanja, onda ja vjerujem da ćete vi to s lakoćom savladati. (*Hoćemo!*) Vaši stariji drugovi još su na frontu, oni još moraju da prolijevaju svoju krv, a borbe su vrlo žestoke. Mi imamo preko 400 kilometara fronta i svaku stopu zemlje moramo krvlju svojih najboljih sinova da osvajamo. Nije daleko dan kad će konačno cijela naša zemlja biti oslobođena i naši će borci zatim s našim saveznicima, a u prvom redu s Crvenom armijom (*Živjela Crvena armija!*) morati da idu do jazbine neprijatelja, da izvrše djelo oslobođenja i osiguraju mir, da onemoguće da se ponovo ugroze mir i bezbijednost naše zemlje i da unište svaki trag njemačkog fašizma. Oni će ostati još duže vrijeme i zato je na vama dosta veliki teret. Naša istočna Bosna ima malo muškaraca kod kuće. Tamo više rade vaše majke, sestre i vi, omladinci. Zato vi budite glavni nosioci borbe i garantija da se nikada ne poremete bratstvo i jedinstvo naroda u Bosni.

Bosna je federalna jedinica, kao što su Srbija, Hrvatska ili koja druga. Mi smo je morali stvoriti zbog toga da bismo jednom zauvijek učinili kraj raznim pretenzijama bilo hrvatskih šovinista, bilo srpskih šovinista. Morali smo to učiniti da bismo spriječili svako dalje natezanje, koje je izazivalo razdor u samoj Bosni, a u prvom redu između Srba i Hrvata. Da se oni ne bi više svađali među sobom, neka Bosna i Hercegovina budu ravnopravan član kao federalna jedinica u Jugoslaviji, a onda ćemo vidjeti ko će više napredovati. Razvoj Bosne i Hercegovine zavisiće u prvom redu od naših mladih generacija. Zato vam ja želim uspjeha u radu i mnogo sreće. Predajte moj pozdrav svima vašim dugovima i narodu koji se bori.

24. april 1945.
[Beograd]

»Борба«, 25. april 1945.

[GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE]

Treća div[izija] u pokretu k Ogulinu, čelom kod Bihaća. Predviđena vaša divizija* za IV armiju neka krene najkasnije do 30. aprila.

25. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 119/4,
reg. br. 2–30/2.

[GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE]

Tačno javite liniju vaših prednjih dijelova na sektoru Karlovca.[237]

25. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 119/4,
reg. br. 2–29/2.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Sedmi korpus pripada sada Četvrtoj armiji i za taj korpus važe samo ona naređenja koja dobija od Četvrte armije.[238]

25. april 1945. Tito
[Beograd]

A–IZDG SRSl,
k. 41, f. II.

---

* Odnosi se na 8. udarnu diviziju. O njenom upućivanju u vezi s ovim Titovim naređenjem i naređenjem od 28. aprila 1945. vid. na str. 76. – *Red.*

ŠTABU II ARMIJE
ŠTABU IV ARMIJE
GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE

Prednji dijelovi Prve armije već izbijaju u rejon Čazme.[239]

25. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd]

A–VII, k. 42,
reg. br. 3–20/1.

[ŠTABU 1. ARMIJE JA]

Tačno javite cijelu liniju vaših prednjih dijelova.[240]

25. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 258,
reg. br. 48–5.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Dvadeset deveta divizija konačno pripada Četvrtoj armiji.[241]

25. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd] Tito

A–VII, k. 42,
reg. br. 3–19/1.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Sedmi korpus je pod vašom komandom i sva naređenja za izvršenje zadataka mora od vas dobijati.[242] Taj korpus prvenstveno treba upotrijebiti za zaštitu desnog boka dejstvujući opštim pravcem Stari Trg–Kočevje–Ribnica–Ljubljana. Izvijestite o ovome.[243]

25. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 5–17/2

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Prvo. Prihvatite 29. diviziju i upotrijebite na frontu.* G[lavni] š[tab] H[rvatske] ima s njom vezu. Drugo. Iz rejona Ogulina biće vam upućena 30. aprila jedna divizija iz sastava IV korpusa. Uhvatite vezu s G[lavnim] š[tabom] H[rvatske] i odredite maršrutu. Mišljenja smo da ovu diviziju upotrijebite za manevar desnim krilom.[244]

25. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 5–18/2.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Tačno javite cijelu liniju vaših prednjih dijelova, računajući i VII korpus.[245]

25. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 5–17/2.

ŠTABU KORPUSA NARODNE ODBRANE JUGOSLAVIJE

Na osnovu čl. 7, 10. i 18. Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. god.[246]

POSTAVLJAM

U Vojni sud Korpusa narodne odbrane Jugoslavije za predsjednika majora Mićunovića B. Špira, dosadašnjeg pomoćnika načelnika Odjeljenja zaštite naroda, a za članove pukovnika Ljubičića Nikolu, zamjenika komandanta Korpusa, i majora Koflera Franju, načelnika Odjeljenja za obezbjeđenje.[247]

Za sekretara tog suda postavljam druga Velaševića Marka.

Predsjednik suda će uz pomoć sekretara vršiti i administrativne poslove u sudu.

Za predsjednike vojnih sudova divizija Korpusa narodne odbrane Jugoslavije postavljam:

---

* Više o prihvatu 29. divizije vid. na str. 75. – *Red.*

1) u Beogradskoj diviziji[248] pukovnika Đurića Momčila, komandanta iste divizije;
2) u Srpskoj diviziji[249] pukovnika Ljubibratića Nikolu, komandanta iste divizije;
3) u Vojvođanskoj diviziji[250] potpukovnika Batričevića Mirka, komandanta iste divizije;
4) u Hrvatskoj diviziji[251] potpukovnika Novkovića Momčila, zamjenika komandanta iste divizije;
5) u Makedonskoj diviziji[252] potpukovnika Radu Gogova Crnorečkog, komandanta iste divizije;
6) u Bosansko-hercegovačkoj[253] diviziji pukovnika Komnenovića Danila, komandanta iste divizije;
7) u Slovenačkoj diviziji potpukovnika Japelja Janeza,[254] politkomesara iste divizije;
8) u Crnogorskoj brigadi[255] majora Raičevića Vlada, komandanta iste brigade.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

25. april 1945.
[Beograd]

Ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
J. B. Tito

Dostavljeno:
Vojnosudskom
odjeljenju M.N.O,
Štabu Korpusa nar[odne]
odbrane Jugoslavije.

A–VII, k. 23,
br. 16–1/1.

[DOPUNA UREDBE O VOJNIM SUDOVIMA]

Uredba o dopuni Uredbe o vojnim sudovima od 24. marta 1944. god.[256] Čl. 1. Osim kazni navedenih u čl. 16. Uredbe izricat će vojni sudovi i kaznu robije u trajanju od jedne do 20 godina i kaznu doživotne robije. Sve presude kojima je izrečena kazna robije dostavljat će se na razmatranje vijećima Višeg vojnog suda odnosno vojnim sudovima armija. Kazna robije izdržava se u kaznenim zavodima. Čl. 2. Ukida se nadopuna Uredbe od 12. januara 1944.[257] Ova uredba stupa odmah na snagu.[258]

27. april 1945.
[Beograd]

Tito

A–VII, k. 119–4,
reg. br. 2–31/2.

GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE

Naredili smo Štabu Druge armije da dođe u rejon Ogulina.* Njegove tri divizije na maršu su prema Ogulinu.[259] U saradnji s armijskim štabom izradite plan za što bržu likvidaciju Karlovca.[260]

27. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 31,
reg. br. 24–2.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Prvo. Naredite Devetom korpusu da se rasporedi oko Trsta i da već sada otpočne uvodne borbe za Trst. Drugo. Odmah pošaljite u Štab Četvrte armije radio-stanicu sa šifrom, tako da Deveti korpus može neposredno obavještavati Četvrtu armiju o svom rasporedu i o situaciji.[261] Treće. Vi pošaljite delegata u Štab Devetog korpusa, koji će se starati o izvršenju zadatka dodijeljenog korpusu.[262]

27. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd] Tito

A–IZDG SRSl,
k. 41, f. III.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Neka Unska grupa nastavi što energičniju ofanzivu da bi se što prije pojavila južno od Zagreba u bok neprijateljskih snaga kod Karlovca. Ovo bi znatno olakšalo karlovačku operaciju.

Smatramo da ne treba gubiti vrijeme oko Siska i Petrinje, nego ta mjesta blokirati i bezobzirno produžiti pravcem Pisarovina–Samobor.[263]

27. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd] Tito

A–VII, k. 42,
reg. br. 3–23/1.

---

* Potpunije o tom Titovom naređenju za prebacivanje Štaba 2. armije JA u Ogulin vid. na str. 75. – *Red.*

[ŠTABU 2. ARMIJE JA]

Prvo. Armijski štab treba što prije da se prebaci u rejon Ogulina da bi još prije dolaska jedinica napravio plan za napad na Karlovac.[264]
Drugo. Komandovanje Unskom operativnom grupom povjerite svome pomoćniku i što prije je upotrijebite po predviđenom planu.[265]
Treće. Zašto Dvadeset petu diviziju držite na sektoru Vučjaka? To područje predajte odmah jedinicama Trećeg korpusa, a diviziju upotrijebite prema dobijenom planu.[266]
Četvrto. Skrenite pažju Pedeset trećoj diviziji* da neprekidno goni četničke bande i da sektor Save obezbijedi za nesmetani rječni transport.[267]

27. april 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 43,
reg. br. 16–5/1.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Prvo. Naredili smo G[lavnom] š[tabu] H[rvatske] da uputi 8. diviziju pravcem Brod–Čabar–Lož.** Ova će divizija služiti za obezbjeđenje vašeg boka sa sjevera i stavlja se pod vašu komandu. Drugo. Na vašem sjevernom krilu potrebno je da stvorite grupu sastava 20, 29. i 13. divizije i da njome bezobzirno nadirete opštim pravcem Lož–Trst.[268] Treće. Južna grupa sastava 9, 19. i 16. div[izije] treba da energično napadne Rijeku i ako bi otpor bio suviše jak i borba zategla, onda energično nadirati opštim pravcem Klana–Trst, a za blokadu Rijeke postavite jednu div[iziju] koja treba jednovremeno da vam štiti lijevi bok ove grupe.[269] Četvrto. Neposredno oko Trsta 43, 30. i 31. slovensku div[iziju] IX korpusa s tim da već sada otpočnu uvodne borbe za Trst.[270]

27. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII k. 316,
reg. br. 5–20/2.

---

* Pedeset treća udarna divizija JA stavljena je po Titovom naređenju od 22. aprila 1945. pod komandu Štaba 3. udarnog korpusa JA (vid. str. 60). – *Red.*
** Potpunije o tom naređenju vrhovnog komandanta JA govori se na str. 76. – *Red.*

ŠTABU 3. [UDARNOG] KORPUSA [JA]

Najhitnije odredite potrebne snage na sektor Vučjak–Šamac–Svilaj da tamo likvidiraju zaostale bande i da obezbijede sektor Save za nesmetani riječni transport od Brčkog pa uzvodno. Čudi nas da ovo do sada niste učinili kad imate zadatak da obezbijedite teritoriju Bosne.[271] O preduzetim mjerama i izvršenju hitno izvijestite.[272]

27. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 50,
reg. br. 1–11/1.

[GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE]

Već sada hitno uputite VIII div[iziju] pravcem Brod–Čabar–Lož. Na njeno mjesto hitno dovedite III div[iziju] koja je čelom oko Slunja.[273]

28. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 119/4,
reg. br. 2–31/2.

ŠTABU 2. ARMIJE [JA]

Prvo. Slažemo [se] s vašim predlogom za upotrebu Dvadeset treće divizije.[274]

Drugo. Ubrzajte dijelove Pedeset treće divizije na sektor Vučjaka. Naredite štabu Pedeset treće divizije da se što prije poveže sa štabom Trećeg korpusa u Sarajevu.[275]

28. april 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 42,
reg. br. 3–24/1.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Agencija Rojter javlja da je talijanska vlada u saglasnosti sa savezničkom komandom prenijela vlast u sjevernoj Italiji na Sjeverni talijanski komitet oslobođenja.[276] Ovaj komitet nalazi se u Milanu. Agencija AFI* javlja da je generalni sekretar Socijalističke partije [Frančesko de] Martini tražio preko radija da Bonomijeva vlada podnese ostavku. Od iste agencije vijest da su Nijemci odlučili da u sjevernoj Italiji poštede pristaništa i industrijska postrojenja.[277]

28. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 5–20/2.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA] ZA GENERALA ARSA [JOVANOVIĆA][278]

Englezi su već u Padovi, a sutra će biti vjerovatno u Veneciji, a za dva do tri dana mogu biti u Trstu. Uglavnom nadiru bez otpora.[279] Prema tome, možete ocijeniti kakva se brzina u radu nameće IV armiji. Glavno je otpočeti borbu za Trst odmah. Jedinice 9. korpusa i 43. divizije neka odmah usiljenim maršom upadnu u Trst i otpočnu ulične borbe.[280]

29. april 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 5–21/2.

[GLAVNOM ŠTABU HRVATSKE]

Hitno odgovorite da li ste uputili jednu div[iziju] IV armiji kao što vam je naređeno.[281] Ova divizija koju morate hitno uputiti neka bude VII div[izija]. Javite kad je divizija krenula.[282] Izvijestite Koču [Popovića].[283]

30. april 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 119–4,
reg. br. 2–32/2.

---

* Skraćenica od franc. riječi Agence Française Informations (Francuska informativna agencija – AFI). – *Red.*

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Mi smo vam naredili da postavite lako pokretne dijelove u neposrednoj blizini Trsta, kao i da Deveti korp[us] upravite na sektor Trsta, s tim da svakog momenta mogu upasti u grad.* Javite šta ste po ovome uradili, kao i tačna mjesta svih vaših dijelova u rejonu Trsta.[284]

30. april 1945. Tito
[Beograd]

A-IZDG SRSl,
k. 41, f. III.

[DIREKTIVA ZA ČIŠĆENJE SLOBODNE TERITORIJE OD PREOSTALIH ČETNIČKIH, USTAŠKIH I BALISTIČKIH GRUPA]

Naš front se sve više pomjera na zapad i oslobođena teritorija stalno se povećava. Preostale četničko-ustaške bande pokušaće da ovo iskoriste da bi se prikupile i što duže održale, koristeći olistale šume i toplo vrijeme, čime je kontrola zemljišta postala teža.

Naše se jedinice do sada nisu dovoljno snalazile u taktici razbijanja i uništavanja ovih bandi, zadovoljavajući se uglavnom držanjem gradova i osiguravanjem važnijih komunikacija. Stalno i sistematsko gonjenje bandi po planinama, koje se uglavnom tuda kreću, ređe se uspješno vršilo.

Da bi se četničko-ustaške bande što prije razbile i potpuno uništile i oslobođena teritorija potpuno osigurala,

NAREĐUJEM:

I. Raspored snaga i prostorije osiguranja

1) *III korpus*
(27, 38. i 53. divizija)

Sa svojim jedinicama ima da osigura prostoriju zapadne, centralne i istočne Bosne.[285]

Istočna granica ove prostorije biće: Drina od ušća do Drinjače – zapadna granica srebrničkog sreza do Slapa na Drini – Drina do Višegrada isključno – drum Višegrad – Rogatica isključno – Rogatica (zaključno) – Mesići (zaključno). Rijeka Prača do Renovice – Kori jen-planina – istočne padine Jahorine planine i dalje u prvoj liniji

* Misli se na naređenje vrhovnog komandanta JA od 27. aprila 1945 (vid. str. 74). – *Red.*

prema s[elu] Jeleč. Južna granica vodi linijom rijeke Bistrice, zahvatajući šumu Rogoj s juga.

Za prvo vrijeme naročitu pažnju obratiti na prostoriju duž Drine, na područje Devetaka, Ozrena, Majevice i Trebave, jer su to bila gnijezda odakle su bande u posljednje vrijeme pokušavale da se prebace u Srbiju, Sandžak i Crnu Goru. Osobitu pažnju posvetiti bezbijednosti Save kao plovne linije, jer se njome sada vrši znatan saobraćaj.

Štab korpusa ostaje u Sarajevu, a štabovi divizija da budu u Banjaluci,[286] Zenici[287] i Tuzli.[288]

Na istočnoj granici svoje prostorije rad koordinirati s Glavnim štabom Srbije (u Kragujevcu), a na južnoj i zapadnoj granici s jedinicama Narodne odbrane Hercegovine i Hrvatske.

2) *Glavni štab Srbije*
(2, 22, 24. i 37. divizija)

Prostorije za osiguranje dodijeliti divizijama po slijedećem:

Dvadeset druga divizija. Granice prostorije na sjeveru: rijekama Savom i Dunavom od ušća Drine do ušća Morave. Zapadno: rijekom Drinom od ušća i dalje istočnom granicom III korpusa do Višegrada (isključno). Južno: r[ijeka] Bijela–r[ijeka] Rzav–Konjska rijeka–r[ijeka] Đetinja–Zapadna Morava do njenog ušća u Veliku Moravu. Istočno: Velikom Moravom od ušća Zapadne Morave do njenog ušća u Dunav.

Štab divizije u Valjevu, a štabovi brigada u Bajinoj Bašti, Krupnju i Topoli.

Naročitu pažnju obratiti na dolinu Drine, na područje Jagodnje planine, Sokolske planine, Medvednika, Povlena i Tare.

Na novu prostoriju divizija će krenuti 2. maja iz Beograda vozovima do Aranđelovca. Odatle pješke u rastresitom borbenom rasporedu detaljno će pretresi Rudnik, Suvobor, Maljen i Povlen i zauzeti raspored u duhu dodijeljenog zadatka.

Trideset sedma divizija. Po prijemu ovog naređenja, Štab divizije premjestiće se u Priboj, a štabove brigada premjestiti u Višegrad, Ustikolinu i u Sjenicu.

Granice prostorije divizije. Sjeverno: južna granica 22. divizije – Višegrad (zaključno) – drum Višegrad–Rogatica (zaključno). Zapadno: granicom III korpusa do s[ela] Jeleč. Južno: rijekom Bistricom do ušća u Drinu–Foča (zaključno) – rijekom Cehotinom obuhvatajući Pljevlja i Kamenu goru južno od Brodareva – rijekama Limom i Bistricom preko Korita, Suvog dola i [sela] Melaja obuhvatajući Peštersko polje s juga. Istočno: od s[ela] Melaja granica ide na sjever između Javora i Golije na r[ijeku] Bistricu i dalje r[ijekom] Bistricom do njenog ušća u Zapadnu Moravu kod Požege.

Naročitu pažnju obratiti na sektor Drine od Višegrada do Foče i

na područje Čigote i Zlatibora. Izvjesne dijelove obavezno držati u Čajetini, Novoj Varoši i Goraždu.

Na južnoj granici koordinirati rad s jedinicama Narodne odbrane Crne Gore.

Druga divizija. Granice prostorije. Sjeverno: Zapadnom Moravom od ušća Bistrice kod Požege do njenog ušća u Veliku Moravu. Istočno: Južnom Moravom do ušća Toplice. Južno: r[ijekom] Toplicom – Kuršumlija (zaključno) – Prepolac (zaključno) – južni ogranci Kopaonika – Trepča (isključno) – Mitrovica (isljučno) – rijekom Ibrom na zapad do Tutina (zaključno) i dalje prema sjeverozapadu do Suvog dola. Zapadno: istočna granica 37. divizije.

Štab divizije smjestiti u Brus, a štabove brigada u Ušće, Kuršumliju i s[elo] Bijelo Brdo. Izvjesne dijelove držati u Novom Pazaru i u Vrnjačkoj Banji. Naročitu pažnju obratiti na Kopaonik, Jastrebac, Goč i Goliju.

Na novu prostoriju divizija će krenuti 2. maja iz Beograda vozovima do Kragujevca i Kraljeva, a odatle pješke u rastresitom borbenom rasporedu detaljno će pretresti Kotlenik, Gledićke planine, Juhor, Stolove, Goč, Crni vrh, Željin i Kopaonik, a potom zauzeti raspored u duhu dodijeljenog zadatka.

Dvadest četvrta divizija. Granice prostorije. Sjeverno: Dunavom od ušća Morave do bugarske granice. Istočno: bugarskom granicom na jug do s[ela] Goleš (zapadno od Ćustendila). Južno: od s[ela] Goleš izvorišnim dijelom rijeke Pčinje do s[ela] Bujanovac (zaključno). Zapadno: od s[ela] Bujanovca na Sijarinu i Medveđu (zaključno) i dalje na sjever na rijeku Toplicu kod Kuršumlije. Dalje na zapad granica vodi južnom i istočnom granicom 2. divizije i istočnom granicom 22. divizije.

Štab divizije smjestiti u Niš, a jedinice rasporediti na važnijim područjima u dolini Južne i Velike Morave, na području Knjaževca, Negotina, Žagubice, Lebana i Pirota.

3) *Operativni štab Kosmet*
(46. i 52. divizija, Makedonska divizija[289] i grupa brigada)[290]

Sa svojim snagama i Makedonskom divizijom obuhvatiti čitav prostor Kosova i Metohije. Granice prostorije. Sjeverno: južna granica divizije. Istočno: zapadna granica 24. divizije. Južno: od Bujanovca na jug obuhvatajući južne padine Skopske crne gore i Šar-planine do albanske granice. Zapadno: albanskom granicom i dalje na sjever preko Čakora (zaključno) – Rugova (zaključno) – Rožaja (isključno) do Tutina.

Na području Prokletija i Paštrika koordinirati rad s albanskim jedinicama, a na području Šar-planine i Karadaga s Glavnim štabom Makedonije. Štab jedne albanske brigade je u Kuksu.[291]

Albanske divizije rasporediti na prostoru Gnjilane – Uroševac.[292] Ove divizije nisu pod komandom Operativnog štaba, već s njime samo

sarađuju. S njima održavati tijesnu vezu predlažući im akcije koje bi oni mogli da izvedu.

II. Način dejstva

Bande se uglavnom kreću u manjim grupama razbijeno i skoro neprekidno. One su demoralisane i nerado primaju borbu. Radi hrane prinuđene su da se spuštaju u sela i da napadaju naše nezaštićene transporte.

Za borbu s ovakvim neprijateljem mora se primijeniti posebna taktika, koja će se odlikovati neprekidnom pokretljivošću, iznenadnim i brzim akcijama na čitavom dodijeljenom području. Uspjeh se ne može očekivati od same dislokacije jedinica ako jedinice ne budu u stalnom pokretu makar i s manjim dijelovima.

U vezi s ovim daju se slijedeće napomene:

1) Zabranjuje se svima jedinicama i štabovima stacioniranje u jednom mjestu duže vremena. Bataljoni se ne smiju zadržati u jednom mjestu duže od 10 dana, brigade duže od 15 dana, a divizije duže od 20 dana.

2) Pokrete vršiti obavezno noću i što češće, iznenadno, brzo i s velikim maršrutama. Kod bandi i njihovih jataka treba stvoriti takvu psihozu da svakog časa i danju i noću strepe od moguće pojave naših jedinica. Ovo će stvoriti nepovoljne uslove za njihov život i povoljne prilike za njihovo hvatanje i uništenje.

3) Zbog ovoga potrebno je da jedinice budu lake i sposobne za brze pokrete.

4) U najširem obimu primjenjivati pravilno i detaljno organizovanje zasjeda svake vrste.

5) Pravilno razviti obavještajnu službu iskorištavajući podatke jedinica Narodne odbrane i susjednih jedinica.

6) Tajnost namjera i pokreta čuvati najbrižljivije. Primjenjivati obmane i lukavstva svake vrste.

7) Održavati stalnu vezu sa susjednim jedinicama kako u pogledu blagovremenog obavještavanja tako i u pogledu sadejstva.

III. Saradnja s jedinicama Narodne odbrane

Glavni štab Srbije i štab III korpusa održavaće tijesnu vezu sa štabovima divizija Narodne odbrane koji se nalaze na njihovom terenu u cilju koordiniranja rada i u cilju korišćenja obavještajnih podataka.

IV. Snabdijevanje

Snabdijevanje hranom vršiti na terenu redovnim i propisnim

putem, uz eventualnu pomoć komande pozadine MNO i po njenim direktivama.

Snabdijevanje municijom i ostalim potrebama vršiti redovnim i propisnim putem preko odgovarajućih [organa].

Izbjegavati samovoljne i nepropisne postupke u pogledu snabdijevanja potrebama svake vrste.

Razne potrebe tražiti blagovremeno.

Podnošenje izvještaja

Glavni štab Srbije i štab III korpusa dostavljaće Generalštabu za Operativno odjeljenje svakog 5. i 20. u mjesecu izvještaj za proteklih 15 dana, koji treba da sadrži slijedeće:

1) raspored jedinica;
2) opšte stanje na terenu;
3) jačina i kretanje bandi;
4) rad jedinica za proteklih 15 dana, izvršene akcije i njihovi rezultati, broj ubijenih i zarobljenih bandita i plijen u oružju i drugom materijalu;
5) vlastite namjere i plan za uništenje preostalih bandi;
6) stanje oružja, municije i ostalih potreba kod vlastitih jedinica i kod bandi;
7) stanje ishrane kod vlastitih jedinica i kod bandi;
8) zdravstvene prilike kod vlastitih jedinica;
9) eventualni predlozi.

V. Opšte odredbe

Glavni štab Srbije i štab III korpusa snosiće u prvom redu punu odgovornost ako se teren brzo ne očisti od bandi i ne zavedu puni mir i bezbijednost. Isto tako odgovornost snose i štabovi divizija i brigada ako u izvršenju zadataka pokažu aljkavosti ma koje vrste.

Svi štabovi treba da se u potpunosti založe na ovom vrlo važnom poslu i da u punom obimu ispolje svoj uticaj i kontrolu nad radom svojih potčinjenih.

Prijem naređenja potvrditi.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

30. april 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
J. B. Tito

Dostavljeno:

GŠ Srbije i Makedonije;[293]
Štabu III korpusa;[294]
Štabu Korpusa narodne odbrane;

Operativnom štabu za Kosmet;
Komandi pozadine MNO;
Organizacijskom odjeljenju Generalštaba;
Štabu 2, 22, 24, 27, 37, 38, 46, 52. i 53. divizije;
Polit[ičkoj] upravi MNO
Zamjeniku komandanta grupe divizija.

A-VII, k. 21,
reg. br. 50-1/1.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Britanskom potpukovniku Džonu Klarku i naredniku Kompudli Berou odobrava se boravak pri vašem štabu. Oni će vrštiti ulogu oficira za vezu između savezničkih armija i vaše armije prilikom susreta. Njihov boravak će biti privremen.[295]

30. april 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 316,
reg. br. 5-22/2.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]
ZA GENERALA ARSA [JOVANOVIĆA, NAČELNIKA GENERALŠTABA JA]

1. U vezi s vašim izvještajima o uspješnom razvoju ofanzivnih operacija u Istri i Slovenskom primorju[296] veoma je vašno da desno krilo vaše armije što prije izbije na donji tok Soče i uzme gradove Monfalkone* i Goricu.[297] 2. Treba voditi računa da se lučka postrojenja i brodogradilišta i brodovi u Trstu i zapadnoistarskim lukama sačuvaju od uništenja i da brzo padnu u naše ruke. Da bi se sve ovo postiglo potrebno bi bilo da makar i manje partizanske jedinice brzo

---

* Tako se na talijanskom jeziku zove Tržič. To mjesto je oslobodila 1. maja 1945. Treća slovenačka udarna brigada »Ivan Gradnik« 31. udarne divizije 9. udarnog korpusa JA. – *Red.*

upadnu u određena mjesta sprječavajući bjekstvo i razaranje brodova, brodogradilišta i luka.[298] Treće. Naredili smo komandantu Mornarice da sa svojim jedinicama pomogne brzo zauzimanje i oslobođenje zapadnih istarskih luka.*

30. april 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 316,
reg. br. 5-23/2.

[POHVALA JEDINICAMA JA U BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE ISTRE]

Poslije sedmodnevnih ogorčenih borbi s jakim neprijateljskim snagama, trupe naše IV armije, VII i IX korpusa, pod teškim uslovima planinskog zemljišta, probile su vrlo jak, godinama utvrđivani front na bivšoj jugoslovensko-talijanskoj granici od Rijeke do Postojne na širini oko 60 kilometara,[299] prodrle duboko na cijelo područje naših pokrajina Istre i Slovenačkog primorja i, nadirući neodoljivo na zapad, pod borbom prešle preko 70 kilometara i prodrle u veliku pomorsku luku i grad Trst, gdje vode ogorčene ulične borbe.[300]

Istovremeno trupe IV armije uz sadejstvo naše Mornarice izvršile su desant na istočnu obalu Istre[301] i, pošto su u teškim borbama zauzele i oslobodile gradove Labin, Lovran i Opatiju, produžile su energično napredovanje na zapad.

U ovim borbama, pored cijelog područja naše napaćene Istre, oslobođeni su gradovi: Postojna, Sv. Petar, Ilirska Bistrica[302] i mnogo drugih naseljenih mjesta. Za gradove Rijeku, Trst i Pulu vode se ulične borbe.

Razbijen je cio front neprijateljske odbrane na širini od 125 kilometara, na kojem su se borile jedinice ojačanog njemačkog 97. armijskog korpusa i mnoge druge njemačko-fašističke samostalne formacije.[303] U rejonu Rijeke opkoljene su 188. i 237. njemačka divizija i u toku su borbe za njihovo potpuno uništenje.

Neprijatelj je pretrpio ogromne gubitke u ljudstvu i materijalu.

Za izvojevanje ovih pobjeda pohvaljujem jedinice IV armije pod komandom general-lajtnanta Petra Drapšina,[304] general-majora Pavla Jakšića,[305] general-majora Bože Božovića,[306] general-majora Vlade Šegrta,[307] pukovnika Boška Šiljegovića,[308] pukovnika Vukašina Mićunovića,[309] pukovnika Stanka Parmača,[310] pukovnika Periše Grujića,[311] potpukovnika Bogdana Pecotića,[312] potpukovnika Mate Bilobrka,[313] potpu-

* Više o tom Titovom naređenju Komandi Jugoslovenske mornarice vid. na str. 85. – *Red.*

kovnika Ljube Truta,[314] potpukovnika Ilije Radakovića,[315] potpukovnika Dušana Vlaisavljeića,[316] potpukovnika Mirka Lenca,[317] potpukovnika Petra Babića,[318] potpukovnika Nikole Grubora,[319] potpukovnika Josipa Skočilića[320] i potpukovnika Dušana Koraća[321]; jedinice VII korpusa pod komandom pukovnika Franca Poglajena[322] i pukovnika Janeza Hribara[323]; jedinice IX korpusa pod komandom pukovnika Viktora Avbelja[324] i potpukovnika Jože Borštnera[325]; jedinice Mornarice pod komandom general-majora Josipa Černog[326] i pukovnika Dragiše Ivanovića.[327]

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobjede. Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

30. april 1945. Vrhovni komandant
[Beograd] maršal Jugoslavije
Tito

»Борба«, 1. maj 1945.

ŠTABU [JUGOSLOVENSKE] MORNARICE

S vašim jedinicama potpomognite na najpogodniji način jedinice Četvrte armije u brzom zauzimanju zapadno-istarskih luka. Podrobnosti uredite sa Štabom Četvrte armije.[328]

30. april 1945. Tito
[Beograd]

*A–VII, k. 36,
reg. br. 3–2.*

[RAZGOVOR S DELEGACIJOM UDARNIKA DJEČJEG NASELJA IZ KRALJEVIĆEVA][329]

Mladi drugovi, vrlo je lijepo i korisno što ste vi sada, kad vas je sudbina dovela u Vojvodinu, kada ne možete biti kod svojih kuća, postigli tako lijepe rezultate. Treba da ste spremni da učite, da sutra budete vrijedni članovi naše nove domovine. Ova vaša posjeta za mene je jedan podstrek da preduzmemo izvjesne mjere da poboljšamo vaše stanje, da to što ste vi otpočeli u minijaturi proširimo i da iskoristimo do maksimuma ono što svaki od vas može da dâ u pogledu školske obuke,

u pogledu osnovnog učenja, u pogledu profesionalnog obučavanja. Vaša inicijativa, to što se brinete za razne mašine, za pojedine turpije, benzin, treba da se razvije u snažan stvaralački elan.

Mi u Jugoslaviji oskudijevamo u stručnom osoblju. Naši sinovi, većinom iz pasivnih krajeva Bosne, Hrvatskog zagorja, Crne Gore i Makedonije odlazili su kao prosti radnici, apsolutno neobučeni i nepismeni, od svojih kuća u tuđe zemlje i tamo s teškom mukom zarađivali koru hljeba i pomagali bogatim tuđinima. Neko je nešto i zaradio, ali su mnogi izgubili i živote, izgubili svoju užu domovinu. Oni su odlazili, a nama su dolazili razne Švabe[330] i razni bliži susjedi, koji nisu osjećali nikakve ljubavi prema ovoj zemlji. Umjesto da su naši ljudi koji su morali ići u druge zemlje ostajali ovdje, dolazili su nam razni stranci, radnici ili inžinjeri i ovdje iskorišćavali dobra naše zemlje. Sada mi hoćemo to da promijenimo. Za našu omladinu i naše narode ima dosta mjesta i dosta mogućnosti da se vaspitava i obuči u našoj zemlji.

Eto, to je naša dužnost i mi ćemo vam dati mogućnosti da učite i radite. Ovaj današnji susret je simboličan i ja to moram da pozdravim i istaknem da narodi Jugoslavije imaju dobru omladinu koja će ostvariti intenzivniji i stvaralački rad isto onako kao što su omladinci ranije pošli u borbu. To što vi tražite malo je, a bio bi zločin ne udovoljiti vašim zahtjevima. Kao što sam prije naglasio, gledaćemo da vam damo mogućnosti da se svestrano vaspitavate. Želim vam mnogo uspjeha u vašem radu, budite i dalje tako marljivi i istrajte na radu s puno elana, jer su pred nama teške zadaće.

[30. april 1945.
Beograd]

»Борба«, 1. maj 1945.

DRUGU STALJINU
MOSKVA, KREMLJ

Kod nas postoji mogućnost za izradu municije za artiljeriju i minobacače. Za proizvodnju navedene municije sada nedostaje nitroceluloznog baruta u iznosu od sto tona, za što Vas molimo da nam pošaljete.

Istovremeno, molim Vas da naredite da se od navedene količine baruta hitno avionima otpremi:

a) za snabdijevanje minobacačke municije deset tona nitroceluloznog baruta,

b) za snabdijevanje artiljerijske municije nitoceluloznog baruta marke 4/1 petnaest tona.

Navedene količine baruta koje Vi isporučite omogućiće da se pristupi proizvodnji municije kod nas.

[kraj] aprila 1945. Maršal [Jugoslavije
[Beograd] Tito]

A-VII, k. 17-A,
reg. br. 3-4. *Prevod s ruskog*

PRIJATELJSTVO I USKA SARADNJA NARODA JUGOSLAVIJE S NARODIMA SOVJETSKOG SAVEZA – ŽIVOTNA JE POTREBA

U toku mnogih stoljeća slovenski narodi su razjedinjeni i rasijani po Evropi. Cio taj dugi period bio je period teških progona malih slovenskih naroda. Ti narodi, primorani da služe tuđim interesima, stalno su se borili za svoj opstanak, protiv njemačkih, venecijanskih, turskih, talijanskih i drugih osvajača, koji su pokušavali ne samo da pokore već i da potpuno unište Slovene. Neprijatelji Slovena su se za ostvarenje ovog cilja koristili svim sredstvima, ali omiljeno sredstvo svih neprijatelja Slovena bio je razdor koji su oni sijali među slovenskim narodima, raspaljujući ga sve do bratoubilačkih ratova. Historija pokazuje da je ovo sredstvo u rukama neprijatelja bilo najefikasnije, jer su međusobni razdori i ratovi obezbjeđivali neprijateljima Slovena postizanje zavojevačkih ciljeva. Da je takav položaj često ugrožavao opstanak pojedinih slovenskih naroda – pokazuje historija Poljske, Čehoslovačke, a na Balkanu – Srbije, Bugarske, Hrvatske itd.

Ja bih ovdje uglavnom želio da se zadržim na Južnim Slovenima. Na Balkanskom poluostrvu Sloveni čine ogromnu većinu stanovništva. Pa ipak, razni zavojevači vjekovima su uspijevali da različitim metodama razjedine slovenske narode, čak i da ih nahuškaju jedne protiv drugih. Ali, otprilike pre dva vijeka, među naprednim ljudima Južnih Slovena javila se ideja o potrebi zbližavanja Slovena ne samo na Balkanu nego i o njihovom zbližavanju sa svojom velikom majkom Rusijom. Pristalice zbližavanja i bratstva Slovena bili su: Juraj Križanić, sveštenik [Matija] Nenadović, episkop [Juraj] Štrosmajer i drugi. Ova ideja probijala se sporo, u toku skoro dva vijeka, zbog zaostalosti širokih masa slovenskih naroda, koje su bile pod političkim uticajem vodećih feudalnih krugova u prošlosti i reakcionarnih klika u kasnijem periodu.

Krajem prošloga stoljeća, poslije oslobođenja Srba i Bugara od turskog ropstva uz pomoć ruskih armija, ideja zbližavanja slovenskih naroda dobija konkretne forme i prodire među široke narodne mase Slovena na Balkanu. U širokim narodnim masama rađa se svijest o potrebi da se oslone na veliku slovensku zemlju – Rusiju. Od tada je

započela borba protiv raznih reakcionarnih klika koje su sprječavale to zbližavanje.

Više od dvadeset godina Jugoslavija je bila potpuno odvojena od velike slovenske sestre Rusije, tačnije od Sovjetskog Saveza, samo zato što su svi antinarodni reakcionarni režimi u Jugoslaviji bili protiv zbližavanja sa Sovjetskim Savezom. Oni su vodili usku, reakcionarnu politiku dinastije, koja je, budući povezana s bivšim dvorom Romanovih[331] i plemstvom koje je emigriralo u Jugoslaviju,[332] silno mrzela veliku socijalističku zemlju. Izolacija Jugoslavije od Sovjetskog Saveza bila je kobna za ugnjetene jugoslovenske narode. Za sve ovo vreme, narodi Jugoslavije vodili su upornu borbu za uspostavljanje normalnih odnosa s velikom slovenskom zemljom Rusijom – Sovjetskim Savezom. Mnogi najbolji jugoslovenski sinovi bili su zbog toga osuđeni na robiju, drugi su izgubili život. Ali kada je narodima Jugoslavije zaprijetila strašna opasnost, kada su njemački osvajači, opijeni pobjedama, stali pred vrata Jugoslavije, njeni zvanični predstavnici bili su primorani da uspostave diplomatske odnose sa Sovjetskim Savezom.[333] Ali, vjekovne težnje jugoslovenskih naroda došle su do punog izražaja tek 27. marta 1941. godine, kada su, saznavši da je reakcionarna vlada Cvetković – Maček zaključila pakt s Njemačkom[334] želeći da time uključi jugoslovenske narode u hitlerovsku njemačku ratnu mašinu, ogromne mase naroda izašle toga dana na ulice Beograda i drugih gradova i mjesta Jugoslavije i odlučno rekle »Ne!«, »Bolje rat nego pakt«, »Bolje grob nego rob«. Zbacivši 27. marta vladu Cvetković – Maček, [narod] je tražio hitno zaključenje saveza sa Sovjetskim Savezom. Nova, Simovićeva vlada bila je primorana da izađe u susret volji naroda, mada je ona tu išla na lukavstva, za koja je narod saznao veoma kasno da bi se mogla spriječiti tragedija koja je zadesila Jugoslaviju.

Preko Jugoslavije prošla je njemačka fašistička mašina, ali narodi Jugoslavije nikada nisu bili pokoreni. Ubijeđeni u to da velika slovenska zemlja Rusija, tačnije SSSR, nikada neće dozvoliti da bude uništena mala slobodoljubiva slovenska zemlja, naši narodi pokazali su neviđen primjer otpora okupatorima i digli se na ustanak u odbranu svoje slobode i nezavisnosti. Poslije njemačkog napada na Sovjetski Savez[335] narodi Jugoslavije još više su se uvjerili u to da je njihova sudbina neraskidivo povezana sa sudbinom sovjetskih naroda, i zato su odlučili da daju sve za borbu protiv zajedničkog neprijatelja.

Tako se kovalo bratstvo s velikom slovenskom zemljom – s narodima Sovjetskog Saveza, osvećeno krvlju i životima najboljih sinova jedne velike i jedne male slovenske zemlje. Zato je ta veza neraskidiva, ona je vječna.

U toku duge i teške borbe stvaralo se i kovalo jedinstvo samih jugoslovenskih naroda. To jedinstvo i bratstvo bili su pokretačka snaga koja je dovela do učvršćenja jedinstva i bratstva ostalih malih slovenskih naroda. Ona je i najvažniji uslov za mir na Balkanu.

Sloveni su miroljubiv narod. Historija pokazuje da je ta miroljubivost ponekad čak i škodila Slovenima. Ali kada su njemački okupatori postavili sebi za cilj da unište slovenske države, a da stanovništvo predaju dželatima takozvane više rase, slovenski narodi na Balkanu odlučili su da se ujedine u velikom oslobodilačkom ratu i da se oslone na veliku slovensku zemlju, na Sovjetski Savez, da prekinu međusobne razmirice, da izgrade čvrsto bratstvo i jedinstvo koji će postati garancija za bezbijednost od svih pokušaja neprijatelja Slovena da ih razbiju i pokore. Jedinstvo i bratstvo slovenskih naroda ni u kom slučaju ne smetaju drugim neslovenskim narodima, već, naprotiv, predstavljaju snažan faktor za očuvanje mira u Evropi, koji su u posljednje vrijeme stalno narušavali njemački osvajači.

Niko nema prava da smeta bratstvu i zbližavanju Slovena, jer historija pokazuje da je to neophodan uslov za opstanak i za razvoj malih slovenskih zemalja.

Nebrojene žrtve koje je podnio Sovjetski Savez u borbi protiv najgoreg neprijatelja ne samo Slovena nego i cijelog čovječanstva izazvale su bezgraničnu ljubav jugoslovenskih naroda prema narodima Sovjetskog Saveza. Dolazak herojske Crvene armije i njena pomoć u oslobađanju Jugoslavije,[336] njena borba rame uz rame s Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije, povećali su i učvrstili ljubav prema velikoj slovenskoj sestri. U ovoj velikoj i teškoj borbi, u teškim iskušenjima, u srcima širokih narodnih masa rodila se, kao bujni potok, težnja k trajnoj i tijesnoj saradnji sa svojom slovenskom sestrom, jer u tome oni vide jedinu garanciju da više nikada neće doživjeti takvu strašnu tragediju kakvu su preživljavali u toku ove četiri godine. Samo onaj ko je prošao kroz razorena sela i gradove Jugoslavije, ko je razgovarao sa seljacima, radnicima i s poštenom inteligencijom, mogao je da vidi i istovremeno da shvati zašto naši narodi toliko vole Sovjetski Savez, zašto naši narodi toliko vole velikog vođu Sovjetskog Saveza u miru i u ratu – Staljina. Sve to potvrđuje da je velika ideja o slovenskom bratstvu koju su izrazili naši preci danas postala stvarnost koju niko ne može izmijeniti.

Narodi Jugoslavije su za vrijeme ove oslobodilačke borbe uzeli svoju sudbinu u svoje ruke. Oni su izgradili svoju, istinsku narodnu vlast, koja ostvaruje potpuni, svestrani razvoj zemlje i koja vodi takvu spoljnu politiku koja obezbjeđuje unutrašnji razvitak demokratske federativne Jugoslavije od miješanja sa strane neprijatelja Jugoslavije. U tome se narodi Jugoslavije prije svega oslanjaju na svoga velikog slovenskog saveznika – SSSR.

Ta volja naroda izražena je u sporazumu o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji koji je sklopljen 11. aprila između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije.[337] To nije samo običan dogovor između dviju država koje zaključuju sporazum sa ciljem koji odgovara objema zemljama. Za Jugoslaviju sporazum označava ostvarenje vječnih težnja koje su njeni narodi vjekovima gajili u svom srcu.

U velikom oslobodilačkom ratu protiv vjekovnog neprijatelja Slovena – njemačkih osvajača, slovenski narodi dali su velike žrtve. Uvjeren sam da je to posljednja lekcija u burnoj i teškoj historiji Slovena. Garancija za to jeste velika i nepobjediva bratska zemlja – Sovjetski Savez, koji je u otadžbinskom ratu podnio ogromne žrtve za spas svih porobljenih, a posebno slovenskih naroda.

[april 1945,
Moskva]

Maršal Josip Broz Tito,
predsjednik vlade Jugoslavije

A-CKSKJ, MF 210/767,
sn. 32–37.

Prevod s ruskog

PRILOZI

DEKLARACIJA VLADE DEMOKRATSKE FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE[338]

Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije, obrazovana 7. marta o.g., preuzela je vođenje državnih poslova.[339]

Ova vlada obrazovana je spajanjem Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, koji je s prerogativima Privremene narodne vlade bio stvoren u zemlji odlukom Predsedništva AVNOJ-a od 30. novembra 1943. god. i kraljevske jugoslovenske vlade, koja je 1944. god.[340] obrazovana u inostranstvu pod predsedništvom dr Ivana Šubašića, na osnovu sporazuma između njega i predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.[341] Pored toga, u ovu jedinstvenu vladu, čije je obrazovanje predviđeno sporazumom od 2. novembra 1944. god. ušlo je i nekoliko predstavnika političkih grupa koji su bili do sada izvan ova dva tela.

Naša otadžbina dobila je na taj način jedinstvenu vladu, što je neophodan uslov za što skoriji i uspešniji završetak rata i za brzu i plansku obnovu naše zemlje. Vlada, koja danas izlazi s ovom izjavom pred narode Jugoslavije, proizlazi iz unutrašnjih i spoljnopolitičkih potreba. Njeno stvaranje daće, s jedne strane, još više podstreka okupljanju svih onih snaga koje se nisu ukaljale saradnjom s okupatorima ili njihovim slugama, a s druge strane, vlada će u atmosferi poverenja umnogome olakšati napore na obnovi naše zemlje i još više učvrstiti prijateljske odnose s našim saveznicima. Vlada je uvjerena da će joj puna podrška naroda i njegovih predstavnika dati snage da odgovori današnjim teškim zadacima.[342]

Vlada, pre svega, smatra za svoju dužnost da podvuče kao prvi i najglavniji cilj, čijem će ostvarenju posvetiti sve svoje sile, da fašistički okupator bude što pre proteran i uništen na još neoslobođenim teritorijama naše otadžbine, a isto tako da se slome i unište kvislinške i izdajničke snage koje se bore pod zastavama okupatora i neprijateljske reakcije protiv sopstvene otadžbine.

Vlada će učiniti sve da naša Jugoslovenska armija, svestrano pomognuta od naroda, dokraja izvrši časnu dužnost koja joj pripada u zajedničkim ratnim naporima Ujedinjenih nacija, za konačno obaranje hitlerovske Nemačke.[343] U tu svrhu vlada će svim snagama raditi na naoružanju, učvršćivanju, izgradnji i opskrbi Jugoslovenske armije kako bi ona mogla rešiti velike zadatke koji pred njom stoje. Na žrtve koje naša vojska daje na frontu pozadina mora odgovoriti neumornim radom i materijalnim žrtvama u korist fronta. »Sve za front« – jeste i mora biti naša osnovna lozinka.[344]

Vlada će učiniti sve da naše nacionalne teritorije koje su posle prvog svetskog rata ostale van granica naše države budu prisajedinjene, utoliko pre što su se opštim narodnooslobodilačkim ustankom protiv inostranih osvajača u toku ovoga rata faktički već priključile i opredelile za Demokratsku Federativnu Jugoslaviju. Naši narodi stekli

su na to pravo ne samo u ime principa samoodređenja naroda, ne samo svojom velikom većinom na tim teritorijama, nego posebno i time što su baš tamo svojom oružanom borbom učinili velike usluge opštoj stvari Ujedinjenih nacija.[345]

Velike nacionalne demokratske tekovine naših naroda izvojevane po cenu neizmernih žrtava, a izražene u odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a 30. novembra 1943. godine u Jajcu, biće osnova konstruktivnog rada vlade. Čuvajući kao svetinju ravnopravnost svih naroda Jugoslavije, vlada će produžiti delo učvršćenja bratstva među njima, svesna da je to kamen temeljac srećnije budućnosti, blagostanja i mira za sve njih. Danas je svakome jasno da je ovakvo uređenje odnosa među našim narodima dalo našoj državnoj zajednici, Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, ugled i snagu kakve nikada u prošlosti nije imala. Ali istovremeno teška borba za slobodu ponovo je potvrdila i pokazala da je Jugoslavija životna potreba za sve njene narode, da ona nije neka slučajna tvorevina, nego istorijska nužnost bez koje je sloboda pojedinih njenih naroda nemoguća.

Demokratska prava, koja su izvojevale naše narodne mase u toku narodnooslobodilačkog rata, a koja se u prvom redu izražavaju u strukturi narodne vlasti, moraju biti očuvana i proširena ukoliko je to najviše moguće u današnjim ratnim prilikama. To naročito važi za građanske slobode kao što su: lična sloboda, sloboda veroispovesti, sloboda govora, štampe i udruživanja.

Vlada će obratiti potrebnu pažnju na pitanje strogog kažnjavanja ratnih zločinaca, agenata okupatora i narodnih izdajnika, kako krivci, ukaljani krvlju naroda, ne bi izbegli zasluženu kaznu. To od nas traže stotine hiljada nevinih žrtava. Vlada smatra da rukovodeći princip pri izvršavanju te zadaće moraju biti pravednost i težnja za očuvanjem mira i poretka u zemlji od protivdemokratskih elemenata. Rukovodeći se tim principima i smatrajući da samo želja za osvetom ne može biti pravi put k obezbeđenju unutrašnjeg poretka i konstruktivne izgradnje, vlada će svim zavedenim dati mogućnost da svoje greške u prošlosti isprave pravilnim radom.[346]

Verna demokratskim principima i čvrsto rešena da se što pre likvidiraju negativne moralno-političke posledice neprijateljske okupacije i rata, vlada će svim snagama raditi da u obnovi zemlje uzmu aktivno učešće svi oni koji se nisu okaljali saradnjom s okupatorima i njihovim kvislinškim agentima. U prvom redu, vlada će sa Predsedništvom AVNOJ-a preduzeti sve mere da se AVNOJ i njegovo Predsedništvo u najkraće vreme popune predstavnicima naprednih političkih demokratskih grupa, koji se nisu kompromitovali saradnjom s neprijateljima.[347] Vlada smatra da poslednji veliki ratni napor naše zemlje ne bi mogao biti uspešan ako se u isto vreme hitno i ulaganjem maksimalnog i planskog napora ne bi preduzelo sve što je u našoj sopstvenoj moći za podizanje privredne snage zemlje, koja je u ratu tako teško postradala. Podizanje našeg privrednog života nameće se kao centralno

pitanje u pozadini fronta. Razorenost privrede usled rata toliko je velika da je planska intervencija države u organizaciji i vođenju privredne obnove i u regulisanju čitavog privrednog života potreba koja se nameće kao bezuslovni zakon. Samo tako se mogu uspešno ujediniti sva raspoloživa sredstva, koja se moraju organizovati i iskoristiti kako za lokalnu obnovu u pojedinim federalnim jedinicama tako i za obnovu onih važnih grana proizvodnje koje će služiti čitavoj zemlji.

S druge strane, vlada će obezbediti punu slobodu i pomoć privatnoj inicijativi u privredi, bez koje se ne može zamisliti brza obnova naše zemlje. Naročita pažnja će se posvetiti zadrugarstvu, kome će pripasti važna uloga u obnovi zemlje.

Naša zemlja podnela je u privrednom pogledu srazmerno najteže žrtve. Zato naši narodi s pravom očekuju da će u savlađivanju oskudice i na delu privredne obnove naše zemlje naići na punu podršku naših saveznika, na podršku koja bi odgovarala srazmeri naših žrtava nesebično datih za opštu stvar Ujedinjenih nacija.[348]

Vlada smatra za potrebno da naročito istakne činjenicu da su najteže žrtve u krvi i materijalnim dobrima za oslobođenje zemlje podneli i još podnose upravo najširi narodni slojevi, tj. naše radne mase. Zato je s podizanjem naše privredne snage u cilju konačne pobede nad neprijateljem, nerazdvojno vezan i zadatak hitnog poboljšanja ishrane i snabdevanja, kao i celokupnog ekonomskog i socijalnog položaja svih slojeva, a u prvom redu u onim krajevima gde je privreda najviše razorena, tj. upravo u krajevima koji su za oslobođenje zemlje dali najveće žrtve u krvi. Vlada će u najkraće moguće vreme pristupiti rešavanju takvih pitanja kao što su – u pogledu seljaštva: agrarna reforma, kolonizacija, kako bi siromašni slojevi seljaštva dobili na uživanje zemlju s potrebnim inventarom; u pogledu seljaštva i zanatlija: rešavanje problema dugova; u pogledu radnika i inteligencije: rešavanje pitanja neposrednog poboljšanja ekonomskog položaja, stvaranje uslova socijalnog i kulturnog podizanja, socijalnog osiguranja itd. Vlada će posebnu pažnju posvetiti žrtvama rata: ratnoj siročadi, porodicama zarobljenika, invalidima, porodicama boraca i ratnim zarobljenicima.

U pogledu socijalnih mera vlada će biti u najtešnjem dodiru s radničkim i namešteničkim sindikatima i sa rukovodstvima seljačkog i potrošačkog zadrugarstva.[349]

Da bi mogla da ispuni sve ove zadatke, vlada će, oslanjajući se na demokratski izabrane narodne vlasti i u tesnom dodiru i saradnji s vladama pojedinih federalnih jedinica, posvetiti punu pažnju daljem izgrađivanju narodne vlasti u širokom demokratskom duhu. Pomoći će lokalne organe vlasti, redovne narodne sudove da u najpunijoj meri odgovore interesima naroda i da se osposobe za svoju ulogu čuvara narodne slobode i narodnog suvereniteta, kao i za ulogu izvršilaca velikog dela obnove i društvenog napretka. U vezi s tim vlada će poduzeti sve potrebne mere da se što pre uredi pitanje zakonodavstva o

uređenju sudova.[350] Sva pitanja koja se tiču kompentencija centralne i federalnih vlada rešavaće se do Ustavotvorne skupštine putem najtešnje saradnje i bratskog sporazumevanja s federalnim vladama. Da bi se ta saradnja što potpunije mogla ostvarivati i narodna vlast što uspešnije organizovati, u najkraćem vremenu obrazovaće se vlade federalnih jedinica kao izvršni i naredbodavni organi pojedinih zemaljskih veća (skupština, sveta, sobranja).[351]

Vlada stoji na stanovištu da je najkraći put ka konačnom unutrašnjem uređenju države da se u što kraće vreme posle oslobođenja čitave zemlje provedu slobodni izbori za Ustavotvornu skupštinu na osnovi opšteg tajnog glasanja. To isto važi i za federalne jedinice. Takva slobodno izabrana Ustavotvorna skupština reći će, naravno, i konačnu reč o odlukama i zakonima koje je doneo, odnosno koje će doneti AVNOJ, a zatim privremena narodna skupština, čije će formiranje u saradnji s Predsedništvom AVNOJ-a biti jedna od prvih briga vlade. Vlada će poduzeti mere kako bi se u oslobođenim federalnim jedinicama u najkraće vreme moglo pristupiti novim opštim izborima nižih organa vlasti na osnovi jedinstvenih izbornih principa.[352]

Naša junačka i slavna Jugoslovenska armija svojim pobedonosnim razvitkom, svojim uspešnim borbama pod najtežim uslovima i velikim udelom u zajedničkoj stvari Ujedinjenih nacija, stekla je istorijske zasluge ne samo za slobodu i nezavisnost naših naroda nego i za međunarodni ugled naše zemlje, koja ga je podigla na ranije nedostiživu visinu. Naši veliki saveznici – Sovjetski Savez, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države dali su i još uvek daju ozbiljnu podršku i pomoć našoj vojsci i našim narodima. Naša ratna zajednica s njima je nerazoriva i ona će se još više učvrstiti i razviti u završnoj fazi rata. Naši narodi će voditi rame uz rame sa Saveznicima rat do potpune pobede, tj. do bezuslovne kapitulacije Hitlerove Nemačke.

Te prijateljske odnose sa Saveznicima vlada će nastaviti da razvija i u izgradnji posleratnog mira.[353] Naši narodi su ubeđeni da će i u tome periodu imati podršku Saveznika u pogledu ostvarenja opravdanih nacionalnih zahteva, kao što su je imali i u toku rata protiv zajedničkog neprijatelja.[354] Vlada će učestvovati u međunarodnim ustanovama i akcijama koje imaju za cilj obezbeđenje mira.[355]

U svojoj oslobodilačkoj borbi naši narodi nedvosmisleno su pokazali da su svoje velike žrtve u krvi dali ne samo za oslobođenje od spoljnih neprijatelja nego i za unutrašnji napredak i preporod zemlje. Duboko prožeti težnjom da ostvare istinsku demokratiju, naši narodi su našli i prigrlili nove osnove narodne vlasti i hoće da budu graditelji i upravljači svoje sudbine. Našim narodima, koji su od stranih zavojevača i od domaćih izdajnika proživeli takve užase i strahote pokolja i uništenja kakvi se ranije nikada nisu mogli ni zamisliti, lebdi pred očima veliki cilj jednog novog života, koji će

izgraditi svojim sopstvenim rukama, kao što su sami stvorili i uslove za svoju srećniju budućnost i blagostanje. Ovu težnju naroda vlada će imati pred očima u celom svom radu.

Svoju prvu programsku izjavu vlada završava apelom celokupnom narodu Jugoslavije, svim naprednim i dobromislećim ljudima, bez razlike na podvojena mišljenja u pojedinostima i u načinima izvođenja teških zadataka koji su pred nama, da se nepodeljeno založe u borbi za pobedu nad neprijateljem i u obnovi naše zemlje. Na svima je da taj veliki narodni interes stave nad svim pojedinačnim ne zavodeći se podbadanjima reakcionarnih i pustolovnih elemenata i ne podležući teškim osećanjima u jednom razorenom stanju, posle četiri godine okupacije i borbe, u kome se postavljanje prvih mera poretka i same stroge pravde moglo ponekad shvatiti kao da nije poredak i pravda. Vlada će se starati da se u izgradnji poretka otklone proizvoljna merila i greške kakvih uvek može biti ovde-onde u borbenom nastupanju protiv otvorenih i prikrivenih neprijatelja. Što pre doći potpunom oslobođenju zemlje, miru i obnovi, snagom celokupnog naroda – to je osnovna misao našeg programa.

9. mart 1945.
[Beograd]

»Борба«, 10. mart 1945.

[ANTONI IDNU,
MINISTRU SPOLJNIH POSLOVA, LONDON]

1. Moje raspoloženje je takvo da našu naklonost treba pružiti Italiji protiv Tita. Tita možemo prepustiti njemu samome, u njegovim planinama, da se kuva u balkanskom sosu, što je gorko. Ali zahvaljajući tome što mi uglavnom podržavamo italijanske zahtjeve na gornjem dijelu Jadrana, izvršićemo uticaj na italijansku unutrašnju politiku, a protiv komunista i divljaka, što može potpomoći ponovnu reintegraciju italijanske države. Prestao sam da osjećam za Jugoslaviju, čija se država mora zasnivati na bazi sporazuma Tito – Šubašić itd. S druge strane, nadam se da možemo još uvijek spasti Italiju od boljševičke napasti.[356]

2. Gore navedeno je samo za Vas. Molim Vas da mi kažete šta mislite o tome.[357]

11. mart 1945. V[inston] S. Č[erčil]
[Negdje u Francuskoj]

PRO, Fond Prem. 3, reg. br. 513/6. *Prevod s engleskog*

RATNI KABINET
PRIMIRJE I POSLIJERATNI KOMITET

PRIPREME KOJE TREBA IZVRŠITI U OBLASTI JULIJSKE KRAJINE ODUZIMANJEM OD NIJEMACA

Memorandum državnog sekretara za spoljne poslove

Nije se ukazala nijedna prilika na Krimskoj konferenciji[358] da se postigne sporazum o ovom pitanju, ali su g. Stetinijus i g. Molotov uručili notu (Prilog »A«), na koju niko do sada nije odgovorio. Feldmaršal Aleksander je pokušao da sazna Titovo mišljenje prilikom svoje nedavne posjete Beogradu[359] i sada je podnio svoje preporuke savezničkom Generalštabu u svom telegramu NAF* 872 (Prilog »B«). G. Makmilan je dao svoje komentare o ovim predlozima u svom telegramu br. 402. (Prilog »C«).

2. Potpuno odobravam mišljenje Feldmaršala da svako rješenje ovog problema zavisi od prethodnog sporazuma između nas, Amerikanaca i Rusa, i da bi se potvrdio ovaj sporazum biće potrebno sazvati jedan specijalni sastanak političkih predstavnika triju velikih sila da bi se riješio ovaj neobično težak problem.

3. Do sada je ovaj problem proučavan pod pretpostavkom da će okupacione trupe biti samo britanske dovedene iz 8. armije. I zaista, problem je bio u tome kako da se izbjegne opasnost da te britanske trupe budu upletene u borbu ili s italijanskim ili s jugoslovenskim partizanima u Julijskoj krajini. Mi smo u početku namjeravali da proširimo savezničku vojnu upravu koja će djelovati u sjevernoj Italiji na cijelu oblast Julijske krajine prema granici od 1938. godine. Ali smo prije izvjesnog vremena odlučili da se ovo rješenje razmotri, jer, izuzev možda gradova kao što su Trst, Pula i Gorica, veći dio te oblasti će, kada se povuku Nijemci, zauzeti i u stvari njime upravljati jugoslovenski partizani. I čak ako pod krajnjim pritiskom Tito bude primoran da prihvati savezničku vojnu upravu u toj oblasti, njegovi partizani će ostati naoružani i bilo bi čudo ako prije ili kasnije oni ne bi smetali našoj vojnoj upravi. Mi bismo onda morali da preduzmemo oštre mjere da bismo odbranili našu upravu i moglo bi doći do sukoba. Alternativno, moglo bi doći do sukoba između jugoslovenskih i italijanskih partizana u zapadnom dijelu ove oblasti, kada bi i jedni i drugi pokušali da zadrže što više teritorije. U tom slučaju, isto tako, mi treba da intervenišemo da se očuva mir, ali treba da računamo s tim da ukoliko upotrebimo snagu protiv Italijana prebacili bi nam Amerikanci, a ako upotrebimo silu protiv Jugoslovena, zamjerili bi nam Rusi.

4. Da bismo sveli opasnost od takvih sukoba na minimum, predložili smo:

---

* Nije moglo da se ustanovi šta ta britanska skraćenica tačno znači. – *Red.*

A) *Podjelu te oblasti na dvije operativne zone*

Ovaj plan, koji je neko preporučio u mojoj noti američkom i ruskom ministarstvu spoljnih poslova, sadrži u nacrtu sporazuma s Titom jednu privremenu demarkacionu liniju od sjevera prema jugu kroz ovu oblast. Zapadno od te granice bila bi uspostavljena anglo-američka vojna uprava. Istočno od te linije, jugoslovenska uprava bi vodila upravnu vlast. Nedostatak ove šeme je u tome što jedna takva granica može stvoriti predubjeđenje u tom smislu da ćemo ojačati na jednoj granici s koje se neće moći ići mnogo dalje kada stignemo do konačnog rješavanja podjele teritorija.

5. Predložene su dvije moguće granične linije. Prva, koja je označena crvenom bojom na karti, povučena je ovdje tako da uzima u obzir etničke prilike, vojne potrebe za saobraćajnicama između Trsta i Austrije i želju da se sačuva budućnost samog Trsta. Drugu, koja je označena smeđom bojom na karti, predložio je feldmaršal Aleksander i predviđena je za to da mu obezbijedi naknadne putne saobraćajnice i kontrolu kabla od Rima do Beča.

6. Linija feldmaršala Aleksandera obuhvata njegove operativne interese, ali je mnogo manje vjerovatno da ga privlači Titova granica više nego granica Forin ofisa. Ma koja linija se usvojila, mi možemo imati teškoća s Jugoslovenima u pogledu Trsta i drugih gradova, ali ako jedan veliki dio bude predat jugoslovenskoj upravi, može se s razlogom očekivati da to Tito prihvati i saglasi se s ovim rješenjem, čak iako mu ne damo Trst i druge gradove. To se ne bi svidjelo Italijanima, koji se mogu pozivati na obećanje koje je dala saveznička komisija prošlog septembra (Prilog »D«), iako ja ne mislim da bi se to moglo smatrati kao prekršena data riječ s obzirom na to da nismo odstupili od uslova za ovaj poduhvat.

7. Ovaj plan je prvobitno izrađen pod pretpostavkom da će samo britanske trupe biti korišćene za okupaciju, ali bi, naravno, bila velika prednost ako bi američke trupe mogle da se pridruže britanskim trupama.

8. Postoje još tri druga moguća rješenja koja se sada moraju razmatrati. Sve su to varijante prvobitnog plana, po kome bi SACMED* bio odgovoran za vojnu okupaciju i civilnu upravu cijele ove oblasti. Prema svim ovim trima šemama opasnosti od sukoba između okupacionih trupa i partizana bile bi tako velike da nijedna od njih ne bi bila prihvatljiva ako se američke trupe ne bi pridružile u okupaciji u podjednakom broju s britanskim trupama. To bi bilo neophodno i da bi se proširila odnosna politička odgovornost i da bi se stvorila veća raspoloživa snaga za okupiranje.

---

* Skraćenica od engleskih riječi Supreme Allied Commander Mediterranean (vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju). – *Red.*

B) *Plan feldmaršala Aleksandera*

9. Ovaj plan se sastoji u stavljanju cijele ove oblasti pod savezničku vojnu upravu, u kojoj bi jugoslovenska vlada učestvovala kao treći partner s nama i Amerikancima i koja bi djelovala preko postojećih civilnih vlasti, uglavnom jugoslovenskih, na ovoj teritoriji.

10. Ja vidim sasvim realne praktične teškoće u pokušaju da se Jugosloveni uključe u anglo-američku civilnu poslovnu mašinu i vjerujem da je pogrešno pokušavati da se poveže upravna vlast ovog područja, što predstavlja sasvim posebne probleme, pored područja preostalog dijela Italije. Postoji još jedna zamjerka, naime dok feldmaršalov plan navodi da se ne prejudicira budućnost, on u stvari to čini uključivanjem Jugoslovena u upravu, dok se Italijani isključuju. Mislim da bi bilo pogrešno nadati se da jugoslovenske službe uzmu učešće u upravi a da lokalne partizanske vlasti ne iskoriste većinu svojih pogodnih situacija da se učvrste i uspeju u svojim zahtjevima da dobiju cijelu ovu oblast. Isto tako, po ovom planu, zapadna granica ove oblasti (koja se odnosi na granicu Italije pre 1918. godine) poslužila bi da se iskristalizuje u novu poslijeratnu granicu koja bi se utvrdila na mirovnoj konferenciji.

C) *Anglo-američka vojna uprava u cijeloj oblasti*

11. Da bi se otklonili uzroci lokalnog sukoba, britanska, američka i ruska vlada trebalo bi da podnesu Titu zajednički zahtjev da povuče sve jugoslovenske snage iz te oblasti i razoruža sve svoje partizane koji inače žive u njoj. Onda bi tu oblast zauzele anglo-američke snage i bila bi uspostavljena anglo-američka vojna uprava, koja bi mogla djelovati preko lokalnih vlasti bilo koje narodnosti koja može još ostati ista kao u onim italijanskim oblastima koje još nisu prešle pod kontrolu italijanske uprave, a sada su pod upravom savezničke vojne uprave pod Savezničkom komisijom.

12. Ovaj plan kao i plan »B« ne osvrće se na specijalne probleme koji izdvajaju ovu oblast od ostalog dijela Italije. On će sigurno biti najneprijatniji za Tita, i ukoliko on odbija da povuče svoje partizane i zvanične predstavnike, taj plan ne bi mogao da se stavi na snagu zbog Titovog suprotstavljanja, osim po cijenu upotrebe sile da bi se istjerali partizani iz te oblasti, što je baš ono što mi želimo da izbjegnemo.

D) *Anglo-američka vojna uprava u cijeloj oblasti s jednim savezničkim savjetom*

13. Kao kuća nasred puta između planova »B« i »C«, ova oblast bi se mogla posmatrati kao zasebna cjelina u odnosu na ostali dio Italije i staviti pod kontrolu jednog specijalnog vojnog guvernera koji bi bio odgovoran vrhovnom komandantu savezničkih snaga na Sredozemlju.

Štab vojne uprave bio bi anglo-američki, a djelovao bi preko lokalnih vlasti. Evakuisanje svih jugoslovenskih vojnika i službenika ne bi bilo obavezno pod uslovom da oni, kao i britanska i američka vojska, budu stavljeni pod komandu vojnog guvernera. Radi savjetovanja s vojnim guvernerom oformio bi se jedan savjet koji bi se sastojao od predstavnika Ujedinjene Kraljevine, Sjedinjenih Američkih Država, sovjetske, jugoslovenske i italijanske vlade.

14. Ovaj plan sadrži neke teškoće vezane za planove »B« i »C«, ali on uvodi formiranje jednog drugog savjeta, čija će vlast i povezanost sa SACMED predstavljati teškoću za odlučivanje. Ukoliko je to čisto savjetodavni organ, jugoslovenska vlada neće imati nikakvu odlučujuću riječ u upravi i plan se može smatrati potpuno nepodesnim kao i plan »C«. Ako ovaj treba da ima suverenu vlast, postoji opasnost od sukoba sa SACMED i biće teškoće da se postigne sporazum pet sila, od kojih su dvije ogorčeni protivnici. Osim toga, on ne isključuje opasnost od sukoba u ovoj oblasti između Italijana i jugoslovenskih partizana.

15. Uopšte, svakom planu se mogu staviti političke ili administrativne primjedbe. Prvi plan teži da prejudicira buduću granicu između Italije i Jugoslavije; drugi se možda pokazuje dosta upravno neizvodljiv i bio bi najneugodniji za Italiju; treći će nas dovesti u ozbiljne neprilike s Jugoslavijom; četvrti ima istu grešku i biće ga u svakom slučaju teško primeniti na zadovoljavajući način. Sve u svemu, svaki od tih planova mogao bi da funkcioniše pod uslovom da postoji sporazum triju sila i pod uslovom da Amerikanci sarađuju s nama na bazi pola – pola i da su vlade Britanije i Sjedinjenih Američkih Država spremne da upotrebe silu da bi suzbile nerede, ali izgleda da je prvi plan najbolje proračunat na to da izbjegne lokalne sukobe i nerede i sukob s Titom.

16. Pod pretpostavkom da se načelnici štaba sporazumeju, mi preporučujemo:

a) da se Misiji zajedničkog štaba daju uputstva da saopšti primjedbe na plan feldmaršala Aleksandera; da se uz to, saopšte i tri alternative plana i pozove saveznički Generalštab:

1. da iznese svoje mišljenje o relativnim ocjenama ova četiri plana, i

2. da preporuči usvojeno rješenje britanskoj i američkoj vladi, ukoliko predviđa isti broj vojnika i administrativnih službenika za okupaciju i administraciju na tom području;

b) da ambasador Nj[egovog] Veličanstva u Vašingtonu bude obaviješten da predloži Stejt departmentu da to pitanje bude ispitano u svjetlu mišljenja koje je dao saveznički Generalštab pod a) i uzimajući u obzir notu koja je uručena g. Stetinijusu na Krimskoj konferenciji na specijalnom sastanku političkih predstavnika britanske, američke i sovjetske vlade;

c) da, ukoliko se vlada Sjedinjenih Američkih Država složi s predlogom naprijed navedenim pod b) jedan zajednički poziv ovih

dviju vlada (kao odgovornih za komandu Sredozemlja) treba uputiti sovjetskoj vladi.

12. mart 1945. A[ntoni] I[dn]
[London]

Prevod s engleskog

PRILOG »A«

Nota koju je g. Idn uručio g. Stetinijusu i g. Molotovu na Krimskoj konferenciji

Želio bih da skrenem pažnju svojim kolegama na činjenicu da oblast Julijske krajine na sjeveroistoku Italije predstavlja potencijalnu barutanu. Stoga je vjerovatno da će, kako se bliži kraj rata, biti sukoba na tom području između Jugoslovena i Italijana, a mi moramo sprječavati te ispade kako najbolje možemo.

U početku smo namjeravali da postavimo savezničku vojnu upravu u cijeloj oblasti prema granici do 1937, ali mi sada sumnjamo da bi to bio neki mnogo povoljan način iz slijedećih razloga: Tito još nije pismeno izrazio svoje mišljenje, ali je dosta jasno stavio do znanja da se ne slaže s takvim predlogom. On sigurno namjerava da sam upravlja većim dijelovima teritorije koje je tražio za Jugoslaviju i dijelom koji je već pod kontrolom njegovih partizana. Čak iako bi pod krajnjim pritiskom bio primoran da prihvati savezničku (britansku) vojnu upravu, njegovi partizani bi ostali naoružani u toj oblasti i bilo bi čudo ako prije ili kasnije ne bi ometali našu vojnu upravu. Mi bismo onda morali da preduzmemo oštre mjere da odbranimo svoju upravu i moglo bi doći i do borbe. Alternativno moglo bi doći do sukoba između jugoslovenskih partizana i italijanskih partizana u njihovom zajedničkom pokušaju da zadrže što više teritorije. U tom slučaju mi bismo takođe morali da intervenišemo da bismo sačuvali mir. Stoga bih tražio od mojih kolega da pristanu da se uspostavi jedno tijelo u cilju određivanja jedne privremene demarkacione linije u Julijskoj krajini između područja koje bi kontrolisao Tito i područja na kome mi treba da uspostavimo savezničku vojnu upravu. Mi smo učinili pokušaj da se povuče jedna granica koja se bazira najvećim dijelom na etničkim uslovima. Ali je očigledno da se mi sada ne možemo zajednički složiti s jednom granicom; sve što možemo učiniti jeste to da se složimo u principu da tu treba da postoji jedna takva granica i da treba uspostaviti neko tijelo stručnjaka u cilju njenog određivanja. Poslije toga bi svakako britanska vlada dobila Titov pristanak za to. Ali ako bi oni to uradili, vlada Nj[egovog] Veličanstva bi voljela da može saopštiti da se oba njena saveznika slažu s ovim predlogom.

Najzad, ja bih istakao da u svakom slučaju, čak iako područje zapadno od moje predložene privremene linije bude dodijeljeno Titu, biće svakako neophodno u početnim fazama da naš vrhovni komandant koristi saobraćajnice od Trsta na sjever, u kom slučaju bi morao preduzeti u tom cilju odgovarajuće mjere. To bi moglo kasnije da mu omogući da pripremi svoje saobraćajnice prema Austriji da bi išao dalje prema zapadu.

PRILOG »B«

Kopija telegrama NAF 872 od 2. marta 1945. od feldmaršala Aleksandera Kombinovanom štabu

Saveznička vojna uprava u Julijskoj krajini

1. Dato je uputstvo za MAT* 418 od 23. novembra, u kome su izneseni neki predlozi za savezničku vojnu upravu u Julijskoj krajini. Baš sada sam se vratio sa sastanka s maršalom Titom u Beogradu. Tamo sam pokušao da izvučem od njega mišljenje u pogledu Julijske krajine. Na početku razgovora sam izjavio da će kada snage pod mojom komandom zauzmu Austriju kontrola saobraćajnica prema Trstu zahtijevati da zauzmem cijelu teritoriju zapadno od granice od 1939. između Italije i Jugoslavije i uspostavim savezničku vojnu upravu na tom području. U odgovoru je maršal Tito dao slijedeći komentar:

a) On je prihvatio ideju o savezničkoj vojnoj upravi u zoni mojih saobraćajnica pod uslovom da njegova civilna uprava, koja je već uspostavljena na odnosnim područjima, bude zadržana. Njegov razlog za to je bio da bi nastao haos ukoliko ne bi bilo dozvoljeno toj civilnoj upravi da funkcioniše. On je bio spreman da se složi s tim da njegove civilne vlasti budu odgovorne savezničkoj vojnoj upravi.

b) Pretpostavljajući da je bio cilj da se zaštite saobraćajnice između Trsta i Austrije, on nije smatrao da je potrebno da saveznici zauzmu istarsko poluostrvo.

c) On mi je ponudio korišćenje saobraćajnica koje prolaze kroz Ljubljanu, mada je istakao da se one nalaze dosta duboko unutar granica Jugoslavije.

2. Iz obavještenja dobijenog za period od nekoliko mjeseci ima dosta dokaza koji pokazuju da su namjere Slovenaca da prošire svoju vlast što je moguće više na područje sjeveroistočne Italije da bi stvorili dovoljan razlog za anektiranje federativnoj Jugoslaviji maksimuma teritorije u sjeveroistočnoj Italiji. Istočno od Soče uticaj Narodnooslobodilačke vojske je pretežan u svim područjima koja nisu pod efikasnom neprijateljskom kontrolom i čine se veliki napori da se proširi ovaj

---

* Vjerovatno skraćenica od engleskih riječi Mediterranean Army Theatre (Sredozemno vojno ratište). – *Red.*

uticaj prema zapadu bar do Taljamenta. Ovaj proces obuhvata subverziju italijanskih partizanskih brigada kao uslov da im se dozvoli da operišu na ovom području. U tim uslovima očigledno je da će svakako biti dosta unutrašnjeg neslaganja u tom dijelu sjeveroistočne Italije, istočno od Taljamenta, kada se Nijemci evakuišu i kada savezničke snage prve umarširaju u njega.

3. Zauzimanje Austrije i obezbjeđenje saobraćajnica od strane savezničkih okupacionih snaga doprinose značaju toga da luka Trst i željezničke saobraćajnice koje vode iz nje u Austriju budu pod mojom kontrolom i da ja imam punu vlast da održavam mir i red na tom području. Međunarodna kablovska linija od Rima do Beča mora takođe biti pod mojom kontrolom. S obzirom na uslove objašnjene u prethodnom paragrafu 2, ovi zahtjevi i dosljedna bezbijednost saobraćajnica mogu se osigurati samo postavljanjem savezničke vojne uprave bar na dijelu sjeveroistočne Italije koji će zahvatiti to područje saobraćajnica.

4. Ako budu u pitanju samo operativni interesi, može se pokušati da se zaključi sporazum s maršalom Titom kojim bi se utvrdila vojna granica koja bi išla u pravcu sjever–jug preko Julijske krajine. Područje zapadno od te granice moglo bi onda biti pod mojom vojnom komandom. U tom slučaju ne treba uopšte spominjati nikakve administrativne aranžmane za to područje prema istoku, koje bi vjerovatno odmah potpalo pod jugoslovensku upravu. Moglo bi se tražiti odobrenje da sve jugoslovenske i slovenačke trupe zapadno od te granice potpadnu pod našu operativnu komandu.

5. Međutim, slijedeća politička razmatranja izgleda da sprječavaju pokušaj sklapanja jednog takvog sporazuma:

a) Svaki takav brzo sklopljen sporazum iako možda služi u čisto operativne svrhe, iskoristili bi maršal Tito, italijanska vlada i spoljni svijet za priznavanje jugoslovenske uprave nad teritorijom istočno od predložene granice. Nema sumnje da se Forin ofis i Stejt department* suprotstavljaju svakoj akciji koja bi ugrozila granicu iz 1939. između Italije i Jugoslavije prije opšteg mirovnog sporazuma.

b) Italijanska vlada je uvjerena da će cijela Julijska krajina biti stavljena pod savezničku vojnu upravu, sličnu onoj koja je već uspostavljena u Italiji.

6. U svakom slučaju, bilo bi neophodno obezbijediti da pomorsku kontrolu luka između Rijeke i Trsta, uključujući i ove, vrši vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju, čiji će predstavnici raditi u tijesnoj saradnji s komandantom 15. armijske grupe ili s jugoslovenskim snagama, kako se odredi.

7. Bitna razmatranja pri kojima se svako rješenje ovog problema mora uzeti u obzir, jesu slijedeća:

a) Obezbjeđenje kontrole i bezbijednosti luke Trst i saobraćajnica koje vode odatle prema Austriji.

---

* Ministarstvo spoljnih poslova SAD (State Department). – *Red.*

b) Izbjegavanje svake akcije koja bi se pokazala kao da donosi odluke prije konačne podjele sporne teritorije na mirovnoj konferenciji ili koja bi ličila na neispunjenu obavezu prema italijanskoj vladi.

c) Izbjegavanje oružanog sukoba između savezničkih snaga i jugoslovenske ili slovenačke vojske pod komandom maršala Tita.

8. Prihvaćena je politika da cijela Italija (uključujući naravno, i Julijsku krajinu) bude stavljena pod savezničku vojnu upravu za oslobađanje od Nijemaca, i razmatranja u tački 7 a) i b) zahtijevaju da se ne odstupa od te politike. S druge strane, mora se uzeti u obzir da su jugoslovenske (slovenačke) snage već zauzele dosta teritorije Julijske krajine, a jugoslovenske civilne vlasti su već formirane na tim pomenutim područjima. Jugoslovenska vojska će vjerovatno biti u mogućnosti da proširi svoju vlast na cijelu teritoriju prije nego što stignu druge savezničke snage, i tu može biti izvjesne žestine u Titovom tvrđenju da će nastati haos ukoliko se njegovim civilnim vlastima ne dozvoli da nastave da rade. Prema tome, da bi se ispunio zahtjev iz tačke 7 c), kao i onaj iz tačke 7 a) i b), predloženo je da učinimo dobro iz nužde i pozovemo privremenu jugoslovensku vladu, čim bude oformljena, da uzme učešće kao saveznik u Savezničkoj vojnoj upravi Julijske krajine. U tom slučaju preporučujem da se od jedinstvene privremene jugoslovenske vlade zatraži da pošalje predstavnike da se posavjetuju sa članovima moga štaba u formulisanju planova za vojnu upravu u Julijskoj krajini i da se dogovore da britanske i američke snage zauzmu područje saobraćajnica, a možda i Rijeku i Pulu; da se jugoslovenske snage u drugim dijelovima Julijske krajine stave na raspolaganje odnosnom savezničkom komandantu i da se oficiri A.M.G.* udruže s postojećim civilnim vlastima koje se zateknu da dejstvuju na tom području.

9. Po mom mišljenju, prihvatanje ovog plana zavisiće u potpunosti od sporazuma o jednom opštem planu između triju velikih sila – Sjedinjenih Američkih Država, Ujedinjene Kraljevine i Rusije, prije nego što se pozove privremena jugoslovenska vlada. Stoga zahtjevam da se preduzmu hitne mjere da se potvrdi sporazum između tri velike sile.

PRILOG »C«

Kopija Forin ofis telegrama br. 402 od 3. marta 1945.
Od g. Makmilana za Forin ofis

Moj telegram br. 354.

Na političkom sastanku kod vrhovnog komandanta savezničkih snaga juče ujutru, poslije dužeg pregovaranja, prihvaćen je telegram

* Skraćenica od engleskih riječi Allied Military Government (Saveznička vojna uprava). – *Red.*

upućen Kombinovanom odboru načelnika generalštabova o Julijskoj krajini. To je telegram NAF 872 od 2. marta. Bojim se da to nije sasvim jasan dokumenat, ali ovo su moji utisci:

a) Maršal Tito nastoji po svaku cijenu da dobije Pulu, Rijeku, a ako je moguće i Trst, prilikom konačnog rješavanja. Ali bi se možda zadovoljio granicom rijeke Soče, iako traži teritoriju zapadno od nje.

b) On u stvari želi da stekne poziciju zadržavanjem svoje takozvane civilne organizacije u Istri u jednom ili drugom obliku.

c) Svi pregovori s njim bilo za rješavanje neposrednog problema ili inače, neće uspjeti dok vlada Nj[egovog] Veličanstva i vlada Sjedinjenih Američkih Država ne sklope najpre sporazum sa sovjetskom vladom. Iako je maršal Tito ostavio veoma dobar utisak na Feldmaršala, jasno je iz moga razgovora da Feldmaršal misli da Tito prima uputstva iz Rusije.

2. Što se tiče privremenog rješenja, dvije politike su do sada postigle napredak. Prvo od toga je podjela teritorije na istočnu i zapadnu operativnu zonu. Saveznička vojna uprava bi funkcionisala u zapadnoj zoni na uobičajen način. U istočnoj zoni funkcionisala bi Titova civilna organizacija, ali bismo mi nastojali da ona bude odgovorna oblasnom komesaru za cijelu Julijsku krajinu i da se uklopi u Savezničku vojnu upravu što brže bude moguće.

3. Alternativni plan je da se razmotri oblast Julijske krajine u cjelini i pridruže jugoslovenski zvanični predstavnici na oblasnom nivou (možda se može naimenovati zamjenik oblasnog komesara), kao i da se prihvati jugoslovenska organizacija u gradovima i selima gdje već postoji. Ovaj plan bi se mogao pravdati time da je sličan onome što je učinjeno na italijanskoj teritoriji, gdje je sindikat i druge manje zvanične organizacije uključio oficir savezničke vojne uprave u svoj uobičajeni posao.

Tamo gdje Jugosloveni dominiraju, njihovi službenici bi se koristili i slijedio bi uobičajeni postupak. Pored toga, naravno, oni bi morali da imaju neke predstavnike u sastavu Savezničke vojne uprave. Prednost ovog sistema je u tome što bi se ova oblast držala u cjelini i što se ne bi postavljale nikakve granične linije koje (grupa riječi nedešifrovana) mnogo prikriva, jer bi jednostavna podjela vojne operativne zone težila da u stvari postane granica.

4. Možda bi bilo poželjno imati jednog predstavnika Rusa za zamjenika komesara na nivou oblasti. Pošto Rusi već imaju jednog potpredsjednika u komisiji, ovoga bi Italijani možda lakše prihvatili nego Jugoslovena.

5. Telegram Kombinovanom generalštabu ne (grupa riječi nejasno dešifrovana) pravi razliku između ta dva plana, ali u stvari namjerava da predloži drugi plan. Drugo rješenje ima prednosti i s gledišta Jugoslovena i Italijana. U svakom slučaju, ono izbjegava preuranjeno solomonsko rješenje pošto plašljivac ostaje u Generalštabu. Amerikanci su, izgleda, jedno vrijeme navaljivali da se donese rješenje

koje mi treba (grupa riječi nedešifrovana; da nametnemo?) Savezničku vojnu upravu na cijeloj Julijskoj krajini. Ali to je sasvim nepraktično, i oni bi se sigurno izvukli iz takvog plana kada bi došlo do sudara. Tako bi Italijani bili stavljeni u gori položaj nego ako bi se sada postigao neki kompromis.

6. Neće vas, naravno, mimoići da armija koja operiše u Julijskoj krajini bude britanska Osma armija, a ne američka Peta armija; ali ja sam to predložio Feldmaršalu i ja ću, koristeći svoj položaj u Savezničkoj kontrolnoj komisiji, obezbijediti da svaki oficir vojne uprave koji bude poslat ovamo bude Britanac i Amerikanac.

7. Bio bih Vam veoma zahvalan ako možete da me obavijestite kakav postupak predlažete za usvajanje i koji plan vam se najviše sviđa. Učiniću sve što mogu da odgovorim na svako postavljeno pitanje o kome biste željeli dalje informacije. Osjećam da je to najvažnija odluka i jedan veliki dio zavisi i od toga kakvi su naši odnosi s Italijom i Jugoslavijom, a možda čak i od toga kakva će biti buduća strategijska ravnoteža na Jadranu.

PRILOG »D«

Kopija pisma od 11. septembra 1944. od Savezničke komisije za italijansku vladu

Moj dragi markiže Venosta,

U vezi s Vašim pismom od 15. avgusta rekao sam da je, s obzirom na neophodnost da se sačuvaju baze i saobraćajnice za savezničke trupe u centralnoj Evropi, sadašnja namjera vrhovnog komandanta savezničkih snaga da po oslobođenju sjeverne Italije ostanu pod Savezničkom vojnom upravom područja Bolcana, Trente, Rijeke, Pule, Trsta i Gorice.

Konačna raspodjela ovih teritorija i određivanje granica biće prirodno stvar koja će se poslije rata rješavati.

Vaš veoma odani
Eleri V. Stoun, kapetan

PRO, Fond Prem. 3,
reg. br. 513/9.

Prevod s engleskog

[OBJAŠNJENJE O PRIMJENI NOVE FORMACIJE U JA]*

U novoj formaciji[360] armija i divizija predviđeni su izvjesni dijelovi (odjeljenja, odsjeci, službe i zvanja) koji nisu postojali u dosadašnjoj formaciji ili se po nadležnosti i nazivima unekoliko razlikuju od dosadašnjih.

Radi toga, a u interesu pravilnog funkcionisanja svih dijelova i organa predviđenih za armiju i diviziju, dostavljaju se slijedeća

OBJAŠNJENJA:

A. Rukovodstvo armija i divizija obuhvaća komandni dio, štab, političko-prosvjetno-kulturna odjeljenja i organe (političko-prosvjetna odjeljenja, klub, redakciju i štampariju), komande i načelnike rodova vojske i službi, komandu pozadine, personalno odjeljenje, vojno tužilastvo, vojni sud, odsjek za zaštitu naroda i vojnu poštu (samo u diviziji). U rukovodstvu brigade nema personalnog odsjeka, vojnog tužilaštva i suda.

Dakle, pod izrazom »rukovodstvo« misli se na sve ono što se kod nas smatra štabom u širem smislu, dakle štab i prištapski dijelovi.

Kod nas treba i nadalje zadržati dosadanji pojam štaba. U uži dio štaba spadaju komandant, politčki komesar, načelnik štaba, pomoćnik političkog komesara (gdje je predviđen), te kao pomoćni organi: predviđeni broj ađutanata i pomoćnik komandanta (gdje je naročito predviđen).

Način izražavanja u priloženom tekstu i šemama gdje postoje pojmovi rukovodstvo, komandni dio i štab zadržan je da bi se bolje uočio sam sistem komandovanja. Štab kao organ komandanta na čelu s načelnikom izdvojen je da bi se uočilo da načelnik štaba neposredno rukovodi određenim brojem odjeljenja odnosno odsjeka. No načelnik štaba je ujedno zamjenik komandanta, te, prema tome, on mora imati uvid i ingerenciju nad svim dijelovima rukovodstva.

Prema tome, praktički neće u novoj formaciji biti razlike od sadašnjeg načina upravljanja i komandovanja, te se za pojam štaba treba i dalje služiti uobičajenom terminologijom.

1. *Neposredno pod načelnikom štaba* u armiji su odjeljenja: operativno, obavještajno, organizacije i popune, šifrantsko, nastavno, kancelarija, komanda stana, a također i odjeljenje za veze, dakle i načelnik veza u funkciji načelnika odjeljenja za veze.

U diviziji nema nastavnog odsjeka, zasebne kancelarije i komande stana (od koje ostaje samo ekonomat štaba).

Kancelariju divizije i brigade, po formaciji ispuštenu, s obzirom

---

* Dokument je nastao u Generalštabu JA kao kolektivni rad Operativnog i Organizacijsko-mobilizacijskog odjeljenja, ali je Tito konsultovan i donio je odluku o usvajanju nove formacije u jedinicama Jugoslovenske armije, na koju su jedinice JA prešle krajem marta i početkom aprila 1945. – *Red.*

na naše potrebe treba ipak zasad zadržati i to istog sastava kao i kancelarija armije.

a) Gdje postoje pomoćnici načelnika odjeljenja (šefova odsjeka), ukoliko po formaciji već nisu specijalno određeni za neke službe (npr. pomoćnik načelnika za topografsku službu u operativnom odjeljenju armije), upotrebljavaju se na taj način što se posebno zadužuju za pojedine podređene jedinice po stručnoj liniji odjeljenja. Gdje ima više pomoćnika načelnika odjeljenja nego glavnih neposredno potčinjenih jedinica, tu se za istu jedinicu mogu odrediti dva pomoćnika (jedan prvi i jedan drugi odnosno obični pomoćnik). Gdje pak ima više jedinica nego pomoćnika, tu se jedan pomočnik mora zadužiti sa po dvije ili više jedinica. Ako je pak nesrazmjerno više jedinica nego pomoćnika ili ako postoji samo jedan pomoćnik načelnika odjeljenja, onda se oni po direktivi načelnika odjeljenja upotrebljavaju od situacije do situacije za konkretne zadatke i poslove. Kad je pomoćnik načelnika odjeljenja zadužen nekom podređenom jedinicom, onda on po stručnoj liniji svog odjeljenja mora o njoj imati detaljne podatke i od njega treba da potiču predlozi za zadatke, izmjene, usavršavanje te jedinice u okviru djelokruga i kompetencija njegovog odjeljenja.

b) Načelnik operativnog odjeljenja (odsjeka) je redovno zamjenik načelnika štaba, ali samo u njegovoj odsutnosti.

c) Djelokrug operativnog i obavještajnog odjeljenja ostaje isti kao i u dosadašnjoj našoj praksi.

Pod obavještajnim odjeljenjem (odsjekom) nalaze se izviđačke jedinice (čete, vodovi) u stručnom pogledu kao i u pogledu upotrebe i saglasnosti s načelnikom štaba.

Pod odjeljenjem za veze nalaze se jedinice za vezu (bataljon, četa, vod itd.).

d) Odjeljenje organizacije i popune jeste odjeljenje preko koga se rješavaju sva organizacijska pitanja jedinice. Ono razrađuje organizacijska naređenja i direktive primljene od višeg štaba i pripravlja naređenja i upute organizacijske prirode za svoj štab. Ono vodi opštu evidenciju ljudstva i kadrova, evidenciju ljudstva i kadrova po rodovima vojske i strukama, evidenciju naoružanja i municije u jedinici i liste gubitaka. Na osnovu svega čini predloge za izvođenje formacije, za organizacijske izmjene i nadopune, za popunu jedinica potrebnim ljudstvom, stokom, oružjem, materijalom uopšte.

No ono iako vodi evidenciju kadrova nije organ za sprovođenje politike kadrova, za što služi personalno odjeljenje (odsjek).

e) Divizijski topograf kao šef topografske službe, iako je predviđen kao neposredno potčinjen načelniku štaba, treba da uđe (barem za prvo vrijeme) u operativni odsjek divizije i da bude podređen šefu odsjeka (kao što je u armiji).

U brigadi postoje odsjeci kao i u diviziji, sem što nije uopšte predviđen topograf.

f) Nastavno odjeljenje ima preko sebe cjelokupnu nastavu u

jedinicama, stručnu obuku komandnog kadra i trupe. Po stručnoj liniji ono se savjetuje s određenim stručnim organima (kom. artiljerije; načelnikom inžinjerije itd.), koji i daju sugestije za stručni plan i program za nastavu u svojim jedinicama. Ono je regulator i kontrolor nastave.

g) Kancelarija obavlja sve administrativne (kancelarijske) poslove koji se ne svršavaju u ostalim odsjecima (odjeljenjima). Preko nje se prima pošta i načelnik je raspoređuje nadležnim odjeljenjima odnosno organima. Preko nje se ekspeduje sva pošta, odnosno od nje dalje preko vojne pošte.

h) Komanda stana u štabu armije jeste organ za uređenje smještaja, ishrane, za nabavke ličnih potreba svih dijelova i članova rukovodstva. Ona tehnički reguliše seobu štaba. Ona rukuje garnizonskom spremom i uopšte cjelokupnim inventarom rukovodstva. Prema tim zadacima komanda stana i ima finansijski odsjek i ekonomat. U ekonomatu ima i ljekar štaba (ambulanta) koji ukazuje prvu pomoć i vrši pregled članova i personala rukovodstva, dok se liječenje vrši u bolnicama. Komanda stana brine se i o obezbjeđenju rukovodstva.

U diviziji i u brigadi nema komande stana, te njene poslove obavlja uglavnom ekonomat, a neke, kao osiguranje štaba, ljekarski pregled itd., sprovodi načelnik preko drugih organa (vodnika štabnog voda, brigadnog ljekara itd.).

2. *Načelnik inžinjerije.* Pod njim su inžinjerske jedinice (pionirski bataljon, četa itd). Taktičku upotrebu vrši prema zadacima iz štaba.

3. *Komanda artiljerije.* Komanda artiljerije u armiji ima svoj štab. U diviziji je komandant artiljerije ujedno i komandant artiljerijske brigade. On, prema tome, u ime štaba saobraća sa svim artiljerijskim dijelovima u diviziji po stručnoj liniji, dok neposredno kao komandant artiljerijske brigade komanduje artiljerijom u artiljerijskoj brigadi. Naređenja i dopise prve vrste potpisuje »po zapovijesti komandanta divizije komandant artiljerije«, a druge vrste samo »komandant artiljerijske brigade«.

U streljačkoj brigadi je predviđen zasebni komandant artiljerije. Ali njega za sada ne treba postavljati, već se za pitanja artiljerije služiti komandirom brigadne baterije.

a) Artiljerijsko odjeljenje (odsjek) snabdijeva sve jedinice, a ne samo artiljerijske, oružjem, municijom i uopšte ubojnim materijalom. To odjeljenje je pod stručnim nadzorom komandanta artiljerije, ali transport i dotur materijala vrše se preko saobraćajnog odjeljenja (odsjeka za organizaciju i transport), komande pozadine, odnosno u brigadi direktno preko komandanta pozadine.

b) Artilerijsku radionicu treba formirati kod divizije, a ne brigade (kako je predviđeno) i ona je pod artiljerijskim odsjekom jača dvostruko nego što je predviđeno za brigadu, a u artiljerijskom odsjeku brigade odrediti puškara odgovornog za pregled i ispravnost oružja u brigadi.

4. *Komanda pozadine.* Komanda pozadine u armiji sastoji se od štaba (komandanta, politkomesara, načelnika) s organizacijskim odjeljenjem i odjeljenjem za materijalno-tehničko snabdijevanje (koja mogu biti spojena), zatim od saobraćajnog odjeljenja, intendanture, odjeljenja za komunikacije, za snabdijevanje gorivom, sanitetskog, veterinarskog i finansijskog odjeljenja.

U diviziji mjesto organizacijskog i saobraćajnog postoji samo jedan odsjek: za organizaciju i transport, a mjesto sanitetskog i veterinarskog odjeljenja samo divizijski ljekar i veterinar. Mjesto odjeljenja za materijalno-tehničko snabdijevanje ima vojno-tehnički odsjek u intendanturi. Taj odsjek treba, pored nabavke tehničkog materijala, upotrijebiti i za opravke, komunikacije (posao koji u armiji radi odjeljenje za komunikacije). U divizijskoj intendanturi postoji i odsjek ratnog plijena, koga nema u armiji ni u brigadi.

Brigada u komandi pozadine, osim komandanta ima samo vojno-tehnički odsjek, intendanturu i finansijski odsjek, ljekara i veterinara.

a) Organizacijsko odjeljenje komande pozadine bavi se organizacijskim problemima pozadine armije, a posebno: planiranjem, organizacijom, prevoženjem jedinica, organizacijom doturanja jedinicama municije, oružja i ostalih potreba, organizacijom evakuacije ranjenika, neupotrebljivog i pokvarenog materijala, vojnog plijena i ratnih zarobljenika, a na osnovu podataka i u saradnji s ostalim stručnim odjeljenjima, službama i komandama rukovodstva armije. Po stručnoj liniji je povezan s odsjekom za organizaciju i transport komande pozadine divizije. U komandi pozadine brigade nema organizacijskog odsjeka, tako da svaki odsjek rješava svoja organizacijska pitanja, a komandant pozadine sve objedinjuje.

b) Odjeljenje za materijalno-tehničko snabdijevanje stara se za snabdijevanje i opremu jedinica i ustanova svim opštim tehničkim materijalom i priborom, mehaničkim vozilima, spravama i instalacijama kojima se jedinice i ustanove armije ne snabdijevaju od odgovarajućih ostalih stručnih odjeljenja komandi. Vodi nadzor nad pravilnim rasporedom, upotrebom i iskorišćavanjem cjelokupnog tehničkog i ostalog materijala po njegovoj grani kod jedinica, službi i ustanova u sastavu armije. Vojno-tehnički odsjek komande pozadine divizije i brigade ima analogan djelokrug materijalno-tehničkog odjeljenja komande pozadine armije s kojim je povezan po stučnoj liniji.

c) Saobraćajno odjeljenje u armiji reguliše sav saobraćaj, nabavlja i brine se za opravku motornih vozila. Pod njim je transportna četa. Odjeljenje za komunikacije brine se o popravci i održavanju komunikacija svih vrsta.

d) Odsjek za vozarsko i ekonomsko snabdijevanje u intendanturi brine se za nabavku kola i svega pribora kao i opravku njihovu, te za garnizonske potrebe.

e) Intendantura. Brine se za snabdijevanje jedinica ljudskom i

stočnom hranom i odjećom i obućom. Pod njom su poljska pekara i pokretna radionica odnosno radionica za opremu (u brigadi).

f) U armiji postoji u intendanturi finansijski odsjek samo za finansiranje intendantskih nabavki. U diviziji i brigadi intendantske kao i ostale nabavke finansira finansijski odsjek komande pozadine. Finansijsko odjeljenje u armiji odnosno odsjek (u diviziji i brigadi) komande pozadine jeste opšti finansijski organ armije odnosno divizije i brigade.

g) Odsjek ratnog plijena u diviziji brine se oko prikupljanja, evidencije, sortiranja i upućivanja ratnog plijena nadležnim stručnim odjeljenjima, pokretnim radionicama, odnosno radionicama, zavodima u pozadini. Njemu, kad je potrebno, treba staviti na raspolaganje jednu streljačku jedinicu ili dopunsku jedinicu. Po potrebi će se služiti i vojno-pozadinskim jedinicama i organima.

h) Pod sanitetskim odjeljenjem su mediko-sanitarni bataljon i poljska bolnica.

i) Pod veterinarskim odjeljenjem je veterinarska bolnica (ambulanta).

5. *Vojno tužilaštvo i vojni sud*

a) Vojno tužilaštvo, prema ovoj formaciji, osniva se u diviziji i armiji kao samostalna ustanova, a ne kao organ vojnog suda. Zadatak vojnog tužilaštva jeste da vodi izvide i istrage po krivičnim djelima za koja su nadležni vojni sudovi, da podnosi optužnicu i zastupa je na glavnom pretresu, da podnosi pravne lijekove protiv rješenja i presuda vojnih sudova i da uopšte intervenira u svim slučajevima kada se radi o povredi poretka i zakonitosti u vojsci. Osnovni zadaci vojnog tužilaštva određeni su »Odlukom Predsjedništva AVNOJ-a o ustanovljenju i nadležnosti javnog tužioca« od 3. II 1945. god., br. 133.

b) Vojni sudovi u operativnim jedinicama imaju se reorganizovati tako da se u divizijama formiraju vojni sudovi divizija kao prvostepeni sudovi, koji sada imaju nadležnost određenu članom 4. Uredbe o vojnim sudovima od 24. V 1944. god. To nisu više vijeća vojnog suda korpusa, nego samostalni sudovi. Kao drugostepeni sudovi osnivaju se vojni sudovi armija, čija je nadležnost sada određena čl. 3. i 29. Uredbe o vojnim sudovima od 24. V 1944. god.

U vezi s osnivanjem vojnih tužilaštava i reorganizacijom vojnih sudova u operativnim jedinicama, donijet će se nova uredba o organizaciji vojnog tužilaštva i vojnih sudova. Do tog vremena će se vojni sudovi u divizijama i armijama formirati prema ovoj formaciji i posebnim naređenjima koja su već izdata u tom pogledu štabovima postojećih armija. Vojni sudovi u vojnoj pozadini i operativnim jedinicama koje još nisu uključene u armije, postupat će do donošenja nove uredbe o organizaciji vojnog tužilaštva i vojnih sudova prema postojećoj Uredbi o vojnim sudovima od 24. V 1944. god.

B. Kuhinje nisu predviđene u svim četama, te će se iste hraniti na bataljonskim kuhinjama.

Pošto nije predviđen dovoljan broj kuhara i njihovih pomoćnika, jedinice će odrediti njihov broj prema potrebi.

C. Za održavanje veze u četama i bataljonima odrediti po 4 kurira na četu kao pomoćno osoblje pri komandi čete, a po 6 na bataljon u vodu za vezu bataljona.

Glavni štabovi, štabovi armija, korpusa i divizija prema naprijed datim objašnjenjima o formaciji neka raspišu analogna objašnjenja divizijama odnosno brigadama, s tim da u takve raspise unesu i eventualna specifična objašnjenja za podređene divizije odnosno brigade.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

14. mart 1945.
[Beograd]

Po zapovijesti
ministra narodne odbrane
za načelnika Generalštaba
Jugoslovenske armije
general-lajtnant
M[ihailo] Apostolski

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 15–2/I.

KOMINIKE O RAZGOVORIMA TITO – IKER

Na poziv maršala Tita general-lajtnant [Ajra] Iker[361] učinio je kratku posetu Beogradu jedanaestog i dvanaestog marta. Tom prilikom obnovio je staro prijateljstvo[362] i izrazio toplu zahvalnost za pomoć koju je Jugoslavija pružala američkim avijatičarima koji su bili prinuđeni da se zbog kvara spuste iz aviona. Na taj način spasene su hiljade avijatičara.[363]

General-lajtnant Iker je obećao vazdušnu pomoć u borbi protiv Nemaca u Jugoslaviji čim se vreme prolepša.

Maršal Tito je srdačno zahvalio generalu Ikeru za pomoć koju je sredozemna avijacija dala Jugoslovenskoj armiji kako bombardovanjem izabranih objekata tako i u evakuaciji ranjenih jugoslovenskih vojnika i bacanju materijala vojnim jedinicama na pozicijama.

Maršal Tito i general Iker izrazili su svoje zadovoljstvo na saradnji u prošlosti između sredozemne avijacije i Jugoslovenske armije i uverenje da će u budućnosti ova saradnja biti još bliža i srdačnija.

[14. mart 1945,
Beograd]

»Борба«, 15. mart 1945.

[MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA, LONDON]

1. Maršal Tito i doktor [Ivan] Šubašić odazvali su se na moj poziv koji im je danas upućen.

2. U razgovoru sa mnom maršal Tito mi je rekao da, prema informaciji kojom raspolaže jugoslovenska vlada, Mihailović je sada u planinama u blizini Doboja. S njim je približno 16000 ljudi naoružanih lakim oružjem i s nešto bacača i lakih topova.[364] On prima snabdijevanje od Nijemaca. Maršal Tito mi je takođe rekao da je nedavno bilo četničkih napada preko rijeke Drine. Oni nisu bili u punoj snazi i u stvari svi pomenuti ljudi bili su opkoljeni. Mnogi od njih su se predali Narodnooslobodilačkoj vojsci srpskih seljaka.[365] Nijemci su povremeno bacali iz aviona namirnice malim gnijezdima četnika u Srbiji, gdje je bilo izvjesnih grupa s po 10 ili 12 ljudi. Ovi će biti ubrzo opkoljeni.

3. Doktor Šubašić mi je rekao da je on postigao veliki napredak u organizovanju Ministarstva spoljnih poslova. Doktoru Stojanu Gavriloviću je povjerena politička vlast, a generalu Velebitu ekonomska. Između 60% i 70% službenika bilo je zaposleno tu u ministarstvu ili u inostranoj službi sve do izbijanja rata. On me je uvjeravao da je cilj ove vlade da organizuje malu i skromno plaćenu civilnu službu. Ne bi se smjelo dopustiti da i dalje ostane jedan sistem u kome su službenici bili tako mizerno plaćeni da su morali da traže na drugoj strani sredstva za dopunu svojih dohodka. Međutim, nikakve stvarno efikasne korake ne bismo mogli preduzeti u ovom pravcu dok zemlja ne bude oslobođena i utvrđen novčani kurs.

16. mart 1945.
Beograd

[Ralf Skrajn] Stivenson,
britanski ambasador u Beogradu

PRO, Fond Prem. 3,
reg. br. 513/10.

Prevod s engleskog

PRVOM MINISTRU [VINSTONU ČERČILU]

U svojoj zabilješci od 10. marta Vi ste tražili da razmotrim sugestiju da se naša uloga u Jugoslaviji počne stalno povećavati i da postepeno i neosjetno smanjujemo naše misije i prekidamo s isporukom oružja, savjetima i snabdijevanjem.[366]

2. Ovo je uslijedilo na jednu Vašu nedavnu bilješku u kojoj ste Vi ispitivali potrebu slanja dalje vojne pomoći Titu. U vezi s tom prethodnom zabilješkom mi smo bili spremni da tražimo od feldmaršala Aleksandera da izvijesti London o Titovim zahtjevima za dodatnim pošiljkama materijala prije nego što on donese neku odluku, tako da mi možemo imati vremena da ispitamo političke implikacije.

3. Vaša zabilješka od 10. marta sada mnogo opsežnije postavlja

pitanje o cjelokupnoj dugoročnoj politici prema Jugoslaviji. Pitanje je da li mi treba da napustimo nekoga ako sva uporišta koja imamo za sada nisu u jugoslovenskoj nadležnosti i da prepustimo zemlju samoj sebi ili Titovim i ruskim planovima.

4. Stepen koji smo mi za sada postigli u našoj politici prema Jugoslaviji jeste:

a) Poslije višemjesečnih pregovora u kojima smo odigrali veliku ulogu, zajednička vlada koju smo mi osigurali na Krimskoj konferenciji uspostavljena je u Beogradu.

b) [Ralf Skrajn] Stivenson[367] je stigao u Beograd s kompletnim uputstvima da bude jedan od kumova i čuvara novog režima.

c) Poslije nekoliko nedjelja napornih razgovora predložili smo sovjetskoj vladi da kao u nastavku sporazuma »fifti-fifti« mi treba da budemo odgovorni za poslijeratnu rekonstrukciju jugoslovenske mornarice i vazduhoplovstva, dok bi Rusi bili odgovorni za jugoslovensku kopnenu vojsku.

d) Nalazimo se usred važnih razgovora sa sovjetskom vladom o jugoslovensko-bugarskim odnosima koji se svode na diskusiju o budućoj ulozi Jugoslavije kao sili na Balkanu.

5. Ove značajne obaveze ne bi nam dozvoljavale da počnemo u ovom trenutku s postepenim i neprimjetnim povlačenjem od događaja u Jugoslaviji. S obzirom na ono što smo postigli, ne bismo mogli odjednaput da se povučemo s našom politikom. Najviše što možemo učiniti jeste to da počnemo s planiranjem radi izmjene politike u kasnijem periodu.

6. Poslije pažljivog razmatranja, ne mislim da bi jedna takva završna promjena u našoj politici bila mudra. Mislim da je naša sadašnja politika prema Jugoslaviji realna i ne pretjerano ambiciozna. To potvrđuje da Jugoslavija nema isti dugoročni strategijski i politički značaj za nas kao Grčka ili kao Italija i da Jugoslavija leži izvan ili više na granici područja naših najvažnijih interesa. Ona je bazirana na sporazumu »fifti-fifti«, principu koji je u stvari takav da Jugoslavija treba da predstavlja jednu vrstu neutralnog područja između britanske i ruske uticajne zone. Pošto jedna polovina uticajne sfere u poslovima Jugoslavije sama po sebi ne pripada nama, taj sporazum praktično znači da mi moramo da nastojimo da izvršimo izvjestan uticaj na događaje u Jugoslaviji da bismo izravnali inače pretežni ruski uticaj. Predlog da se podijeli odgovornost za jugoslovenske oružane snage jeste značajna primjena ovog zajedničkog principa. Moja ideja je bila da, trudeći se da na ovaj način učinimo Jugoslaviju što je moguće više »neutralnim« područjem, steknemo značajnu zaštitu našeg položaja u Grčkoj, a nešto manju u Italiji.

7. Postoje i još neka razmatranja, naime da Jugoslavija ima uslova da se razvije u najsnažniju i najuticajniju među zemljama Balkana; ako mi napustimo sve zahtjeve da pružimo savjet ili izrazimo naše mišljenje o sprovođenju politike u Jugoslaviji, izgubićemo jedno

od glavnih sredstava za vršenje uticaja na cjelokupne događaje na Balkanu.

8. Osim toga, ne vidim kako mi možemo objasniti Amerikancima ovu promjenu politike. Vlada Sjedinjenih Američkih Država nikad nije bila oduševljena našom propartizanskom politikom i uvijek smo s velikom teškoćom uspijevali da je preko njene volje vučemo za sobom. Zar sada, u trenutku kada je stupio na snagu sporazum Tito–Šubašić, moramo Amerikancima da objašnjavamo da se poslije svega Tito nije pokazao onako kako smo se nadali i da se mi zbog toga lagano povlačimo od događaja u Jugoslaviji. Ni kralj Petar, ni Mihailović ni neka druga ličnost nema dovoljno pristalica.

9. Tito se zaista ponašao prema nama nezahvalno i nepristojno, a bilo je dosta nedavnih dokaza antibritanskog raspoloženja na strani Titu potčinjenih oficira. Ali to je jedino što sam očekivao da se dogodi. Ništa me u nedavnim događajima ili u nedavnim izvještajima nije iznenađivalo, sem što je Tito sam postao umjereniji prilikom formiranja nove vlade. Moje je mišljenje da je za nas sada značajnije nego ikada da se učvrstimo u Jugoslaviji i da vršimo uticaj, jer moramo i dalje ostati s Titom u dobrim odnosima. Možda će biti moguće smanjiti vojnu pomoć itd., ali s političkog stanovišta čini mi se da ne treba da se povučemo i prepustimo cjelokupan posao Titu i Moskvi.

18. mart 1945. A[ntoni] I[dn]
[London]

PRO, Fond Prem. 3,
reg. br. 513/9. *Prevod s engleskog*

[DIREKTIVA ZA LIKVIDACIJU BOLMANSKOG MOSTOBRANA]

ŠTAB III UKRAJINSKOG FRONTA
Komandantu 57. armije[368]

Kopija: komandantu III jug[oslovenske] armije, GŠKA* drugu [Alekseju] Antonovu,[369] drugu [Semjonu] Timošenku.[370]

Štab III ukrajinskog fronta br. 00233/OP** 19. III 45, 14,35. Karta 100.000.

U vezi s likvidacijom neprijateljskog mostobrana sjevernije od D[onjeg] Miholjca[371] naređujemo:

1. 57. a[rmija] snagama 133. SK, 84. s[treljačkog] k[orpusa], 22.

---

* Skraćenica od riječi Генеральный штаб Красной армии (Generalštab Crvene armije). – *Red.*

** Skraćenica od riječi operativno. – *Red.*

s[treljačka] d[ivizija], 16. p[ješadijska] d[ivizija] I bugarske armije, 189. s[amostalni] a[rtiljerijski] p[uk], 53. motociklističkom puku u saradnji s 12. a[rmijskim] k[orpusom] Jugoslovenske armije – likvidirati mostobran neprijatelja na sjevernoj obali rijeke Drave, sjeverno od Valpova. Napad početi ne kasnije 22. III 45 ujutro.

2. 133. s[treljački] k[orpus] i 16. p[ješadijska] d[ivizija] sa dodanim njoj sredstvima pojačanja ne kasnije 23,00 20. III. 45 povući sa reke Drave i predati odbranu sektora jedinicama I bugarske armije s odgovarajućom direktivom fronta br. 00232 (OP).

Za pojačanje odbrane I bug[arske] armije u pravcu D[onjeg] Miholjca privremeno ostaviti 1. s[treljački] p[uk] iz sastava 133. s[treljačkog] k[orpusa] u rejonu Drava Sabolč.

3. Pregrupaciju 133. s[treljačkog] k[orpusa] i 16. p[ješadijske] d[ivizije] do mjesta napada završiti ne kasnije 8,00 21. III 45.[372]

4. Plan zajedničkog nastupanja 133. s[treljačkog] k[orpusa] i 12. a[rmijskog] k[orpusa] dostavite šifrom ne kasnije 10.00 21. III 45.[373]

Predajte komandantu III jug[oslovenske] armije.

A. Želtov F. Tolbuhin

S. Ivanov

21. mart 1945. Tito
[Štab 3. ukrajinskog fronta]*

A–VII, k. 44,
reg. br. 1–10/2.

TREĆA ARMIJA [ZA ŠTAB]
KOSTA [NAĐ, KOMANDANT 3. ARMIJE JA]

U vezi sa završenjem likvidacije neprijatelj[skog] mostobrana sjev[erno od] Valpova [naređujemo]:[374]

Komandantu 57. armije: a) U toku 23. III predati 12. korpusu 3. j[ugoslovenske] a[rmije] odbranu sjeverne obale rijeke Drave na sektoru gdje su u toku operacije doprle jedinice 133. s[treljačkog] k[orpusa] i 16. p[ješadijske] d[ivizije] (B[ugarska]):

b) 133. s[treljački] k[orpus] povući u zonu armije.

c) 189. s[amostalni] a[rtiljerijski] p[uk] prevesti po željeznici.

d) S[treljački] p[uk] 13. s[treljačkog] k[orpusa] koji je bio ostavljen kao pojačanje 3. p[ješadijske] d[ivizije] (B[ugarske]) vratiti u sastav svoje divizije.

---

* Dokumenat je nastao, uz Titovu saglasnost, u Štabu 3. ukrajinskog fronta. Nije moglo da se ustanovi gdje se Štab fronta u to vrijeme nalazio u južnoj Mađarskoj. – *Red.*

e) 16. p[ješadijsku] d[iviziju] s pridodanim jedinicama pojačanja predati na raspolaganje komandantu I bugarske armije.

f) Pokret 133. s[treljačkog] k[orpusa] početi po divizijama prema njihovom izvlačenju s fronta.

g) Ostaviti na privremeno operativno potčinjene komandantu 3. j[ugoslovenske] a[rmije] – 506. p[rotivavionski] a[rtiljerijski] p[uk], 31. posebni p[rotivtenkovski] d[ivizion] i I/35. g[ardijskog] m[inobacačkog] p[uka].

2) Komandantu 3. j[ugoslovenske] a[rmije]

a) 23.00 22. III izvršiti smjenu svih jedinica Crvene armije i bugarske jedinice u zoni 12. a[rmijskog] k[orpusa].[375]

b) Zauzeti odbranu sjeverno od obale rijeke Drave neposredno do vode i ni u kojem slučaju ne dozvoliti neprijatelju forsiranje rijeke Drave.

c) 506. p[rotivtenkovski] a[rtiljerijski] p[uk], 31. posebni p[rotivtenkovski] d[ivizion] i I/35. g[ardijskog] m[inobacačkog] p[uka] iskoristite za pojačanje osnovnih pravaca odbrane zone 12. a[rmijskog] k[orpusa] i nikuda ih odatle ne premještati.

3) Komandantu I bugarske armije:

16. p[ješadijsku] d[iviziju] poslije njenog dezangažovanja povući u rejon Harkanj–Šikloš. Diviziju ojačati armijskim artiljerijskim pojačanjem.

Diviziju pripremiti za zadavanje kontraudaraca u pravcu:

a) Donji Miholjac.

b) Osijek. Pripremiti za pokret Diviziju u pravcu Borga.

c) Izvlačenje 16. p[ješadijske] d[ivizije] u označenom rejonu izvesti prema oslobođenju njenih jedinica sa sjeverne obale rijeke Drave.

4) Saopštite o primljenom naređenju.[376]

F. Tolbuhin Ivanov

Željtov

22. mart 1945. Tito
[Štab 3. ukrajinskog fronta]*

A-VII, k. 44,
br. 1-10/2.

* Dokumenat je nastao, uz Titovu saglasnost, u Štabu 3. ukrajinskog fronta. Nije moglo da se ustanovi gdje se Štab fronta nalazio u to vrijeme u južnoj Mađarskoj. – *Red.*

[KANCELARIJI BRITANSKOG RATNOG KABINETA]

Predsjednik vlade je nedavno tražio od državnog sekretara da razmotri politički sadržaj Titovog zahtjeva za daljom vojnom pomoći od savezničkih snaga, kako je saopšteno u paragrafu 3. Maklinovog telegrama iz Beograda br. 221 od 26. februara.[377] Državni sekretar je odgovorio da će biti teško razmatrati stvar ukoliko se tačno ne zna zbog čega je Tito to tražio i do koje mjere feldmaršal Aleksander smatra da je zahtjev opravdan u vojnom pogledu. Kao rezultat ove razmjene zapisnika poslat je jedan telegram Štabu savezničkih snaga od strane Ministarstva rata (br. 75645 od 11. marta) kojim se poziva feldmaršal Aleksander da podnese izvještaj i komentariše Titov zahtev.

2. Koliko je meni poznato, feldmaršal Aleksander još nije odgovorio na ovaj telegram britanskog Ministarstva rata niti poslao neki opširan izvještaj načelnicima štaba o svojim razgovorima s Titom u Beogradu.

3. Međutim, mi smo sada primili kopiju zapisnikâ razgovora Aleksander–Tito od 21. do 24. februara.[378] Iz ovih zapisnika proizlazi da zahtjev maršala Tita za daljim vojnim isporukama materijala obuhvata dvije glavne stvari:

a) Maršal Tito namjerava da u neposrednoj budućnosti otpočne veliki napad koji bi zahvatio, s jedne strane, ofanzivu na kopnu od Bihaća prema sjeveru, a sa druge strane, operacije s ciljem zauzimanja Malog Lošinja. Za ovu dvostruku ofanzivu Tito je tražio naknadnu pomoć od feldmaršala Aleksandera, posebno u tenkovima i artiljeriji.

b) Tito je obavijestio feldmaršala Aleksandera da se nada da će staviti na raspolaganje Saveznicima snagu od 200 000 vojnika da se bori na spoljnim stranama granica Jugoslavije. Predložio je da se ova snaga upotrebi 1) da se bori protiv Nijemaca u planinama Austrije i 2) da poslije poraza Njemačke zauzmu dio Austrije. Da bi se opremila ova vojska, Titu bi trebalo 200 000 kompleta uniformi i 10 000 kamiona.

4. Ovo naknadno obavještenje omogućuje nam da razmotrimo političke sadržaje Titovog zahtjeva, naravno zavisno od onoga što feldmaršal Aleksander ima da kaže u operativnom pogledu.

5. *Napad na Mali Lošinj*

Ostrvo Lošinj je bilo dio italijanske države prije 1939, ali izgleda s razlogom sigurno da će pripasti pod jugoslovensku upravu prilikom konačnog mirovnog sporazuma.[379] Italijani mogu već potpuno da se pomire sa situacijom da će izgubiti to ostrvo: ali čak i da je tako, ukoliko Tito treba da započne vojne operacije protiv njega, u ovoj fazi rata, neka antijugoslovenska raspoloženja mogla bi se pobuditi u Italiji. Prema tome, na političkim osnovama ne bi trebalo da pružamo pomoć Titu da bismo mu omogućili da zauzme Lošinj. Ali naši prigovori nisu mnogo bitni i ukoliko feldmaršal Aleksander odobrava napad

u operativnom pogledu, mi treba da budemo spremni da se prećutno složimo.

6. *Jugoslovenska okupacija Austrije poslije poraza Njemačke*

Sjetićete se da je na kraju Krimske konferencije državni sekretar predao g. Stetinijusu i g. Molotovu jedan dokumenat kojim se skreće pažnja na opasnost od upada Jugoslovena u Austriju i predlaže da se tri sile slože da »zamrznu« predratnu granicu između Austrije i Jugoslavije i da zajednički zahtijevaju od Tita da njegove snage to poštuju (vidjeti telegram Forin ofisa br. 1130 za Moskvu od 8. marta i telegrame u vezi s tim).[380] Cilj ovog predloga bio je, s jedne strane, da se oslobodi vrhovni komandant savezničkih snaga neprilika zbog neregularne jugoslovenske okupacije dijela britanske zone Austrije, a s druge strane, da se spriječi nastajanje činjeničnog stanja duž austrijskih granica, što bi nanijelo štetu rješenju koje mi želimo da postignemo na završnoj mirovnoj konferenciji. Slične zamjerke se stavljaju skoro u istoj mjeri na regularnu okupaciju dijela Austrije od strane jugoslovenske vojske, čak iako bi ona bila izvršena pod operativnom komandom vrhovnog komandanta savezničkih snaga. Takođe treba imati na umu da smo se mi složili s traženjem sovjetske vlade da nijednog manjeg saveznika ne treba pozivati da učestvuje s tri velike sile u okupiranju Austrije.[381] Ukoliko se zajednički razgovori o našem predlogu za zamrzavanje predratne austrijsko-jugoslovenske granice budu povoljno razvijali, možda će biti umjesno obavijestiti Sjedinjene Američke Države i sovjetsku vladu o zahtjevu maršala Tita i tražiti od njih odobrenje i podršku u odbijanju toga zahtjeva u smislu dogovorene politike.

7. *Jugoslovenski napad u austrijskim planinama*

Mnogo sličnih političkih razmatranja posvećeno je napadu jugoslovenske vojske preko granica na austrijske planine i jugoslovenskoj okupaciji. Međutim, izgleda da ukoliko operativna razmatranja dovedu do zaključka da je neophodno prihvatiti Titovu ponudu o pomoći u protjerivanju neprijatelja s njihovih uporišta u Austriji, naše političke zamjerke u pogledu uvođenja Jugoslovena u Austriju morale bi da se povuku: one su, po mom mišljenju, nešto manje oštre od naših zamjerki za jugoslovenskom okupacijom Austrije poslije poraza Njemačke.

8 Naprijed iznijeti komentar, naravno, prepušta tu stvar operativnim argumentima koji mogu ići u prilog predlozima maršala Tita. Mi možemo da rezervišemo naša mišljenja u svjetlosti izvještaja feldmaršala Aleksandera. Ali to će bez sumnje biti korisno za Vas da vodite političke razgovore prije nego što budete u toj fazi.

9. Pošto je već očigledno da Titovi predlozi povlače za sobom teška i dugoročna razmatranja, a budući da feldmaršal Aleksander još

do sada nije poslao nikakav izvještaj o njima svojim načelnicima, možda možete zaključiti da je sada preporučljivo da se pojačaju dosta blagi uslovi telegrama koji je on poslao Ministarstvu rata 11. marta[382] i da se zatraži cjelokupno razmatranje tog pitanja od strane štaba savezničke vojske.

23. mart 1945. O[rm] G. Sardžent
[London]

PRO, Fond Prem. 3, reg. br. 513/7. *Prevod s engleskog*

SASTANAK S MARŠALOM TITOM [održan]
u 18,30 časova, 24. marta 1945.
u njegovoj rezidenciji Bijeloj kući

Prisutni: maršal Tito
vicemaršal avijacije Li
kapetan Brkić (tumač)

Kratak pregled po tačkama o kojima se diskutovalo:

1. Uručen je poklon maršalu Titu i pismo feldmaršala Aleksandera.

2. *Plan bombardovanja*

Maršal je obaviješten o saglasnosti AFHO* s njegovim zahtjevom da se prestane s bombardovanjem jugoslovenskih gradova, da postojeće dozvole za letenje treba ukinuti i da će se napadi koji se smatraju neophodnim vršiti tek pošto se dobije njegova prethodna saglasnost. (Zapovijest za MAAF.** br. 79 od 20. marta, odnosi se na dosije br. BDB/600.)[383]

3. *Evakuacija vazdušnim putem 2000 boraca s područja 7. partizanskog korpusa.*

Maršal je obaviješten o rasporedu koji je načinio BAF*** i rekao je da je do odlaganja došlo zato što je BLO**** 7. korpusa bio nedovoljno obaviješten o situaciji od strane komandanta korpusa.

---

* Skraćenica od engleskih riječi Allied Forces Head Quarter (Štab savezničkih snaga). – *Red.*

** Skraćenica od engleskih riječi Mediterranean Allied Air Force (Savezničko vazduhoplovstvo na Sredozemlju). – *Red.*

*** Engleska skraćenica od riječi Balkan Air Force (Balkansko vazduhoplovstvo, odnosno savezničko Vazduhoplovstvo za operacije na Balkanu). – *Red.*

**** Skraćenica od engleskih riječi British Liassion Officer (britanski oficir za vezu). – *Red.*

Zahtijevao sam da se komandantu korpusa daju uputstva da detaljno upoznaje BLO* s takvim događajima. Saglasio se da to čini. (Zapovijest 80 od 20. marta, dosije BDB/601.)

4. *Operacija »Dingham«*

Maršal je obaviješten o našoj namjeri da se sporazumijemo o pojačanju vazduhoplovnih i kopnenih snaga u Zadru počev od 2. aprila. (Zapovijest AFHQ FXA7907, odnosi se na dosije br. BDB/91.)

5. *Jugoslovenska škola za obuku*

Maršal je obaviješten o postojećoj situaciji i našoj namjeri da pošaljemo neletačku grupu i opremu pomorskim putem 27. marta. Avioni će uslijediti odmah poslije toga. (Poštanski telegram BAF S. 4518/1/E od 20. marta odnosi se na dosije br. BDB/607.)

6. *Sporazum Slesor–Šubašić*

Jugoslovensko Ministarstvo odbrane je priznalo učinjenu povredu ovog sporazuma. Tito je pokušao da opravda krivicu. On je dao izjavu da o stavljanju na raspolaganje Jugoslovena koji ne žele da se vrate u Jugoslaviju treba da odluči vlada. Složio se preko volje s tim da mi i dalje postupamo po ovom sporazumu za sada. (Pismo maršala avijacije Slesora JCS** 544 od 15. marta, odnosi se na dosije BDB/604.)

7. *Hapšenje pilota kapetana [Miloša] Marinovića*

Maršal [Tito] je izjavio da je naredio da se uhapsi kapetan avijacije Marinović zbog namernog bombardovanja Gornjeg Vakufa.[384] Ja sam protestovao protiv njegovog hapšenja jednog oficira RAFVR*** i ukazao na to da je naše ispitivanje pokazalo da kapetan Marinović nije mogao biti krivac. Maršal je bio uporan, ali je pristao da se oslobodi kapetan Marinović. (Rear Macmis**** 778 od 21. marta odnosi se na dosije BDB/602.)

8. *D/X stanica Beograd*

[Izneo je] predlog da se uspostavi ova stanica i objasnio je njenu svrhu. Maršal se u principu složio, ali je izjavio da želi da razgovara s generalom Pircom. (Obavještenje MAAF A.1 od 22. marta odnosi se na dosije br. BDB/609.)

9. *Uvođenje sistema vojnih propusnica za posetioce Italije*

Objašnjeno je da AFHQ želi da proširi na Jugoslaviju način korišćenja vojnih propusnica za posjetioce Italije. Maršal Tito je pokazao da smatra da je ova mjera namijenjena naročito za Jugosla-

---

* Skraćenica od engleskih riječi British Liasion Officers (britanski oficiri za vezu). – *Red.*

** Engleska skraćenica od riječi Joint Commbined Staff (Združeni kombinovani štab). – *Red.*

*** Skraćenica od engleskih riječi Royal Air Force Volunteer Reserve (Dobrovoljačka rezerva Kraljevskog vazduhoplovstva). – *Red.*

**** Skraćenica od engleskih riječi Rear [Head Quarter] Mediterranean Allied Commander Mission (Pozadinski štab Misije savezničkog komandanta na Sredozemlju, tj. Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ). – *Red.*

viju, ali sam ja objasnio tu situaciju. (Pismo AFHQ AG. 371. 2/011. GB1–0 od 5. januara 1945, odnosi se na dosije BDB/368.)

10. *Posjeta frontu*

Tražio sam od maršala Tita dozvolu da posetim frontove. On je rekao da će to obezbijediti.[385]

A.S.G. Li
vicemaršal avijacije
šef britanske delegacije za Beograd

PRO, Fond WO, reg. br. 202/268.

PREDSJEDNIKU MINISTARSKOG SAVJETA I MINISTRU SPOLJNIH POSLOVA GOSPODINU EDVARDU OSUPKA-MORAVSKOM

Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije na svojoj sjednici od 30. marta 1945. godine odlučila je da prizna Privremenu poljsku vladu, čije se sjedište nalazi u oslobođenjoj Poljskoj.[386]

Naimenovanje jugoslovenskog opunomoćenog ministra kod Privremene poljske vlade biće izvršeno u najkraćem roku, čim vlada Demokratske Federativne Jugoslavije dobije zvaničan pristanak od Privremene poljske vlade za uspostavu diplomatskih odnosa.[387]

Primite izraz mog iskrenog poštovanja.

Beograd, 30. mart 1945.

Predsjednik ministarskog
savjeta i ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

Ministar spoljnih poslova*
dr Ivan Šubašić

»Борба«, 1. april 1945.

---

* Poslovnikom Ministarskog savjeta Demokratske Federativne Jugoslavije bilo je propisano da pojedina dokumenta usvojena na zajedničkoj sjednici s predsjednikom vlade supotpisuju i ministri odgovarajućih resora, pa je tako i ovaj dokumenat iz domena spoljne politike supotpisao Šubašić. – *Red.*

[ZAPISNIK SA SJEDINICE POLITBIROA CKKPJ ODRŽANE 1. APRILA 1945. U BEOGRADU]

Prisutni: Tito, Marko [Aleksandar Ranković], Crni [Sreten Žujović], Đido [Milovan Đilas], Moša [Pijade], Andrija [Hebrang], Tempo [Svetozar Vukmanović], Mihailo [Blagoje Nešković] i Krsto [Popivoda], kasnije stigao drug Bevc [Edvard Kardelj].

Dnevni red

1. Izveštaj s Kosova. Mihailo

Mihailo: Šiptari su protiv nas frontalno.[388] Mobilizaciju su dosta uspješno izveli.[389] Rekviziciju daju Šiptari. Vlast je slaba, nema podršku masa.[390] Šiptari se boje za zemlju da će im se oduzeti; a oni koji je nemaju da je neće ni dobiti. Zemlja je begovska, ali je obrađuju seljaci kao čivčije. Iseljenika ima više vrsta. Ima 30 000 iseljenika.[391] Opštinska zemlja ledina dijeljena. Kupovana zemlja i oduzeta od Šiptara koji su pobjegli.

Begovsku [zemlju] treba podijeliti, zatim zemlju velikosrpskih bogataša kao što je Kopis, Žujeović i mnogi drugi.

Tito: Na Kosovo i Metohiju treba da se vrate oni koji su živjeli.[392] Treba riješiti agrarno pitanje na Kosmetu.

Mihailo: Part[ijska] org[anizacija] ima 1700 čl[anova] od toga 300 Šiptara.[393]

Đido: Tvrdi da odmah treba prići rešavanju agrarne reforme na Kosmetu.

Tito: Odluka da vlada donese odluku o rješenju agrarne reforme na Kosmetu.[394]

Trebaće agrarnom ref[ormom] zahvatiti i crkvenu zemlju i zaoštriti borbu na socijalnim pitanjima.

Makedonija je najudaljenija zemlja od Jugoslavije, ne daje koliko može za rat i obnovu.

Makedonija sve više postaje predmet međunarodnih intriga i spletaka.[395]

Tito: Part[ijskoj] org[anizaciji] u Makedoniji treba objasniti šta znači federacija.

Andrija: Postavlja pitanje imovine stranih državljana.

Tito: Do mirovne konferencije sve ostaje pod sekvestrom.[396] Pitanje škola, nastave, studenata itd. treba riješiti.

Andrija: Pitanje osnivanja dioničarskih društava za trgovinu. Formirati mješovita društva privatni i državni kapital. Karakter.

Crni: Predlog Zakona o zameni novca.

Prima se predlog projekta za zamjenu novca.[397]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. III/1.

DIREKTIVA ZA KONAČNO LIKVIDIRANJE NEPRIJATELJA[398]

Neprijatelj u posljednje vrijeme sve više ostvaruje namjeru za što bržim povlačenjem svojih snaga istočno od Zagreba i južno od Save opštim pravcem preko Zagreba za Sloveniju i Austriju.[399] Brzo povlačenje ispoljava se naročito na prostoriji južno od Save. U cilju dobitka u vremenu za svoje odstupanje i za nove koncentracije, neprijatelj još ima aktivne i stalne oslonce u Sremu i Podravini. Za obezbjeđenje svoga talijanskog fronta uporno brani pravce za Hrvatsko primorje i Istru.

Prema tome, jasno se uočava neprijateljska namjera: da na prostoriji Hrvatsko primorje – Istra – Slovenija prikupi što više svojih snaga i tu obrazuje novi, uži i jači front, a s naslonima na svoje snage u Austriji.

Situacija naših armija je slijedeća:

Treća armija, poslije uspješnog likvidiranja njemačkih mostobrana u Baranji, reorganizovala je svoje jedinice i izvršila sve pripreme za forsiranje Drave.[400]

Istočni sektor I armije (u Sremu) svojim lijevim krilom pogodno je manevarski postavljen prema svome centru i desnom krilu armije.[401]

Južni sektor I armije (u Bosni) likvidiravši neprijateljske snage na prostoriji Bjeljina – Brezovo Polje – Brčko postavljen je prema boku i pozadini neprijateljske utvrđene zone u Sremu.[402]

Druga armija zauzevši Gračanicu[403] i Gradačac[404] obezbijedila je lijevi bok I armije i nalazi se u povoljnim uslovima za likvidiranje svih neprijateljskih uporišta u dolini Bosne.

Sarajevska grupa vrlo uspješno goni neprijatelja niz dolinu Bosne i njene jedinice približuju se već Busovači i Zenici.[405]

Četvrta armija u svom energičnom i uspješnom nadiranju prema Hrvatskom primorju i Istri, usljed neprijateljskih snaga, u dolini Une i oko Slunja i Karlovca, prinuđena je da se zadrži.[406]

Korpusi VI i X uspješno dejstvuju u pozadini neprijatelja na likvidaciji uporišta u Slavoniji i Hrvatskoj.[407]

Prema izloženom, postojeće neprijateljske snage u Sremu predstavljaju posljednji, najistaknutiji i *drski bastion fašizma*, koga je lako – snagama I armije – izmanevrisati, zauzeti i uništiti.[408] Likvidiranjem pak sremskog fronta pružaju se vrlo povoljne perspektive za brzo dejstvo savskim i dravskim operacijskim pravcem i za što skorije izbijanje u operativno područje Zagreba. Brzim pak nadiranjem naših snaga kroz Slavoniju i Hrvatsku sve neprijateljske snage u Bosni, Baniji i na Kordunu dovode se u vrlo tešku situaciju, a time se posredno daje i puna sloboda za brzo nadiranje naših snaga u Istri kao najvažnijem političko-strategijskom objektu naše vojske.

Na osnovi iznijetog

NAREĐUJEM:

I. Sve naše snage preći će u odlučnu ofanzivu s opštim ciljem ovlađivanja prostorijom Zagreba i Varaždina (Zagorja) i što skorijeg upada u Istru i izbijanja na Hrvatsko i Slovenačko primorje.

II. Početak ofanzive kod svih jedinica najdalje noću 11/12. aprila 1945. godine.

III. Za sprovođenje prednje odluke izlaže se slijedeći

A. OPERACIJSKI PLAN:

Osnovna operativna ideja. – U cilju oslobođenja još okupiranih oblasti Hrvatske i Slovenačke i pripajanja naše Istre s Trstom Jugoslaviji, što prije tući, uništiti ili zarobiti ostatke neprijateljskih snaga. Za ostvarenje toga cilja najvažniji su operativni objekti: područja Zagreba i Ljubljane i Istra s Trstom, za čije ovlađivanje vojno-politička situacija diktira vođenje operacija po složenim – dvojnim operacijskim pravcima:

a) *savskim operacijskim pravcem:* koncentrično snagama iz Slavonije (Baranje), Srema i Bosne za ovlađivanje područjem Zagorja, pa eventualno i dalje, koncentrično od Varaždina preko Pragerskog i od Zagreba preko Celja za područje Maribora[409]; i

b) *primorskim operacijskim pravcem:* koncentrično snagama iz Slovenačke, Like i Dalmacije (suvim i morem) za ovlađivanje Ljubljanom, Hrvatskim primorjem i Istrom s Trstom.[410]

c) *Posebne operativne ideje.* – Iz osnovne operativne ideje proizlaze slijedeće posebne ideje za operacije u pojedinim operativnim zonama, i to:

1) *Za sremsko-slavonsku operaciju.* Kroz jako utvrđenu sremsku zonu uputiti minimum divizija. Grupisanje za proboj izvšiti što ekonomičnije i ostvariti ga u punoj saradnji sa što moćnijom tehnikom na što ograničenijem prostoru. S ostalim divizijama iskoristiti sadašnji strategijski razvoj, na znatno udaljenoj prostoriji u odnosu na sremsku utvđenu zonu, a u dvojakom cilju:

da se time ostvare uslovi za opkoljavanje i uništenje što više neprijateljskih snaga kako na samom sremskom frontu tako i onih u povlačenju i u dubljoj neprijateljskoj pozadini, i

da se omogući što širi manevar i da veći zamah cijeloj operaciji, te stvore što povoljniji uslovi za neposredan prelazak u gonjenje na što širem frontu i na taj način omogući što skorije okončanje operacija u savskom bazenu.

Znači, izbjeći frontalni napad svim snagama kroz jako utvrđenu i miniranu sremsku zonu, te grupisati glavne snage na slabije zaštićenim bokovima neprijateljske odbrane, odakle će se napad razvijati mnogo povoljnije.

2) *U Bosni.* – Energično nastaviti gonjenje neprijatelja s težnjom da mu se u dolini Save presiječe odstupnica na lijevu obalu. Potom, izbijanjem u Bosansku krajinu, prelaskom Une i nadiranjem

kroz Baniju prema području Karlovca – ispoljiti uticaj na tamošnje neprijateljske snage, a u dvojakom cilju: presijecanja odstupnice za Zagreb, a naročito aktivnim dejstvom prema neprijatelju koji bočno postavljen ometa snage IV armije u njenom nadiranju u Hrvatsko primorje.

3) *U zoni operisanja prema Hrvatskom primorju.* – Prethodno se obezbijediti s pravaca od Slunja i Karlovca, pa potom odmah nastaviti energično nadiranje u već određenom pravcu.

4) *U planininama Slavonije.* – Naše korpuse u neprijateljskoj pozadini operativno iskoristiti i taktički ih povezati s armijama koje će tamo frontalno nadirati.

B. OPERACIJSKI ZADACI:

1) Treća armija: 16, 36. i 51. divizija. – Izvršiće glavni prelazak Drave u rejonu Valpova. Odmah potom presjeći komunikaciju Osijek – Našice, ovladati Osijekom i uhvatiti vezu sa svojim pomoćnim snagama, koje treba da pređu Dunav kod Dalja. Po izvršenju ovih osnovnih zadataka, a prema razvoju situacije kod I armije, III armija upraviće svoje operacije:

ili k jugu za hitnu intervenciju kod I armije sa zadatkom dejstva u pozadini sremskog fronta, a u cilju uništenja neprijatelja u rejonu Vinkovaca;

ili odmah preduzeti nadiranje u Podravinu opštim pravcem: Našice – Podravska Slatina – Virovitica – Kloštar – Koprivnica – Varaždin.

U prvom slučaju obezbjeđenje desnog boka i pozadine zatvaranjem podravskog pravca vršiće VI korpus u rejonu Našica.

U drugom slučaju VI korpus sadejstvovaće snagama III armije u zauzimanju Našica, ukoliko ih već ne bude bio zauzeo u periodu forsiranja Drave od strane III armije, a prema već izdatom naređenju.

Prema izloženom, glavni i stalni zadatak III armije biće: nadiranje, razbijanje i uništenje neprijatelja datim pravcem u Podravini. Taj se zadatak eventualno samo privremeno odlaže ako to bude diktovala situacija kod I armije, tj. dok se ovoj ne otvori put iz sremske utvrđene zone za Sloveniju.

Zona dejstva III armije za prvi, vanredan slučaj: desno – selo Čepin – selo Koritna – selo Mrzović – selo N[ovi] Mikanovci – selo Retkovci, a lijevo – Dunav.

Normalna zona dejstva III armije po prelasku Drave: desno – Drava, na kojoj održavati vezu s bugarskim trupama. Štab I bugarske armije dao je saglasnost da jedan pješadijski puk pređe Dravu istovremeno s III armijom, a u rejonu sela Sv. Đurđe, i da po utvrđivanju svoga mostobrana preduzme nadiranje u pojasu neposredno duž desne obale Drave. Lijevo održavati vezu sa VI korpusom na liniji: selo Podgorje, selo Gradac, selo Kokočak, selo Đurišić, selo Voćin, selo Pivnica, selo

Jasenaš, selo Gakovo i dalje grebenom Bilogore (po kojem će se kretati desna kolona VI korpusa).

2) *Šesti korpus:* 12. i 40. divizija. – Stavlja se pod komandu III armije, s tim da bude upotrijebljen na određenom pravcu po ovoj direktivi. Uloga VI korpusa do početka predviđenog nadiranja III armije kroz Podravinu već je određena (pod tač. 1–B).

U cilju saradnje na izvršenju glavnog zadatka III armije, VI korpus nastupaće pravcem preko grebena Krndije, Papuka i Bilogore, a sa zadacima uništenja neprijateljskih uporišta u datoj zoni, održavanja veze između I i III armije, a poglavito sadejstva III armiji. Težiti natkriljavanju neprijatelja u Podravini kako bi se gonjenje lijevim krilom III armije što brže razvijalo.

Zona dejstva – desno: data lijeva granica zone dejstva III armije (sve zaključno za VI korpus), a lijevo: selo Nabrđe, selo Vlatkovac, selo Zvečevo, Crni vrh (805), selo Bastajn, selo Dapčevica, selo Zrinjska, šuma Bačkovica, kosa Močjak (sve zaključno za VI korpus).

3) *Prva armija:*

a) *Istočni sektor* (od Dunava do sela Lipovac): 1, 21, 22, 42. i 48. divizija. – Izvršiće proboj neprijateljske utvrđene zone na svome desnom krilu sa ciljem da što prije izbije na liniju Vukovar – Vinkovci i spoji se s lijevim krilom III armije. U proboju, pored avijacije, artiljerije, inžinjerije i jedne tenkovske brigade,[411] sadejstvovaće i jedan divizion monitora rečne flotile Crvene armije (7 baterija); zadatak diviziona monitora: izvršenje desanta jedne naše streljačke brigade i dejstvo prema neprijateljskoj pozadini.

b) *Južni sektor:*[412] 6, 11, 2, 5. i 17. divizija i konjička brigada.

Sremska grupa[413] 6. i 11. divizija i konjička brigada blagovremeno će napasti neprijateljsku pozadinu pravcem: selo Vrbanja – selo Otok – Vinkovci, a u cilju privlačenja što više neprijateljskih snaga s njihovog lijevog krila i centra, te stvaranje što povoljnijih uslova za proboj. Prethodno ovladati rejonom sela Gunje i uhvatiti vezu s desnim krilom Bosanske operativne grupe I armije.

Bosanska grupa:[414] 2, 5. i 17. divizija i jedna tenkovska četa izvršiće prelazak Save na odsjeku Brčko – Orašje i nastupaće pravcem: selo Gunja – Županja – selo Cerna – selo Ivankovo, sa zadatkom da što prije izbije u rejon Vinkovaca, a u cilju opkoljavanja i uništenja ili presijecanja odstupnice neprijateljskih snaga u Sremu.

Zona dejstva – desno: šume Kragulj, Slavir, Čunjevci, Topola, Bazjaš, Kunjevci – Vinkovci (sve isključno), a lijevo: rijeka Sava – šume Rastovica i Banov do – selo Prkovci – selo N[ovi] Mikanovci – selo Markušica (sve zaključno).

Održavati vezu s lijevim krilom Sremske grupe i toga sektora, koje će nadirati opštim pravcem duž pruge Vinkovci; obezbijediti svoj lijevi bok i pozadinu.

Prva armija, po likvidaciji sremske utvrđene zone i izbijanja na liniju: selo Gaboš – selo Ivankovo – selo Retkovci, preduzeće energično gonjenje opštim pravcem: Vinkovci – Striživojna – Slavonski Brod – Gradiška – Ivanić-Grad – Zagreb, a s težnjom da što prije izbije u područje Zagreba. Zona dejstva desno: po datoj lijevoj granici zone dejstva VI korpusa, a lijevo rijeka Sava.

Kad otpočne gonjenje neprijatelja stavlja se na raspolaganje: I armiji – X korpus (32. i 33. divizija),[415] a iz sastava I armije Generalštabu JA – 2. i 22. divizija.

5)* *Druga armija*. Napašće neprijatelja na sektoru: Modriča – Doboj – Žepče. Po razbijanju neprijatelja preduzeće gonjenje dolinom Bosne sa zadatkom likvidiranja svih neprijateljskih uporišta do Slavonskog Broda. Po izvršenju toga zadatka staviti Generalštabu JA na raspolaganje III korpus,[416] a s ostatkom snaga razmjestiti se na prostoriji: Žepče – Bosanski Brod radi izvođenja obuke i odmora trupa.

6) *Sarajevska grupa (II i V korpus)*.[417] Napašće neprijatelja na sektoru Zenica – Busovača. Po zauzimanju Zenice postupiti ovako:

37. diviziju uputiti na prostoriju Višegrad – Vlasenica – Bajina Bašta na raspolaganje Generalštaba JA;[418]

jednu diviziju iz V korpusa odrediti za podršku KNOJ-a u Bosni, a s tim da bude i dalje pod komandom V korpusa;[419]

s ostalim snagama hitno preduzeti pokret za Banjaluku,[420] likvidirati je i odmah produžiti nadiranje u dolinu Une. Zadatak: likvidiranje neprijateljskih uporišta do Bosanske Dubice i izbijanje na liniju Sisak – Karlovac. U dolini Une biti najdalje do kraja ovog mjeseca.[421]

7) *Četvrta armija*. U sadejstvu sa IV korpusom, a u cilju obezbjeđenja svoje osnovne operacije, prethodno likvidirati neprijatelja na svom desnom boku (104. njemačku diviziju) i ovladati prostorijom do linije Karlovac (isljučno) Bosanski Novi. Na toj liniji privremeno ostaviti IV korpus sa zadatkom osiguranja desnog boka i pozadine IV armije. Potom preduzeti energično nadiranje pravcem: Ogulin – Vrbovsko – Delnice – Rijeka, a u duhu dobijenog zadatka za oslobođenje Istre s Trstom.

Po izbijanju II i V korpusa (Sarajevska grupa) u dolini Une i ispoljenju njihovog uticaja na neprijateljske snage u području Karlovca, privući IV korpus k ostalim snagama svoje armije odnosno dati mu nov zadatak.[422]

IV. Izloženi zadaci I i III armije vrlo su značajni i složeni. Međutim, projektovana operacija, povezana i frontovska, predstavlja novinu za mnoge naše rukovodioce i borce. Stoga, iako je blagovremeno projektovana i dobro pripremljena, u cilju garantovanja punog uspjeha daju se ovom direktivom izvjesna bitna uputstva u pogledu striktne saradnje, sadejstva i povezivanja svih rodova i službi u toku cijele operacije, a poglavito u periodu proboja sremskog fronta.

---

* U dokumentu je greškom umjesto 4) napisano 5). – *Red.*

1) AVIJACIJA

A) *Aerodromi* jedinica za saradnju biće:
s III armijom u Bačkoj,
s I armijom u Mačvi.

B) *Zadaci:*

a) sadejstvo u borbi, naročito pri zauzimaju i utvrđivanju mostobrana (kod III A) i pri proboju fronta u Sremu (kod desnog krila I A). Za proboj izvršiti pripremu avionskog napada po danu, a naročito pred mrak 10. aprila t[ekuće] g[odine].

b) Izviđanje neprijatelja, i to:
do početka ofanzive na prostoriji: ušće Drave, Dalj, Vukovar, selo Mohovo, selo Tovarnik, selo Lipovac, selo Vrbanje, Brčko, Županja, Slavonski Brod, selo Ruševo, Našice, s naročitom brigom za vinkovački komunikacijski centar i sremsku utvrđenu zonu:

– po proboju fronta izviđati zonu gonjenja I i III armije između Drave i Save do linije: Varaždin–Zagreb–Karlovac.

c) Sadejstvovati jedinicama u gonjenju neprijatelja tukući naročito tjesnace na komunikacijama po datim pravcima gonjenja I i III armije.

C) *Veza.*
Zadatke i ugovorene znake za saradnju s jedinicama na zemlji dostavljati blagovremeno preko avijatičkog oficira za vezu kod štabova armija, a za potrebe južnog sektora I armije preko radio-veze sa Šapcem. U slučaju ma kakvog nesporazuma tražiti hitnu intervenciju Generalštaba JA. Naročito obratiti pažnju na sigurnu vezu između naših jedinica i avijacije. Avijatičarima treba da bude uvijek jasno označena linija protezanja naših streljačkih strojeva i prednjih dijelova uopšte kako bi uspješno tukli samo neprijateljske jedinice.

2) ARTILJERIJA

Borce ponovo upoznati s dejstvom i rasturanjem artiljerije kako bi blagovremeno pratili artiljerijske valove odnosno što bolje iskoristili jaku vatrenu moć artiljerije pri koncentracijama i pomaganju napada uopšte. Naročito se starati o štednji municije, jer je u rezervi nemamo, te gađanja treba da budu precizna i gdje su neophodna;

do detalja regulisati međusobnu saradnju, i to u odnosu kako na desantnu streljačku brigadu tako i na ostale snage desnog armijskog krila.

3) Sadejstvo desantne streljačke brigade s jedinicama desnokrilne divizije podrobno predvidjeti po mjestu i vremenu da bi se od ove delikatne i složene akcije što više dobilo u cilju stvaranja što većeg iznenađenja u neprijateljskoj pozadini i nanošenja što većih gubitaka neprijatelju.

4) INŽINJERIJA

Borce ponovo upoznati s minama i zonama minskih polja na neprijateljskim položajima. – Zadaci:

a) obrazovati patrole za blagovremeno razminiranje odnosno za obilježavanje minskih polja;

b) ukoliko neprijateljski bunkeri ne budu uništeni u periodu avionske i artiljerijske pripreme napada, unaprijed imati formirana odjeljenja jurišnih pionira – na svaku četu po jedno, koja će bilo samostalno bilo u saradnji s tenkovima uništiti preostale bunkere;

c) u toku kretanja, naročito izvan komunikacija, pomagati artiljeriji.

5) 2. TENKOVSKA BRIGADA

Na raspolaganju istočnog sektora I A. – po jedan bataljon dodijeliti divizijama prve linije određene za proboj.[423] Imati stalno u vidu i prenijeti na potčinjene:

da se tenkovi *ne smiju* uvesti u borbu ako predteren nije prethodno razminiran, a to treba da obave inžinjerijske jedinice;

da se tenkovi angažuju tek kad artiljerija i pješadija s inžinjerijom stvore brešu u prednjem kraju neprijateljskog glavnog položaja, i

da je osnovni zadatak tenkova da u prodiranju kroz utvrđenu zonu neprijateljskih položaja uništavaju neprijateljske vatrene tačke i rezerve i na taj način omoguće pokret svojoj pješadiji. Stoga se pješadija ne smije odvajati od tenkova da bi iskoristila njihov uspjeh, a isto tako da im svojim protivtenkovskim oruđima pruži odbranu od neprijateljskih tenkova.

Prema tome, vrlo je važno da borbena veza između pješadije i tenkova bude sigurna, te je blagovremeno regulisati ugovorenim znacima (između komandanata tenkovskih bataljona i komandanata streljačkih divizija i njihovih potčinjenih).

Kad počne gonjenje I armije staviće na raspolaganje III armiji jedan tenkovski bataljon u Vinkovcima.[424]

6) SLUŽBA VEZE

S Generalštabom JA održavati vezu radiom po dosadašnjem, ali neprekidno svaka dva časa. Isto tako uspostaviti i održavati vezu svaka dva časa između I i III armije. Za hitno dostavljanje pismenih izvještaja tražiti od Generalštaba JA avion, a u zahtjevu tačno odrediti mjesto letilišta gdje se avion treba spustiti da primi izvještaj.

7) POZADINSKA SLUŽBA

Baze se određuju po slijedećem:
III armija u rejonu Sombora;
I armija (za istočni sektor) u rejonu Sremske Mitrovice;

I armija (za južni sektor) u rejonu Šapca.

Po proboju sremskog fronta i zauzimanju Našica baze će biti i to:

za III armiju u rejonu Osijeka,
za I armiju u rejonu Vinkovaca.

U toku gonjenja baze će biti:

za III armiju u rejonu Podravske Slatine,
za I armiju u rejonu Slavonskog Broda.

Evakuacija ranjenika, nepotrebnog oružja i materijala, kao i ratnog plijena vršiće se po dosadašnjim komunikacijskim pravcima, a što će se naročito za period gonjenja regulisati zapoviješću Komande pozadine JA.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

9. april 1945.
[Beograd]

Zastupa vrhovnog komandanta
general-lajtnant
Aleksandar Ranković

Dostavljeno:
štabovima I, II, III i IV armije;
štabu Sarajevske grupe;
Avijaciji CA (Vitruk)*;
Komandi pozadine JA i
Političkoj upravi JA –
po oficirima kuririma,
avionima i automobilima,
u toku 9 aprila t. g.
Direktive primljene istoga
dana do 20 časova.

Načelnik Operativnog odjelenja
general-major
Rade Hamović

A–VII, k. 21,
reg. br. 27–1/1.

NAREĐENJE ZA PROBOJ SREMSKOG FRONTA[425]

Neprijatelj je u zadnje vrijeme znatno oslabio svoje snage na sremskom frontu, u Slavoniji i u dolini Bosne i uopšte sve se više uočava njegovo povlačenje k Zagrebu.

Izbijanje Crvene armije u rejon Graca i Beča,[426] bugarskih trupa i Crvene armije u Prekomurje i Međumurje i time odsijecanje odstupnice k sjeveru njemačkim snagama koje su kod nas, neprijatelj će

* Vazduhoplovna grupa CA nazvana po njenom komandantu Andreju Nikitoroviču Vitruku. – *Red.*

težiti još višem slabljenju frontova istočno od Zagreba, čime su stvoreni vrlo povoljni uslovi za uspješnu ofanzivu svih naših snaga.

Naša III armija je poslije uspješnog likvidiranja nedavnih njemačkih mostobrana sredila ponovo sve svoje jedinice i izvršila sve pripreme za desant Drave i upad u pozadinu sremskog fronta.[427]

Prva armija je ovlađivanjem Bosutskim šumama,[428] likvidiranjem Bijeljine,[429] Brezovog Polja[430] i Brčkog[431] u stvari već probila desno krilo utvrđene sremske zone i postavila se u vrlo povoljan položaj za bočni i leđni napad na neprijateljske snage koje se još drže u Sremu.

Druga armija je likvidiranjem Gradačca[432] i Gračanice[433] osigurala i lijevi bok I armije, što ju je sada dovelo i u povoljne okolnosti za konačnu likvidaciju svih uporišta u dolini Bosne.

Sarajevska grupa[434] vrlo uspješno goni Nijemce niz dolinu Bosne i njene jedinice već se približuju Busovači i Zenici.[435] Naša IV armija je poslije vrlo uspješno završenih operacija u prvoj fazi morala da zastane i obrati pažnju na svoj desni bok i komunikacijske pravce, gdje su Nijemci počeli da se koncentrišu u dolini Une i oko Slunja i Karlovca.[436] Ovo pak usporava njeno nadiranje vrlo važnom vojnopolitičkom cilju Istri i Slovenskom primorju, gdje mi nikako ne smijemo zakasniti.[437]

S obzirom na već oslabljene njemačke snage, povoljne opšte operativne uslove, a posebno u Sremu i da bi čim prije slomili cio sremski front, izmanevrisali tu utvrđenu zonu, opkolili i likvidirali te snage i prenijeli operacije na menavarski teren Slavonije i dalje k Zagrebu, da bi čim prije oslobodili dolinu Bosne, Banjaluku i bacili se k Uni i dalje k Sisku i Karlovcu, što će osigurati i naš brzi upad u Istru – sve naše snage preći će u odlučnu ofanzivu s opštim ciljem izbijanja pred sam Varaždin, Zagreb i upada u Istru i Hrvatsko i Slovenačko primorje.

U vezi s ovim

NAREĐUJEM:

I. *Početak napada*

Druga armija i Sarajevska grupa otpočinju odlučni i odsudni napad 10. ov. mj. noću prema niže navedenom opštem operativnom planu, a I i III armija 11. ov. mj. noću.

II. *Opšti plan*

Odmah pristupiti likvidaciji Sremskog fronta s I i III armijom i VI korpusom.

Odmah likvidirati sa Sarajevskom grupom i II armijom sva uporišta u dolini Bosne i kod Bosanskog Broda i Dervente zaključno.

Četvrta armija da najprije likvidira neprijatelja na svom desnom boku i očisti prostor do linije [Bosanski] Novi–Karlovac i da preda

taj sektor IV korpusu, a potom preko Ogulina preduzme napad prema Istri.

Po likvidaciji sremskog fronta brzo preduzeti energično gonjenje k zapadu opštim pravcima, i to:

III armija pravcem: Našice–Virovitica–Varaždin. Zona širenja lijevo do linije: Striživojna, Pakrac, Čazma (sve isključno), a desno do r[ijeke] Drave ili bugarskih jedinica;

I armija pravcem: Brod–Nova Gradiška, Ivanić-Grad–Zagreb. Zona širenja desno do lijeve granice III armije, a lijevo do r[ijeke] Save.

Kada otpočne gonjenje neprijatelja X korpus će se staviti pod komandu III armije.[438] Do likvidacije Zenice cijela Sarajevska grupa učestvuje u operacijama niz dolinu Bosne sem 37. divizije.[439]

Trideset sedma divizija se stavlja pod komandu Generalštaba i vraća odmah na prostor Višegrad–Vlasenica–Bajina Bašta.

Odmah po padu Zenice II korpus bez 37. divizije i V korpus bez jedne divizije[440] pod komandom sadašnjeg Operativnog štaba likvidiraju Banjaluku i odmah se bacaju na neprijatelja u donjem toku Une i čiste sva uporišta do Dubice, a potom dalje k liniji Sisak–Karlovac. U dolinu Une izbiti najdalje do kraja ovog mjeseca.

Jedna divizija V korpusa[441] ostaje u Bosni za podršku dijelovima Narodne odbrane, ali i dalje pod komandom V korpusa.

Po likvidaciji uporišta u dolini Bosne, III korpus se stavlja pod komandu Generalštaba i vraća se cio u istočnu Bosnu sa zadatkom konačnog likvidiranja tamošnjih bandi, a II armija se razmješta na prostoru Žepče–Brod radi odmora i izvođenja obuke i nastave.

Kada otpočne gonjenje I armija će vratiti u Srbiju 2.[442] i 22. diviziju[443] pod komandu Generalštaba i dobiće u svoj sastav 47. diviziju.[444]

III. *Početni planovi*

1. *Bosanska operacija*

Druga armija napada na sektoru Modrič–Doboj [ovo zaključno],[445] III korpus na sektoru Modrič–Žepče,[446] a II i V korpus produžavaju čišćenje sektora Busovača–Zenica.[447]

Početak napada 10. ov. mj. noću.

Potom se III korpus vraća u istočnu Bosnu, a II armija čisti ostala uporišta prema Bos[anskom] Šamcu, Bos[anskom] Brodu i Derventi.

Po likvidaciji uporišta ostaje na odmoru u dolini Bosne.

2. *Operacija IV armije*

U sadejstvu s IV korpusom manje snage ostaviti na osnovnom pravcu nastupanja i aktivnoj odbrani, a s glavninom se bacati na uništenje neprijateljske grupacije na vašem desnom boku [104. njemačka divizija], očistiti cio prostor sve do linije [Bosanski] Novi–Kar-

lovac isključno, a potom predati te sektore IV korpusu, koji da tako čuva bok vašem nastupanju preko Ogulina k Istri dok se ne ispolji dejstvo grupe divizija V i II korpusa k dolini Une.[448]

3. *Sremska operacija*

a) *Ideja manevra*

Izbjeći frontalni napad svim snagama kroz jako utvrđenu i miniranu sremsku zonu grupisanjem glavnih snaga na slabije zaštićenim bokovima neprijateljske odbrane (u rejonu Valpova i Županje), odakle će napad teći pod mnogo povoljnijim uslovima za nas.

Jednovremenim forsiranjem rijeka i brzim prodorom i Savske i Dravske grupacije, potpomognute i pomoćnim probojima na drugim sektorima, izvršiti spajanje snaga I i III armije na osnovnoj liniji spajanja Valpovo – Županja i na taj način presjeći i odvojiti sremsku neprijateljsku grupaciju od pozadine i ostalih neprijateljskih snaga.

Čim se izoluje sremska grupacija obje naše armije se najprije dobro osiguravaju od Slavonije, a potom s glavninama prelaze u odlučan leđni napad na opkoljenu sremsku grupaciju težeći da i nju najprije razdvoje na više manjih grupica, a potom da ih potpuno unište.

b) *Grupisanje snaga*

Treća armija na sektoru Valpovo – Osijek: 16, 36. i 51. divizija potpomognuta i jednim divizionom kaćuša i divizionom bugarske artiljeriske brigade na sektoru Erduta i Dalja.[449]

Prva bugarska divizija kod Miholjca, koja će sadejstvovati III armiji i forsirati Darvu[450]; 12. i 40. divizija VI korpusa na prostoru Krndije i Dilj planine.[451]

Prva armija:

Sjeverna grupa (od Dunava do s[ela] Lipovca): 1, 21, 42, 22. i 48. divizija i dva bataljona tenkova i divizion monitora.[452]

Južna grupa:[453] 2, 5, 17, 6. i 11. divizija, 1. konjička brigada i četa tenkova.

c) *Zadaci armija*

Treća armija izvršiće prelaz rijeke 11. ov. mj. noću oko 23 časa s glavninama na sektoru Valpova, a pomoćnim snagama kod Bijelog Brda i na dunavskom sektoru oko Dalja ili Erduta.

Još u toku noći likvidirati Valpovo i preći rijeku Vučicu, a potom odmah presjeći komunikaciju Osijek – Našice, i ako je slabiji garnizon u Osijeku, i njega likvidirati. Oslanjajući se desno na bugarsku diviziju i organizujući nastup VI korpusa preko Dilja i Krndije k vama, vi ćete biti u mogućnosti da brzo ovladate desno prostorom do pred Našice i obezbjeđujući se tako s desnog krila, da bacite hitno glavninu snaga k St[arim] Mikanovcima i Vinkovcima šireći se istovremeno lijevo radi što bržeg spajanja s vašim snagama koje će vršiti desant kod Bijelog Brda i Dalja, kao i sa snagama desnog krila I armije koje će nadirati preko Vukovara.

Dakle, na pravcima od Slavonije sigurno obezbjeđenje putem aktivne odbrane, a k I armiji i u pravcu jugoistoka energičan napad za

što brže spajanje s desnim krilom I armije i uništenje sremske grupacije.

Na liniji St. Mikanovci – Vinkovci spojićete se s lijevim krilom I armije.

Prva armija izvršiće proboj fronta na svom desnom krilu istočnog sektora 11/12. ov. mj. noću, koordinirajući ga s dejstvom diviziona monitora i desantom oko Sotina.

Ubacivanjem tenkova uz pratnju rezervi kroz napravljenu brešu i proboj fronta i na centralnom dijelu Sjeverne grupe omogućiće i slamanje neprijateljskog lijevog krila i brže spajanje s lijevim krilom III armije.

Južna grupa najprije likvidira selâ do linije selo Vrbanja – Županja, a potom, osiguravajući se slijeva prema Babinoj Gredi i Strižvojnu, preduzima s te linije direktan i energičan napad u leđa sremskoj neprijateljskoj grupaciji obuhvatajući Vinkovce od jugozapada i zapada i stežući sve više oko te grupacije obruč do njenog uništenja, a šireći se jednovremeno i do linije St[ari] Mikanovci – Vinkovci, gdje će se spojiti s III armijom.

d) *Početak napada*

Treća armija i desno krilo Sjeverne grupe I armije otpočeće napad noću 11/12. ov. mj. sadejstvujući ostalim snagama I armije, koje su već u nadiranju k liniji Otok – Županja.

e) *Upotreba artiljerije*

Skreće se pažnja na najveću štednju artiljerijske municije jer je mi više nemamo u rezervi. Stoga gađanja vršiti precizno i gdje su neophodna.

Borce na vrijeme upoznati s dejstvom i rasturanjem artiljerije da se nauče da prate vatrene zavjese topova i pravilno ih iskoriste, te čim oni dalje prenesu vatru, da pješadija već uskače u rovove, a ne kao do sada sa zakašnjenjem i po 20 minuta, za koje se je vrijeme neprijatelj već pribrao i spremio da pruži otpor.

Upotrebljavati više ona oruđa za koja se ima municije.

f) *Aviacija*

Navedene operacije potpomagaće grupa pukova u Šapcu i grupa pukova u Bačkoj.

Treća armija zadatke za avijaciju dostavljaće preko avio-oficira Grupe »Vitruk« koji je sada kod III armije, a I armija preko oficira koji je kod štaba istočnog sektora, a za Južnu grupu preko naše radioveze sa Šapcem.

U slučaju ma kakvih nesporazuma hitno tražiti sve preko Generalštaba.

U toku 11. ov. mj. po danu, a naročito pred mrak nužno je da avijacija što žešće napadne sve važnije punktove na mjestima proboja, pa čak i obične rovove. Stoga avijaciji postaviti na vrijeme zadaću. Obje armije da traže od avijacije i dalju izviđačku službu k Slavoniji.

g) *Tenkovi*

Imati na umu da se tenkovi bacaju u borbu tek kada je breša otvorena i teren razminiran. S njima ide uvijek i njihova desantna pješadija s pokojom i protivkolskom puškom. Tenkovi se ne smiju odvajati od svoje pješadije. Njima uz sadejstvo s pješadijom treba napadati pozadinu leđa i otkrivene bokove neprijatelja.

Kada se spoje I i III armija i čim bude moguće, I armija će uputiti III armiji jedan bataljon tenkova s rezervom goriva i municije koji će do daljega ostati pod komandom III armije.[454]

Vrlo je važno ugovoriti vezu za vrijeme borbe između vodje tenkovske jedinice i pješadijskog komandanta za čiji račun tenkovi rade.

h) *Veza*

Od 8. aprila dalje obje armije održavaće s nama radio-vezu svakih dva sata. Ovo važi i za noć. Svakih dva sata da se održava veza i između I i III armije.

U slučaju potebe slanja hitnih pismenih izvještaja ili čega drugog, javiti da vam je potreban koji avion za vezu i naznačiti mjesto aerodroma; avion če vam biti poslat.

i) *Snabdijevanje i evakuacija*

Veza III armije je u Somboru, a baze I armije još ostaju u [Sremskoj] Mitrovici i Šapcu. Ova iz Šapca snabdijevaće Južnu grupu preko Bijeljine na Brčko. Ispitati i mogućnosti korišćenja Save. Na Drini su već podignuti most u Zvorniku i skela kod Kozluka.

Čim sremska grupa neprijatelja bude uništena i I armija krene k Brodu, a III armija k Virovitici, baza za obje armije biće Vinkovci, kada će se sredstvima Komande pozadine sve potrebe morati doturati sve do armijske baze.

Za doturanje do armijskih baza koristiti sve komunikacije između Save i Dunava zaključno.

Za II armiju i III korpus baza će biti Tuzla. Komunikacioni pravac kao i do sada.

Za II i V korpus baza će biti Sarajevo, gdje im dostavljati sve potrebe. Komunikacioni pravac Šabac – Zvornik – Vlasenica – Sokolac.

Evakuacija ranjenika i ostalog na istim pravcima.

Prvu armiju prvenstveno pojačavati vozilima i autocisternama.

OPŠTE ODREDBE

Skreće se pažnja na ogromnu političku i vojnu važnost preduzete operacije, te da se na vrijeme sve potrebno predoči svim borcima i rukovodiocima.

Ovaj napad mora uspjeti, te stoga sve starješine moraju da se u

potpunosti založe da se sve mjere sada još blagovremeno preduzmu da se u napadu zagarantuju i obezbijede puna energija zamaha, brzina izvođenja, smjelost i nužna odlučnost, a time i pun uspjeh.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

9. april 1945.
[Beograd]

Zastupa
vrhovnog komandanta
general-lajtnant
A. Ranković

Dostavljeno:
Štabu I, III, II i IV armije;
Sarajevskoj operativnoj grupi;
Avijacionoj grupi »Vitruk«;
Komandantu pozadine MNO;
Političkoj upravi MNO;
Drugu Marku [Aleksandru Rankoviću].

A-VII, k. 21,
reg. br. 48-1/1.

UGOVOR O PRIJATELJSTVU, UZAJAMNOJ POMOĆI I POSLIJERATNOJ SARADNJI IZMEĐU SOVJETSKOG SAVEZA I JUGOSLAVIJE[455]

Namesništvo Jugoslavije i Prezidijum Vrhovnog sovjeta Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, čvrsto rešeni da se dovede do kraja rat protiv nemačkih zavojevača;

u želji da još više učvrste postojeće prijateljstvo među narodima Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, koji vode zajedničku borbu protiv opšteg neprijatelja – hitlerovske Nemačke;

izražavajući nepokolebljivu težnju da se obezbedi tesna saradnja naroda obeju zemalja i svih ujedinjenih nacija u vreme rata i u vreme mira i da unesu svoj doprinos u delo posleratne organizacije mira i bezbednosti;

uvereni da učvršćenje prijateljstva između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza odgovara životnim interesima oba naroda i da će na najbolji mogući način služiti delu daljeg ekonomskog razvitka obeju zemalja,

rešili su da u tom cilju zaključe ovaj ugovor i naznačili su u svojstvu svojih opunomoćenika:

Namesništvo Jugoslavije – maršala Josipa Broza Tita, predsednika Ministarskog saveta Jugoslavije;

Prezidijum Vrhovnog sovjeta Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika – Vjačeslava Mihailoviča Molotova, narodnog komesara inostranih poslova Saveza SSR,

koji su se posle izmena svojih punomoćja koja su nađena u ispravnoj formi, saglasili u sledećem:

Član I

Svaka od visokih strana ugovornica produžiće borbu zajedno s drugom stranom i sa svima ujedinjenim nacijama protiv Nemačke do konačne pobede.

Visoke strane ugovornice obavezuju se da ukazuju jedna drugoj vojnu i drugu pomoć u toj borbi svim sredstvima koja im stoje na raspolaganju.

Član II

Ako bi se jedna od visokih strana ugovornica našla u posleratnom periodu uvučena u vojne akcije protiv Nemačke, ako bi ova obnovila svoju napadačku politiku ili s ma kojom drugom državom, koja bi se pridružila Nemačkoj neposredno ili u ma kakvom drugom obliku u takvom ratu, druga visoka strana ugovornica odmah će ukazati strani ugovornici uvučenoj u vojne akcije vojnu i drugu pomoć i potporu svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju.

Član III

Visoke strane ugovornice izjavljuju da će učestvovati u duhu najiskrenije saradnje u svim međunarodnim akcijama koje imaju za cilj obezbeđenje mira i bezbednosti naroda i da će uneti svoj puni udeo u delo ostvarenja ovih visokih ciljeva.

Visoke strane ugovornice izjavljuju da će primenjivanje ovog ugovora biti u saglasnosti s međunarodnim principima u čijem su usvajanju one učestvovale.

Član IV

Svaka od visokih strana ugovornica obavezuje se da neće zaključivati nikakav savez i da neće uzimati učešća ni u kakvoj koaliciji uperenoj protiv druge visoke strane ugovornice.

Član V

Visoke strane ugovornice izjavljuju da će i posle završetka ovog rata raditi u duhu prijateljstva i saradnje u cilju daljeg razvitka i učvršćenja ekonomskih i kulturnih veza među narodima obeju zemalja.

Član VI

Ovaj ugovor stupa na snagu odmah posle njegovog potpisivanja i biće ratifikovan u što kraćem roku. Izmena ratifikacionih instrumenata biće izvršena u Beogradu što skorije.

Ovaj ugovor ostaje u važnosti dvadeset godina od momenta njegovog potpisivanja. Ako jedna od visokih strana ugovornica na kraju ovog dvadesetogodišnjeg perioda ne bi izjavila želju na godinu dana pre isteka roka da otkaže ovaj ugovor, on će ostati na snazi za idućih pet godina, i tako svakoga puta dotle dok jedna od visokih strana ugovornica ne učini za godinu dana pre isteka tekućeg petogodišnjeg perioda pismenu izjavu o svojoj nameri da prekine njegovo važenje.

U potvrdu čega opunomoćenici su potpisali ovaj ugovor i stavili na njega svoje pečate.

Rađeno u Moskvi 11. aprila 1945. godine u 2 primerka, oba na srpskohrvatskom i ruskom jeziku, s tim da oba teksta imaju istu važnost.

Po opunomoćenju Namesništva
Jugoslavije
J. Broz Tito

Po opunomoćenju Prezidijuma
Vrhovnog sovjeta SSSR
V. Molotov

[11. april 1945. godine
Moskva]

»Борба«, 12. april 1945.

[IZJAVA MARŠALA TITA SARADNIKU[456] LISTA »KRASNAJA ZVEZDA«]

Moskva, 15. aprila

Na teritoriji Jugoslavije, kao i na frontu – rekao je Maršal – Nemci su davali najžešći otpor. Oni imaju u Jugoslaviji prilično velike i dobro organizovane snage. Sem toga, oni su uveliko potpomognuti Pavelićevom vojskom sačinjenom od razbojnika, koji su počinili teška zločinstva protiv naroda i koji znaju kakva ih kazna očekuje. Teškom borbom treba da zauzimamo svaki zaselak i svaku stopu zemlje. Međutim, operacije naših jurišnih jedinica uspešno se razvijaju. Mi smo otpočeli glavnu ofanzivu i Nemci i njihove sluge – Pavelićevi vojnici uzaludno se bore, jer je njihov slom blizu. Prema mojoj oceni, za mesec – mesec i po dana cela teritorija Jugoslavije biće očišćena od neprijatelja. Mi ne mislimo da odložimo oružje posle oslobođenja Jugo-

slavije. Jugoslovenska armija nastaviće borbu na strani Crvene armije i savezničkih trupa do potpunog sloma Nemačke. To je naš zadatak i mi ćemo ga izvršiti do kraja...[457]

Da bismo učvrstili pobedu izvojevanu obilno prolivenom krvlju i da bismo osigurali svojoj zemlji mir, potrebna nam je jaka vojska. Mi smo postavili sebi za cilj da stvorimo tu armiju, vodeći uglavnom računa o velikom prostranstvu naših morskih i suvozemnih granica. Naš narod neće da se ponovi katastrofa. Mi postavljamo sebi zadatak da snabdemo našu armiju prvoklasnim ratnim materijalom. Autoritet naše armije u novoj Jugoslaviji je veoma veliki. Naš narod zna da je našu otadžbinu spasla Narodnooslobodilačka vojska i on će učiniti sve da ova vojska bude jaka i sposobna za borbu.

Naš najvažniji princip – rekao je on – je jednakost i bratstvo naroda. Priznajući punu autonomiju i slobodu svima narodima, mi ćemo se istovremeno boriti protiv svih pokušaja sepatarizma i odgajaćemo osećanje ljubavi za novu Jugoslaviju, utoliko pre što je to država koja je izvojevala slobodu za sve narode koji je nastanjuju, po cenu krvi njihovih sinova. Posle oslobođenja cele teritorije zemlje održaće se izbori za jugoslovenski parlament. Narod će odrediti oblik vladavine kakav želi. Veći deo naroda neće monarhiju. To potvrđuje ogroman broj pisama koja dolaze iz svih krajeva zemlje. Narodi Jugoslavije otpočeli su odlučno da rade na stvarno demokratskoj i naprednoj obnovi svoje zemlje. Jaka demokratska federativna Jugoslavija biće jedan od ozbiljnih činilaca mira u Evropi. Naša zemlja je najveća na Balkanu i ona će uložiti sve napore da Balkansko poluostrvo ne bude više bure baruta kao što je to pre bio slučaj, već da postane čvrsti stub mira. Mi smo izgradili tesno prijateljstvo sa otačastvenofrontovskom Bugarskom. Narod Istre i Trsta želi da se pridruži novoj Jugoslaviji i mi smo uvereni da će se ta želja ostvariti...

Namučenoj i porušenoj Jugoslaviji potrebna je pomoć. Teško je predstaviti do koje mere je naša zemlja uništena. Čitave oblasti su porušene. Može se putovati danima po Crnoj Gori, Dalmaciji i Lici, a da se ne naiđe ni na jedno selo; sva mesta su bila popaljena, a njihovi stanovnici prisiljeni da pobegnu u zemunice. Mi imamo da dovršimo ogroman rad na obnovi zemlje, ali smo uvereni da ćemo taj zadatak ispuniti. U prvom redu mi računamo na Sovjetski Savez, koji je već počeo da nam pomaže Nama je potrebna takođe i potpora drugih saveznika, a naročito Amerike. Italija treba da nadoknadi štete koje su njene trupe počinile u našoj zemlji. Do sada nam još ništa nije nadoknađeno. Jugoslavija je pretrpela ogromne gubitke u toku rata i mi možemo da obnovimo zemlju samo prijateljskom potporom svih naroda koji su nastanjeni u Jugoslaviji i energičnom pomoći naših saveznika...

Mi smo nailazili na svakom koraku na dokaze ljubavi prema Jugoslaviji – rekao je on – i to je za nas velika nagrada i velika radost. Ja sam razgovarao s maršalom Staljinom. Jednostavno i mirno, veliki

vođa armije i državnik pokazao je veliku pažnju za potrebe naše zemlje. Velika je sreća ne samo za sovjetske građane, nego i za sve slobodoljubive narode, što Sovjetski Savez ima tako velikog vođu.

»Борба«, 16. april 1945.

[LORDU EDVARDU HALIFAKSU, BRITANSKOM AMBASADORU, VAŠINGTON]

1. Vi znate moje mišljenje o Titu, kome ja nisam nikako vjerovao otkad je umakao s Visa.[458] Mi bismo ostali na iznetom stanovištu da se ne mogu rješavati nikakva ustupanja teritorije osim na mirovnoj konferenciji ili jednim privremenim sporazumom između odnosnih strana.

2. Stoga se u potpunosti slažem s tim da se prekine sa svakom pomoći Titu pod najboljim izgovorom koji se može naći. O ovome sam obavijestio načelnika štaba tražeći da se predlože efikasne mjere.

3. Takođe se slažem s Vašim paragrafom 3, koji se odnosi na ono što sam Vam pisao u vezi s ovom stvari otprije nekoliko nedjelja. Jedini način da se razbije Komunistička partija u Italiji je preko Titovih zahteva. U našem je interesu da se što je više moguće spriječi rusko prodiranje u centralnu i zapadnu Evropu. Italijani bi sigurno formirali ovaj front. Vlada Sjedinjenih Američkih Država je veoma naklonjena Italiji i rekao bih, sigurno bi je podržala, naročito zbog velikog broja italijanskih glasova, koji će sigurno pomoći novom predsjedniku.[459] Mi ćemo se zato pridružiti akciji Sjedinjenih Američkih Država, srediti naše odnose s Italijom i steći snažnu podršku većine Italijana. To je dosta dobar potez.

18. april 1945. V[inston] Č[erčil]
[London]

PRO, Fond Prem. 3,
reg. br. 513/6. *Prevod s engleskog*

RADNOM NARODU GRADA I SELA*

NARODIMA DEMOKRATSKE FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE[460]

Radnici i nameštenici!
Seljaci!
Narodna inteligencijo!
Vojnici Jugoslovenske armije!
Omladinci i omladinke!

Rat protiv razbojničkog nemačkog fašizma ide brzim koracima svome kraju. Oslobođene su skoro sve zemlje koje je fašizam podjarmio. Pobednička Crvena armija i vojska Amerike i Engleske biju s istoka i zapada bitku za Berlin pošto su prodrle u samo srce Nemačke.[461] Naša junačka Jugoslovenska armija čisti poslednje delove zemlje od okupatorskih razbojnika i njihovih banditskih slugu. Hitlerova razbojnička banda raspada se u grozoti svojih zločina. Kuca čas oslobođenja sveta od fašističkog varvarstva. Kuca čas konačnog oslobođenja naše domovine.

Velike demokratske tekovine naše oslobodilačke borbe sve se više učvršćuju i donose nove plodove. Blagodareći svom jedinstvenom narodnooslobodilačkom pokretu naša zemlja prednjači u brzom unutrašnjem sređivanju ispred svih zemalja koje su bile pod jarmom fašističkih okupatora. Na čelu države stoji jedinstvena vlada koja uživa nepodeljeno poverenje i podršku svih naših naroda.[462] Jedna za drugom sve zemlje koje sačinjavaju našu demokratsku federaciju dovršavaju svoju unutrašnju organizaciju učvršćivanjem narodne vlasti i obrazovanjem federalnih narodnih vlada.[463] Bratstvo i jedinstvo naših naroda, iskovani u oslobodilačkoj borbi, postali su ničim nerazoriva osnovica naše nove narodne države. Jedinstveni narodnooslobodilački front proširen i ojačan okuplja sve demokratske snage oko svojih naprednih političkih i društvenih ciljeva.[464]

Dok pod parolama »Sve za front« i »Sve za pobedu« naši narodi čine poslednje velike napore da olakšaju brzu i punu pobedu svojoj slavnoj narodnoj armiji, i u cijeloj zemlji rastu dobrovoljni i svesni napori radnih slojeva za uspostavu i obnovu privrednog života. Radne mase ponesene su duhom stvaralačkog takmičenja i pravim heroizmom rada. Ogromni je polet na polju kulture i prosvete. Široki narodni slojevi stoje više no ikad čvrsto na braniku velikih tekovina svoje oslobodilačke borbe. Naša oslobođena domovina korača sigurnim koracima putem napretka i srećne budućnosti.

Ovom unutrašnjem učvršćivanju naše narodne države odgovara sve jači i ugledniji njen međunarodni položaj. Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji s bratskim Sovjetskim Save-

* Prilikom autorizacije teksta Tito je rekao da je ovo kolektivan rad. – *Red.*

zom[465] predstavlja novu slavnu tekovinu naše oslobodilačke borbe od ogromnog značaja za čitavu našu budućnost. On je najsnažnije jemstvo i osiguranje naše slobode, nezavisnosti i svih naših demokratskih tekovina, on je snažna osnovica za naš ekonomski i kulturni napredak. Ovo jemstvo dopunjuje se sve čvršćim savezničkim vezama naše zemlje s Amerikom i Engleskom.[466] Prijateljstvo i saradnja sa susednim balkanskim zemljama, a naročito s bratskom Bugarskom i Albanijom,[467] postaju iz dana u dan čvršći i prisniji.

Drugovi,

U tome znaku pobede nad razbojničkim nemačkim fašizmom i njegovim izdajničkim slugama, u tome znaku unutrašnjeg preporoda i heroizma rada dočekuju naši narodi ove godine dan borbene smotre radnog naroda, dan mobilizacije i stvaralačkog podstreka svih naprednih narodnih snaga na nove velike podvige:

PRVI MAJ

Narodni borci, vojnici, podoficiri, oficiri i politički radnici Jugoslovenske armije!

Napred pod vodstvom svoga uzvišenoga vojskovođe, maršala heroja druga Tita u poslednju bitku za konačno oslobođenje naše otadžbine! Ne dajte da ijedan fašistički razbojnik umakne živ iz naše zemlje. Čistite zemlju od poslednjih okupatora i poslednjih ostataka domaćih izdajnika. Prenesite barjak oslobođenja svuda gde naši narodi još trpe pod tuđim jarmom. Slava kojom ste ovenčali vaše zastave omogućuje vam da uz bok bratske Crvene armije i ostalih savezničkih armija osigurate zajedničku pobedu i kaznu nad fašističkim zločincima, da obezbedite svet od opasnosti nove fašističke agresije. Neka je slava dičnim borcima koji položiše svoje živote za slobodu, nezavisnost i srećnu budućnost Demokratske Fedetativne Jugoslavije!

Narodi Jugoslavije! Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Crnogorci!

Gradite dalje svoju zajedničku narodnu državu na čvrstim i nerazorivim temeljima ravnopravnosti, bratstva i jedinstva, na kojima ste u zajedničkoj borbi sprečili fašizam da vas uništi i izvojevali slobodu i nezavisnost, na kojima ste ostvarili uslove napretka i sreće u bratskoj demokratskoj i federativnoj državnoj zajednici. Uništite poslednje tragove nacionalnog izdajstva i političke i socijalne reakcije. Zbijte još čvršće svoje bratske redove za puno osiguranje i dalje razvijanje velikih demokratskih tekovina za koje ste dali tolike

žrtve. Neka Demokratska Federativna Jugoslavija bude primer zajedničke bratske oslobodilačke borbe.

Radnici i radnice!

Stupajte uvek u prvim redovima velike borbe naših naroda za izgradnju istinske demokratije, za puni procvat naše narodne države, za politički, ekonomski, društveni i kulturni napredak naših naroda. Kao što ste bili vodeća narodna snaga u borbi protiv okupatora i njegovih slugu, prednjačite na polju rada za obnovu naše porušene privrede, za udaranje temelja srećnoj sutrašnjici radnog naroda u sreći, blagostanju i kulturnom životu. Širite duh radničkog takmičenja i herojstva u radu, pokažite na kakvo ste požrtvovanje i na kakve podvige spremni kad se radi o osiguranju srećne budućnosti radnog naroda. Izgrađujte sve čvršće svoj savez s radnim narodom sela, savez koji je stvoren u opštenarodnoj oslobodilačkoj borbi i koji je bio njen glavni temelj i pokretna snaga. Napred u neumornoj borbi za otklanjanje svih prepreka našoj privrednoj obnovi, napred u bespoštednoj borbi protiv neradnika i dezorganizatora privrede, protiv špekulanata i sabotera!

Seljaci i seljanke!

Ogromna je uloga koju je seljaštvo svih naših naroda odigralo u oružanom ustanku protiv okupatora i u borbi protiv njegovih domaćih slugu. Vi ste činili i činite osnovnu snagu koja ispunjava redove narodnih boraca i koja je svojim materijalnim žrtvama omogućila uspešno vođenje oslobodilačkog rata. U toku četvorogodišnje borbe vi ste pokazali celom svetu šta može da stvori rodoljubivo i demokratsko seljaštvo u savezu sa gradskim radnicima.

Divljački teror okupatora i koljački bes njegovih slugu, hiljade vaših spaljenih sela i razorenih i opljačkanih domova bili su za vas samo još jači podstrek za nepomirljivu i nepoštednu oslobodilačku borbu protiv svih sila fašizma i reakcije. Stupajte i dalje u čvrstoj zajednici s radničkom klasom i narodnom inteligencijom putem koji vodi punom osiguranju istinski narodne vlasti i svih ostalih velikih demokratskih tekovina za koje ste dali najveće žrtve. Pregnite svim silama u radu na vašim poljima, osigurajte hleb našoj junačkoj armiji i gradskom stanovništvu, takmičite se u radu na privrednoj obnovi zemlje jer ćete time najbolje osigurati svoj sopstveni napredak i blagostanje.

Nameštenici i narodna inteligencijo!

Izgradnja i procvat naše mlade narodne države traže od svih vas požrtvovani i udarnički rad. Borite se bez poštede protiv mlitavosti i

nemarnosti u radu, protiv starih, birokratskih metoda. Stavite sve svoje sposobnosti i snage u službu svome narodu rukovodeći se samo interesima širokih narodnih slojeva, imajući uvek na umu da samo u vernoj i predanoj službi narodu možete naći uslove za svoju sopstvenu bolju budućnost i odgovoriti svome pozivu. Budite budni čuvari narodnih tekovina i elemenat društvenog i kulturnog napretka.

Udruženi u jedinstvenom sindikalnom pokretu s manuelnim radnicima, stupajte smelo napred u borbi za pobedu ideala čovečnosti, za ekonomsko blagostanje radnog naroda i za svestranu izgradnju naše mlade narodne države!

Omladinci, omladinke!

U četiri godine oslobodilačkog rata vi ste ispisali najslavnije stranice istorije naših naroda. Vi ste činili ogromni deo naše slavom ovenčane Narodnooslobodilačke vojske. Vi ste se ne štedeći sebe s krajnjim požrtvovanjem i smelošću borili u neprijateljskoj pozadini i u okupiranim gradovima i selima. Nije bilo teškoće i prepreke koju vi niste savladali. Nije bilo žrtve koju vi niste bili spremni dati za slobodu, nezavisnost i srećnu budućnost svoga naroda. Vi ste svojom krvlju cementirali bratstvo i jedinstvo naših naroda za večita vremena. Svojim radnim bataljonima i brigadama vi ste pod najtežim uslovima stvarali čuda osiguravajući pobedu našim borcima. Vi ste bili najodlučniji protivnici stare truleži i najoduševljeniji graditelji temelja za nov srećan život. Napred do konačne pobede i budite uvek u prvom redovima u borbi za privredni i kulturni napredak, kao što ste to i na ratištu! Svet sreće i radosti koji se rađa na vašim žrtvama pripada vama!

Organizirani radnici i nameštenici!

Zbijajte se čvršće u gustim redovima svojih jedinstvenih sindikata. Neka niko ne izostane iz vaših borbenih redova. Ogromni zadaci na privrednom i socijalnom napretku naše narodne države leže u prvom redu na vama i na vašem organizovanom pokretu. Budućnost radničke klase i svih trudbenika leži u vašim sopstvenim rukama. Samo udruženi prokrčićete put k političkom, ekonomskom i društvenom napretku, ka novom kulturnom životu!

Trudbenici Jugoslavije!

Izađite na dan 1. maja na ulice da manifestujete svoju snagu i svoju nepokolebljivu volju da izdržite do kraja u velikoj borbi koja

treba da iz temelja izmeni uslove vašeg života i rada. Pokažite da je Demokratska Federativna Jugoslavija vaša, narodna država, da ste vi njen stub i oslonac. Pokažite da ste spremni na svaku žrtvu za izgradnju svetle i srećne budućnosti naših bratskih ujedinjenih naroda. Dovršite pobednički konačnu bitku za uništenje fašizma i poslednjih ostataka domaće reakcije, za uništenje svih mračnih sila prošlosti. Budite nepokolebljivi na braniku veličanstvenih tekovina narodnooslobodilačke borbe. Radite neumorno na postizanju konačne pobede, da našim narodima otvorimo novu epohu, epohu društvenog i kulturnog procvata u našoj ljubljenoj domovini, u Titovoj Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji!

[28. april 1945,
Beograd]

A–CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 1945/83.

PAROLE ZA PRVI MAJ

Živeo Prvi maj, dan smotre borbenih snaga radnog naroda u borbi protiv fašizma!

Živeo Prvi maj, dan borbene smotre demokratskih snaga naših naroda!

Živela pobeda antihitlerovske koalicije nad najvećim neprijateljem čovečanstva hitlerovskom Nemačkom!

Živeli naši veliki saveznici – Sovjetski Savez, Engleska i Amerika!

Živela pobednička Crvena armija na čelu s genijalnim Staljinom, organizatorom pobede nad fašističkom Nemačkom!

Živela armija naših saveznika Engleske i Amerike!

Smrt nemačkim okupatorima i njihovim pomagačima!

Živelo borbeno jedinstvo slovenskih naroda! Živeo Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije!

Živelo bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije – garancija slobode i nezavisnosti naše nove domovine – slobodne, Demokratske Federativne Jugoslavije!

Živelo Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije!

Živela Jedinstvena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije!

Živela naša slavna Jugoslovenska armija, koja uništava poslednje ostatke fašističkih osvajača i gnusnih izdajnika i dovršava delo oslobođenja naše domovine!

Živeo organizator naših pobeda, vođa naših naroda vrhovni komandant Jugoslovenske armije narodni heroj maršal Tito!

Živeo Jedinstveni narodnooslobodilački front naroda Jugoslavije!

Živela naša divna omladina, uzdanica naših naroda, koja prednjači na bojnom polju i na frontu rada!

Napred k novim uspesima i novim pobedama na delu obnove naše zemlje, za sreću i blagostanje naših naroda!

Heroji fronta i heroji rada ponos su i dika naših naroda!

Čistimo našu pozadinu od sabotera, crnoberzijanaca i špekulanata, koji se bogate na krvi i znoju naših naroda i ometaju izgradnju domovine!

Živela Komunistička partija Jugoslavije – ujedinitelj oslobodilačkih snaga naših naroda!

Živeo Prvi maj, dan borbene solidarnosti trudbenika celog sveta!

Slava borcima Jugoslovenske armije palim u borbi za oslobođenje i srećniju budućnost naše domovine!

Slava bratskim borcima oslobodilačke Crvene armije koji su pali za oslobođenje sveta od fašističkog varvarstva i za oslobođenje naših naroda!

Slava borcima Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i svih ujedinjenih naroda koji položiše svoje živote za uništenje fašizma!

Slava borcima bratskog bugarskog i albanskog naroda koji zajedno s našim borcima proliše krv za slobodu, nezavisnost i napredak balkanskih naroda!

Za čvrsto i nesalomljivo borbeno jedinstvo radničke klase svih naroda Demokratske Federativne Jugoslavije!

Za čvrsto jedinstvo radnika, seljaka i narodne inteligencije u borbi za očuvanje i razvijanje demokratskih tekovina narodnooslobodilačke borbe!

Za dalje razvijanje i učvršćenje nerazorivog bratstva i jedinstva svih naroda Demokratske Federativne Jugoslavije!

Za jačanje i učvršćenje narodne vlasti i istinske demokratije naše narodne države!

Za nepoštedno uništenje svih tragova fašizma i reakcije! Za nepoštednu borbu protiv svih agenata izdajničke reakcije!

Za borbenu solidarnost i tesnu saradnju naroda Demokratske Federativne Jugoslavije s narodima Sovjetskog Saveza!

Za bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije s bratskim bugarskim narodom!

Za prijateljstvo i tesnu bratsku saradnju s albanskim narodom!

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 1945/84.

TITO GOVORI OKUPLJENIM BEOGRAĐANIMA S BALKONA NARODNOG POZORIŠTA POVODOM ČETVRTE GODIŠNJICE 27. MARTA

TITO U ŠETNJI S KOMANDANTIMA ARMIJA; SLIJEVA NADESNO: PEKO DAPČEVIĆ, TITO, KOSTA NAĐ I KOČA POPOVIĆ (DEDINJE, KRAJ MARTA 1945)

TITO U RAZGOVORU S DELEGACIJOM ALBANACA S KOSOVA I METOHIJE (BELI DVOR, 4. APRIL 1945)

TITO VRŠI SVEČANU SMOTRU POSTROJENOG BATALJONA CRVENE ARMIJE PRI DOLASKU U MOSKVU 5. APRILA 1945; DESNO OD NJEGA JE MOLOTOV

К пребыванию в Москве маршала Тито

Прибытие в Москву Председателя Совета министров Югославии маршала Тито и Министра иностранных дел г-на Шубашича.

Прибытие в Москву Председателя Совета Министров Югославии Маршала Тито и Министра Иностранных Дел г-на Шубашича

5 апреля в Москву прибыл Председатель Совета Министров Югославии Маршал Иосиф Броз-Тито в сопровождении Министра Иностранных Дел Югославии г-на И. Шубашича, Министра по Делам Черногории генерал-лейтенанта М. Джиласа, Министра Торговли и Снабжения г-на Н. Петровича, Министра Горной Промышленности г-на К. Андреева, Начальника Югославской Военной Миссии в СССР генерал-лейтенанта Р. Приморца.

Вместе с Маршалом И. Броз-Тито прибыли Советский Посол в Югославии И. В. Садчиков и Начальник Советской Военной Миссии в Югославии генерал-майор А. Ф. Киселёв.

На Центральном аэродроме Маршала И. Броз-Тито и сопровождающих его лиц встречали Заместитель Председателя Совета Народных Комиссаров СССР и Народный Комиссар Иностранных Дел СССР В. М. Молотов, Заместитель Народного Комиссара Иностранных Дел СССР А. Я. Вышинский, Начальник Генерального Штаба Красной

25

FOTOKOPIJA ČLANKA OBJAVLJENOG U LISTU SVESLOVENSKOG KOMITETA U MOSKVI »SLAVJANE« POVODOM TITOVOG DOLASKA U MOSKVU 5. APRILA 1945; U PRVOM PLANU (ZDESNA NALIJEVO): ŠUBAŠIĆ, TITO, MOLOTOV I STANOJE SIMIĆ, JUGOSLOVENSKI AMBASADOR U MOSKVI

TITO (GORE) I MOLOTOV (DOLJE) POTPISUJU UGOVOR O PRIJATELJSTVU, UZAJAMNOJ POMOĆI I POSLIJERATNOJ SARADNJI IZMEĐU SOVJETSKOG SAVEZA I JUGOSLAVIJE, U KREMLJU, 11. APRILA 1945.

TITO I KALINJIN (KREMLJ, 11. APRIL 1945)

TITO S ČLANOVIMA JUGOSLOVENSKE DELEGACIJE I MOLOTOVOM U LOŽI CENTRALNOG DOMA CRVENE ARMIJE PRED POČETAK KONCERTA ANSAMBLA CRVENE ARMIJE (MOSKVA, 12. APRIL 1945)

TITO U PRATNJI MOLOTOVA PRED POLAZAK SA ŽELJEZNIČKE STANICE »KIJEVKA« U MOSKVI ZA KIJEV 17. APRILA 1945.

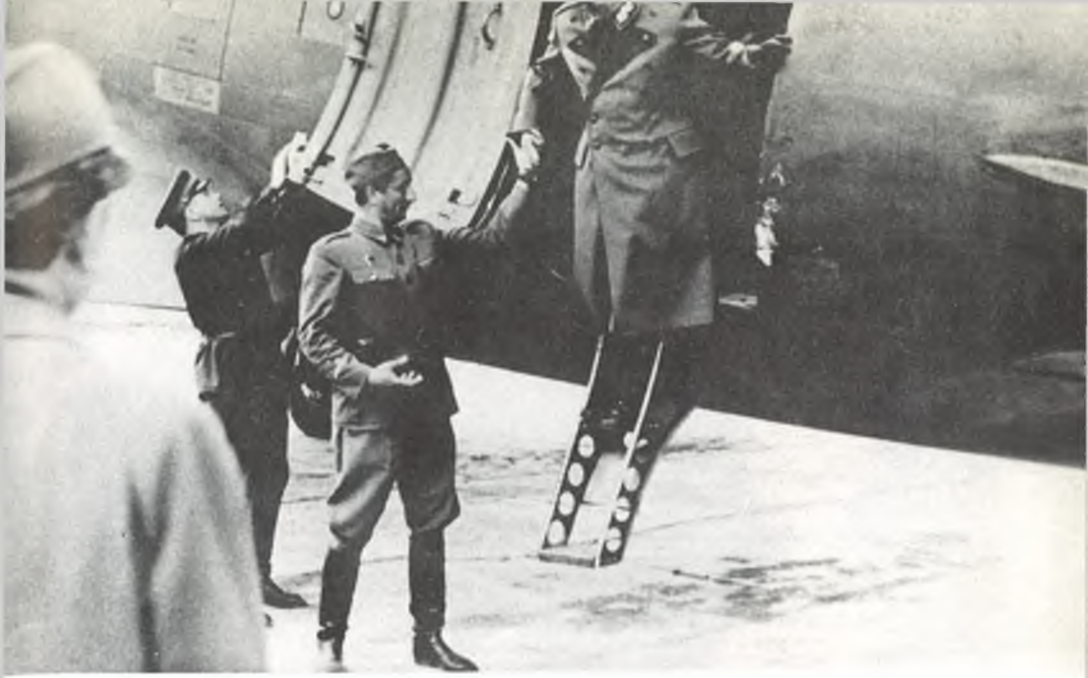

TITO SILAZI IZ AVIONA NA ZEMUNSKOM AERODROMU PO POVRATKU IŽ SSSR-A 20. APRILA 1945

TITO SE POZDRAVLJA NA ZEMUNSKOM AERODROMU PO POVRATKU IZ SSSR-A 20. APRILA 1945; LIJEVO OD NJEGA JE GENERAL-MAJOR KISELJEV

TITOV PRIJEM 18 DJEČAKA I DJEVOJČICA, NAJBOLJIH PIONIRA IZ BEOGRADA, KOJIMA JE PO POVRATKU IZ MOSKVE 23. APRILA 1945. U BELOM DVORU URUČIO POZDRAVE MOSKOVSKIH PIONIRA

[DOSTAVLJANJE BOJNIH RELACIJA]*

Zbog izuzetnih prilika u kojima je stvarana naša armija i u kojima je vodila operacije sistematsko i uredno sastavljanje i dostavljanje detaljnih operacijskih izvještaja kod nas nije postojalo. Ovi izvještaji sastavljani su povremeno, nisu bili potpuni i mnoge važnije borbe i operacije nisu na dokumentaran i vojnički način opisane.

Detaljni izvještaji koji podrobno izlažu tok jedne borbe ili operacije nazivaju se bojne relacije. Bojne relacije treba da obuhvate važnije borbe i bojeve i čitave operacije. Manji sukobi ne unose se u bojne relacije, već je dovoljno ono što se o njima unese u operacijski dnevnik.

Bojne relacije treba da budu najpouzdaniji izvori za izradu historije rata. Na temelju bojnih relacija ocjenjuju se rad i bojna sposobnost pojedinih jedinica i pojedinaca i one treba da pokažu tačne podatke o trofejima i vlastitim i neprijateljskim gubicima. One, najzad, treba da posluže kao glavni dokumenti za vojnosudski postupak u slučajevima nepravilnog rada zbog kojeg su se pretrpjeli neuspjeh i neopravdani gubici u ljudstvu i materijalu.

Radi ovih važnih ciljeva kojima treba da posluže, bojne relacije treba da budu istinite, savjesno i nepristrasno sastavljene. Odgovornost za istinitost relacija snosi štab koji ih je sastavio.

Da bi se bojne relacije pravilno i uredno sastavljale

NAREĐUJEM:

1. Sve operativne jedinice pod neposrednom komandom Generalštaba Jugoslovenske armije dostavljaće Operativnom odjeljenju Generalštaba bojne relacije do svakog 20. u mjesecu obuhvatajući vrijeme za protekli mjesec dana.

Niži štabovi u sastavu operativnih jedinica, počev od štabova brigada, samostalnih bataljona i njima ravnih štabova, obavezni su takođe sastavljati bojne relacije i dostavljati ih svojim pretpostavljenim štabovima do roka koji im ovi budu odredili.

Štabovi koji svoje relacije dostavljuju neposredno Operativnom odjeljenju Generalštaba dužni su da uz svoje relacije dostave i originalne relacije svojih neposredno potčinjenih štabova.

Za svoju arhivu svaki štab ostavlja duplikat relacije.

2. Bojne relacije treba sastavljati po ovim načelima:

a) Događaji se izlažu hronološkim redom, kako su se i dešavali. Radi ovoga potrebno je u toku izvođenja borbi pribilježavati vrijeme i kratak opis svakog važnijeg događaja da se kasnije ne izgubi iz vida.

b) Ishod borbi kod velikih operativnih jedinica zavisi od izvrše-

* Dokumenat je nastao u Operativnom odjeljenju Generalštaba JA uz Titovu saglasnost i na osnovu ovog Titovog naređenja svi potčinjeni štabovi i komande dostavili su svoje izvještaje o završnim operacijama za oslobođenje zemlje. – *Red.*

nih priprema. Potrebno je radi toga u relacijama obuhvatiti pripreme i izvršenje pojedinih operacija.

c) Uz opis položaja (bojišta) treba priložiti kroki ili skicu s ucrtanim rasporedom svojih i neprijateljskih trupa i fortifikacijskim uređenjem položaja, predstavljajući grafički i glavnije momente u razvoju borbe.

d) Izložiti operativnu situaciju svojih i neprijateljskih trupa, vjerovatnu namjeru neprijatelja i svoju odluku.

e) Opisati pripreme za izvršenje operacije i priložiti zapovijesti za pripremu.

f) Priložiti zapovijesti za izvršenje operacije i opisati tok operacije. Pri izlaganju toka operacije označiti tačno vrijeme početka borbe, kao i tačno vrijeme važnijih momenata. Priložiti i sve zapovijesti i izvještaje dobivene u toku borbe koji su bili od uticaja na tok operacije. Opisati važnije događaje kod susjednih jedinica ukoliko su bile od uticaja na rad vlastitih trupa. Izložiti rad avijacije, tenkovskih, motorizovanih i mehanizovanih jedinica, konjice, kao uopšte i sve odvojene akcije koje su neposredno uticale na tok borbe. Opisati zatim završetak borbe i operacije koje su poslije toga nastale: gonjenje, odstupanje, ili se pak zastalo na dostignutoj prostoriji. U ovom posljednjem slučaju opisati položaje svojih i neprijateljevih trupa.

g) Tačno izložiti vlastite i neprijateljske gubitke u ljudstvu, materijalu i stoci. Pri izlaganju vlastitih gubitaka pokazati broj poginulih, ranjenih, zarobljenih, nestalih i oboljelih. Rukovodioce pokazati poimenično.

Gubitke u materijalu takođe pokazati brojno i po kategorijama (pješadijsko, artiljerijsko, inžinjerijsko naoružanje, obmundirovana oprema,* logorska oprema itd.).

Ukoliko se bude imalo podataka, pokazati neprijateljske gubitke naznačujući broj poginulih i zarobljenih, imenujući znatnije neprijateljske starješine. Isto tako dati podatke o zaplijenjenom neprijateljskom materijalu brojno po kategorijama, kao i o onom materijalu koji je uništen.

h) Naznačiti koje su neprijateljske trupe učestvovale, kao i njihove komandante. Priložiti važnije pismene neprijateljske dokumente u originalu ili u ovjerenom prepisu ukoliko su pali u naše ruke.

i) Izložiti stanje svojih i neprijateljskih grupa i njihovu sposobnost za dalju borbu.

j) Naznačiti koliko je municije utrošeno, da li je i ukoliko izvršena popuna. Osim toga, tačno pokazati brojni pregled municije, hrane, goriva za motore i ostalih potreba.

k) Navesti jedinice i pojedince koji zaslužuju pohvalu i odlikovanje opisujući ukratko djelo zbog kojega se predlažu i za kakvo odlikovanje ili pohvalu, kao i one koji zaslužuju osudu i kakvu.

---

* Ruska riječ; misli se na odjeću i obuću. – *Red.*

l) Zaključak. Izvesti svoje mišljenje o cijelom operativnom događaju, izložiti stečena iskustva s obzirom na nove načine i postupke primijenjene od strane vlastitih ili neprijateljskih trupa, kao i primjedbe i predloge u pogledu izmjene ili dopune borbenih postupaka.

3. Operativno odjeljenje Generalštaba, pošto prouči dostavljene bojne relacije i preduzme sve što bude potrebno, dostaviće ih Vojnoistorijskom odjeljenju na dalji rad.

4. Pošto se bojne relacije do sada nisu dostavljale po načelima izloženim u ovom naređenju, štabovi armija će dostaviti bojne relacije za cio period od dana svojeg formiranja u svemu u duhu ovog naređenja, za sve jedinice koje su bile u sastavu armije.

Sve ostale jedinice koje sada nisu u sastavu armija, dostaviće bojne relacije za vrijeme od 1. januara 1945. pa nadalje.

5. Nezavisno od dostavljanja bojnih relacija, trupe su dužne da dostavljuju razne preglede brojnog stanja ljudstva, naoružanja, opreme, trofeja i ostalih potreba, po naređenjima i traženjima pojedinih odjeljenja Ministarstva narodne odbrane ili Generalštaba.

6. Ovo naređenje raspisati svima jedinicama kojih se tiče i po njemu tačno i na vrijeme postupati. Nikakvi razlozi neće se uzimati u obzir za njegovo neizvršavanje.[468]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

29. april 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
J. B. Tito

Dostavljeno:
Štabovima I, II, III i IV armije;
Glavnom štabu Srbije, Makedonije, Hrvatske i Slovenije;
Štabu III korpusa;
Štabu 37, 2. i 22. divizije;
Korpusu narodne odbrane;
Svim odjeljenjima MNO i Generalštaba;
Štabu Mornarice;
Štabu Vazduhoplovstva;
Štabu Kosmeta;
Političkoj upravi MNO.

A-VII, k. 21,
reg. br. 31–13/1.

ODLUKA O PRIZNANJU ALBANSKE VLADE, NEZAVISNOSTI DRŽAVA SIRIJE I LIBANA I USPOSTAVLJANJU DIPLOMATSKIH ODNOSA S BUGARSKOM

Saopštenje Kabineta Predsedništva vlade

Na dan 28. ovog meseca održana je sednica Ministarskog saveta pod predsedništvom maršala Tita.

U cilju daljeg učvršćivanja i proširavanja veza Jugoslavije i demokratskih zemalja odlučeno je:

1) Da se prizna albanska vlada general-pukovnika g. Enver Hodže i da se s njom uspostave diplomatski odnosi.

2) Da se uspostave normalni diplomatski odnosi s Bugarskom.

3) Da se prizna nezavisnost država Sirije i Libana i da se s njima uspostave diplomatski odnosi.

U vezi sa zamenom novca na novoj osnovi regulisane su isplate pomoći, penzija i invalidskih prinadležnosti.

Beograd, 29. april 1945. godine.

»Политика«, 30. april 1945.

NAPOMENE

[1] Ovu odluku Tito je donio u trenutku kada je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije u svome sastavu imala 3 armije i 14 korpusa (od kojih jedan KNOJ-a) s 59 divizija (od kojih 7 divizija KNOJ-a), 2 vazduhoplovne divizije, 1 tenkovsku i više teritorijalnih i drugih jedinica s preko 700 000 boraca pod oružjem.

Ovim aktom vrhovni komandant Jugoslovenske armije Tito zaokružio je jedan revolucionarni proces u stvaranju i razvitku oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta. Preimenovanje je došlo kao odraz zadataka i stvarnog stanja oružanih snaga, koje su po svojoj brojnosti i tehnici prerasle u savremeno opremljenu oružanu silu. Kada je Tito izvršio preimenovanje, Jugoslovenska armija je po brojnom stanju na evropskom ratištu bila odmah iza armija SSSR-a, SAD i Velike Britanije.

[2] Povjereništvo Narodne odbrane bilo je organ Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Međutim, kada je maršal Tito, u svojstvu predsjednika NKOJ-a, podnio 5. marta ostavku Nacionalnog komiteta u duhu Beogradskog sporazuma Tito–Subašić od 1. novembra 1944, u novoobrazovanoj Privremenoj narodnoj vladi 7. marta 1945. uspostavljeno je Ministarstvo narodne odbrane; taj resor je zadržao Tito. Tada je i Generalštab JA automatski postao organ toga ministarstva (MNO).

[3] General-major Petar Drapšin dobio je direktive za svoj rad odnosno za dejstva 4. armije JA na savjetovanju kod Tita održanom u Beogradu od 23. februara do 3. marta 1945.

[4] Glavni štab Hrvatske (komandant general-lajtnant Ivan Gošnjak, politički komesar pukovnik Rade Žigić) obavijestio je 8. marta 1945. Generalštab JA da je za organizovanje Štaba 4. armije uputio 9 oficira. Sutradan (9. marta) u novoj depeši izvijestio je Generalštab da je u Glavnom štabu Hrvatske rasformiran njegov operativni dio radi efikasnije pomoći u organizovanju Štaba armije, da su u pojedinim odjeljenjima ostali samo referenti, kao i da će se i dalje ukazivati pomoć 4. armiji ukoliko bude potrebno.

[5] Sedmi korpus JA (komandant potpukovnik Franc Poglajen, politički komesar pukovnik Janez Hribar), do tada se nalazio neposredno pod komandom Glavnog štaba Slovenije (komandant general-major Dušan Kveder, politički komesar Boris Kidrič). Međutim, zbog udaljenosti i nepogodnih veza, 7. korpus je i dalje ostao pod komandom Glavnog štaba Slovenije, pa je tek 25. aprila 1945. direktno stavljen pod komandu 4. armije JA (vid. str. 70).

[6] Prema depeši Vrhovnog štaba od 7. februara 1945. upućenoj Štabu 3. armije, pukovnik Mate Jerković (koji je tada bio zamjenik komandanta 3. armije) unaprijeđen je u čin general-majora na predlog Štaba 3. armije od 3. februara 1945. Komandant 10. korpusa do ovoga postavljenja bio je general-major Vlado Matetić. Glavni štab NOV i PO Hrvatske je još 27. januara 1945. predložio Vrhovnom štabu da se za komandanta 10. korpusa postavi Mate Jerković, dok je Štab 3. armije predložio 10. februara 1945. da se na to mesto postavi pukovnik Josip Antolović, komandant 33. divizije 10. korpusa. Međutim, ovim postavljenjem riješeno je pitanje komandanta 10. korpusa do kraja rata.

[7] Štab 3. armije JA prethodno je obavijesto 2. marta 1945. Tita jednom kraćom

depešom o namjeri Nijemaca da pređu u ofanzivu protiv jedinica 3. ukrajinskog fronta pod komandom maršala Ivana Fjodoroviča Tolbuhina. Kada je primio ovo Titovo naređenje, Štab 3. armije odmah je odgovorio 3. marta 1945. vrhovnom komandantu JA da su podaci o neprijateljevim namjerama dobijeni od ubačenih neprijateljevih špijuna, zarobljenih njemačkih vojnika, od 1. bugarske armije i na osnovu sovjetskih izvora. U izvještaju je naglašeno da je »Tolbuhin o svemu obaviješten« (A–VII, k. 295, reg. br. 3–57 – 3–59/1).

Ti podaci Štaba 3. armije su bili tačni, jer je još 23. januara 1945. na savjetovanju u njemačkoj Vrhovnoj komandi donijeta odluka o preduzimanju jedne jake ofanzivne operacije u Mađarskoj s ciljem da se sovjetskim 2. i 3. ukrajinskom frontu i jedinicama 3. armije JA i 1. bugarske armije (koja je u operativnom pogledu bila potčinjena Tolbuhinu) nanese poraz i da se sovjetske, jugoslovenske i bugarske jedinice odbace preko Dunava.

[8] U očekivanju neprijateljske ofanzive sovjetske, jugoslovenske i bugarske jedinice izgradile su sjeverno od Drave više uzastopnih odbrambenih položaja, dok je Tito da bi obezbijedio jedinstveno komandovanje potčinio 3. armiju 4. marta 1945. Štabu 3. ukrajinskog fronta (vid. str. 7).

[9] Šestog marta 1945. njemačka Grupa armija »Jug« s 31 divizijom (od kojih 11 oklopnih) i više drugih jedinica s ukupno 431 000 ljudi, prešla je u protivofanzivu s ciljem da razbije i uništi sovjetske jedinice u Mađarskoj, povrati izgubljeni dio Panonskog bazena i obezbijedi privredne resurse u Mađarskoj i Austriji. Tu ofanzivu njemačka Vrhovna komanda nazvala je »Frühlingserwachen« (»Proljećno buđenje«). Glavni udar su nanosile njemačke 6. armija i 6. SS-oklopna armija između jezera Velence i Blatnog jezera, u jugoistočnom pravcu, sa zadatkom da izbiju na Dunav i na taj način razdvoje sovjetske jedinice na dva dijela.

Drugi protivudar trebalo je da izvrši njemačka 2. oklopna armija iz rejona Nađkanjiže (jugozapadno od Blatnog jezera) u pravcu Kapošvara, dok je Grupa armija »E« imala zadatak da iz rejona Valpova i Donjeg Miholjca preduzme nastupanje na sjever, u susret 6. SS-oklopnoj armiji u operaciji šifrovano nazvanoj »Waldteufel« (»Šumski đavo«).

U borbama od 6. do 16. marta 1945. njemačke jedinice su postigle izvjestan uspjeh pošto su izvršile prodor u raspored 3. ukrajinskog fronta i obrazovale mostobrane na frontu 1. bugarske armije i 3. armije JA (bolmanski mostobran).

Međutim, pošto je njemačka protivofanziva u desetodnevim veoma teškim borbama skršena, jedinice Crvene armije prešle su 16. marta 1945. u protivudar na cijelom frontu i do 13. aprila 1945. izbile istočno od Graca i Beča, čime je cijela Mađarska oslobođena.

Uspjeh Crvene armije u početnim dejstvima protivudara 2. i 3. ukrajinskog fronta omogućio je 3. armiji JA i 1. bugarskoj armiji da pređu u protivofanzivu i likvidiraju uspostavljene njemačke mostobrane na lijevoj obali Drave sjeverno od Valpova i Donjeg Miholjca.

[10] Taj podatak Štaba 2. armije nije bio tačan. Prema Vinkovcima i dalje k Podravini izvlačila se u to vrijeme 104. lovačka divizija, koja je do tada učestvovala u borbama na pravcu Doboj–Gračanica i Brčko–Bijeljina–Janja radi deblokiranja njemačke 22. pješadijske divizije koja se do tada nalazila u okruženju (vid. u tomu 26, nap. 350). Njemačka 104. lovačka divizija se tada nalazila u pokretu prema Dravi u cilju učešća u operaciji »Šumski đavo«, dok je 22. divizija ostala na prostoru Janja–Bijeljina–Brčko u cilju obezbjeđenja južnog boka njemačkih jedinica koje su se borile na sremskom frontu.

Međutim, i Štab 3. korpusa je 5. marta 1945. uputio Generalštabu JA pogrešne podatke u depeši sljedeće sadržine: »Imamo podataka da je neprijatelj ojačao sektor Dunava na prostoru Vukovara s nekom novom jedinicom, izgleda Dvadeset drugom njemačkom divizijom. Potrebno bi bilo hitno ojačati odbranu lijeve obale Dunava od Sotina do ušća Drave« (A VII, k. 295, br. 3–59/1).

U vezi s tim obavještenjem Generalštab JA naredio je 7. marta 1945. Štabu 1. armije da prebaci jednu svoju brigadu na lijevu obalu Dunava i da sve tamošnje jedinice

stavi pod svoju komandu. Tako se na lijevu obalu Dunava prebacila 4. srpska brigada 21. udarne divizije stavljajući pod svoju komandu 11. vojvođansku brigadu i 1. vojvođansku brigadu Narodne odbrane.

[11] Taj podatak takođe nije bio potpun. Ne radi se o 21. SS-planinskom puku, već o Borbenoj (Pukovskoj) grupi »Skenderbeg«, koja je formirana 2. novembra 1944. od ostataka 21. SS-brdske divizije «Skenderbeg«, tj. od oko 3000 Nijemaca komandnog kadra iz Divizije (borački sastav su sačinjavali pripadnici albanske nacionalnosti s Kosmeta) i oko 4000 njemačkih mornara pridošlih iz Grčke. Ta grupa se tada nalazila na tom prostoru, a dijelom i kod Doboja.

[12] To su bili dijelovi 104. lovačke divizije koji su se iz Doboja izvlačili prema Slavonskom Brodu, a odatle prema Podravini.

[13] Ta njemačka divizija se nije nalazila na tom prostoru, već su to bili dijelovi njemačke 7. SS-divizije »Princ Eugen«.

[14] Osmi udarni korpus NOVJ kada je ušao u sastav 4. armije imao je pod svojom komandom 9, 19, 20. i 26. diviziju, 1. tenkovsku brigadu, Artiljerijsku brigadu i Dopunsku brigadu.

Deveta divizija (komandant potpukovnik Ljubo Truta, politički komesar potpukovnik Andro Kovačević) kada je 8. korpus ušao u sastav 4. armije imala je pod svojom komandom 2. dalmatinsku (proletersku), 3. dalmatinsku, 4. splitsku i 13. južnodalmatinsku brigadu sa 7798 boraca i rukovodilaca pod oružjem, od toga 281 žena.

Devetnaesta divizija (komandant pukovnik Stanko Parmač, politički komesar potpukovnik Petar Babić) kada je korpus ušao u sastav 4. armije u svom sastavu imala je 5, 6, 7. i 14. dalmatinsku brigadu i tada je brojala 10074 borca i rukovodioca, od toga 232 žene.

Dvadeseta divizija (komandant pukovnik Bogdan Pecotić, politički komesar potpukovnik Mate Bilobrk) po ulasku 8. korpusa u sastav 4. armije imala je pod svojom komandom 8. šibensku, 9. trogirsku, 10. cetinsku i 5. prekomorsku brigadu s ukupno 11106 boraca i rukovodilaca, od čega su 330 bile žene.

Dvadeset šesta divizija (komandant pukovnik Božo Božović, politički komesar potpukovnik Dušan Korać), kada je 8. korpus ušao u sastav 4. armije imala je pod svojom komandom 1. dalmatinsku (proletersku), 11. dalmatinsku, 12. dalmatinsku i 3. prekomorsku brigadu s 10667 boraca i rukovodilaca, od toga 467 žena.

[15] Potpunije o 11. korpusu vid. u tomu 26, nap. 169.

[16] Sedmi korpus kada je po ovoj Titovoj naredbi stavljen pod komandu 4. armije imao je u svom sastavu 15. i 18. diviziju i tri odreda s oko 9000 boraca pod oružjem u operativnim jedinicama i oko 6000 boraca u Vojnoj oblasti korpusa. Međutim, zbog udaljenosti od fronta 4. armije, Štab 7. korpusa ostao je i dalje pod komandom Glavnog štaba Slovenije sve do 25. aprila 1945.

[17] Više o tim instrukcijama koje je dobio general-major Petar Drapšin na savjetovanju kod vrhovnog komandanta od 23. februara do 3. marta 1945. vid. u tomu 26, nap. 381.

[18] Ovo Titovo odobrenje je odgovor na depešu Glavnog štaba Slovenije od 18. februara 1945. upućenu Vrhovnom štabu u vezi sa zahtjevom savezničke vojne misije da dvojica njihovih oficira ostanu s radio-stanicom s grupom NOP odreda u Štajerskoj.

[19] Ovu odluku Tito je donio u vezi sa situacijom sjeverno od Drave (vid. u nap. 7 i 9). Nijemci su tada pripremali veliku proljećnu ofanzivu. Međutim, ovo je jednovremeno bio i odgovor vrhovnog komandanta na depešu Štaba 3. armije od 12. februara 1945. kojom je traženo objašnjenje o operativnoj potčinjenosti 3. armije odnosno njenih jedinica na Dravi (12. korpusa).

[20] Ovaj govor održao je predsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršal Tito 5. marta 1945. u zgradi Narodne skupštine prilikom podnošenja ostavke NKOJ-a u smislu Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić od 1. novembra 1944.

[21] Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije obrazovan je 30. novembra 1943,

tj. drugog dana Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu. Kada je maršal Tito podnio ostavku u svojstvu predsjednika NKOJ-a, tada su članovi (povjerenici) NKOJ-a bili: Edvard Kardelj, potpredsjednik NKOJ-a, Vladislav Ribnikar, potpredsjednik i povjerenik za informacije NKOJ-a, Franjo Gaži, potpredsjednik NKOJ-a, dr Josip Smodlaka, povjerenik za spoljne poslove, Vlado Zečević, povjerenik za unutrašnje poslove, Fran Frol, povjerenik za pravosuđe, inž. Dušan Sernec, povjerenik za finansije, Sreten Žujović, povjerenik za saobraćaj, dr Zlatan Sremec, povjerenik za narodno zdravlje, Todor Vujasinović, povjerenik za rude, dr Anton Kržišnik, povjerenik za socijalnu politiku, dr Rade Pribićević, povjerenik za građevine, Sulejman Filipović, povjerenik za šume, Mane Čučkov, povjerenik za poljoprivredu, inž. Nikola Petrović, povjerenik za trgovinu i snabdijevanje, Andrija Hebrang, povjerenik za industriju i dr Vladimir Bakarić, povjerenik bez portfelja i zamenik povjerenika za spoljne poslove.

[22] Odnosi se na sporazum koji su 1. novembra 1944. u Beogradu potpisali predsjednik NKOJ-a Josip Broz Tito i predsjednik kraljevske vlade u izbeglištvu dr Ivan Šubašić. Tekst sporazuma je zvanično objavljen 25. januara 1945. Više o tome sporazumu vid. u tomu 24, str. 162.

[23] Odnosi se na članove kraljevske izbjegličke vlade iz Londona, koji su 16. februara 1945. na čelu s dr Ivanom Šubašićem, predsjednikom vlade, doputovali u Beograd radi realizacije sporazuma Tito–Šubašić od 1. novembra 1944.

Kraljevsku izbjegličku vladu u Londonu na čelu s dr Šubašićem kralj je priznao 29. januara 1945. kada je donio i odluku da kraljevsku vlast prenese na kraljevske namjesnike koje je potom imenovao svojim ukazom od 2. marta 1945. Ta vlada je, pored dr Ivana Šubašića kao premijera, koji je u svojim rukama zadržao ministarstvo spoljnih poslova i ministarstvo rata, u svome sastavu imala samo još četiri ministra: dr Dragu Marušića, koji je vršio funkciju ministra saobraćaja, ministra pravde i ministra prosvjete, Savu Kosanovića, ministra unutrašnjih poslova, ministra socijalne politike i narodnog zdravlja i ministra za javne radove, dr Juraja Šuteja, ministra finansija, ministra industrije i ministra pošte i telegrafa i Sretena Vukosavljevića, ministra za poljoprivredu i snabdijevanje i ministra ruda. Ta kraljevska vlada u skladu s pomenutim Beogradskim sporazumom od 1. novembra 1944. podnijela je takođe ostavku 5. marta 1945. u 18 časova, ali pred kraljevskim namjesnicima dr Srđanom Budisavljevićem, dr Anton Mandićem i inž. Dušanom Sernecom.

Tekst ostavke koju je u ime kraljevske vlade podnio njen premijer dr Šubašić glasio je: »Pošto je kraljevska vlada izvršila svoj zadatak u smislu Sporazuma, to mi je čast podneti Kraljevskom namesništvu ostavku celog kabineta« (*Službeni list DFJ*, 9. mart 1945, br. 11).

[24] Pošto je prethodno saslušao ostavku koju je Tito podnio u ime Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, dr Ivan Ribar, predsjednik Prezidijuma AVNOJ-a, je, poslije konsultovanja s kraljevskim namjesnicima dr Srđanom Budisavljevićem, dr Antom Mandićem i inž. Dušanom Sernecom, povjerio maršalu Titu mandat za sastav nove jedinstvene Privremene narodne vlade DF Jugoslavije. Tom prilikom je Ribar održao kraći govor u kome je odao priznanje Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije, a posebno njegovom predsjedniku maršalu Titu, rekavši, pored ostalog, i ovo: »On je bio taj koji je tu politiku vodio tokom našeg celokupnog rada. On je bio taj koji je povezao skupa Nacionalni komitet i celi AVNOJ, počev od najmanjeg seoskog narodnooslobodilačkog odbora i sve do Predsedništva AVNOJ-a. Za taj jedinstveni rad, za te velike napore koje je uložio drug Maršal kao nosilac naše narodne politike, ne samo da smo zahvalni mi, nego i svi narodi Jugoslavije... Druže Maršale, u ime Antifašističkog veća ja ti ovde izražavam najtopliju blagodarnost za sve ono što si kao rukovodilac naše narodne politike učinio. Ti si bio svugde na svakom mestu apostol jedinstva i bratstva naših naroda.«

Poslije usvajanja ostavke koju je podnio Tito u ime Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, 7. marta 1945, na zasijedanju Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije usvojen je Zakon o raspuštanju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (*Službeni list DFJ*, 9. mart 1945, br. 11).

[25] Odnosi se na 5. prekomorsku brigadu, koju je Štab 4. armije, postupajući po ovom Titovom naređenju, uključio u sastav 20. divizije.

Peta prekomorska brigada »Ivan Turšič Istok« prvobitno je formirana krajem septembra 1944. u Londonu od Slovenaca prebjeglih iz njemačke vojske prilikom iskrcavanja Saveznika 6. juna 1944. u Normandiji. Kasnije, po njenom prebacivanju u Dalmaciju, preformirana je 23. decembra 1944. u Splitu, kada je, shodno ovome Titovom naređenju, upućena u sastav 20. udarne divizije i imala je u stroju 2350 boraca i rukovodilaca. Poslije ulaska u sastav 20. divizije, 5. prekomorska brigada učestvovala je u borbama za Bilaj 25. marta, a 3. i 4. aprila za Gospić.

[26] Ovo Titovo naređenje uslijedilo je poslije više intervencija Glavnog štaba NOV i PO Slovenije u februaru 1945. za upućivanje u Sloveniju 3. i 5. prekomorske brigade, kao i predloga Štaba 4. armije od 3. marta 1945. koji je glasio: »Po našem mišljenju, Slovenci iz V prekomorske brigade nisu sposobni za put u Sloveniju zbog svoje vojnopolitičke nesređenosti. Mi ih ne upotrebljavamo u borbama i predlažemo da se poslije dva mjeseca mogu uputiti u Sloveniju. Za to vrijeme mi bismo organizovali brigadu i proveli kroz lakše borbe« (A–VII, kut. 53, br. 4–2). Vrhovni komandant je istoga dana kada je uputio i ovo naređenje Štabu 4. armije JA obavijestio sličnim aktom i Glavni štab Slovenije o svojoj odluci da Brigada prođe kroz lakše borbe, a potom da se najdalje do kraja aprila uputi u Sloveniju (A–VII, k. 30, reg. br. 1–5/2). Brigada je potom upućena za Sloveniju 5. aprila 1945, da bi je Glavni štab Slovenije rasformirao 20. aprila 1945. uključujući njeno ljudstvo u sastav divizija 7. korpusa JA.

[27] Na ovo naređenje vrhovnog komandanta Štab 2. korpusa (komandant general-major Radovan Vukanović, politički komesar pukovnik Vojin Nikolić) dostavio je izvještaj depešom 6. marta 1945. u kome je stajalo: »Naše jedinice su već dobile zadatke koji u svemu odgovaraju Vašoj depeši od 114 i 58 grupa i sada su u toku izviđanja. Artiljeriju za 3. i 29. diviziju smo prebacili. Vijavice i snijeg ometaju za sada prebacivanje artiljerije do 37. divizije. Komunikacije čistimo. Imamo veze sa III i V korpusom« (A–VII, k. 396, br. 11–91/1).

Jedinice 2. korpusa postupajući po ovom Titovom naređenju postigle su sljedeće: 37. udarna divizija (komandant major Čedomir Drulović, politički komesar potpukovnik Danilo Knežević) uspjela je da potisne dijelove njemačke 181. pješadijske divizije na liniju Pale–Sokolac, gdje su, oko polovine marta, jedinice 37. udarne divizije u rejonu Sokolca, uspostavile vezu s 27. udarnom divizijom 3. korpusa JA; 29. udarna divizija (komandant general-major Vlado Šegrt, politički komesar potpukovnik Vukašin Mićunović) oslobodila je 3. marta 1945. Konjic, a 4. marta izbila je pred Ivan-sedlo, čime je u potpunosti oslobođena Hercegovina. Kod Ivan-sedla uspostavljena je veza s 10. divizijom 5. korpusa, a potom su vođene žestoke borbe sve do kraja marta, pa je ovo jako neprijateljsko uporište zauzeto tek 4. aprila, poslije čega su jedinice 29. udarne divizije do 7. aprila oslobodile Pazarić i Hadžiće.

Treća udarna divizija (komandant general-major Savo Burić, politički komesar potpukovnik Vuko Tmušić) nalazila se u centru rasporeda 2. korpusa u njegovim dejstvima prema Sarajevu. Divizija je uspjela da 7. marta zauzme Praču i otpočne dejstva prema Palama.

Dejstvima ovih triju divizija 2. korpusa u potpunosti je realizovano ovo Titovo naređenje, čime su dejstvima 3. i 5. korpusa stvoreni povoljni uslovi za oslobođenje Sarajeva (vid. str. 20 i 21).

[28] Na tu liniju jedinice 2. i 3. korpusa uglavnom su izbile krajem marta 1945. Inače, za oslobođenje Sarajeva vrhovni komandant je formirao 17. marta 1945. Štab Operativne grupe udarnih korpusa objedinivši dejstva 2, 3. i 5. korpusa za oslobođenje glavnog grada Bosne i Hercegovine (vid. str. 20 i 21).

[29] Postupajući po ovome Titovom naređenju, Štab 5. korpusa (komandant general-major Slavko Rodić, politički komesar pukovnik Ilija Došen) orijentisao je 4. udarnu diviziju dolinom Bosne k Zenici, dok je 10. udarnoj diviziji naređeno da dejstvuje na komunikaciji Busovača–Blažuj–Tarčin. Na taj način jedinice 5. korpusa dejstvovale su prema Sarajevu sa zapadne i sjeverozapadne strane, 2. korpusa s južne i istočne strane, a 3. korpusa sa sjeveroistoka.

[30] Na liniji Konjic–Pazarić ostvareno je sadejstvo 10. divizije 5. korpusa i 3. i 29. divizije 2. korpusa. Dijelovi ovih dveju divizija oslobodili su 1. marta 1945. Ostrožac, a

zatim produžili dejstva na komunikaciju Konjic – Bradina – Ivan-sedlo – Tarčin – Pazarić – Sarajevo.

[31] Naoružanje jedinica Glavnog štaba Slovenije i prijem opreme od Saveznika vršeni su u njihovoj bazi u Biogradu na moru. Međutim, nije pronađen dokumenat koji je najvjerovatnije uputio Glavni štab Slovenije Generalštabu JA u vezi s tim formiranjem i naoružanjem jedinica, kao i tenkovske čete u pomenutoj bazi odnosno u Dalmaciji, a takođe nije poznato šta je po ovome uopšte učinjeno.

[32] Ovo je Titov odgovor na predlog Štaba 2. armije od 4. marta 1945. za dejstva prema Trebavi, Posavini i Bijeljini. U detaljnijem planu Štab armije je iznio da bi prema Trebavi i Posavini upotrijebio 17, 23. i 25. diviziju, dok bi prema Bijeljini angažovao 28. diviziju, svu tešku artiljeriju i veći dio ostalih artiljerijskih jedinica. Pored toga, Štab armije je predložio da se za napad na Bijeljinu angažuju 2. proleterska ili 22. udarna divizija, koje su se tada nalazile neposredno pod komandom vrhovnog komandanta.

[33] Janju je oslobodila 6. proleterska (istočnobosanska) brigada 17. udarne divizije 15. marta 1945, dok je Bijeljinu oslobodila 17. udarna divizija 2. aprila (divizija se tada, pored 2. proleterske i 5. udarne divizije, nalazila u sastavu Južne operativne grupe divizija 1. armije), a Brčko (7. aprila 1945) — Južna operativna grupa divizija.

[34] Treći korpus (komandant pukovnik Pero Kosorić, politički komesar pukovnik Blažo Djuričić) je za ta dejstva bio ojačan jednim divizionom pukovskih topova kal. 76 mm M. 27, tj. oruđima pogodnim za borbe na planinskom zemljištu, o čemu je kao i zadacima korpusa Štab 2. armije izvijestio 6. i 7. marta 1945. Generalštab JA. Izvršavajući ovo Titovo naređenje, jedinice 3. korpusa su pod vrlo nepovoljnim uslovima (velikom snijegu i jakim mrazevima) prešle u napad 14. marta i razdvojile neprijateljsko uporište u Sokolcu od uporišta u Crvenim stijenama, ali su jedinice njemačke 181. pješadijske divizije u protivnapadu do 17. marta ponovo uspjele da ovladaju komunikacijom Sokolac – Podromanija.

[35] Opširnije o sadejstvu 2. armije s 5. korpusom i direktivi vrhovnog komandanta za dejstva 2. armije prema Bosni govori se na str. 10.

[36] Tito je izdao u vezi s tim direktivu 17. marta 1945. za formiranje Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa za sarajevsku operaciju (vid. str 20 i 21).

[37] Štab 2. armije, u vezi s ovim Titovim naređenjem dostavio je izvještaj 10. marta 1945. u kome je obavijestio da će s tri divizije i glavninom artiljerije usmjeriti dejstva k dolini Bosne; da će s dvije divizije i jednom artiljerijskom brigadom napasti Brčko; da je Brčko izabrano zbog njegovog položaja i da zbog toga ima prednost nad Bijeljinom.

Na ovaj plan Tito je dao načelnu saglasnost s izvjesnim ogradama 12. marta 1945. (vid. str. 17). Što se tiče zadataka 3. korpusa, Štab 2. armije je dostavio dvije depeše, jednu 6, a drugu 7. marta 1945. U prvoj depeši Štab armije je izvijestio Generalštab JA da će 3. korpus sa svoje dvije divizije (27. i 38. udarnom divizijom) izbiti 11. marta na komunikaciju Sokolovići – Knežine, što je potvrdio i u depeši od 7. marta 1945.

[38] Kraljevske namjesnike imenovao je kralj Petar II svojim ukazom od 2. marta 1945. poslije mnogih pokušaja da podrije Beogradski sporazum Tito – Šubašić od 1. novembra 1944. Više o tome vid. i u nap. 23.

[39] Štab 2. armije svojim depešama od 8. i 9. marta izvijestio je vrhovnog komandanta da se 16. puk njemačke 22. pješadijske divizije nalazi na prostoru Janja – Modran; da se u širem rejonu Bijeljine i u Bijeljini nalaze 47. i 65. puk iz te divizije i da je Pukovska grupa »Skenderbeg«, prema neprovjerenim podacima, napustila Bijeljinu. Pukovska grupa »Skenderbeg« je tada rasformirana: pripadnici mornaričkih jedinica upućeni su u Njemačku, dok je preostalo ljudstvo, u rejonu Doboja, ušlo u sastav 14. SS-puka 7. SS-divizije »Princ Eugen«.

[40] Treći korpus nije tada mogao da napada na Rogaticu zbog nepovoljnih teren-

skih prilika, velikog snijega, mraza i nemogućnosti da izvede bočni manevar, već su jedinice 14. marta prešle u napad i uspjele da ovladaju dijelom komunikacije između Podromanije i Crvenih stijena i tako razdvoje neprijateljevo uporište u Crvenim stijenama kod Sokolca.

Rogaticu su oslobodile jedinice 37. udarne divizije 7. marta 1945. Međutim, zbog slabijih radio-veza, Generalštab JA obaviješten je tek 8. marta.

[41] Jabuku su oslobodile jedinice 37. udarne divizije 5. marta, a do 10. marta i sva mjesta do linije Pale–Stambulčić, uključujući i Renovicu. U međuvremenu je i 3. udarna divizija 2. korpusa oslobodila 7. marta Praču i produžila prema Palama, dok je napad 29. divizije prema Raštelici zadržan usljed snažnog otpora neprijatelja na Ivan-sedlu. Međutim, Raštelicu su ipak oslobodile jedinice 29. udarne divizije, ali tek 4. aprila, kada je zauzeto i neprijateljevo uporište na Ivan-sedlu i oslobođen Tarčin.

[42] Ovo je Titov odgovor na traženje Štaba 2. armije od 6. marta 1945. da mu se, po predloženom planu dejstava od 4. marta, stavi pod komandu 2. proleterska ili 22. udarna divizija. Reorganizacija i prenaoružavanje 2. i 22. udarne divizije vršeni su ne samo kod tih jedinica (od 15. do 19. marta) već i kod jedinica 1, 2. i 3. armije. Neke jedinice tada su primile sovjetsko naoružanje, dok su gotovo sve divizije prešle na trojnu formaciju, tj. u sastavu divizije zadržale su po tri pješadijske brigade i artiljerijsku brigadu. Tako su u martu i početkom aprila (kada je sprovođena ova reorganizacija) rasformirane mnoge brigade u pomenutim jedinicama, a smanjeno je i brojno stanje. To je učinjeno zato da bi se u završnim operacijama za oslobođenje zemlje stvorile lake, brzo pokretne, odlično naoružane i udarne divizije, sposobne da brzim manevrima i pokretima zadaju uništavajuće udarce neprijatelju prije nego što se on izvuče iz zemlje.

[43] Štab 2. armije je u vezi s ovom Titovom direktivom izdao naređenje 15. marta 1945. štabovima 3. i 14. korpusa za preformiranje divizija i brigada po novoj formaciji streljačke divizije Jugoslovenske armije tipa »IV A«.

[44] Rogaticu nije oslobodio 3. korpus, već su to učinile jedinice 37. udarne divizije 2. korpusa 7. marta 1945. Međutim, zbog neredovnog obavještavanja i slabih radio-veza, došlo je do toga da je ovaj zadatak vrhovni komandant postavio 3. korpusu shodno i svojim direktivama od 5. do 6. marta 1945.

[45] Više o zauzimanju neprijateljskog uporišta u Jabuci 5. marta i dejstvima u dolini Prače vid. u nap 41.

[46] Treća udarna divizija 2. korpusa je već 5. marta 1945. izbila na liniju Sjetlina–Podgrab–Prača–Renovica, tj. na komunikaciju koja od ušća Prače u Drinu (kod Ustiprače) vodi dolinom Prače uzvodno prema Sarajevu.

[47] Štab 2. korpusa je u vezi s tim Titovim naređenjem dostavio izvještaj 8. marta 1945. Generalštabu JA o svojim daljim namjerama za dejstva neposredno potčinjenih 3, 29. i 37. udarne divizije. Štab 2. korpusa takođe je obavijestio Generalštab da je uspostavljena veza s 2. armijom i 3. korpusom.

[48] Potpunije o oslobođenju Rogatice i nadiranju 37. udarne divizije prema Sarajevu govori se u nap. 40.

[49] Štab 2. armije istoga dana (8. marta 1945) kada je primio ovo naređenje vrhovnog komandanta, odgovorio je depešom sljedećeg sadržaja: »Treći korpus već ima vezu, terensku i radio, s Drugim korpusom. Već primio zadatak da što prije oslobodi Sokolac i izbije na Crvene stijene« (A–VII, k., 274, reg.br.6–163/4).

[50] Jedinice 3. korpusa uspjele su polovinom marta da presjeku komunikaciju Sokolac–Podromanija–Crvene stijene, ali ta neprijateljeva uporišta nisu uspjele da zauzmu, tako da su se borbe produžile i napadi obnovljeni krajem marta 1945, tj. 28. marta, kada su jedinice 27. udarne divizije (komandant potpukovnik Miloš Zekić, politički komesar potpukovnik Zarija Škerović) ponovo preduzele napad na tu komunikaciju u cilju ovladavanja pomenutim uporištima, kao i Mokrom. U višednevnim teškim borbama s dijelovima njemačkih 7. SS–divizije »Princ Eugen« i 181. pješadijske divizije, kao i s ustaško-domobranskim jedinicama na tome području, s jedinicama 27. udarne

divizije sadejstvovala je 37. udarna divizija 2. korpusa na lijevom krilu, dok je desno od 27. udarne divizije dejstvovala 38. udarna divizija 3. korpusa. Tek 4. aprila (do 13 časova) ove jedinice su zauzele neprijateljska uporišta na komunikaciji Sokolac – Crvene stijene. Potom je oslobođeno i Mokro, a 5. aprila otpočele su borbe na neposrednim prilazima Sarajeva.

[51] Trideset sedma divizija dejstvovala je prema Sarajevu (sjeverno od rijeke Prače) između 27. udarne divizije na njenom desnom krilu i 3. udarne divizije 2. korpusa južno od Prače. Polovinom marta ova divizija je izbila na područje Stambulčić – Pale – Mokro – Sokolac, gdje je do kraja mjeseca vodila žestoke borbe s njemačkom 7. SS-divizijom »Princ Eugen« i 181. pješadijskom divizijom, kao i znatnim ustaško-domobranskim snagama. Nijemci su težili da u svojim rukama održe komunikaciju Sokolac – Podromanija – Mokro – Sarajevo, odnosno veoma branjena uporišta na tome pravcu, koja su se nalazila na daljim prilazima Sarajeva, i da na taj način dubinskim rasporedom spriječe njegovo oslobođenje od strane jedinica 2. i 3. udarnog korpusa JA.

[52] Formiranje dopunskih brigada pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije otpočelo je 12. januara 1945. prema Titovom naređenju od 25. decembra i njegovoj dopuni od 29. decembra 1944 (vid. u tomu 25, str. 168 i 177). Prema izvještaju Glavnog štaba Srbije od 7. februara 1945, formirane su tri dopunske brigade: 1. dopunska brigada (najvjerovatnije s 5 bataljona s ukupno 4000 boraca) formirana je u Novom Sadu; 2. dopunska brigada jačine 4358 boraca nalazila se sa Štabom brigade i jednim bataljonom u Valjevu, i po jednim u Užicu, Šapcu, Bogatiću i na Ubu, i 3. dopunska brigada s 5768 boraca nalazila se sa Štabom brigade i 2. i 3. bataljonom u Smederevskoj Palanci, 1. bataljonom u Kragujevcu, 4. bataljonom u Nišu i 5. bataljonom u Čačku. Izvođenje nastave otpočelo je 18. januara 1945, dok je Glavni štab Srbije, prema pomenutom izvještaju, preduzeo mjere da brigade popuni tako da njihovo brojno stanje iznosi do 6000 boraca.

[53] Ovo je Titov odgovor na pitanje Glavnog štaba Hrvatske od 9. marta 1945. o njegovim zadacima poslije ulaska 6. i 10. korpusa u sastav 3. armije i 8. i 11. korpusa u sastav 4. armije. Poslije toga pod komandom Glavnog štaba Hrvatske nalazili su se samo 4. korpus i vojno-teritorijalni organi. Međutim, i pored ovog potpuno jasnog Titovog naređenja, povremeno je dolazilo do nesporazuma između 4. armije i Glavnog štaba Hrvatske u vezi sa snabdijevanjem, u čemu se kao arbitar pojavljivao Generalštab JA.

[54] Detaljnije o zauzimanju Prače od strane 2. korpusa i nadiranju prema Stambulčiću i Palama govori se u nap. 41.

[55] više o dejstvima 3. korpusa po ovome i prethodnim Titovim naređenjima vid. u nap. 40.

[56] Veza između 2. i 3. korpusa uspostavljena je kod sela Bogovići, ali su dubok snijeg i jake snježne vijavice otežavale operacije.

[57] Više o sadejstvu jedinica 2. i 3. korpusa vid. u nap. 47. i 50.

[58] Prenaoružanje i popuna jedinica 3. korpusa vršeni prema naređenjima Štaba 2. armije od 15. i Štaba 3. korpusa od 27. marta 1945. otpočeli su krajem marta, postepeno, sovjetskim oružjem.

[59] Taj podatak je bio tačan. Njemačka 181. pješadijska divizija pod pritiskom 3. i 37. divizije 2. korpusa povukla se s odsjeka Višegrad – Goražde na liniju Pale – Sokolac, gdje je imala namjeru da, ojačana ustaško-domobranskim jedinicama i kasnije dovedenim dijelovima 7. SS–divizije »Princ Eugen«, zadrži protivnika na daljim prilazima Sarajevu, postrojavajući svoje jedinice u dubinskom rasporedu u pojedinim uporištima na pravcu Sokolac – Mokro – Sarajevo i Pale – Sarajevo. To povlačenje je izvršeno 4/5. marta 1945. na pomenutu liniju, dok se komandno mjesto ove njemačke divizije premjestilo iz Rogatice u selo Djedovce, a potom u selo Mokro. Tada je ova divizija u borbama od 1. do 12. marta imala 145 poginulih, 367 ranjenih, 45 nestalih i 80 izbačenih iz stroja (promrzlih i iznurenih).

[60] Radio-vezu s 5. korpusom Štab 2. korpusa u to vrijeme je redovno održavao,

jer je i njegova 29. divizija vodila zajedničke borbe s 10. divizijom 5. korpusa na komunikaciji Konjic – Bradina – Ivan-sedlo – Tarčin.

[61] Štab 2. armije u svom prvom izvještaju upućenom 9. marta 1945. Generalštabu JA izvijestio je da je neprijatelj doveo u Raštelicu i Tarčin dijelove 7. SS-divizije »Princ Eugen«. Ti podaci su bili tačni. Početkom marta njemački Štab 21. brdskog armijskog korpusa, kao najviša njemačka komanda u širem rejonu Sarajeva, naredio je da se prema Ivan-sedlu prebaci 13. SS-puk 7. SS-divizije »Princ Eugen« (bez 3. bataljona) radi pojačanja odbrane 369. legionarske »Vražje« divizije i ustaško-domobranske 9. hrvatske gorske (brdske) divizije. Puk je na tome prostoru ostao do 12. marta.

[62] U vezi s ovim Titovim zahtjevom Štab 2. armije dostavio je jednu opširniju depešu 11. marta 1945. Generalštabu JA u kojoj je iznio podatke o neprijateljskim jedinicama u Sarajevu i na prostoru Ivan-sedlo – Kijevo – Pale – Mokro, jačine oko 20000 ljudi. Međutim, ti podaci nisu bili u potpunosti tačni, a bili su i nepotpuni, pošto su Nijemci u to vrijeme organizovali odbranu Sarajeva u uporištima, ešeloniranim po dubini, na daljim prilazima grada.

Tako su u prvoj polovini marta njemačko-ustaško-domobranske snage na sarajevskom sektoru imale tri njemačke divizije (7. SS, 181. i 369. diviziju), četiri ustaško-domobranske divizije (8, 9, 15. i 17. diviziju), dvije njemačke brigade (964. i 969. tvrđavsku brigadu), tri njemačka puka (i više drugih jedinica), ukupno više od 60000 vojnika.

[63] Potpunije o izvršenju tih zadataka govori se u nap. 73. i 88.

[64] Više o tome planu Štaba 2. armije od 10. marta 1945. za dejstva prema rijeci Bosni i Brčkom vid. u nap. 37.

[65] Potpunije o Uredbi o vojnim sudovima od 24. maja 1944. govori se u Prilozima u 20. tomu.

[66] Štab Vazduhoplovstva JA je, u vezi s ovom Titovom naredbom izdao svoju naredbu 17. marta 1945. kojom je postavio načelnike odjeljenja i službi, kao i oficire za vezu s 1. i 3. armijom JA u Operativnom štabu, čime je taj štab bio u potpunosti organizacijsko-formacijski osposobljen za vršenje svojih funkcija.

[67] Riječ je o posjeti feldmaršala Aleksandra od 21. do 28. februara, kojom prilikom su vođeni zvanični razgovori od 21. do 24. februara 1945. Više o tim razgovorima vid. u 26. tomu.

[68] Operativni štab Grupe udarnih korpusa JA dostavio je jedan vrlo opširan plan sarajevske operacije svojom depešom od 21. marta 1945, pri čemu je ponovo potvrdio prijem ovog Titovog naređenja.

[69] Štab 3. udarnog korpusa JA u vezi s Titovim naređenjem, potvrdio je prijem naređenja vrhovnog komandanta 17. marta 1945, Štab 5. udarnog korpusa JA potvrdio je prijem naređenja 18. marta 1945, dok je Štab 2. udarnog korpusa JA uputio 19. marta 1945. Generalštabu JA depešu sljedeće sadržine: »Potvrđujem prijem naređenja od 17. marta koje se odnosi na operacije oko Sarajeva. Gen[eral-major] Vukanović« (A–VII, k. 49, reg. br. 4–53/1).

[70] Priređivač nije mogao ustanoviti tačan datum izdavanja ove naredbe. Vjerovatno je izdata sredinom marta 1945, u vrijeme kada je najveći dio zemlje bio oslobođen. U gornjem desnom uglu prepisa naredbe neko je zabilježio sljedeće podatke: Pov: 245/20.III 45. To je vjerovatno djelovodni broj jedinice (štaba) koja je ovu naredbu primila. Međutim, pošto je naredba u skladu s Titovim naređenjem od 18. februara 1945. o pozdravljanju vojnih lica, priređivač se obzirom na te djelovodstvene podatke i pomenuto naređenje, opredijelio za 20. mart 1945. kao najvjerovatniji datum nastanka ove Titove naredbe.

[71] To Titovo naređenje odnosi se na pozdravljanje, oslovaljavanje, odijevanje, ponašanje i ophođenje u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije. (Više o njemu vid. u tomu 26.)

[72] Za sarajevsku operaciju Štab 5. korpusa je odredio 6. i 8. krajišku brigadu 4. udarne divizije i 7, 9. i 17. krajišku brigadu 10. udarne divizije.

[73] Za dejstva od Busovače do Slavonskog Broda određene su 11. krajiška brigada 4. udarne divizije, 13. krajiška brigada 39. udarne divizije i 18. i 19. srednjobosanska brigada 53. udarne divizije. Od pomenutih brigada 18. i 19. brigada nalazile su se na odsjeku Žepče – Derventa, dok su 11. i 13. brigada dejstvovale na prostoru Zenica – Busovača.

Međutim, Štab 5. korpusa svojim naređenjem od 23. marta 1945. predvidio je da za direktan napad na Sarajevo učestvuju 6, 7, 8, 9. i 17. brigada, dok je za dejstva prema Zenici formirao Operativnu grupu brigada Zeničkog sektora od 11. i 13. krajiške i 18. srednjobosanske brigade, 1. artiljerijske brigade i Tenkovske čete 5. korpusa – sve pod komandom pukovnika Petra Vojnovića, komandanta, i potpukovnika Dmitra Bajalice, političkog komesara 4. udarne divizije. Prema tome, u sarajevskoj operaciji učestvovalo je osam brigada, jedna artiljerijska brigada i tenkovska četa iz sastava 5. korpusa.

[74] Štab 2. armije je u vezi s ovom Titovom direktivom dostavio 24. marta 1945. sljedeće predloge: da 2. armija glavni udar nanosi na odsjeku Maglaj – Doboj, da 5. korpus JA sadejstvuje na tom sektoru, da se za operacije armija materijalno obezbijedi i da se 28. diviziji dodijeli naoružanje, da za zauzimanje Bijeljine, a potom Brčkog, sadejstvuje bar jedna divizija s desne obale Drine i da se za dejstva u dolini Bosne obezbijede najmanje tri divizije.

[75] Ovo je odgovor vrhovnog komandanta na depešu Štaba 2. armije od 14. marta 1945. u kojoj je, pored ostalog, stajalo: »Molimo javite da li vi izdajete neposredno zadatke Trećem korpusu u vezi s opštom situacijom kod Sarajeva. Mi odavde ne možemo da njim rukovodimo, jer nam nije poznato stanje u celini. Mišljenja smo da treba već sad obrazovati operativni štab za sektor Sarajevo, odnosno odrediti za to jedan štab od štabova korpusa« (A–VII, k. 274, br. 6–175/4).

[76] Odnosi se na divizion pukovskih topova koji je pridat 3. korpusu za dejstva prema Sarajevu (vid. nap. 34).

[77] Misli se na poraz koji su pretrpjele jedinice 25. divizije JA 19. marta 1945. na širem prostoru Gradačca. Naime, krajem februara 1945. Štab 2. armije, radi presijecanja neprijateljevih komunikacija, prenio je težište operacija prema rijeci Bosni, Brčkom i Bijeljini. U tom cilju je 45. divizija (komandant potpukovnik Rade Zorić, politički komesar potpukovnik Savo Vukčević) dobila zadatak da dejstvuje iz rejona Gračanice prema Doboju, 25. divizija (komandant major Uroš Kukolj, politički komesar potpukovnik Milojica Pantelić) je trebalo da nadire iz rejona Srnica prema Gradačcu i Modriču, 17. divizija (komandant potpukovnik Blažo Janković, politički komesar potpukovnik Milenko Stojaković) i 28. divizija (komandant potpukovnik Radojica Nenezić, politički komesar potpukovnik Blažo Mraković) su dobile zadatak da vrše pritisak na Brčko i Bijeljinu, dok je 23. divizija zadržana u armijskoj rezervi u rejonu Tuzle.

U dejstvima prema Bosni 45. divizija je 24. februara zauzela Gračanicu, dok je 25. divizija 12. marta ovladala Gradačcom, a 14. marta i Modričom, čime se uvukla u tzv. posavski trokut. Tito je tu situaciju budno pratio, pa je svojom direktivom od 6. marta 1945. (vid. str. 11) upozorio Štab 2. armije na opasnost od uvlačenja svojih divizija u posavski trokut. Međutim, Štab 2. armije je olako primio ovo Titovo upozorenje i nastavio s dejstvovima prema rijeci Bosni. U međuvremenu je njemačka Komanda Grupe armija »E«, da bi otklonila opasnost od presijecanja saobraćajne arterije Sarajevo – Slavonski Brod, donijela odluku o preduzimanju operacije »Maigewitter« (»Majsko nevreme«) protiv 25. i 45. udarne divizije. Iznenadnim napadom 19. marta 1945. s dvije njemačke divizije (22. pješadijskom i 117. lovačkom), Borbenom grupom »Gajger« i ustaško-domobranskom 15. divizijom, Nijemci su nanijeli znatne gubitke jedinicama 2. armije na tim pravcima, a posebno 25. udarnoj diviziji. Tom prilikom je potpuno razbijena 18. srpska brigada 25. divizije, dok su u ruke neprijatelja pale bolnica, komora i arhiva. U ovim dejstvima 25. divizija je imala 126 mrtvih, 283 ranjenih, 5 kontuzovanih i 150 nestalih boraca, a izgubljeno je i dosta ratnog materijala. Među poginulim nalazio se i komandant 16. brigade major Mirko Zec. Štab 2. armije o tome je odmah obavijestio

Generalštab JA svojom depešom od 19. marta, a u depeši od 20. marta naveo je i podatak »da je 25-a potpuno nesposobna da se suprotstavi i malim nemačkim snagama« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–182/4 – 6–184/4).

[78] Po ovome Titovom naređenju, Štab 2. armije je sproveo istragu, pa je jedan broj rukovodilaca kažnjen, a dobar dio je i smijenjen sa svojih komandnih dužnosti, među kojima se nalazio i komandant 25. divizije. Umjesto smijenjenog komandanta, majora Kukolja, postavljen je pukovnik Rajko Tanasković, načelnik Štaba 17. udarne divizije. Izvještaj sa skicom je najvjerovatnije ponio sa sobom komandant 2. armije pri odlasku na referisanje kod vrhovnog komandanta JA 25. marta 1945, dok se saslušanja i izjave nalaze u A–VII, k. 1090, reg. br. 5–7, 6–7 i 10–7 i k. 1094, reg. br. 12–3.

[79] Ovaj zaključak vrhovni komandant JA je donio na osnovu depeše Štaba 2. korpusa upućene Generalštabu JA 18. marta 1945: »Noću 16. na 17. marta jedna nepr[ijateljska] kolona jačine oko 600 Nijemaca vjerovatno iz div[izije] »Princ Eugen«, pošla iz rejona Hadžića preko Igmana, odbacila slabe izviđačke dijelove III div[izije] s ovog pravca i ujutro 17. izbila na prostoriju Šabanci – Ledići – Dujmovići, odakle napada u pravcu Ilovice – Trnovo i sinoć s prvim mrakom ušla u ova mjesta. U oblasti Trnovo – Ilovice se vode borbe. Treća div[izija] nije ovom pravcu poklonila dovoljnu pažnju i zato je nepr[ijatelj] uspio da ovakvim manevrom skoro potpuno iznenadi i prinudi njene dijelove iz oblasti Umčani – Presjenica – Jablanica na izvlačenje na prostoriju istočno od komunikacije Trnovo – Jablanica« (A–VII, k. 49, reg. br. 4–51/1).

Ovi podaci o jačini neprijatelja nisu bili potpuno tačni. U napadu je 16/17. marta 1945. učestvovala ojačana njemačka 7. SS-divizija »Princ Eugen«, koja je do 19. marta izbila u Trnovo i potisnula 3. udarnu diviziju JA na nove položaje nanoseći joj teške gubitke, o čemu je Štab 3. divizije obavijestio 25. marta 1945. Štab 2. korpusa JA.

[80] Postupajući po ovome Titovom naređenju, Štab 2. korpusa je odmah naredio Štabu 29. divizije da uputi dva bataljona na ugroženi sektor, kao i Brigadu narodne odbrane za Hercegovinu. U međuvremenu Nijemci su okončali s napadima, pa je 20. marta njemačka 7. SS-divizija »Princ Eugen« otpočela s izvlačenjem svojih snaga prema Sarajevu, što je uočio Štab 3. udarne divizije, pa je sa svojim jedinicama 22. marta 1945. prešao u protivnapad i uglavnom ponovo uspostavio prvobitni front.

[81] Više o tome pismu CKKPJ od 14. januara 1945. vid. u tomu 25, str. 3.

[82] Bliže o novoj formaciji Jugoslovenske armije vid. u nap. 360.

[83] Ovo je Titov odgovor na depešu Štaba 2. armije od 20. marta 1945. kojom je, zbog kritične situacije kod 25. udarne divizije, zamolio da se prema Bijeljini prebace dijelovi ili cijela 22. udarna divizija. O situaciji kod 25. divizije vid. u nap. 77.

[84] Ovo Titovo objašnjenje odnosi se na njegovo zajedničko naređenje s maršalom Tolbuhinom, komandantom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, upućeno 20. marta 1945. Štabu 3. armije. Međutim, te depeše (prema originalu dokumenta od 21. marta 1945) one nose brojeve 85, 86 i 87, a ne 55, 56 i 57, kako stoji u ovome naređenju. Objašnjenje je poslato na traženje Štaba 3. armije pošto tač. 1/ pomenutog naređenja nije jasno napisana (vid. str. 116).

[85] Odnosi se na Operativni štab Grupe udarnih korpusa određen naređenjem vrhovnog komandanta JA od 17. marta 1945. Pošto je za komandanta Operativnog štaba naimenovan general-major Radovan Vukanović, komandant 2. korpusa, maršal Tito je preko Štaba 2. korpusa izdavao naređenja i za dejstva Grupe udarnih korpusa u sarajevskoj operaciji, kao što je i ovdje bio slučaj (vid. str. 20 i 21).

[86] Ovo je Titov odgovor na dostavljeni plan Operativnog štaba za sarajevsku operaciju od 21. marta 1945. Prema tome planu Operativni štab je predviđao napad na Sarajevo najkasnije 10 dana pošto ga odobri vrhovni komandant. Ovdje se vidi da se Tito s tim nije složio. Odobrenje za napad na Sarajevo dao je Generalštab JA tek 5. aprila 1945. u vrijeme kad se vrhovni komandant nalazio u Moskvi.

O tome planu za izvođenje sarajevske operacije vid. i nap. 68. i 73.

[87] Ta Titova procjena o neprijateljevim snagama u Sarajevu je bila tačna. On ih je

procijenio ne samo na osnovu obavještajnih izvještaja, koje je primio Generalštab JA već i na osnovu poslednjih događaja vezanih za borbe na pravcu Sarajevo – Trnovo, Sarajevo – Sokolac, Doboj – Gračanica i Brčko – Gradačac. Te borbe su pokazale da neprijatelj u istočnoj Bosni, a posebno na širem području Sarajeva, još uvijek raspolaže znatnim snagama, koje nije bilo lako savladati (vid. nap. 62).

[88] Operativni štab Grupe udarnih korpusa je postupio po tom Titovom naređenju za zauzimanje isturenih uporišta prema Trnovu i Podromaniji. Tako je 27. udarna divizija 3. korpusa 22. marta otpočela bočna dejstva na komunikaciju Podromanija – Crvene stijene, dok je 37. udarna divizija napadala bočno na dio komunikacije od Sumbulovca do Mokrog u cilju ovladavanja polaznim položajima za napad na Sarajevo.

Jedinice 5. korpusa predviđene za sarajevsku operaciju vršile su pritisak na neprijateljeva uporišta sjeverozapadno od Sarajeva i u dolini Bosne (4. i 10. divizija i Operativna grupa brigada Zeničkog sektora), dok su jedinice 2. korpusa vršile pritisak s jugozapada, juga i istoka (29, 3. i 37. udarna divizija).

[89] To upozorenje vrhovnog komandanta se odnosilo na izvlačenje njemačkih snaga od Sarajeva prema Slavonskom Brodu, kao i na pokrete njemačkih jedinica u rejonu Sarajeva i bilo je sračunato na to da kada neprijatelj oslabi svoje istureno desno krilo u dolini Bosne i južnije od Sarajeva, jedinice Operativnog štaba pređu u odlučan napad na Sarajevo, što je i učinjeno 5. aprila 1945.

[90] Ovo je Titov odgovor na depešu Štaba 2. armije od 23. marta 1945. u kojoj je Štab 2. armije iznio stanje armije, a posebno situaciju kod 25. divizije »čija je borbena vrednost problematična« i koja je izvučena u armijsku rezervu, pa je u vezi s tim Štab armije u toj depeši pored ostalog iznio i sljedeće: »Da bismo bar jednu sigurnu diviziju imali u rezervi, ponovo predlažemo da se jedna divizija s desne obale Drine prebaci na lijevu obalu i primi sektor Bijeljina – Brezovo polje« (A–VII, k. 274, br. 6–191/4 i 6–192/4). O prethodnom predlogu Štaba 2. armije od 20. marta za upućivanje jedne divizije s desne na lijevu obalu Drine vid. u nap. 83.

[91] Potpunije o daljim namjerama Štaba 2. armije u vezi s ovim Titovim naređenjem i njegove direktive od 20. marta 1945. vid. na str. 26.

[92] Prva armija JA pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića nalazila se tada u odbrani na sremskom frontu istočno od linije Mohovo – Lovas – Tovarnik – Ilinci – Apševci – Vrbanja – Soljani – Strašinci – rijeka Sava, na kojoj su se u to vrijeme nalazili utvrđeni njemačka 41. pješadijska divizija i dijelovi 117. lovačke divizije (koja se tada nalazila u izvlačenju sa sremskog fronta i sjeveroistočne Bosne u južnu Mađarsku) i 22. pješadijske divizije, kao i ustaško-domobranske jedinice i dijelovi dva puka belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa.

[93] Bijeljinu je 2. aprila 1945. oslobodila 17. udarna divizija, koja je po naređenju vrhovnog komandanta od 28. marta ušla u sastav Južne operativne grupe divizija 1. armije.

[94] Poslije oslobođenja Sarajeva 6. aprila 1945, Operativni štab Grupe udarnih korpusa usmjerio je dejstva 5. korpusa prema Zenici, koju su oslobodile 11. aprila 1945. jedinice 10. udarne divizije i Grupe brigada Zeničkog sektora.

[95] Vjerovatno se radilo o grupi Branka Gašparevića Gare, pripadnika Ljotićevog »Zbora« i SS-kapetana. Gašparević se sa svojom grupom diverzanata (tzv. srpskih komandosa), po završenoj školi komandosa u Nojštrelicu kod Berlina, stavio pod komandu Dragoljuba Mihailovića, s kojim se sastao krajem januara 1945. Potom je pokušao da se iz istočne Bosne preko Drine probije u Srbiju, ali je tom prilikom došao u sukob s jedinicama NOVJ u istočnoj Bosni, na širem području Majevice. Pošto je grupa bila snabdjevena radio-stanicom, od Mihailovića je primila 15. marta 1945. naredenje da se ne upušta u borbe na Majevici, već da se što prije probije u Srbiju. Gašparević je pokušao da se preko Semberije probije u zapadnu Srbiju, ali je tom prilikom njegova grupa pretrpjela teške gubitke, dok je on sâm početkom aprila zarobljen u zapadnoj Srbiji i kasnije osuđen od strane vojnih vlasti na smrt kao ratni zločinac.

U vrijeme kada je Tito uputio ovo naređenje komandantu 2. proleterske divizije

ova jedinica je obezbjeđivala desnu obalu Drine od Loznice do njenog ušća u Savu do 31. marta 1945, kada je prešla u sjeveroistočnu Bosnu u sastav Južne operativne grupe divizija 1. armije JA, dok je njen zadatak u cilju sprečavanja prebacivanja razbijenih četničkih grupa i diverzanata u Srbiju preuzela 22. udarna divizija.

O pokušaju prebacivanja četničkih terorističkih grupa u zapadnu Srbiju vid. i u tomu 26, nap. 391.

[96] Ovu odluku o reorganizaciji Jugoslovenske mornarice Tito je donio na predlog komande Jugoslovenske mornarice od 15. marta 1945. Do donošenja ovoga naređenja vrhovnog komandanta JA, podjela Jadranskog primorja na pomorske obalske sektore nastala je poslije formiranja Štaba Mornarice NOVJ naredbom Vrhovnog štaba od 18. oktobra 1943. Nakon toga je Štab Mornarice 10. novembra 1943. izvršio podjelu obalskog područja na šest pomorskih obalskih sektora (POS): 1. POS (tršćanski) obuhvatao je obalski pojas od ušća rijeke Soče do Limskog kanala (sjeverno od Rovinja); 2. POS (kvarnerski) – do rta Vranjan (jugoistočno od Jablanca); 3. POS (zadarsko-šibenski) – do rta Ploča (jugoistočno od Rogoznice); 4. POS (splitski) – do sela Zaostroga na obali Neretvanskog kanala; 5. POS (pelješački) – do Cavtata; 6. POS (bokeljski) – do ušća Bojane u Jadransko more. Međutim, komanda 6. pomorskog obalskog sektora nije uspostavljena, pa je njegov obalski pojas pripojen 5. pomorskom obalskom sektoru.

[97] To nisu skice, već pregledi (tabele) i nalaze se u A–VII, k. 25-A, br. 29-2/2 – 29-7/2.

[98] Redakcija ne objavljuje šeme, koje se nalaze u A–VII, k. 25A, br. 30-2/2 – 30-5/2. Inače, šeme su u stvari pregledi (tabele) iz kojih se vidi cjelokupno ustrojstvo Jugoslovenske mornarice s potčinjenim komandama. Tako se iz pregleda Komande Jugoslovenske mornarice vidi da su joj bili potčinjeni: Mornaričko odjeljenje pri Generalštabu JA, Komanda Rječne flotile, Pomorska komanda sjevernog Jadrana, Pomorska komanda srednjeg Jadrana, Pomorska komanda južnog Jadrana, Glavni mornarički štab, Mornaričko-tehnička uprava, Odjeljenje za spoljne veze, Odjeljenje za obalsku odbranu, Odjeljenje za organizaciju, Inžinjerijsko-tehničko odjeljenje, Personalno odjeljenje i Finansijsko odjeljenje.

[99] Tito je ovaj govor održao s balkona zgrade Narodnog pozorišta kod Kneževog spomenika 27. marta 1945. u 16 časova pred oko 250000 Beograđana i ljudi iz okoline Beograda

[100] Tito je mislio na grupu oficira koja je s generalom Dušanom Simovićem na čelu izvršila puč, svrgla vladu Dragiše Cvetkovića (koja je dva dana ranije, 25. marta 1941, u Beču potpisala protokol o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu) i potom obrazovala novu vladu sa Simovićem na čelu.

[101] Poslije obrazovanja Privremene narodne vlade Demokratske Federativne Jugoslavije 7. marta 1945, vladu su priznale Sovjetski Savez, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države i uspostavile normalne diplomatske odnose šaljući svoje opunomoćene ministre (ambasadore) u Beograd. Tako je u Beograd 12. marta prvi stigao s osobljem ambasade britanski ambasador Ralf Skrajn Stivenson, zatim je 20. marta došao i sovjetski ambasador Ivan Vasiljevič Sadčikov, potom je prispio šef francuske vojne misije general De Pejrone, a zatim i američki ambasador Ričard Kaningen Peterson mlađi (junior).

Svi pomenuti diplomatski odnosno vojni predstavnici savezničkih država tada su s članovima ambasade prisustvovali tom veličanstvenom mitingu kod Kneževog spomenika (sada Trgu Republike).

[102] Odnosi se na razbijanje njemačke Grupe armija »Jug« (u čijem su se sastavu pored njemačkih nalazile i mađarske fašističke jedinice: mađarska 3. armija s 1 oklopnom, 2 pješadijske i 1 konjičkom divizijom) poslije neuspjeha u ofanzivi od 6. do 16. marta 1945. nazvanoj »Proljećno buđenje« (vid. nap. 9). Kad je Tolbuhin primio ovu čestitku njegove su jedinice, poslije prelaska u protivnapad 16. marta, uspjele da razbiju neprijatelja i da do 28. marta 1945. izbiju na rijeku Rabu, da bi već sutradan

snažnim udarom probile neprijateljev utvrđeni pojas koji se protezao duž austrijsko-mađarske granice i stupile na teritoriju Austrije.

[103] U borbama u Mađarskoj zajedno s jedinicama 3. ukrajinskog fronta Crvene armije borila se i jugoslovenska 3. armija (komandant general-lajtnant Kosta Nad, politički komesar Branko Petričević). Njene jedinice (12. korpus) su poslije uspješne odbrane na bolmanskom mostobranu, prešle u protivnapad 21. marta 1945. i do 23. marta ponovo ovaladale prostorom koji su Nijemci zauzeli sjeverno od Drave u operaciji »Šumski đavo« od 6–16. marta 1945 (vid. nap. 9). Pored toga jedinice 3. ukrajinskog fronta Crvene armije učestvovale su u oslobođenju Srbije, na sremskom frontu i u batinskoj bici, pa Tito ovdje svakako misli na zajednička dejstva 3. ukrajinskog fronta i Jugoslovenske armije još od septembarskih dana 1944.

[104] Ovo Titovo naređenje je odgovor na depeše Glavnog štaba Slovenije od 20, 24. i 27. marta o evakuaciji političkih radnika i rukovodilaca i oko 2000 drugih lica iz Bele krajine avionima počev od 21. marta 1945. Toga dana bilo je spremno 400 osoba za evakuaciju. Do evakuacije je došlo usljed snažnih napada neprijatelja sredinom marta na jedinice 7. i 9. korpusa i 4. operativne zone, kao i zbog terora kome je bilo izloženo stanovništvo, a posebno terenski radnici. Međutim, vrhovni komandant je ovu mjeru zabranio smatrajući je štetnom po moral i borbena dejstva jedinica NOV i POJ na tome području. Pomenute jedinice su uspele da odolijevaju svim naletima neprijatelja do početka aprila 1945, kada su ponovo prešle u ofanzivu da bi povratile do tada izgubljenu slobodnu teritoriju.

[105] Druga proleterska divizija prebacila se 31. marta i 1. aprila 1945. na lijevu obalu Drine iz rejona Lešnice, a 5. udarna divizija, u isto vrijeme, sjeverno od Zvornika. Obje su divizije nakon toga 1. i 2. aprila očistile prostor između Save i donjeg toka Drine i povezale se sa 17. udarnom divizijom u rejonu Bijeljine.

[106] Ta grupa se u jugoslovenskoj istoriografiji naziva Južna operativna grupa divizija 1. armije. Za vrijeme dejstava u Semberiji i Posavini Grupa se nalazila neposredno pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića, komandanta 1. armije, dok je jedinicama na sremskom frontu, za vrijeme proboja, neposredno rukovodio general-major Milutin Morača, načelnik štaba 1. armije.

[107] Bijeljinu je 3. aprila oslobodila 17. udarna divizija. Zatim je cijela Južna operativna grupa divizija produžila nadiranje k Brčkom, koje je oslobodila 7. aprila. Nakon toga 5. i 17. udarna divizija su zadržane u rejonu Brčkog čekajući da se privuku pontoni za forsiranje Save, koju su prešle u toku 10/11. i 12. aprila, dok je 2. proleterska divizija izvršila prodor prema Bosanskom Šamcu, koji je oslobodila 11. aprila.

[108] Štab 2. armije na ovo naređenje vrhovnog komandanta odgovorio je 30. marta depešom sljedeće sadržine: »Imamo stalnu radio-vezu s Pekom [Dapčevićem]. Odgovorićemo neposredno na pitanja koja ga interesuju. Štab Sedamnaeste je sad u s[elu] Modran. Jedan pukovski divizion zapadno od Janje. Teški divizion u Koviljači« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–202/4).

[109] Ovo Titovo naređenje se odnosi na sprečavanje ponovnog pokušaja njemačke 22. pješadijske divizije da izvrši prodor prema Tuzli pravcem Srnice–Srebrnik–Tuzla u napadu koji je preduzela 28. marta u jutranjim časovima sa ojačanim 16. pukom. Potom je ista divizija dva dana kasnije, 30. marta, preduzela napad i s pravca Brčko–Čelić–Tuzla.

Postupajući po ovome naređenju vrhovnog komandanta JA, Štab 2. armije je energično intervenisao angažovanjem u borbi 23, 25. i 28. divizije i 2. krajiške brigade 17. divizije. Te jedinice su uspjele da zadrže neprijateljev prodor južno od Srebrnika i sjeverno od Lopara. Zatim su, pošto su se prikupile, prešle 31. marta na 1. april u protivudar i primorale neprijatelja da se povuče prema Brčkom, oslobodivši pri tome Srebrnik, Muslimansku Špionicu i Koraj.

[110] Ovo je Titov odgovor na depešu Glavnog štaba Makedonije (komandant general – lajtnat Mihailo Apostolski, politički komesar pukovnik Borko Temelkovski) od 28. marta 1945. s kojom je izvijestio Generalštab JA o nekorektnim postupcima

članova Anglo-američke vojne misije pri Glavnom štabu Makedonije. Oni su uhvatili vezu s njemačkim zarobljenicima, davali im novac, tražili spiskove s pozivom na sporazum Tito–Maklin, dijelili letke i širili alarmantne i netačne vijesti.

Anglo-američka vojna misija na čelu s majorom Dikinsonom napustila je Glavni štab Makedonije odnosno Skoplje 8. maja 1945. i, preko Beograda, otputovala u Bari.

[111] Postupajući po ovome Titovom naređenju, Štab 22. udarne divizije (komandant pukovnik Pero Popivoda, politički komesar potpukovnik Živko Živković) 30. marta 1945. izdao je potčinjenim jedinicama naređenje za rokiranje sjeverno od Loznice radi preuzimanja položaja na desnoj obali Drine, koje su do tada držale jedinice 2. proleterske divizije. Tako je 8. srpska brigada zaposjela desnu obalu Drine od Novog Sela do Badovinaca, dok se 10. srpska brigada rasporedila sjevernije od 8. brigade od Crnobarskog salaša preko Crne Bare do ušća Drine. Dvanaesta srpska brigada 22. udarne divizije kao divizijska rezerva razmjestila se u selu Pričinović, sjeverozapadno od Šapca.

Smjena 2. proleterske divizije završena je do 2. aprila 1945. Na novim položajima jedinice 22. divizije nisu imale borbenih dodira s neprijateljem, osim što su slale izviđačke patrole na lijevu obalu Drine radi hvatanja ili likvidiranja manjih četničkih grupica koje su pokušavale da se infiltriraju u Srbiju. Na tim položajima su jedinice 22. divizije ostale do 6. aprila 1945. Tada su primile naređenje da se kod Sremske Mitrovice prebace u Srem radi učešća u proboju sremskog fronta u sastavu 1. armije JA.

[112] Te dvije divizije (2. proleterska i 5. udarna divizija) ušle su zajedno sa 17. divizijom i s ojačanjima u sastav novoformirane Južne operativne grupe divizija 1. armije JA. Ova grupa (nazivana je i Bosanska operativna grupa divizija) s Bosutskom operativnom grupom divizija činila je Južnu grupu divizija 1. armije JA (pod neposrednom komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića, komandanta 1. armije), čiji je zadatak bio da prelaskom u ofanzivu 6. aprila 1945. u sjeveroistočnoj Bosni i između Bosuta i Save olakša dejstva Sremske operativne grupe divizija 1. armije pri proboju sremskog fronta 12. aprila 1945.

[113] Odnosi se na Protivtenkovski i Teški artiljerijski divizion 23. udarne divizije 2. armije kojima je ojačana Južna (Bosanska) operativna grupa divizija 1. armije za dejstva u sjeveroistočnoj Bosni.

[114] Štab 17. udarne divizije tada se nalazio u rejonu Bijeljine, koju je oslobodila 17. udarna divizija u sadejstvu s 2. proleterskom divizijom 2/3. aprila 1945.

[115] Riječ je o Jadranskoj komisiji čije je sjedište bilo u Splitu. Komisija je primala hranu i drugi materijal od Saveznika odnosno Unre i vojnih vlasti i bavila se raspodjelom primljenog materijala.

[116] Ovo Titovo naređenje odnosi se prije svega na oslobođeno područje uže Srbije, Kosova i Metohije, Vojvodine, Crne Gore, Dalmacije i Makedonije, gdje su sva preduzeća koja neprijatelj nije uništio ili opljačkao produžila da rade prvenstveno za potrebe fronta. U vezi s tim je ovo naređenje cirkularno odaslato glavnim štabovima Makedonije i Srbije, glavnom narodnooslobodilačkom odboru za Vojvodinu i štabovima 2. korpusa i 4. armije.

[117] Kada je Tito uputio ovo pismo feldmaršalu Aleksanderu 4. armija JA je počela s ličko-primorskom operacijom za oslobođenje Like i Hrvatskog primorja, oslobađajući istog dana Gospić, Perušić, Lički Osik, Karlobag i više drugih mjesta.

[118] Šesti udarni korpus JA tada se nalazio u sastavu 3. armije JA, čiji je štab predvidio da taj korpus olakša forsiranje rijeke Drave od strane jedinica 3. armije, pa je u vezi s tim Štab 3. armije zamolio Generalštab JA da naredi Glavnom štabu Hrvatske da izda potrebno naređenje Štabu 10. udarnog korpusa JA za smjenu dijelova 6. korpusa. U vezi s novim zadacima 6. korpusa Štab 3. armije JA naredio je 7. aprila 1945. Štabu 6. korpusa da se korpus s obje divizije probije na prostor Našice–Valpovo.

[119] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab Hrvatske izdao je naređenje Štabu 10. udarnog korpusa JA (komandant general-major Mate Jerković, politički komesar pukovnik Ivan Šibl), koji je svojom zapovešću od 5. aprila 1945. regulisao

odbranu slobodne teritorije u Daruvarskoj kotlini izdajući potrebna naređenja 32. i 33. diviziji, pošto su jedinice 6. korpusa izvršile pokret na prostor Našice – Valpovo.

[120] Misli se na Južnu operativnu grupu divizija 1. armije JA, koja je, postupajući po ovome Titovom naređenju, oslobodila Brčko 7, Bosanski Šamac 11, a Županju 13. aprila, dok je Vrbanju oslobodila 6. aprila Bosutska operativna grupa divizija 1. armije. Međutim, ojačani 16. puk njemačke 22. pješadijske divizije, koji je pod pritiskom Južne operativne grupe divizija 7. aprila napustio Brčko, prešao je Savu i izvršio protivnapad u pravcu Vrbanje i ponovo zauzeo ovo mjesto. Vrbanju su konačno oslobodile jedinice Bosutske operativne grupe divizija 12/13. aprila 1945.

[121] Misli se na 3. armiju pod komandom general-lajtnanta Koste Nađa. Međutim, i ovaj datum, kao i datum koji je određen za proboj sremskog fronta bio je više puta mijenjan. Tako je 3. armija JA pristupila forsiranju Drave 11. aprila u 23 časa, dok je proboj sremskog fronta pomjeren za 9, potom za 11, i konačno za 12. april 1945. u 5 časova ujutro. Tada su jedinice Sjeverne i Bosutske operativne grupe divizija 1. armije prešle u ofanzivu, probile front koji su branile njemačka Borbena grupa »Brener«, 963. tvrđavska pješadijska brigada »Kloc«, 41. pješadijska divizija i dijelovi 22. pješadijske divizije, i 13. aprila, pored više drugih mjesta, oslobodile su i Vinkovce, dok je Južna operativna grupa divizija zakasnila u sadejstvu usljed sporog pristizanja inžinjerijskih sredstava za forsiranje Save kod Brčkog, što je omogućilo neprijatelju da glavninu svojih snaga izvuče na zapad.

[122] Predsjednik Ministarskog savjeta i ministar narodne odbrane DFJ maršal Tito primio je 4. aprila 1945. delegaciju Albanaca s Kosova i iz Metohije, u čijem se sastavu nalazilo 25 seljaka, radnika, zanatlija i intelektualaca, među kojima Mehmed Hodža, predsjednik Oblasnog NO za Kosovo i Metohiju, Mehmed Kriljeva, Đamil Luža i dr. Tito se sa njima zadržao u dvočasovnom razgovoru. Ovaj govor je u stvari njegov odgovor na pozdrav albanske delegacije koji mu je tom prilikom uručen usmeno.

[123] Tito se nalazio u Lepoglavi na izdržavanju kazne robije u trajanju od 5 godina. Kaznu mu je izrekao Sud za zaštitu države na procesu koji je počeo u Zagrebu 6. novembra 1928 (tzv. Bombaškom procesu). Tito je tom prilikom dobio osuđenički broj 483. Odmah je smješten u samicu, odakle je nakon tri mjeseca prebačen u skupni zatvor i određen da radi u »munjari« – maloj električnoj centrali Kaznenog zavoda. Kasnije, u januaru 1930, iz kaznione u Sremskoj Mitrovici prebačen je u Lepoglavu i Moša Pijade, koji je Titu tom prilikom određen, na Titovu intervenciju, za pomoćnika. Za vrijeme izdržavanja kazne zatvora Tito je bio sekretar partijske ćelije, koju su sačinjavali komunisti osuđeni od Suda za zaštitu države.

[124] Na Kosovu i Metohiji za vrijeme narodnooslobodilačkog rata od Albanaca, Crnogoraca i Srba formirano je 8 kosovsko-metohijskih brigada, jedna brigada Narodne odbrane i jedna divizija, što je bio značajan doprinos oružanoj borbi naroda i narodnosti Jugoslavije na tome području protiv okupatora i njegovih pomagača.

[125] Misli se na napad fašističke Italije, pod vodstvom njenog diktatora Benita Musolinija, na Albaniju 7. aprila 1939. Devet dana kasnije – 16. aprila 1945. Italija je proglasila priključenje Albanije i uspostavljanje albansko-italijanske personalne unije.

[126] Agrarna reforma u Kraljevini Jugoslaviji sprovođena je uglavnom na štetu siromašnijih seljačkih masa. Vlastodršci u Kraljevini Jugoslaviji vodili su denacionalizatorsku politiku, pa su raznim mjerama oduzimali zemlju od Albanaca stvarajući tako vještačkim putem pritisak na albanske mase kako bi se iseljavale, dok su, na drugoj strani, vodili politiku naseljavanja (kolonizacije) srpskim i crnogorskim življem. Tako su stvarali razdor među narodima i narodnostima na Kosovu i u Metohiji.

[127] Za vrijeme drugog svjetskog rata područje Kosova i Metohije, na osnovu sporazuma o komadanju Jugoslavije postignutog u Beču 20. aprila 1941, pripojeno je tzv. »Velikoj Albaniji« osim rudnika Trepče, zvečanskog, lapskog i vučitrnskog sreza i dela uroševačkog i gnjilanskog sreza, koji su ostali u sastavu okupirane Srbije. Tom prilikom su zemlju prigrabili i mnogi Albanci, pobornici »Velike Albanije«, i saradnici okupatora, bilo da su već živjeli na Kosovu i Metohiji, ili da su se pak doselili iz Albanije.

[128] Redakcija je trima tačkama označila prekid Titovog izlaganja kada se on obratio članovima delegacije sa željom da čuje njihovo mišljenje. Tom prilikom su uzeli riječ Mehmed Hodža, predsjednik Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Kosovo i Metohiju, i još dva delegata. Oni su u svojim izlaganjima izrazili zadovoljstvo što ih je Tito primio u takvom sastavu, za razliku od raznih delegacija koje su u bivšoj Jugoslaviji bile sastavljene od begova i aga. Oni su rekli da je sada prvi put u istoriji Kosova i Metohije narod mogao poslati svoje predstavnike da svom rukovodiocu iznesu njegove želje. Govornici su istakli da su Kosovo i Metohija bili kamen spoticanja između Velikosrba i Albanaca, ali da je ostalo »još trnja koje smeta da se ide pravim putem«. Delegati su zatim obećali da će slijediti put kojim ih vodi maršal Tito i istakli su uvjerenje da će agrarna reforma u novoj Jugoslaviji biti najpravednije sprovedena pošto oni smatraju »da Šiptari ne žele da samo oni imaju zemlju, već da je imaju svi narodi koji žive na Kosovu i u Metohiji«. Poslije izlaganja delegata Tito je ponovo uzeo riječ.

[129] Tito je u svom izlaganju ovdje po drugi put napravio prekid pitajući delegate o toku proljećne sjetve i o političkoj situaciji na tome području. Jedan od delegata tom prilikom je rekao »da je narod bio uz reakciju i okupatora zbog svoje neprosvijećenosti u koju ga je gurala stara Jugoslavija« i on je »pozdravio amnestiju koja će olakšati situaciju u njihovom kraju«. Delegati su tražili pravo da upotrebljavaju svoju albansku zastavu, da se služe albanskim jezikom i da imaju i jednaka prava s ostalim narodima Jugoslavije, na što im je Tito potvrdno odgovorio, nastavljajući ponovo svoje izlaganje.

[130] Tito je ovim završio svoje izlaganje delegaciji Kosova i Metohije. Na kraju ih je pozvao »da s puno volje i čvrstine istraju na svome putu i da šiptarski narod postane snažan stub u novoj Jugoslaviji«.

[131] Ovo je najvjerovatnije Titov odgovor na predlog Glavnog štaba Slovenije upućen Generalštabu JA početkom aprila 1945. za dejstva 14. udarne divizije.

[132] Postupajući po ovom Titovom odobrenju, Glavni štab Slovenije uputio je 5. i 6. aprila 1945. dvije opširnije depeše štabovima 4. operativne zone (komandant potpukovnik Peter Stante Skala, politički komesar potpukovnik Dragomir Benčić) i 14. udarne divizije JA u kojima je naredio da se 4. operativna zona i 14. divizija ne premještaju u Dolenjsku, već da ostanu u Štajerskoj; da se što prije spoje s Crvenom armijom u rejonu Maribora; da glavnina divizije manevriše na prostoru Zidani Most–Celje–Dravograd; da se dezorganizuje njemačka pozadina i djejstvuje na komunikacije Ljubljana–Celje, Celje–Dravograd i Dravograd–Celovec; da se rasformira Štajerska grupa NOP odreda; da se 6. i 11. brigada uključe u 14. diviziju, a Operativni štab grupe brigada rasformira i da se predlože komandanti za komande Štajerskog i Koruškog vojnog područja i za Komandu mjesta Maribor.

[133] Tito je dao ovu izjavu, kao šef jugoslovenske delegacije u kojoj su se nalazili i dr Ivan Šubašić, ministar spoljnih poslova, Milovan Đilas, ministar Crne Gore, inž. Nikola Petrović, ministar trgovine i snabdijevanja, Bane Andreev, ministar rudarstva, i general-lajtnat Rudolf Primorac, šef Vojne misije JA u Moskvi.

[134] Misli se prije svega na pomoć u naoružanju, medikamentima, prehrambenim proizvodima, pogonskom gorivu i drugom materijalu koji je SSSR tokom rata isporučio Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije i narodima i narodnostima Jugoslavije, a posebno na isporuku ratne tehnike za kompletiranje 12 pješadijskih i 2 vazduhoplovne divizije i jedne tenkovske brigade, u vezi sa sporazumom sa sovjetskom vladom i Vrhovnom komandom Crvene armije koji je maršal Tito postigao od 21–28. septembra 1944. za vrijeme svog prvog boravka u Moskvi.

[135] Jugoslavija je konačno oslobođena 15. maja 1945. poslije uništenja i zarobljavanja ustaško-četničke grupacije u sjeverozapadnim dijelovima zemlje, kao i njemačkih jedinica koje su pokušavale da na svaki način izbjegnu predaju Jugoslovenskoj armiji poslije stupanja na snagu 9. maja 1945. akta o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih snaga na evropskim ratištima.

[136] Za vrijeme oslobađanja Sarajeva Tito se nalazio u Moskvi. Međutim, s njim je Generalštab JA održavao svakodnevnu radio–vezu obavještavajući ga o situaciji na

jugoslovenskom frontu, pa su poslije oslobođenja Sarajeva uslijedile ova zahvalnost i pohvala jedinicama koje su učestvovale u oslobađanju glavnog grada Bosne i Hercegovine.

[137] U oslobađanju Sarajeva učestvovale su trupe Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa JA: 3. i 37. udarna divizija 2. korpusa, 27. i 38. udarna divizija 3. korpusa i 4. i dijelovi 10. udarne divizije 5. korpusa, dok je 29. divizija 2. korpusa vršila pritisak na neprijatelja od vrela Bosne (Ilidže) do Kobilje glave na cesti Sarajevo – Kiseljak.

[138] Ovaj pozdravni govor Tito je održao 8. aprila 1945. u moskovskom Domu pionira, gdje ga je dočekala i pozdravila počasna pionirska četa. Tom prilikom moskovski pioniri su Titu u koncertnoj sali Doma pionira uručili pozdrave i poklone za njega i beogradske pionire, nakon čega je Tito i održao ovaj kraći pozdravni govor. Tito je po povratku u Beograd primio 23. aprila 1945. grupu od 18 dječaka i djevojčica, najboljih pionira Beograda, i uručio im pozdrave i darove pionira Moskve. Tom prilikom im je ispričao i svoje utiske iz susreta s moskovskim pionirima.

[139] Tito je održao ovaj svoj govor poslije pozdravne riječi Vjačeslava Mihailoviča Molotova, narodnog komesara za spoljne poslove SSSR-a. Molotov je, pored ostalog, u svome govoru rekao i ovo:

»Mi smo pružili ruke jedan drugome da dovedemo naš oslobodilački rat do pobjedonosnog kraja, da bi naši narodi – svaki svojim putem – mogli da idu naprijed putem nezavisnosti i stvarne slobode«.

Na svečanom ručku su prisustvovali najviši sovjetski rukovodioci, među kojima su se nalazili Staljin, Kalinjin, Mikojan, Berija, Maljenkov, Kaganovič, Švernik, Ustinov, Kosigin, Kuznjecov, Višinski, Antonov i drugi.

[140] Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Franklin Delano Ruzvelt (koji je inače imao paralizovane noge poslije bolesti dečije paralize) umro je 12. aprila 1945. od izliva krvi u mozak u svom letnjikovcu u državi Džordžija.

[141] Hari Truman je do Ruzveltove smrti bio potpredsjednik Sjedinjenih Američkih Država. Kada je Ruzvelt umro 12. aprila 1945, Truman je, prema članu II, odjeljku 1, stavu 6. Ustava Sjedinjenih Američkih država automatski postao njihov predsjednik.

[142] Fotokopija stenograma razgovora održanih na prijemu u Sveslovenskom komitetu 13. aprila 1945. u Moskvi mjestimično je po desnoj ivici teksta na četiri stranice slabo čitljiva, pa je u prevođenju ovog teksta s ruskog jezika iskorišćen isti (ali redigovan) tekst objavljen takođe na ruskom u časopisu Sveslovenskog komiteta »Славяне« br. 4 za 1945.

Na prijemu u Sveslovenskom komitetu u Moskvi, pored Tita i Gundorova, učestvovali su Georgi Dimitrov, Stela Blagojeva, član Prezidijuma Sveslovenskog komiteta, gardijski pukovnik Močalov, sekretar Sveslovenskog komiteta, Zigmund Modzelevski, poljski opunomoćeni poslanik u Moskvi, general Pika, šef čehoslovačke vojne misije u Moskvi, profesor Mihalčev, bugarski politički predstavnik u Moskvi, Nikolaj Tihonov, predsjednik Saveza sovjetskih književnika, S. A, Lozovski, zamjenik načelnika Sovjetskog informacionog biroa, general-pukovnik Čibisov, predstavnik Crvene armije, Milovan Đilas, ministar za Crnu Goru u Privremenoj vladi DFJ i drugi.

[143] S tri tačke su označeni izostavljeni kratki pozdravni govori (zdravice) Stele Blagojeve (koja je odala priznanje borbi jugoslovenskih naroda na čelu s Titom), generala Čibisova (koji je nazdravio Jugoslovenskoj armiji na čelu s Titom), pukovnika Močalova (koji je odao priznanje herojskoj borbi jugoslovenskih naroda na čelu s Titom, kao i borbi poljskog, čehoslovačkog i bugarskog naroda), Modzelevskog (koji je naglasio da je Titovo ime u teškim godinama borbi protiv njemačkog zavojevača nadahnjivalo poljski narod u neravnopravnoj borbi s njemačkim okupatorom), Milovana Đilasa (koji je u svojoj zdravici istakao značaj borbe Sovjetskog Saveza i njegove Crvene armije, zadržavajući se najviše na glorifikaciji Staljinove uloge u toj borbi) i profesora Mihalčeva (koji je odao priznanje borbi jugoslovenskih naroda i maršalu Titu i istakao značaj legendarnog Tita u toj borbi i zajedničke borbe jugoslovenskih naroda i bugarskog naroda u kojoj se kuju »borbeno jedinstvo i bratsvo Slovena na Balkanu«).

144 Poslije ovog Titovog izlaganja riječ su uzeli Tihonov (koji je u svojoj zdravici istakao značaj borbe slovenskih naroda u borbi protiv fašizma i njihovu ljubav za slobodom i pravdom), Lozovski (koji je istakao da je Jugoslavija prva zemlja koja je poslije SSSR-a zasnovala svoju državu na lenjinističkim principima i da se razvija prema svojim specifičnim uslovima, što je od posebne važnosti za istoriju) i Dimitrov (koji je istakao pomoć koju su herojski jugoslovenski narodi ukazali Bugarskoj i koji su svojim ustankom služili za primjer, ističući pri tom značaj jugoslovensko-bugarskog prijateljstva iskovanog u zajedničkoj borbi poslije gorkog iskustva u prošlosti).

145 Proboj sremskog fronta je izvršila Sjeverna operativna grupa divizija 1. armije (1. proleterska, 21, 22, 42. i 48. divizija i 2. tenkovska brigada) uz podršku 11. vazduhoplovne lovačke i 42. vazduhoplovne jurišne divizije Vazduhoplovne grupe divizija JA. Proboj je izvršen 12. aprila 1945. na desnom krilu rasporeda 1. armije na frontu širine 6 km, od Dunava do Trunićevog salaša.

146 Forsiranje Drave izvršile su 16, 36. i 51. udarna divizija 3. armije i Osječka brigada 12. udarne divizije 6. korpusa 11/12. aprila 1945. u širem rejonu Valpova, od Podravskih Podgajaca do Josipovca.

147 Dunav su forsirale 8. brigada 51. divizije kod Dalja i 5. srpska brigada 21. udarne divizije na odsjeku Sotin–Opatovac uz podršku 1. brigade rječnih brodova Dunavske ratne flotile Crvene armije. Forsiranje na pomenutim mjestima je izvršeno 11/12. aprila 1945.

148 Orašje je oslobodila 8. aprila 1945. Druga proleterska brigada, dok su forsiranje Save izvršile kod Brčkog 10/11. aprila 5. i 17. udarna divizija Južne operativne grupe divizija 1. armije, gdje je prebacivanje posljednjih jedinica završeno do podne 12. aprila. Na obrazovanom mostobranu kod Brčkog ove dvije divizije su uspostavile vezu s 11. udarnom divizijom Bosutske operativne grupe 1. armije, u čijem su se sastavu, pored 11. divizije, nalazile i 6. proleterska divizija »Nikola Tesla« i 1. konjička brigada.

Bosutska operativna grupa 1. armije učestvovala je u proboju sremskog fronta u centru rasporeda 1. armije, tj. između rijeka Bosuta i Save, napadajući opštim pravcem Morović–Strašinci–Vrbanja–Otok. Imala je zadatak da izmanevriše sremsku operativnu zonu, ovlada bosutskim šumama i na liniji Vrbanja–Županja uspostavi vezu s Južnom operativnom grupom divizija 1. armije, što je i postigla.

149 Vinkovce su oslobodile 21. i 48. divizija 13. aprila 1945.

150 Osijek su oslobodile, poslije uličnih borbi, 51. udarna divizija i Osječka brigada 14. aprila 1945.

151 Vukovar je oslobođen 12. aprila dejstvima 5. srpske brigade uz podršku 1. tenkovskog bataljona 2. tenkovske brigade.

152 Valpovo su oslobodile 12. aprila jedinice 16. i 36. divizije 3. armije.

153 Županju su oslobodile 13. aprila 5. i 17. udarna divizija Južne operativne grupe divizija 1. armije.

154 Četrdeset prva njemačka divizija branila je dio sremskog fronta s 963. tvrđavskom pješadijskom brigadom i Borbenom grupom »Brener« od Mohova na Dunavu do Batrovaca na Bosutu.

155 Jedanaesta vazduhoplovna poljska divizija nalazila se na desnoj obali Drave od Donjeg Miholjca do ušća Drave i na desnoj obali Dunava do Vukovara. Tada je bila ojačana 606. pukom za osiguranje, 808. bataljonom za osiguranje i 6. policijskim dobrovoljačkim bataljonom.

156 Treća ustaško-domobranska divizija nalazila se s dijelovima belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa na liniji Županja–Vrbanja–Račinovci.

157 Ustaško-domobranska 12. hrvatska divizija obezbeđivala je odsjek od Orašja do Bosanskog Šamca.

158 General-lajtnant Peko Dapčević bio je tada komandant 1. armije i nepo-

sredno je komandovao Južnom operativnom grupom divizija; 12. aprila preuzeo je neposredno pod komandu i Bosutsku operativnu grupu 1. armije.

[159] General-lajtnant Kosta Nađ tada je komandovao 3. armijom JA.

[160] General-major Milutin Morača se nalazio na dužnosti načelnika Štaba 1. armije. Međutim, kada je komandant 1. armije preuzeo početkom aprila neposredno rukovođenje operacijama Južne operativne grupe divizija u Semberiji i Posavini, general-major Morača je do 12. aprila komandovao neposredno Sjevernom operativnom i Bosutskom operativnom grupom divizija, a od 12. aprila samo Sjevernom operativnom grupom divizija 1. armije.

[161] Ovaj Titov razgovor s dopisnikom lista »Krasnaja zvezda« (»Crvena zvezda«) najvjerovatnije je objavljen 14. aprila 1945, pa se taj datum uzima kao datum nastanka ovog dokumenta.

[162] U vrijeme kada je Tito dao ovu izjavu u Jugoslaviji su se nalazili šest njemačkih armijskih korpusa (15. brdski, 15. kozački, 21. brdski, 34. armijski, 69. rezervni armijski i 91. armijski korpus) s 15 njemačkih divizija, 3 borbene grupe i četiri brigade, kao i više drugih jedinica bataljonskog i pukovskog sastava pod komandom Grupe armija »E« (koja je istovremeno bila i Komanda Jugoistoka), 97. armijski korpus Grupe armija »C« s dvije divizije, 16 ustaško-domobranskih divizija i drugih jedinica brigadnog (pukovskog) i bataljonskog sastava, kao i belogardejske, nedićevske, četničke i druge kvislinške formacije – ukupno preko 700 000 neprijateljskih vojnika, od kojih je njemačkih vojnika bilo oko 450 000.

[163] Misli se na prelazak u ofanzivu 1, 2, 3. i 4. armije JA. Tako je 3. armija forsirala Dravu 11/12. aprila; 1. armija je prešla u proboj sremskog fronta 12. aprila s glavninom snaga, dok je dijelom svojih jedinica početkom aprila preduzela operacije za oslobođenje sjeveroistočne Bosne; 2. armija je prešla u napad prema Doboju 8. aprila, dok je 4. armija prešla u napad 4. aprila za oslobođenje Like i Hrvatskog primorja izvodeći ličko-primorsku operaciju.

Istovremeno s dejstvima pomenutih armija JA, Operativna grupa udarnih korpusa (2, 3. i 5. korpus) početkom aprila se nalazila na prilazima Sarajeva, koje je oslobodila 6. aprila 1945. produžujući zatim operacije na sjever dolinom rijeke Bosne.

[164] Njemačka je bezuslovno kapitulirala 9. maja 1945, dok su na jugoslovenskom ratištu njemačke i kvislinške jedinice pružale otpor sve do 16. maja pokušavajući na taj način da izbjegnu zarobljavanje od jedinica JA. Poslednji neprijateljski otpor skršen je na prostoru Slovenj-gradec – Guštanj – Pliberk – Dravograd.

[165] Pogrešno, misli se na Vojvodinu.

[166] Dejstva jedinica Crvene armije za oslobođenje Vojvodine i dijela Srbije s Beogradom uslijedila su poslije postignutog sporazuma za vrijeme Titovog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. Više o tome vid. u tomu 24.

[167] Misli se na zajednička dejstva sovjetske 57. armije (64. i 75. streljačkog korpusa) i 51. udarne divizije NOVJ u bici za batinski mostobran (vid. u tomu 25, nap. 126).

[168] Odnosi se na dejstva 3. armije JA na rijeci Dravi od sredine januara 1945. do 12. aprila iste godine.

[169] Sovjetske jedinice 3. ukrajinskog fronta borile su se u to vrijeme sjeverno od Drave, pa se vjerovatno misli na sadejstvo ovih jedinica s jedinicama 3. armije JA koje su kroz Podravinu nadirale prema sjevernim krajevima Slovenije.

[170] Jugoslovenska štampa (»Borba« i »Politika«) redovno je obavještavala javnost o željama sovjetskih oficira da ako poginu budu sahranjeni u Jugoslaviji, od kojih su mnogi na samrti izrazili želju da budu pokopani u Beogradu za čije su se oslobođenje borili. Posljednje želje tih sovjetskih boraca su ostvarene, pa su njihovi ostaci položeni u Spomen-groblje oslobodilaca Beograda u današnjoj Ruzveltovoj ulici.

[171] Odnosi se na partizansku fabriku oružja u Užicu.

[172] Prva proleterska udarna brigada je formirana odlukom CKKPJ i naredbom Vrhovnog štaba NOP odreda Jugoslavije od 21. decembra 1941.

[173] Misli se na potpuno uništenje jedne ojačane čete italijanske divizije »Pusterija« 23. decembra 1941. u selu Gaočiću (kod Rudog), kojom prilikom su zarobljena 124 italijanska vojnika, a zaplijenjeno 5 minobacača, 3 mitraljeza, 9 puškomitraljeza i oprema za preko 200 vojnika.

[174] Odnosi se na pohod Grupe proleterskih udarnih brigada za Bosanku krajinu. Pohod je otpočeo 24. juna 1942. iz rejona selo Vrbnica–selo Grdenići (na Zelengori). U toj udarnoj grupi se nalazila i 1. proleterska brigada.

[175] Riječ je o prodoru 1. proleterske divizije, u sastavu Operativne grupe divizija Vrhovnog Štaba NOV i POJ, u rejon Kolašina. Tada je Grupa izvršila krajem aprila 1943. prodor u sjeverozapadne dijelove Crne Gore. S 1. proleterskom divizijom se tada nalazila i njena 1. proleterska brigada.

[176] To su bile 2. proleterska, 3. proleterska (sandžačka), 4. proleterska (crnogorska), 5. proleterska (crnogorska) i kao peta najverovatnije 1. krajiška brigada.

[177] Misli se na jugoslovenski front koji su držale 3, 1, 2. i 4. armija JA od rijeke Drave do Jadranskog mora, čime je povezivan sovjetsko-njemački front preko Jadrana sa savezničkim frontom u Italiji. Time je jugoslovenski front bio dio ošteg savezničkog strategijskog fronta oko nacističke Njemačke.

[178] Ta armija je preoružana poslije oslobođenja Beograda oružjem koje je primljeno na osnovu sporazuma maršala Tita postignutog u Moskvi sa sovjetskom Vrhovnom komandom i vladom od 21–28. septembra 1944.

[179] Prva partizanska škola osnovana je 20. februara 1942. pod nazivom »Partizanska oficirska škola Glavnog štaba Hrvatske« za osposobljavanje komandira vodova i četa, komandanata bataljona i operativnih oficira. Ta škola je 4. novembra iste godine reorganizovan u Vojnu školu Vrhovnog štaba.

[180] Misli se na Vojnu akademiju NOV i POJ odnosno Jugoslovenske armije osnovanu u Beogradu 21. novembra 1944.

[181] Riječ je o aprilskom ratu 1941. koji se završio 17. aprila potpisivanjem bezuslovne kapitulacije bivše jugoslovenske vojske.

[182] Odnosi se na pripadnike njemačkih brdskih jedinica u okupiranoj Jugoslaviji, među kojima je najpoznatija bila 1. brdska divizija, prvoformirana brdska jedinica njemačkog Vermahta.

[183] Misli se na 11. vazduhoplovnu lovačku i 42. vazduhoplovnu jurišnu diviziju i Vazduhoplovnu transportnu grupu.

[184] Odnosi se na sve one prvake građanskih partija i visoke vojne rukovodioce koji su na čelu s kraljem Petrom II pobjegli iz zemlje s aerodroma u Nikšiću 15. aprila 1941. U roku od 48 časova prebačeno je u Grčku 216 političkih, vojnih i državnih rukovodećih ličnosti, odakle je vlada 20. aprila 1941. prebačena vazdušnim putem iz Atine u manastir Tantur kod Jerusalima. Jedina organizovana snaga u to vrijeme koja je ostala u zemlji da s narodom podijeli sudbinu bila je Komunistička partija Jugoslavije s Politbiroom i Centralnim komitetom na čelu s njenim generalnim sekretarom Josipom Brozom Titom.

[185] Izbori za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) održani su 11. novembra 1945. Tada su se narodi i narodnosti Jugoslavije ogromnom većinom izjasnili za kandidate jedinstvene liste Narodnooslobodilačkog fronta Jugoslavije, čiji je nosilac liste bio maršal Tito. Na prvom zasijedanju Konstituante 29. novembra 1945. jednoglasno je usvojena deklaracija o proglašenju Demokratske Federativne Jugoslavije za Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju (FNRJ).

[186] Misli se na učešće otečestvenofrontovskih bugarskih oružanih snaga u oslobađanju jednog dijela istočnih krajeva Jugoslavije, što im je Tito, na molbu rukovodstva nove Bugarske, odobrio 5. oktobra 1944. u Krajovi. Potpunije o tome govori se u tomu 24, str. 18.

[187] Prema postojećim procjenama, Jugoslaviji je nanijeta šteta u drugom svjetskom ratu od oko 46,9 milijardi dolara prema cijenama iz 1938, kada je kurs dolara u odnosu na dinar iznosio 44:1, tj. 44 dinara za jedan dolar. Od te štete na nacističku Njemačku je otpadalo oko 35,8 milijardi dolara, a ostalo na druge okupatore u Jugoslaviji, od čega na Italiju najviše. Međutim, prema poslijeratnim ugovorima, obeštećenje Jugoslaviji priznato je samo malo više od 1%. Tako je Italija bila obavezna da Jugoslaviji nadoknadi pričinjenu štetu u iznosi od 125 miliona dolara, dok je Mađarska imala da nadoknadi štetu od 50 miliona dolara, Bugarska od 25 miliona, a Njemačka oko 360 miliona dolara.

[188] Taj sporazum s Administracijom Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu (United Nations Relief and Rehabilitation – UNRRA) potpisan je 24. marta 1945. u Beogradu.

[189] Više o tom ugovoru vid. na str. 138.

[190] Misli se na manifestacije koje su održane u zemlji povodom potpisivanja toga ugovora.

[191] Ovu izjavu Tito je dao na železničkoj stanici »Kijevka« prilikom napuštanja Moskve 16. aprila, gdje je 11. aprila potpisao Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Tito je s članovima delegacije boravio u Moskvi od 5. do 17. aprila 1945, a potom je otišao u Kijev.

[192] Ovaj telegram predsjednik Ministarskog saveta i ministar narodne odbrane DFJ maršal Tito uputio je maršalu Staljinu 20. aprila 1945. prilikom napuštanja kijevskog aerodroma i prelijetanja preko granica SSSR-a. Naime, maršal Tito je po odlasku iz Moskve 16. aprila otputovao za Kijev, glavni grad Ukrajinske SSR, gdje je vodio razgovore s Nikitom Sergejevičem Hruščovom, predsjednikom Savjeta narodnih komesara Ukrajinske SSR, od 17–20. aprila 1945.

[193] Ovaj telegram je Tito uputio Molotovu prilikom napuštanja sovjetske teritorije s aerodroma u Kijevu 20. aprila 1945.

[194] Tito je uputio ovaj telegram 20. aprila 1945. Mihailu Ivanoviču Kalinjinu, predsjedniku Centralnog izvršnog komiteta SSSR-a (kasnije nazvanog Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR-a) prilikom napuštanja sovjetske teritorije s aerodroma u Kijevu, glavnom gradu Ukrajinske SSR, na putu za Jugoslaviju.

[195] Tito je uputio ovaj telegram Nikiti Sergejeviču Hruščovu, kod koga je kao gost boravio u Kijevu od 17–20. aprila 1945.

[196] Ovo je prvo Titovo naređenje poslije njegovog povratka iz Sovjetskog Saveza. Drugi i 5. korpus do tada su se nalazili pod komandom Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa formiranog za dejstva prema Sarajevu. Pošto je Grupa udarnih korpusa uspješno izvršila zadatke postavljene od strane vrhovnog komandanta oslobađajući 6. aprila Sarajevo, njene jedinice nastavile su uspješna dejstva u dolini Bosne, pa su 7. aprila oslobodile Blažuj i Visoko, 12. aprila Zenicu, a 15. aprila Zavidoviće i Žepče, dok su jedinice 2. armije 17. aprila oslobodile Doboj, poslije čega je cio donji i srednji tok rijeke Bosne bio u rukama jedinica Operativnog štaba i 2. armije. U međuvremenu su deset divizija 1. armije i sedam divizija 3. armije, poslije proboja sremskog fronta i forsiranja Drave i Dunava, prešle u gonjenje neprijatelja kroz Podravinu i Slavoniju. U takvoj situaciji vrhovni komandant je donio odluku da ojača 2. armiju, koja je do tada imala samo 4 divizije neposredno pod svojom komandom: 23, 25, 28. i 45. diviziju, pa joj je zbog toga potčinio 2. korpus s 3, 29. i 37. udarnom divizijom i 5. korpus sa 4, 10, 39. i 53. udarnom divizijom, stvarajući na taj način jaku strategijsku formaciju za izvršenje ofanzivnih operacija u pravcu rijeka Une i Kupe, dok je 3. korpus dobio drugi zadatak (vid. str. 78).

[197] Neprijatelj je napustio bez borbe Banjaluku 22. aprila 1945, u koju su potom ušle jedinice 53. udarne divizije.

[198] To se odnosi na Karlovačku grupu divizija (3, 4, i 10. udarnu diviziju),

koje su se 29. aprila prikupile na prostoru Tounj – Ogulin – Vrbovsko, kada je u sastav Grupe ušla i 34. divizija 4. korpusa.

[199] Od jedinica 4. korpusa (komandant pukovnik Miloš Šumonja, politički komesar pukovnik Vjećeslav Holjevac), po ovome naređenju vrhovnog komandanta, s 2. armijom sadejstvovala je 34. udarna divizija, dok su 7. i 8. udarna divizija s linije Ogulin – Slunj – Plaški sadejstvovale s 4. armijom u riječko-tršćanskoj operaciji.

[200] Štab 2. armije se nalazio tada u rejonu Banjaluke, a u samom mjestu od 23. aprila 1945. Potom je osa premještanja Štaba 2. armije u daljim operacijama išla pravcem Banja luka – Prijedor – Bosanski Novi; 25. aprila Štab 2. armije nalazio se u Prijedoru.

[201] Neprijatelj je bez borbe napustio Banjaluku, ekonomski i politički centar Bosanske krajine, 22. aprila 1945, u koju su potom ušle jedinice 53. udarne divizije tek rasformiranog 5. korpusa JA.

[202] Bosanski Novi je poslije četvorodnevnih borbi oslobodila 39. udarna divizija Unske operativne grupe divizija 2. armije JA 1. maja 1945.

[203] Bosansku Krupu su oslobodile 24. aprila 1945. jedinice 3. udarne divizije Karlovačke operativne grupe divizija 2. armije.

[204] Te tri divizije: 3, 4. i 10. udarna divizija obrazovale su, po naređenju Štaba 2. armije od 26. aprila 1945, Karlovačku grupu divizija, u čiji je sastav 29. aprila ušla i 34. udarna divizija 4. korpusa.

Karlovačkom operativnom grupom divizija komandovao je general-major Radovan Vukanović, pomoćnik komandanta 2. armije.

Karlovačka operativna grupa divizija je po oslobođenju mjestâ na srednjem toku rijeke Une, među kojima i Bosanske Krupe, forsirala rijeku i prešla u nastupanje, preko Banije ka Karlovcu otpočinjući 30. aprila operaciju za oslobođenje toga mjesta. Noću 5/6. maja jedinice Grupe prešle su u opšti napad na Karlovac, koji su oslobodile 7. maja 1945. i time stvorile povoljne uslove za oslobođenje i Zagreba.

[205] Od te tri divizije (28, 39. i 45.) i 23. udarne divizije Štab 2. armije formirao je 24. aprila Unsku operativnu grupu divizija pod komandom general-majora Ljube Vučkovića, načelnika štaba 2. armije. Zadatak Grupe je bio da oslobodi sva mjesta u donjem toku rijeke Une: Bosanski Novi, Dobrljin, Bosansku Kostajnicu i Dubicu (što je i učinila), a potom da presiječe komunikaciju Zagreb – Karlovac i napadne Karlovac sa sjeverozapada. Međutim, pošto su jedinice Karlovačke operativne grupe divizija uspjele da oslobode 7. maja Karlovac, jedinice Unske operativne grupe divizija orijentisane su prema Zagrebu, koji su i oslobodile 8. maja 1945. prodorom u grad 39. i 45. udarne divizije.

[206] Dvadeset treća udarna divizija (komandant pukovnik Miladin Ivanović, politični komesar potpukovnik Voja Popović), u sastavu Unske operativne grupe divizija, sadejstvovala je s jedinicama Karlovačke operativne grupe divizija u zauzimanju Klinča-Sela, dok je 25. udarna divizija dejstvovala u dubokoj pozadini 2. armije na prostoru Modriče i Dervente. Neprijatelj je na toj liniji obezbjeđivao Slavonski Brod s južne strane, držeći jače snage u trouglu: rijeke Bosna – Sava – planina Vučjak, gdje je potom bio opkoljen. Zatim je 25. divizija 29. aprila dobila naređenje da napusti taj rejon, koji je trebala da preda jedinicama 3. korpusa i da se potom uputi prema Zagrebu, gdje je dobila nove zadatke.

[207] Odnosi se na dejstva 4. armije JA u riječko-tršćanskoj operaciji, koja je otpočela napadom njenih jedinica 17. aprila 1945. Do 22. aprila 9. udarna divizija je ovladala ostrvima Cres i Lošinj, čime su sva ostrva u Kvarnerskom zalivu bila oslobođena, dok je 13. udarna divizija (komandant potpukovnik Dimitrije Vojvodić, politički komesar potpukovnik Đuro Matić) zauzela Klanu i prešla staru jugoslovensko-italijansku granicu. U međuvremenu je 19. udarna divizija, u sadejstvu s djelovima 26. udarne divizije, u žestokim borbama oslobodila 21. aprila Sušak. Tim dejstvima jedinice 4. armije su do 22. aprila izbile na liniju Čabar – zapadno od Delnica – Rijeka. Tada je 19. divizija otpočela ogorčene borbe za oslobođenje Rijeke.

[208] Četvrti korpus nije upotrijebljen prema Zagrebu, već je, zbog razvoja situacije

u Istri i Slovenačkom primorju, vrhovni komandant potčinio obje njegove preostale divizije (7. i 8. udarnu diviziju) Štabu 4. armije.

[209] Zadatak 3. korpusa (u čijem su se sastavu tada nalazile 27, 38. i 53. udarna divizija) bio je čišćenje Bosne od preostalih četničkih i ustaško-domobranskih grupa, izuzimajući područje u jugoistočnoj Bosni koje je ostalo u nadležnosti 37. udarne divizije. Te zadatke su precizno odredili Generalštab JA u svojoj direktivi od 21. aprila i vrhovni komandant svojim naređenjem od 30. aprila 1945 (vid. str. 78).

[210] General-major Radovan Vukanović tada je bio komandant Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa i ujedno komandant 2. korpusa.

[211] General-major Slavko Rodić tada je bio komandant 5. korpusa i ujedno zamjenik komandanta Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa.

[212] Iz 2. korpusa u sastav 2. armije su ušle 3. i 29. udarna divizija, 37. udarna divizija stavljena je neposredno pod komandu Glavnog štaba Srbije, dok su iz 5. korpusa neposredno pod komandu Štaba 2. armije stavljene 4, 10. i 39. divizija, a 53. udarna divizija pod komandu 3. korpusa.

[213] U karlovačkoj operaciji učestvovala je samo 34. udarna divizija 4. korpusa, dok su njegove 7. i 8. udarna divizija sadejstvovale s jedinicama 4. armije u ličko-primorskoj i riječko-tršćanskoj operaciji. Potom su krajem aprila zbog razvoja situacije u Istri i Slovenačkom primorju ušle u sastav 4. armije JA.

[214] Štab 2. armije od 24. aprila 1945. nalazio se u Banjaluci.

[215] Štab 2. armije potvrdio je prijem direktive vrhovnog komandanta 24. aprila. Tada je dostavio i podatke o rasporedu svojih potčinjenih jedinica. Štab 2. armije primio je ovu direktivu kasno u noć 23. aprila 1945, što se vidi iz naređenja koje je ovaj štab uputio štabovima 2. i 5. korpusa za njihovo potčinjavanje Štabu 2. armije.

[216] Riječ je o operacijama koje je 2. armija JA preduzela 9. aprila 1945. prelazeći u opšti napad k dolini Bosne, uz angažovanje svojih 23, 25. i 45. udarne divizije, te 27. divizije 3. korpusa i 53. udarne divizije 5. korpusa JA. Potom je 2. armija po ovladavanju srednjim i donjim tokom rijeke, prenijela dejstva u srednju Bosnu i prešla u nastupanje k dolini Vrbasa. U toku tih operacija jedinice 2. armije su oslobodile pomenuta mjesta i to: 53. udarna divizija oslobodila je Maglaj 15. aprila, 17. aprila jedinice 23, 25. i 45. divizije oslobodile su Doboj, dok su Derventu oslobodile 19. aprila jedinice 23. udarne divizije, a Bosanski Brod je oslobođen 20. aprila, istog dana kada su jedinice 1. armije oslobodile Slavonski Brod.

[217] Riječ je o planu Štaba 4. armije koji je razrađen prema naređenju Generalštaba JA od 20. aprila 1945. Tim planom Štaba 4. armije je predviđeno: da se s glavnim snagama izvrši proboj neprijateljskog fronta na odsjeku Rijeka – Klana; da se s ostrva Cresa i Lošinja (koji su oslobođeni 21. aprila 1945) izvrši desant na poluostrvo Istru, a potom produži s dijelom snaga u pravcu Rijeke, a glavninom, preko Buzeta, k Trstu; da se s glavninom 20. udarne divizije (na desnom krilu armijskog rasporeda) preko planine Snježnika produži s nadiranjem k Trstu; da se s jedinicama 7. udarnog korpusa dejstvuje na prostoru Kočevje – Ribnica – Ljubljana u cilju vezivanja neprijateljevih snaga i obezbjeđenja boka armije; da se s jedinicama 9. udarnog korpusa dejstvuje u neprijateljevoj pozadini i obuhvati Trst sa sjeverozapadne strane i da se 29. udarna divizija, kao armijska rezerva, uputi u Ogulin, a odatle za Prezid. Napomene koje je Tito dao u ovoj direktivi Štab 4. armije je usvojio, ali zbog nastale situacije i zaostajanja armijskih krila ova odluka se nije mogla odmah sprovesti, pa su u toku 23. aprila izvršeni pregrupisavanje i pripreme za izvršenje dobijenih zadataka.

[218] Sedmi udarni korpus NOVJ se tada nalazio pod neposrednom komandom Glavnog štaba Slovenije, pa je tek Titovim naređenjem od 25. aprila 1945. izričito stavljen pod neposrednu komandu Štaba 4. armije, kada je konačno ušao u njen sastav.

[219] Oslobođenje tih mjesta i ostrva izvršile su jedinice 4. armije u sklopu ličko-primorske operacije (otpočela je 20. marta, a završila se 15. aprila 1945) i riječko-tršćanske operacije (koja je počela 17. aprila, a završila se 7. maja 1945). Tako su Senj

oslobodile 9. aprila jedinice 19. i 26. divizije, dok je 19. divizija oslobodila 15. aprila Novi, 17. aprila Crikvenicu i Kraljevicu, a 21. aprila Sušak. Bakar je oslobodila 19. aprila 26. divizija, a Martinšicu 20. aprila. Ostrvo Rab je oslobodila 9. divizija poslije iskrcavanja 11/12. aprila, Krk su oslobodile 26. divizija i Kvarnerski odred 17. aprila, dok su Cres i Lošinj oslobodile jedinice 9. divizije 21. aprila poslije iskrcavanja na ova ostrva 19/20. aprila 1945.

[220] Ostrva Cres i Lošinj potpala su pod Italiju poslije završetka prvog svjetskog rata.

[221] Operativni štab Grupe udarnih korpusa formiran je po Titovom naređenju 17. marta 1945 (vid. str. 20 i 21). Pošto je za komandanta tim naređenjem postavljen general-major Radovan Vukanović, komandant 2. korpusa, to su i sva naređenja za Operativni štab upućivana preko toga korpusa, kao što je slučaj i s ovim naređenjem.

[222] Štab 2. armije, čim je primio ovo Titovo naređenje o stavljanju 2. i 5. korpusa pod svoju neposrednu komandu, prvi je učinio potez za uspostavljanje veze s 2. korpusom, pa je 23. aprila depešom uputio naređenja štabovima 2. i 5. korpusa za njihovo stavljanje pod neposrednu komandu Štaba 2. armije.

[223] Ovo je Titov odgovor na depešu Glavnog štaba Hrvatske od 22. aprila 1945. upućenu Generalštabu JA kojom je on obaviješten da se desni bok i pozadina 4. armije JA mogu ozbiljnije da ugroze od neprijatelja na pravcu Karlovac–Ogulin; da su za zatvaranje pomenutog pravca angažovane jedinice 4. korpusa JA, ali da su razvučene i da bi u slučaju prebacivanja dijela snaga 4. korpusa radi sadejstva sa slovenačkim jedinicama u Beloj krajini imale na oba pravca »relativno slabe snage u odnosu na neprijatelja«. Međutim, Tito će ubrzo poslije ove intervenicije narediti da se upute 7. i 8. divizija u sastav 4. armije JA, kao i Štab 4. korpusa, čime će ovaj biti praktično potčinjen pomenutom Štabu armije (vid. str. 66 i 77).

[224] Glavni štabovi Hrvatske, Makedonije i Slovenije postupili su po ovom Titovom naređenju, pa je tako, na primjer, Glavni štab Slovenije svojom naredbom od 28. aprila 1945. uključio Belokranjski i Notranjski odred 7. udarnog korpusa JA u sastav 1. slovenačke divizije Korpusa narodne odbrane Jugoslavije, koja je inače nosila zvaničan naziv: 2. divizija (slovenačka) Narodne odbrane (1. divizija narodne odbrane bila je hrvatska).

[225] Misli se na one Slovence koji su kao prognanici poslije aprilskog rata 1941. živjeli u Srbiji i koji su za vrijeme borbi za oslobođenje Srbije i Beograda stupili dobrovljno u jedinice 1. proleterskog korpusa NOVJ. Poslije aprilskog rata Nijemci su prognali u Srbiju 6720 Slovenaca prvenstveno iz Štajerske, pa zatim iz Gorenjske i Mežiške doline. Kada je Beograd bio oslobođen, Slovenci su organizovali Oslobodilački front Slovenaca za Srbiju, kome se Vrhovni štab NOV i POJ obratio 8. novembra 1944. jednim dopisom za formiranje jedne slovenačke brigade NOVJ koja bi ušla u sastav 1. proleterskog korpusa. Za veoma kratko vrijeme prijavilo se 1035 Slovenaca, bilo onih koji su kao izgnanici od Nijemaca živjeli u Srbiji, ili su se u Srbiji nalazili prije aprilskog rata. Prvih 300 dobrovoljaca, koji su se 26. novembra smjestili na Dedinju, priključili su se 1. krajiškoj brigadi 5. udarne divizije, kao njen 5. bataljon, dok su ostali Slovenci koji su se prijavili za brigadu otišli u druge jedinice NOVJ. Januara 1945. Peti slovenački bataljon je brojao 415 boraca i učestvovao je u svim borbama u kojima je učestvovala 1. krajiška brigada na sremskom frontu. Najveće gubitke taj bataljon je imao 17. januara 1945, kada su Nijemci probili front. Tada je poginulo kod Opatovca 77 boraca. Bataljon je ostao u sastavu 1. krajiške brigade do oko 1. marta 1945. Tada je rasformiran zbog velikih gubitaka. Njegovo ljudstvo je uključeno u 4. bataljon 1. jugoslovenske brigade 5. udarne divizije.

[226] U vezi s tim Titovim naređenjem, kao i s naređenjem Generalštaba od 22. aprila, Štab 1. armije dostavio je 23. aprila 1945. sljedeći izvještaj depešom: »Slovenački bataljon rasformiran i njim popunili Jugosl[ovensku] brig[adu]. Prilikom reorganizacije bat[aljon] je brojao 150 vojnika. Sada on ima u stroju [toliko boraca] da bismo mogli formirati četu od 50 ljudi« (A–VII, k. 40, br. 8–94/1).

Ta četa je iz Pakraca, preko Mađarske, upućena u Mursku Sobotu, gdje je formirana 1. prekomurska brigada, ali koja je ubrzo rasformirana, pa su njeni pripadnici upućeni u sastav 14. udarne divizije 4. operativne zone JA, u austrijski dio Štajerske, gdje je 14. divizija držala odsjek od Ivnika (Eibiswald) do Arneža (Arnsfelds).

[227] Ovo je Titov odgovor na intervenciju Štaba 4. armije od 21. aprila 1945. Naime, Generalštab JA uputio je 19. aprila naređenje 4. armiji, bez znanja vrhovnog komandanata, da za jedinice 1. hrvatske divizije KNOJ-a uputi 3000 boraca. Međutim, na ovo naređenje Generalštaba Štab 4. armije je reagovao depešom upućenom general-lajtnantu Svetozaru Vukmanoviću Tempu, u kojoj je predložio da se popuna 1. divizije Narodne odbrane izvrši borcima iz 4, 6. i 10. korpusa, pošto je 4. armija već uputila u sastav te divizije oko 2500 boraca, radi čega je morala rasformirati 13. brigadu (rasformirana je 15. marta 1945), dok se iz 13. i 43. udarne divizije morala pojačati Istarska brigada Narodne odbrane. Pri tom je Štab 4. armije ukazao i na svoje zadatke u vezi s riječko-tršćanskom operacijom.

[228] Više o toj grupi pod komandom general-majora Andreje Nikiforoviča Vitruka vid. u tomu 24, nap. 85.

[229] Glavni štab Hrvatske odmah je intervenisao po ovom Titovom naređenju upućivanjem zahtjeva 24. aprila 1945. Štabu 4. udarnog korpusa da pripremi 8. diviziju za njen ulazak u sastav 4. armije JA.

[230] Odnosi se na Karlovačku operativnu grupu divizija obrazovanu od Štaba 2. armije JA za izvođenje karlovačke operacije (vid. nap. 204).

[231] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 2. armije izdao je 25. aprila u 14 časova zapovijest za dejstva Karlovačke operativne grupe divizija, u kojoj je, pored ostalog, stajalo: »Ove jedinice ubrzaće pokret i svakodnevno do 20 časova izvestiti Štab ove armije gde su čela pojedinih divizija dotičnog dana zanoćila« (*Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 69).

[232] Poslije ovog Titovog naređenja Štab 2. armije svakodnevno je izvještavao Generalštab JA o pokretu svojih jedinica (A–VII, k. 274: depeše za april i maj 1945).

[233] Ovo Titovo naređenje je njegov odgovor na pritužbe Britanske vojne misije povodom pritvaranja nekih britanskih oficira i vojnika u prvoj polovini aprila 1945. u vrijeme dok se Tito nalazio u dvonedjeljnoj posjeti Sovjetskom Savezu. U Titovom odsustvu Generalštab JA svojim naređenjem od 9. aprila 1945. izričito je zabranio svako putovanje ili iskrcavanje savezničkih oficira i vojnika (komandosa) u Istru i Slovenačko primorje. Međutim, kako se produžilo sa savezničkim praksom o upućivanju raznih obavještajnih grupa bez odgovarajućih dozvola i objava, Štab 11. udarnog korpusa (komandant general-major Mićun Šakić, politički komesar pukovnik Šime Balen) sprečavao je kretanje pojedinih grupa bez propisnih dozvola, primjenjujući kao krajnju mjeru i pritvaranje, što je dovodilo i do odgovarajućih incidenata, a na što su se Britanci neopravdano žalili. Međutim, neposredno poslije upućivanja ovog Titovog naređenja Britanci su se ponovo žalili, pa je Tito, vjerovatno revoltiran, ponovo intervenisao istog dana, 24. aprila 1945 (vid. str. 67).

[234] Štab 4. armije odgovorio je na ovo naređenje vrhovnog komandanta opširnim depešama br. 11–16 od 25. aprila 1945. u kojima je iznio podatke o rasporedu i dejstvima jedinica 4. armije. U njima je o 29. diviziji stajalo sljedeće: »29. divizija u pokretu pravcem Bihać–Ogulin–Prezid. Prednji dijelovi stigli 24. naveče u Ogulin. Uputili kamione za prebacivanje jedne brigade u Prezid, u cilju da oslobodi što prije XX diviziju za nastupanje na zapad« (A–VII, k. 316, br. 5–16/2).

[235] Ovo je bilo drugo uzastopno Titovo naređenje koje je istog dana uputio Štabu 4. armije JA u vezi s incidenatima s britanskim oficirima i vojnicima (više o prvom naređenju vid. na str. 66). Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 4. armije odgovorio je 26. aprila 1945. vrhovnom komandantu JA da je primio oba njegova naređenja, da je do incidenata došlo zbog nepoštovanja postojećih propisa od strane iskrcanih britanskih grupa, da se britanske grupe neorganizovano iskrcavaju na istarsko tlo, da do sukoba dolazi zbog toga što svi vojnoteritorijalni organi JA na području Istre

nisu mogli dobiti na vrijeme direktive za stav prema tim savezničkim grupama, pa je i zbog toga dolazilo do nesporazuma. Međutim, Štab 4. armije je takođe smatrao za potrebno da istakne da Britanci namjerno stvaraju neprilike navodeći kao primjer šefa britanske vojne misije pri Štabu 4. armije, koji im »stalno dosađuje i ometa nas u radu« (A–VII, k. 316, reg. br. 5–18/2). Ta zapažanja su bila tačna jer je razvoj događaja oko Istre, Slovenačkog i Hrvatskog primorja pokazao da su Saveznici već tada imali planove koji su odudarali od legitimnih prava jugoslovenskih naroda na tom području.

236 Ovo je Titovo izlaganje članovima omladinske kulturno-prosvjetne ekipe Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora istočne Bosne na prijemu priređenom u njihovu čast 24. aprila 1945. poslije njene završene turneje po Srbiji. U dužem razgovoru s omladincima, koji su ga prvi put tada lično vidjeli, Tito se raspitivao za prilike u istočnoj Bosni poslije njenog oslobođenja, za rad u poljoprivredi, rudnicima, školama i za rad omladine na obnovi postradalih krajeva, kao i za odnose među stanovništvom različite vjere i narodnosti u istočnoj Bosni.

Pošto su mu odgovorili na postavljena pitanja, Tito im je odgovorio ovim pozdravnim govorom, na kojem mu je omladinac poručnik Muhamed Begić zahvalio rekavši, između ostalog, sljedeće: »Dragi naš druže Maršale, ja nemam riječi da Vam zahvalim za sve ono što ste učinili za nas. Mi Vam se ovdje zaklinjemo da ćemo dati sve od sebe u radu koji nas čeka i da nećemo dozvoliti nikome da poruši ono što smo postigli. Omladinci i omladinke, Srbi, Hrvati i Muslimani s beskrajnom srećom u srcima, s novim poletom vraćaju se u Bosnu da kažu svojim ostalim drugovima što im je rekao voljeni maršal Tito, da ispune sve one zadatke koji stoje pred njima« (»Борба«, 25. april 1945).

237 Glavni štab Hrvatske dostavio je istoga dana (25. aprila 1945) opširnu depešu vrhovnom komandantu, u kojoj je iznio podatke o liniji prednjih dijelova na širem području Karlovca. Iz te depeše (broj 94) vidi se da je Karlovac bio blokiran sa svih strana osim sa sjevera i da se linija prednjih dijelova protezala od Rečice na Kupi; istočno od Karlovaca, preko Tušilovića, jugoistočno od Karlovca na rijeku Koranu, a odatle na jugozapad prema Perjašici, da bi se potom povila na sjeverozapad prema selima Lješće, Bosiljevo i Bosanci, izbijajući na Kupu kod Karlovca. Slično naređenje vrhovni komandant je uputio i štabovima 1. i 4. armije JA.

238 Ovo Titovo naređenje nije bilo jasno Glavnom štabu Slovenije (komandant general-major Dušan Kveder, politički komesar pukovnik Viktor Avbelj), pa je u svojoj depeši od 26. aprila 1945. zatražio sljedeće objašnjenje: »Naredbu o pripadanju 7. korpusa armiji razumjeli. Nejasno nam je da li pripadaju komande područja armiji ili Glavnom štabu. Mi smo izradili nacrt da formiramo poslije oslobođenja četiri područja: Mariborsko, Ljubljansko, Tržaško i Celovsko« (A–IZDG SRSl, k. 41, f. II).

Na ovo pitanje Glavnog štaba Slovenije nije pronađen odgovor. Najvjerovatnije je da ta područja nisu ni formirana, dok su postojeća područja Vojne oblasti 7. korpusa: Belokranjsko i Notranjsko s 11 komandi mjesta ostala i dalje, ali sada pod neposrednom komandom Glavnog štaba Slovenije.

Inače, vrhovni komandant 25. aprila 1945. je obavjestio i Štab 4. armije o stavljanju 7. korpusa pod njegovu komandu (vid. str. 71).

239 Ova Titova informacija bila je namijenjena prije svega Štabu 2. armije da bi se sa svojim jedinicama mogao orijentisati u dejstvima prema Zagrebu. Međutim, podatak koji je vrhovni komandant primio od 1. armije 24. aprila o izbijanju prednjih dijelova 1. armije u rejon Čazme nije bio tačan. Naime, pošto je 1. proleterska divizija neočekivano brzo oslobodila Novu Gradišku, Štab 1. armije svojom zapoviješću od 24. aprila orijentisao 5, 6. proletarsku, 42. i 48. udarnu diviziju direktno na Čazmu, a da nije imao potpune podatke o neprijatelju na rijeci Ilovi, koju je neprijatelj zaposio s četri njemačke divizije: 41, 181, 369. i 22. pješadijskom divizijom i s četiri ustaško-domobranske divizije: 3, 7, 8. i 9. divizijom, pa otuda i taj podatak o izbijanju prednjih dijelova u rejon Čazme. Tek 2. maja 1945. probijen je front na rijeci Ilovi u sadejstvu s jedinicama 3. armije. Tada je Štab 1. armije naredio gonjenje neprijatelja k Čazmi, koja je oslobođena 5. maja poslije žestokih dvodnevnih borbi.

240 Štab 1. armije JA u vezi s tim Titovim naređenjem dostavio je 26. aprila 1945.

Generalštabu JA dvije depeše, obavještavajući ga da vodi borbu na liniji: Rajić–Kozarica–Poljana–Tomašica–Zdenci–Grubišno polje, gdje neprijatelj pokušava da organizuje odbranu, da se 5, 6. i 48. divizija prebacuju preko Ilove u cilju izbijanja na komunikaciju Bjelovar–Banova Jaruga; da je 11. divizija prešla preko Velike Barne u obuhvat Pavlovca i da je 1. proleterska divizija upućena »u obuhvat na Lipovljane i Banovu Jarugu« (A–VII, k. 258, reg. br. 54–5–56–5).

[241] Ta divizija je stavljena po Titovom naređenju od 21. aprila 1945. pod komandu Štaba 2. armije, ali je od 24. aprila 1945. vrhovni komandant usmjeravao pokret 29. udarne divizije radi njenog ulaska u sastav 4. armije (vid. str. 59 i 67).

[242] Sedmi udarni korpus JA je ušao u sastav 4. armije 2. marta 1945. po njenom formiranju, ali je zbog udaljenosti od prednjih dijelova 4. armije i nepogodnih veza ostao i dalje pod neposrednom komandom Glavnog štaba Slovenije, tj. do ovog Titovog naređenja, kada je konačno stavljen pod komandu 4. armije JA sa svojom 15. i 18. udarnom divizijom, dok su partizanski odredi u sastavu korpusa rasformirani po Titovom naređenju od 23. aprila 1945 (vid. str. 64).

[243] U vezi s tim naređenjem vrhovnog komandanta JA, Štab 4. armije dostavio je iscrpan izvještaj depešama br. 34–37 od 27. aprila 1945. o rasporedu i zadacima jedinica 4. armije uključujući i 7. korpus, za koji je pisalo:

»Sedmi korpus glavninom svojih snaga orijentisan prema desnoj obali Krke od Novog Mesta preko Toplica do Žužemberga i na toj liniji drži položaje. Lijevim krilom orijentisan prema Kočevju na liniji Crni Potok–Stalcarji–Novi Lazi–Ajbig« (A–VII, k. 316, reg. br. 5–19/2).

[244] Odnosi se na 8. udarnu diviziju (komandant pukovnik Mihailo Vojnović, politički komesar potpukovnik Dušan Hrstić) 4. korpusa JA. U vezi s tim Tito je 25. aprila naredio Glavnom štabu Hrvatske da tu diviziju uputi do 30. aprila u sastav 4. armije, pa se ta divizija, u vezi s izvještajem štaba 4. armije od 28. aprila 1945, nalazila u pokretu iz rejona Ogulina na prostor Čabar–Prezid–Cerkniško jezero, gdje je stigla 30. aprila i odmah dobila zadatak da 1. maja izbije prednjim dijelovima na prostor Stari Trg–Postojna–Šent Petar (sada Pivka), a s glavninom 4. maja do 6 časova radi obezbjeđenja desnog boka 4. armije sa sjevera i sjeveroistoka, i smjene dijelova 29. udarne divizije na tome prostoru.

[245] Štab 4. armije, po ovom naređenju vrhovnog komandanta, dostavio je iscrpan izvještaj 27. aprila 1945. svojim depešama br. 34, 35, 36 i 37. U njima je dostavio liniju na kojoj su se nalazile potčinjene jedinice: 9, 19, 20. i 26. udarna divizija, kao i 7. korpus.

[246] Detaljno o toj Uredbi o vojnim sudovima od 24. maja 1944. vid. u Prilozima u 20. tomu.

[247] Vrhovni komandant je 11. februara 1945. izdao naređenje Štabu Korpusa narodne odbrane Jugoslavije za uređenje i organizaciju vojnosudske službe u divizijama i Štabu korpusa (vid. tom 26).

[248] To je bila 4. divizija (beogradska) Narodne odbrane. Formirana je u decembru 1944. od 1, 2. i 3. brigade Narodne odbrane.

[249] To jest: 5. divizija (srpska) Narodne odbrane. Formirana 10. januara 1945. od 1, 2, 3. i 4. brigade NO.

[250] Odnosi se na 7. diviziju (vojvođansku) Narodne odbrane. Formirana je u decembru 1944 od 9. vojvođanske (1. brigade NO), 10. vojvođanske (2. brigade NO) i 13. vojvođanske brigade (3. brigada NO).

[251] To je bila prvoformirana divizija Narodne odbrane i njen pun naziv je: 1. divizija (hrvatska) Narodne odbrane. Formirana je 5. avgusta 1944. od 1, 2, 3, 4. i 5. brigade i 1. zagrebačke brigade Narodne odbrane.

[252] Odnosi se na 8. diviziju (makedonsku) Narodne odbrane. Formirana je 6. decembra 1944. od 5. makedonske (2. brigada NO), 10. makedonske (3. brigade NO) i

13. makedonske brigade (1. brigade NO). U aprilu 1945. u njen sastav je ušla i novoformirana 4. brigada NO.

[253] To jest: 3. divizija (bosansko-hercegovačka) Narodne odbrane. Formirana je u decembru 1944. od 1. brigade (u njen sastav je 15. novembra ušla 16. krajiška brigada), 2. i 3. brigade Narodne odbrane.

[254] To je bila 2. divizija (slovenačka) Narodne odbrane. Formirana je 3. decembra 1944. od 1, 2. i 3. brigade NO i Samostalnog bataljona narodne odbrane.

[255] Odnosi se na 1. brigadu (crnogorsku) NO formiranu u avgustu 1944. Ta brigada je kasnije ušla u sastav 6. divizije Narodne odbrane po njenom formiranju krajem septembra 1945. Pored 1. crnogorske brigade, u sastav te divizije je ušla 2. brigada (sandžačka) i 3. brigada (kosovsko-metohijska) Narodne odbrane.

[256] Detaljno o Uredbi o vojnim sudovima od 24. maja 1944. govori se u Prilozima u 20. tomu.

[257] Tako piše u dokumentu, a treba: 1945. Tu nadopunu Uredbe o vojnim sudovima od 12. januara 1945. izdao je vrhovni komandant (vid. u tomu 25).

[258] Ova Uredba o dopuni Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. poslata je radiogramski glavnim štabovima Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije i štabovima 1, 2, 3. i 4. armije, kao i Korpusu narodne odbrane Jugoslavije i svim ostalim štabovima i komandama neposredno potčinjenim Generalštabu JA odnosno vrhovnom komandantu JA. Međutim, neki su je štabovi primili 28. aprila 1945, kao što je bio slučaj sa štabom 1. armije (A–VII, k. 258–A, reg. br. 9–6/10). Ovdje se objavljuje radiogram koji je primio Glavni štab Hrvatske.

[259] Na maršu prema Ogulinu nalazile su se jedinice Karlovačke operativne grupe divizija: 3, 4. i 10. udarna divizija i dvije artiljerijske brigade.

[260] Osnovna zamisao plana 2. armije, koji je detaljno razrađen do 2. maja 1945, sastojala se u sljedećem: pokretom krilnih divizija (10. udarne s istoka i 34. udarne divizije sa zapada) presjeći neprijateljeve odstupne komunikacije sjeverno i zapadno od Karlovca, a potom koncentričnim napadom Karlovačke grupe operativnih divizija, okružiti neprijatelja u rejonu Karlovca i uništiti ga.

[261] Glavni štab Slovenije na ovo Titovo naređenje odgovorio je 28. aprila 1945. depešom sljedeće sadržine: »1. Mi smo već 26. o. m. u 24 časa izdali naredbu 9. korpusu da se odmah sa svim svojim snagama prebaci na sektor Trsta i otpočne prve borbe za grad. Korpus sada u pokretu. 2. Mi poslali već 25. o. m. [pomoćnika] komesara G[lavnog] š[taba] S[lovenije] pukovnika Avbelja u Štab 4. armije s radio-stanicom. Ponio sa sobom i šifre za 9. korpus koje je već uputio prema korpusu« (A–IZDG SRSl, k. 41, f. II).

Istoga dana (28. aprila 1945) Glavni štab Slovenije uputio je Štabu 9. korpusa depešu sljedeće sadržine: »Od vrhovnog komandanta Tita primili sljedeće naređenje: Naredite Devetom korpusu da se rasporedi oko Trsta i da već sada otpočne borbe za Trst. S obzirom na to poništeni su sva naređenja i direktive koje nisu sasvim u duhu Maršalovog naređenja. Radite što hitnije. Radio-vezom odmah se povežite s Četvrtom armijom« (A–IZDG SRSl, k. 45, f. II).

Postupajući po ovom naređenju maršala Tita i Glavnog štaba Slovenije, Štab 9. udarnog korpusa JA je odmah (28. aprila 1945) naredio 30. udarnoj diviziji da krene s planine Trnovski gozd preko Vipavske doline u pravcu Trsta, u koji je potom prodrla 29/30. aprila 1945. vodeći žestoke ulične borbe u tršćanskom predgrađu Opčinama, najvažnijem neprijateljevom uporištu za odbranu centra grada, dok je partizanska Komanda grada Trsta izdala naređenje za ustanak i sa svojim unutrašnjim snagama otpora počela da razoružava njemačke jedinice, koje su svuda pružale jak otpor nadajući se da će izbjeći razoružavanje od strane jedinica Jugoslovenske armije i da će moći da se predaju Saveznicima, koji su nastupali gotovo bez otpora prema Trstu.

[262] Prema izvještaju Glavnog štaba Slovenije od 28. aprila 1945. Generalštabu

JA, za delegata 9. udarnog korpusa JA pri Štabu 4. armije JA određen je politički komesar 9. korpusa pukovnik Dragomir Benčić Brkin.

[263] Unska operativna grupa divizija (23, 28, 39. i 45. udarna divizija), prema osnovnoj operativnoj ideji Štaba 2. armije, imala je za zadatak da ovlada neprijateljskim uporištima u dolini rijeke Une, izbije u rejon Turopolja, a zatim da presiječe komunikaciju Zagreb–Karlovac i napadne Karlovac sa sjeveroistoka, obezbjeđujući se s pravca Zagreba. Borbe u dolinu Une počele su 27. aprila napadom na Bosansku Dubicu, koju su jedinice 45. udarne divizije oslobodile 28. aprila 1945.

Borbe u dolini Une završile su se do 2. maja 1945, kada su bila zauzeta sva neprijateljska uporišta u donjem toku rijeke: Bosanska i Hrvatska Dubica, Bosanska i Hrvatska Kostanjica, Dobrljin, Dvor na Uni i Bosanski Novi. Zatim je Unska operativna grupa divizija orijentisana prema ovom naređenju vrhovnog komandanta u pravcu Zagreba. U tim dejstvima jedinice Grupe 5. maja su oslobodile Sunju i Petrinju, a 5/6. maja i Sisak, dok su 8. maja 1945. oslobodile Zagreb, glavni grad federalne Hrvatske.

[264] Štab 2. armije se nalazio u Ogulinu od 28. aprila 1945, kada je s 4. korpusom razrađen i plan za dejstva jedinica 2. armije u pravcu Karlovca.

[265] Unskom operativnom grupom divizija komandovao je general-major Ljubo Vučković, načelnik Štaba 2. armije, dok je pomoćnik komandanta 2. armije general-major Radovan Vukanović bio određen za komandanta Karlovačke operativne grupe divizija.

[266] Riječ je o Titovoj direktivi od 22. aprila 1945. upućenoj Štabu 2. armije za dejstva njenih jedinica u pravcu Karlovca i Zagreba. Po toj direktivi, 25. udarna divizija je trebalo da dejstvuje prema Karlovcu. Međutim, ta divizija se zadržala u dubokoj armijskoj pozadini, u borbi s četnicima sjeverno od linije Derventa–Modriča i s tog prostora se uputila tek 29. aprila (vid. str. 60).

[267] Štab 2. armije je odmah postupio po ovom naređenju vrhovnog komandanta i istog dana (27. aprila 1945) naredio je 53. udarnoj diviziji da preduzme gonjenje i uništavanje četnika i ustaša na teritoriji srednje Bosne i Bosanske krajine.

[268] Štab 4. armije postupio je odmah po ovoj Titovoj direktivi, pa je 29. aprila 1945. izdao zapovijest potčinjenim jedinicama za opkoljavanje i uništenje neprijatelja na dijelu fronta Rijeka–Klana i oslobođenje Trsta nadiranjem opštim pravcem Lož–Ilirska Bistrica–Trst i Klana–Rijeka. Međutim, zbog postojećeg rasporeda divizija, Štab 4. armije unekoliko je odstupio u pogledu sastava grupa divizija za izvršenje postavljenih zadataka. Tako je Desna operativna grupa divizija (odnosno Sjeverna) bila sastavljena od 20, 29. i 43. udarne divizije ojačane 3. tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade i dvama artiljerijskim divizionima.

[269] Srednja operativna grupa divizija (ili kako ju je vrhovni komandant nazvao: Južna) u svome sastavu, prema zapovijesti Štaba 4. armije od 29. aprila 1945. imala je 13, 19. i 26. udarnu diviziju, dok se u sastavu Lijeve operativne grupe nalazila 9. udarna divizija s Mornaričkom pješadijom i Istarskim odredom sa zadatkom da sadejstvuje s 19. divizijom u zauzimanju Rijeke.

[270] Deveti udarni korpus s 30. i 31. udarnom divizijom se nalazio u pokretu prema Trstu.

Štab 4. armije je u vezi s poslednjom tačkom ove direktive vrhovnog komandanta JA izdao tri naređenja Štabu 9. korpusa 28. aprila 1945. U njima je, pozivajući se na ovu Titovu direktivu, naredio da se 9. korpus, u vezi sa situacijom u sjevernoj Italiji, koncentriše na prostoru Pliskovica–Gorjansko–Kostanjevica i započne uvodne borbe za Trst u sadejstvu s jedinicama koje se nalaze u Trstu. Ujedno je obavijestio da je jedna brigada 43. udarne divizije upućena prema Nanosu radi spajanja s 9. korpusom i izbijanja prema Trstu i uspostavljanja veze sa savezničkim jedinicama. Štab 4. armije je takođe istoga dana (28. aprila 1945) uputio i depešu Generalštabu JA obavještavajući ga o izdavanju naređenja 9. korpusu za dejstva prema Trstu.

[271] Prema izvještajima Štaba 3. korpusa JA od 26. i 27. aprila, za sektor Vučjak–Bosanski Šamac–Svilaj određena je 27. udarna divizija koja se do tada nalazila u

Posavini. Ova divizija je u sadejstvu s jedinicama 25. udarne divizije 2. armije napadala jednu grupu ustaša jačine oko 4000 ljudi, koji su se s porodicama utvrdili na prostoru Novi Grad – Vlaška Mala – Odžak – Mrka Ada – Balegovac – Dubica – Prud. Ustaše su taj prostor pretvorile u pravu tvrđavu s trospratnim bunkerima međusobno povezanim streljačkim rovovima punog profila i podzemnim skloništima. Sva pomenuta mjesta su bila pretvorena u uporišta, dok je Vlaška Mala s trospratnim bunkerom i utvrđenom školom predstavljala centralnu neprijateljevu otpornu tačku. Međutim, ustaše su na tome području pružale ogorčen otpor, pa su se borbe produžile i u maju. Tada je odlučeno, po naređenju novoformirane 6. armije JA, da se ta uporišta drže u blokadi i da se njihovom uništenju priđe s upotrebom avijacije i motorizacije. Poslije dvodnevnog bombardovanja od strane avijacije 23. i 24. maja 1945, jedinice 6. armije su prešle na juriš i u tročasovnoj borbi potpuno razbile ustaše. Narednih dana očistile su cio prostor od ostataka razbijene ustaške grupe. Tom prilikom je ubijen u borbi 881 ustaša, 104 su ranjena (među njima se nalazio i njihov komandant Petar Rajkovac), a zarobljeno je 572 (od toga 10 četnika), dok su jedinice 27. udarne divizije imale 17 mrtvih, 49 ranjenih i 6 nestalih boraca. Na taj način je likvidirano posljednje ustaško uporište koje se poslije završetka rata držalo u zemlji.

[272] Po ovome naređenju vrhovnog komandanta Štab 3. korpusa dostavio je izvještaj Generalštabu JA 27. i 28. aprila 1945.

[273] Komandant Glavnog štaba Hrvatske general-lajtnant Ivan Gošnjak postupajući po ovom Titovom naređenju dostavio je istog dana (28. aprila 1945) Generalštabu JA depešu sljedeće sadržine: »Depeša br. 16 od 28. IV. primljena. VIII div[izija] otpočela pokret određenim pravcem. Sa III div[izijom] uhvaćena veza« (A–VII, k. 119/4, reg. br.2–31/2).

Istovremeno s ovom depešom upućenom Generalštabu JA, Gošnjak je uputio depešu i Štabu 4. armije u kojoj ga je obavijestio da će 8. udarna divizija biti 29. aprila na prostoru Vrbovsko – Srpske Moravice, gdje je trebalo da uđe u sastav 4. armije.

[274] Riječ je o upotrebi 23. divizije kod Dobrljina, gdje je trebalo da zauzme to neprijateljsko uporište i forsira Unu, a potom da s 25. udarnom divizijom izvrši prodore prema Karlovcu i na taj način s ostalim jedinicama 2. armije realizuje Titovu direktivu od 22. aprila 1945. za energično prodiranje 2. armije na pravcu Karlovac – Novo mesto. Dvadeset treća divizija se do tada nalazila u armijskoj rezervi. Ona je, prema predlogu Štaba 2. armije od 27. aprila 1945, privučena prema Dobrljinu, gdje je prešla u napad 29. aprila i uspjela da zauzme cijelo mjesto osim crkve, dok je njena 14.brigada uspjela da 28/29. aprila forsira Unu i obrazuje mostobran. Nakon toga jedinice Divizije uspjele su, poslije žestokih borbi, da ovladaju u toku 30. aprila Dobrljinom i njegovim širim rejonom, kao i da zadrže mostobran na lijevoj obali Une i pored jakih neprijateljevih protivnapada.

[275] Štab 2. armije, dan ranije (27. aprila 1945) izdao je naređenje Štabu 53.divizije za dejstva u srednjoj Bosni i Bosanskoj krajini protiv zaostalih vrlo jakih četničkih grupa, dok je Štab 3. korpusa izvijestio 28. aprila 1945. Generalštab JA da je naredio Štabu 53. udarne divizije da jednu svoju brigadu uputi prema Vučjaku. Međutim, zbog pojave jake četničke grupe Draže Mihailovića u srednjoj Bosni i Bosanskoj krajini, ta brigada nije otišla prema Vučjaku, već je cijela Divizija prihvaila borbu s četnicima u srednjoj Bosni i u širem rejonu Travnika.

[276] Tačan naziv tog italijanskog komiteta je: Komitet nacionalnog oslobođenja za Gornju Italiju. Taj Komitet je, kada su savezničke armije u Italiji razbile Nijemce južno od rijeke Poa, izbile na rijeku Adiđe i zauzele Veronu, objavio 25. aprila 1945. opšti ustanak. Prije dolaska Saveznika njegove partizanske jedinice u sjevernoj Italiji oslobodile su mnoge gradove, među kojima Milano i Veneciju.

[277] Ta informacija agencije AFI je bila tačna. Saveznici su cijele 1945. vodili tajne pregovore s njemačkom Komandom Jugozapada (Grupom armija »C«), koji su završeni 29. aprila potpisivanjem akta o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih oružanih snaga u Italiji, sa stupanjem na snagu 2. maja 1945. To je bilo prvo potpisivanje kapitulacije njemačkog Vermahta, ali bez znanja i odobrenja njemačke Vrhovne komande. Po tome

aktu Nijemci su bili obavezni da poštede i sva pristaništa i industrijska postrojenja u sjevernoj Italiji od uništenja. Zbog toga, dok su Saveznici u sjevernoj Italiji napredovali bez otpora, Nijemci su se u Istri grčevito branili i suprostavljali borbom jedinicama 4. armije, pokušavajući da dio Julijske krajine, Istre i Slovenačkog primorja, s lukama i drugim postrojenjima, neoštećene predaju u ruke savezničkih jedinica, a takođe i sami da izbjegnu zarobljavanje od strane jedinica JA.

[278] General – lajtnant Arso Jovanović tada je bio načelnik Generalštaba Jugoslovanske armije. Jovanovića je uputio vrhovni komandant JA u Štab 4. armije 28. aprila 1945. u cilju bolje koordinacije dejstava 4. armije i sprovođenja poslatih direktiva. Tito je po povratku iz Sovjetskog Saveza 20. aprila 1945, lično preuzeo usmjeravanje dejstava 1, 2. i 3. armije u završnim operacijama za oslobođenje zemlje, pa je tako i pri Štabu 1. i 3. armije kao svoga predstavnika odredio general – majora Radu Hamovića, načelnika Operativnog odjeljenja Generalštaba JA.

[279] U Italiji je saveznička 15. grupa armija pod komandom generala Marka Klarka napredovala gotovo bez otpora. Naime, saveznička Vrhovna komanda i njemačka Komanda Grupe armija »C« vodile su tokom cijele 1945. tajne pregovore o kapitulaciji njemačkih snaga u Italiji. Najzad je komandant Grupe armija »C« general – pukovnik Hajnrih fon Fitinghof potpisao 29. aprila 1945. u Kazerti akt o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih snaga u Italiji sa stupanjem na snagu 2. maja 1945. To je bio prvi njemački front koji je kapitulirao bez znanja njemačke Vrhovne komande oružanih snaga. To je omogućilo Saveznicima da napreduju bez otpora, dok su, s druge strane, Nijemci pružali očajnički otpor jedinicama 4. armije JA u nastojanju da ih zadrže u njihovom napredovanju ka Trstu, kao i da izvuku svoje snage da bi se predale Saveznicima.

[280] Deveti korpus JA počeo je uvodne borbe za Trst 29/30. aprila 1945. prodorom svojih snaga u tršćansko predgrađe Opčinu dok je 43. udarna divizija (komandant pukovnik Dušan Vlaisavljević, politčki komesar potpukovnik Joža Skočilić) još uvijek u to vrijeme dejstvovala po brigadama u Istri i umjesto da nadire k Trstu, odnosno Kozini, ona je preduzela gonjenje neprijatelja k selu Vodice, što nije bilo u skladu s naređenjem Štaba 4. armije od 29. aprila 1945, pa je zbog toga izgubila u tempu oko pregrupisavanja snaga i upućivanja u direktan napad na Trst.

[281] To je naređenje Generalštaba JA br. 26 od 29. aprila 1945. upućeno depešom Glavnom štabu Hrvatske: »Vrhovni komandant naredio je da odmah stavite na raspolaganje IV armiji još jednu diviziju osim VIII kordunaške, i da tu drugu diviziju uputite usiljenim maršem takođe gdje vam javi Štab IV armije« (A–VII, k. 119/4, reg. br. 2–32/2).

[282] Na ovo Titovo naređenje Glavni štab Hrvatske odgovorio je 30. aprila 1945. Generalštabu JA da je 7. divizija 4. korpusa upućena 30. aprila u zoru u sastav 4. armije prema određenom zadatku. Istovremeno je Glavni štab Hrvatske izvijestio i Štab 4. armije da je 7. divizija upućena u pravcu Kočevja za izvršenje dobijenog zadatka; da se Štab 4. korpusa nalazi sa ovom divizijom i da je komandant 4. korpusa upućen u Štab 4. armije radi dogovora.

[283] U vezi s ovim Titovim naređenjem Glavni štab nije dostavljao odgovor, pošto se već u kasnim časovima 29. aprila 1945. Štab 4. korpusa nalazio na referisanju u Štabu 2. armije. Tada je već bilo primljeno prvo naređenje Generalštaba JA upućeno depešom br. 26 od 29. aprila 1945. Glavnom štabu Hrvatske, o čemu je Glavni štab izvijestio Generalštab istoga dana.

[284] Glavni štab Slovenije odgovorio je istog dana (30. aprila 1945) na ovo Titovo naređenje depešom sljedeće sadržine: »Jedinice 9. korpusa noću 29. na 30 [aprila] upale u Trst. 30. div [izija] zauzela predgrađe Opčinu, najvažniju trđavu za odbranu centra grada. Komanda grada Trsta sa svojim unutrašnjim snagama otpočela ustanak i razoružava neprijatelja. Svuda nepr[ijatelj] pruža jak otpor« (A–IZDG SRS1, k. 41, f. II).

[285] Prema izvještajima Štaba 3. korpusa od 26. i 27. aprila, za sektor Vučjak – Bosanski Šamac – Svilaj određena je 27. udarna divizija, koja se, po naređenju Štaba 3.

korpusa od 23. aprila 1945, s glavninom snaga iz Posavine (posavskog trougla) prebacila tada na taj prostor, gdje je otpočela borbe u sadejstvu s 25. divizijom 2. armije, na liniji Vlaška Mala–Donji Svilaj–Bogovac. Na tom prostoru, na lijevoj obali Bosne, nalazile su se znatne četničke snage iz Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine s oko 12000 četnika, bolesnika i ranjenika i skoro isto toliko izbjeglica, kao i s oko 4000 ustaša.

[286] U Banjaluci se nalazio Štab 53. udarne divizije.

[287] U Zenici je raspoređen Štab 38. udarne divizije.

[288] U Tuzli je bio Štab 27. udarne divizije.

[289] Ta makedonska divizija zvanično se nazivala 50. udarna divizija.

[290] Misli se na Operativnu grupu brigada, u čijem su se sastavu nalazile 1. bokeljska i 6. crnogorska udarna brigada. Više o njima vid. u tomu 25.

[291] Misli se na brigadu Narodnooslobodilačke vojske Albanije.

[292] Odnosi se na 5. i 6. diviziju Narodnooslobodilačke vojske Albanije.

[293] Glavni štab Srbije primio je ovo naređenje 3. maja 1945. i istog dana potvrdio njegov prijem, dok je Glavni štab Makedonije primio naređenje 1, a njegov prijem potvrdio 4. maja 1945.

[294] Štab 3. korpusa JA primio je ovu direktivu 3. maja 1945. po kuriru Generalštaba JA i istog dana je potvrdio prijem.

[295] Britanski potpukovnik Džon R. S. Klark za vrijeme službenih razgovora između maršala Tita, vrhovnog komandanta NOV i POJ, i feldmaršala Harolda Aleksandera, savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemlju, održanim u Beogradu od 21. do 25. februara 1945. vršio je dužnost sekretara savezničke delegacije u tim razgovorima. Tom prilikom posljednjeg dana službenih razgovora, 24. februara 1945, postignut je i sporazum o nadležnostima savezničkih oficira za vezu. Ovo određivanje potpukovnika Klarka, prema tome imalo je svoj cilj: on je kao jedan od najbolje obaviještenih savezničkih oficira o toku i rezultatima tih razgovora trebalo da sprovede na određeni način planove koje je u to vrijeme Čerčil potajno spremao sa svojim komandantima u odnosu na Istru i Slovenačko primorje (vid. str. 97).

[296] To su izvještaji Štaba 4. armije JA od 29. i 30. aprila 1945 (vid. *Zbornik NOR,* tom XI, knj. 4, dok. br. 89 i A–VII, k. 315, reg. br. 34–1/6, 39–1/6 i 40–1/6).

[297] Goricu je oslobodila 2. maja 1945. godine 7. slovenačka udarna brigada »France Prešern« 31. udarne divizije 9. udarnog korpusa JA.

[298] Lučka postrojenja u Trstu i Tržiču (Monfalkonu) prema izvještaju Štaba 4. armije JA od 3. maja 1945. Generalštabu JA »oslobođena su skoro neoštećena« (A–VII, k. 316, reg. br. 5–28/2).

[299] To je bila glavna odbrambena linija nazvana »Ingrid«, koja je u stvari predstavljala jako utvrđeni položaj kombinovan od bivših italijanskih utvrdjenja duž stare italijansko-jugoslovenske granice, izgrađenih u vidu stalnih fortifikacijskih objekata i novoizgrađenih položaja i uporišta od strane njemačkih jedinica. Ta linija se protezala uglavnom pravcem Snježnik–Trstenik–Železna Vrata–Plešišće–Pliš–Klana–Prkovice i rijekom Rečinom do njenog ušća kod Sušaka. Drugim riječima, išla je planinskim grebenima, obuhvatajući najvažnije dominantne visove i druge topografske objekte koji su zatvarali put k Trstu.

[300] Više o uličnim borbama u Trstu vid. u tomu 28.

[301] Desant s ostrva Cresa na istočnu obalu Istre kod Bršeča i Mošćeničke drage izvršile su prve jedinice 9. udarne divizije 24/25. aprila 1945. Potom su u teškim borbama uspjele da 28. aprila oslobode Labin, Lovran i Opatiju.

[302] Ta mjesta: Postojnu, Sv. Petar (sada Pivka) i Ilirsku Bistricu oslobodile su jedinice 9. udarne divizije 28. aprila 1945.

[303] Devedeset sedmi armijski korpus je do 25. aprila bio potčinjen Komandi

Grupe armija »C«, a od 25. aprila 1945. Komandi Grupe armija »E« pod komandom general – pukovnika Aleksandera Lera, koji je bio ujedno i komandant Jugoistoka. Devedeset sedmi armijski korpus je tada u svom sastavu imao 188. brdsku i 237. pješadijsku diviziju, kao i više drugih samostalnih jedinica. Te jedinice su, poslije oslobođenja Rijeke, 3. maja 1945, bile potisnute prema Ilirskoj Bistrici, gdje su bile opkoljene i 7. maja primorane na kapitulaciju. Tada je predstavnik 97. armijskog korpusa u selu Zagorje potpisao akt o bezuslovnoj predaji svih opkoljenih snaga. Tom prilikom se predalo oko 16000 vojnika i oficira (među kojima i nekoliko generala) s cjelokupnim oružjem i opremom.

[304] General-lajtnant Petar Drapšin nalazio se tada na dužnosti komandanta 4. armije.

[305] General – major Pavle Jakšić tada je bio načelnik Štaba 4. armije.

[306] General – major Božo Božović nalazio se tada na dužnosti komandanta 26. udarne divizije.

[307] General – major Vlado Šegrt tada je bio komandant 29. udarne divizije.

[308] Pukovnik Boško Šiljegović tada je bio politički komesar 4. armije.

[309] Pukovnik Vukašin Mićunović nalazio se tada na dužnosti političkog komesara 29. udarne divizije.

[310] Pukovnik Stanko Parmač tada je bio komandant 19. udarne divizije.

[311] Pukovnik Periša Grujić tada se nalazio na dužnosti komandanta Komande tenkovskih i motoriziranih jedinica 4. armije.

[312] Potpukovnik Bogdan Pecotić tada je bio komandant 20. udarne divizije.

[313] Potpukovnik Mate Bilobrk nalazio se tada na dužnosti političkog komesara 20. udarne divizije.

[314] Potpukovnik Ljubo Truta bio je tada komandant 9. udarne divizije.

[315] Potpukovnik Ilija Radaković nalazio se tada na dužnosti političkog komesara 9. udarne divizije.

[316] Potpukovnik Dušan Vlaisavljević tada je bio komandant 43. udarne divizije.

[317] Potpukovnik Mirko Lenac nalazio se tada na dužnosti političkog komesara 43. udarne divizije.

[318] Potpukovnik Petar Babić tada je bio politički komesar 19. udarne divizije.

[319] Potpukovnik Nikola Grubor nalazio se tada na dužnosti komandanta 13. udarne divizije.

[320] Potpukovnik Josip Skočilić tada je bio politički komesar 13. udarne divizije.

[321] Potpukovnik Dušan Korać nalazio se tada na dužnosti političkog komesara 26. udarne divizije.

[322] Pukovnik Franc Poglajen tada je bio komandant 7. udarnog korpusa 4. armije JA.

[323] Pukovnik Janez Hribar nalazio se tada na dužnosti političkog komesara 7. udarnog korpusa 4. armije JA.

[324] Pukovnik Viktor Avbelj tada je bio politički komesar 9. udarnog korpusa Glavnog štaba Slovenije.

[325] Potpukovnik Jože Borštner tada se nalazio na dužnosti komandanta 9. udarnog korpusa Glavnog štaba Slovenije.

[326] General – major Josip Černi tada je bio komandant Jugoslovenske mornarice.

[327] Pukovnik Dragiša Ivanović nalazio se tada na dužnosti političkog komesara Jugoslovenske mornarice.

[328] U dejstvima za oslobođenje zapadnoistarskih luka učestvovao je Kvarnerski

odred pomorske pješadije Jugoslovenske mornarice, koji je učestvovao i u oslobođenju Pule.

329 To je pozdravni govor koji je Tito održao delegaciji udarnika dječjeg naselja iz Kraljevićeva 30. apirila 1945. prilikom njihove posjete. Pošto je primio cvijeće od jedne pionirke, koja ga je pozdravila u ime mladih udarnika, Tito se u toku razgovora raspitavao i interesovao za pojedinosti iz njihovog života u naselju, koje je osnovano u januaru 1945. za izbjegličku djecu, koja su se prije toga nalazila u raznim dječjim domovima u Srbiji. U njihovom novom domu za djecu organizovane su radionice, gdje su djeca i omladinci i omladinke izučavali sve vrste zanata: bravarski, mašinski, stolarski, metalo-strugarski, krojački i druge. Omladinci su takođe obavijestili Tita o svom životu u zavodu, nedostacima koji otežavaju rad i zamolili ga da im se pošalju stručni majstori koji će ih obučavati, kao i materijal. U vezi s tim Tito im je održao ovaj govor, poslije kojeg je primio razne darove od omladinaca koje su oni izradili u svojim radionicama. Tom prilikom im je poklonio svoju sliku sa posvetom oprostivši se s njima na kraju posjete riječima: »Želim vam srećan put i odnesite moj pozdrav svim vašim drugovima.«

330 Tako su nazivali pripadnike njemačke nacionalnosti koji su živjeli u bivšoj Jugoslaviji.

331 Dinastija Romanovih vladala je u Rusiji od 1613. do 1917. Najpoznatiji vladari iz te dinastije bili su Petar I Veliki i Katarina II. Posljedneg cara Nikolaja II stirjeljali su boljševici u Toboljsku 1917.

332 Misli se na sve one ruske plemiće i druge velmože koji su za vrijeme oktobarske revolucije emigrirali u razne evropske zemlje, od kojih veći broj u Jugoslaviju. Okupator je od njih formirao u jesen 1941. u Srbiji tzv. belogardejski Ruski zaštitni korpus, koji je u svome sastavu imao 5 pukova s oko 12000 ljudi.

333 Diplomatski odnosi između Kraljevine Jugoslavije i SSSR-a uspostavljeni su 24. juna 1940.

334 Predsjednik vlade Dragiša Cvetković i ministar spoljnih poslova Aleksandar Cincar – Marković potpisali su u ime vlade Kraljevine Jugoslavije 25. marta 1941. u Beču protokol o pristupanju Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu.

335 Nacistička Njemačka je izvršila agresiju na SSSR 22. juna 1941.

336 Potpunije o uslovima stupanja Crvene armije radi učešća u borbama za oslobođenje jednog dijela istočnih krajeva zemlje govori se, u tomu 23, str. 204.

337 Više o tom sporazumu vid. na str. 138.

338 Ovu deklaraciju predsjednik Ministarskog savjeta i ministar narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije maršal Josip Broz Tito pročitao je 9. marta 1945. u 21 čas preko beogradskog radija u ime Privremene narodne vlade DFJ, obrazovane 7. marta 1945.

339 Više o Privremenoj narodnoj vladi i njenom sastavu vid. na str. 12.

340 Ta jugoslovenska vlada u izbjeglištvu pod predsjedništvom dr Ivana Šubašića obrazovana je 7. jula 1944, tj. poslije potpisivanja Viškog sporazuma 16. juna 1944. Inače, dr Ivan Šubašić dobio je mandat za sastav kraljevske jugoslovenske vlade u Londonu 1. juna 1944; tada je sve resore do potpisivanja Viškog sporazuma zadržao u svojim rukama.

341 Odnosi se na Viški sporazum od 16. juna 1944. koji su potpisali maršal Josip Broz Tito u svojstvu predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i dr Ivan Šubašić kao premijer kraljevske jugoslovenske izbjegličke vlade u Londonu (vid. u tomu 20).

342 Više o vladi vid. na str. 12.

[343] Taj programski cilj Privremene narodne vlade ispunjen je 15. maja 1945. kada su posljednje neprijateljeve snage uništene ili zarobljene na sjeverozapadnim granicama Jugoslavije.

Jugoslovenska armija pobjedonosno je završila drugi svjetski rat nanošenjem krupnog udara njemačkom osvajaču i njegovim saveznicima – kontrarevolucionarnim i kvislinškim formacijama četnika, ustaša, domobrana, ljotićevaca, nedićevaca, belogardejaca i drugih. Do 16. maja 1945. u završnim operacijama za oslobođenje zemlje ubijeno je u borbi oko 100000 neprijateljskih vojnika, a zarobljeno oko 300000, među kojima je bilo više generala na čelu s vrhovnim komandantom Jugoistoka general-pukovnikom Aleksanderom Lerom.

Od viših štabova zarobljene su Komanda Jugoistoka, koja je istovremeno bila i Komanda Grupe armija »E«, i komande 21, 91. i 97. armijskog korpusa, a od operativnih jedinica 12 njemačkih divizija, među kojima i zloglasna 7. SS-divizija »Princ Eugen«, kao i dijelovi dviju drugih divizija i dvije borbene grupe. Pored toga, zaplenjeno je: 173662 puške, 24454 automatska oružja, 1520 topova, 97 tenkova i mnogo drugog ratnog materijala.

[344] Vlada je preduzela niz mjera za brzo osposoblavanje svih privrednih, a prije svega industrijskih objekata za uključivanje u redovnu proizvodnju. Vrhovni komandant JA maršal Tito je, tako, 31. marta 1945. izdao naređenje o zabrani vršenja narudžbi u fabrikama i tvornicama koje su uključene u ratnu proizvodnju bez konsultacije odgovarajućih organa Ministarstva narodne odbrane, dok je 15. aprila Generalštab JA zabranio svako mobilisanje radnika iz fabrika i rudnika koji su uključeni u ratnu proizvodnju, a preduzete su mjere za vraćanje i specijalista s fronta u pozadinu.

[345] Tito je ovdje mislio na Istru, Korušku, dio Julijske krajine, Hrvatsko i Slovenačko primorje i na ostrva Lastovo, Cres i Lošinj i na Zadar s okolinom, tj. na krajeve koji su za zelenim stolom poslije prvog svjetskog rata otrgnuti od matice zemlje – Jugoslavije i pripojeni Italiji ili Austriji. U tim krajevima za vrijeme drugog svjetskog rata razvio se snažan narodnooslobodilački pokret, dok se narod oružanom borbom nedvosmisleno opredijelio za novu Jugoslaviju.

[346] Na planu kažnjavanja ratnih zločinaca još na Drugom zasijedanju AVNOJ-a donesena je odluka o obrazovanju Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Ova komisija je tokom cijele 1945. i kasnije razvijala živu djelatnost s obzirom na ogromne zločine koje su počinili pojedinici, grupe i oružane formacije okupatora i njegovih saradnika u zemlji. Rad te komisije je dao pozitivne rezultate, jer su savjesnim i temeljnim radom utvrđene odgovornosti za počinjene zločine nad narodima i narodnostima Jugoslavije, pa je veći broj ratnih zločinaca bio izručen od strane Saveznika jugoslovenskim vlastima u poslijeratnom periodu. Međutim, neki su ta izručenja i izbjegli zahvaljući prije svega zahlađivanju odnosa među saveznicima antihitlerovske koalicije do kojih je došlo neposredno po završetku drugog svjetskog rata.

Inače, po završetku drugog svjetskog rata u zemlji je proglašena još jedna amnestija kojom je obuhvaćen širok krug ljudi koji su bili u toku rata zavedeni i nalazili se u mnogobrojnim kvislinškim i kontrarevolucionarnim oružanim formacijama ili su na bilo koji drugi način pomagali neprijatelju.

[347] Ova odluka o proširenju AVNOJ-a sprovedena je u život na Trećem zasijedanju AVNOJ-a, koje je otpočelo s radom 8. avgusta 1945. Tada je, prvog dana zasijedanja, verifikovan prijem 107 novih članova (poslanika), čime je Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije preraslo u Privremenu narodnu skupštinu Demokratske Federativne Jugoslavije. Proglašenje Privremene narodne skupšitne DFJ izvršeno je svečanim aktom trećeg dana zasijedanja AVNOJ-a 10. avgusta 1945. Tim aktom je u stvari ispunjena i posljednja formalna obaveza nove Jugoslavije prema velikim silama-saveznicama antihitlerovske koalicije: SSSR-u, SAD i Velikoj Britaniji u odnosu na Deklaraciju o oslobođenoj Evropi koja je objavljena 12. februara 1945. poslije sastanka (konferencije) šefova država i vlada SSSR-a, SAD i Velike Britanije održanog u Jalti, na Krimu (SSSR) od 4. do 12. februara 1945. U toj deklaraciji je, pored ostalog, stajalo:

»Složili smo se da preporučimo maršalu Titu i dr Šubašiću da sporazum koji je postignut između njih bude smjesta ostvaren i da nova vlada bude obrazovana na bazi tog

sporazuma. Mi takođe preporučujemo da nova vlada čim bude obrazovana, objavi sljedeće:

1) Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) treba da bude prošireno tako da u njega budu uključeni članovi posljednjeg jugoslovenskog parlamenta (skupštine) koji se nisu kompromitovali saradnjom s neprijateljem, da tako obrazovano tijelo bude priznato kao privremeni parlamenat.

2) Zakonodavni akti koje je donijelo Vijeće narodnog oslobođenja biće podneseni na naknadnu ratifikaciji Ustavotvornoj skupštini.«

Mada je ova deklaracija u suštini bila u suprotnosti s Atlantskom poveljom, koju su 14. avgusta 1941. potpisali predsjednik SAD Ruzvelt i predsjednik britanske vlade Čerčil na palubi bojnog broda »Princ od Velsa« u zalivu Placente kod ostrva Njufaundlenda o nemiješanju u unutrašnje stvari naroda, ipak je ona više imala uticaja na reakcionarne i konzervativne krugove na Zapadu, koji su na sve moguće načine ometali stvaranje nove Jugoslavije i njeno priznavanje od strane Saveznika.

[348] Kao jednu od prvih mjera za obezbjeđenje pomoći postradalim krajevima i u većoj mjeri uništenoj privredi, Privremena vlada DFJ 24. marta 1945. potpisala je sporazum s delegacijom Administracije Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu (UNRRA) o pružanju materijalne pomoći Jugoslaviji.

[349] Pored niza mjera koje je već ranije bio preduzeo Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije sada je i Privremena narodna vlada, a kasnije i Privremena narodna skupština DFJ, donijela niz mjera za rješavanje ključnih problema u zemlji. Tako je donijet veći broj uredaba i zakona o ratnoj šteti, cijenama, regulisanju nadnica i plata radnika i namještenika, postavljenjima i unapređenjima državnih službenika, o povlačenju i zamjeni okupatorskih novčanica, regulisanju prinadležnosti državnih službenika, repatrijaciji ratnih zarobljenika, prisilno odvedenih radnika i interniraca, konfiskaciji imovine itd.

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji usvojila je Privremena narodna skupština 23. avgusta 1945. u kome je, u čl. 1 istaknuto načelo da »zemlja pripada onima koji je obrađuju«.

[350] Kao jednu od prvih mjera za uređenje sudova, vrhovni komandant JA i ministar narodne odbrane maršal Tito je 27. aprila 1945. izdao Uredbu o dopuni Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944 (vid. str. 73), dok je pitanje sudstva uopšte rješavano neposredno u poslijeratnom periodu.

[351] U skladu s ovim odlukama Privremene narodne vlade DFJ i AVNOJ-a, neposredno poslije obrazovanja jedinstvene vlade DFJ, pristupilo se obrazovanju i vlada svih ostalih federalnih jedinica. Tako je 9. aprila 1945. Predsjedništvo Narodne skupštine Srbije odnosno Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije (ASNOS-a) svojim ukazom povjerilo mandat za sastav vlade Demokratske Federalne Srbije dr Blagoju Neškoviću; Predsjedništvo Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH-a) na svom vanrednom zasijedanju u Splitu 15. aprila 1944. povjerilo je mandat za sastav vlade Demokratske Federalne Hrvatske dr Vladimiru Bakariću; Prezidijum Antifašističkog sobranja narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM-a) imenovalao je 16. aprila u Skoplju vladu Demokratske Federalne Makedonije na čelu s Lazarom Koliševskim; Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja na svome četvrtom zasijedanju 18. aprila 1945. svojim ukazom imenovala je vladu Demokratske Federalne Crne Gore na čelu s Blažom Jovanovićem; Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) na svom trećem zasijedanju u Sarajevu povjerilo je mandat za sastav vlade Demokratske Federalne Bosne i Hercegovine Rodoljubu Čolakoviću; Slovenački antifašistički narodnoosvobodilni svet na svome zasijedanju u Ajdovščini imenovao je 5. maja 1945. vladu Demokratske Federalne Slovenije na čelu s Borisom Kidričem.

Na taj način, još prije završetka rata, sve federalne jedinice DFJ dobile su svoje prve narodne vlade, koje su u svome sastavu imale 11–14 ministara.

[352] Privremena narodna skupština DFJ poslije svoga svečanog proglašenja 10. avgusta 1945. donijela je niz zakona, koji su pravno obezbjeđivali sprovođenje najdemo-

kratskijih i najširih izbora u istoriji zemlje, i koji su potom zakazani za 11. novembar 1945. Skupština je tako usvojila Zakon o biračkim spiskovima 10. avgusta, Zakon o Ustavotvornoj skupštini 21. avgusta i Zakon o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu. Na izborima 11. novembra 1945, prvi put u istoriji zemlje, uzeli su učešća i žene i pripadnici Jugoslovenske armije. Na tim izborima jedinstvena lista kandidata za narodne poslanike Narodnooslobodilačkog fronta Jugoslavije dobila je 97% od ukupnog broja glasova. To je omogućilo da se konstituiše takva Ustavotvorna skupština koja je na svojoj prvoj svečanoj plenarnoj sjednici 29. novembra 1945. proglasila Demokratsku Federativnu Jugoslaviju za Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju, čime je pitanje monarhije i kapitalističkog sistema zauvijek skinuto s dnevnog reda. Stvaranjem FNRJ ostvareni su ideali naroda i narodnosti Jugoslavije za koje su se oni borili u narodnooslobodilačkom ratu na čelu s Komunističkom partijom Jugoslavije i njenim generalnim sekretarom Titom.

[353] Kao jedna od prvih i veoma značajnih vladinih mjera bilo je svakako potpisivanje Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije 11. aprila 1945. u Moskvi (vid. str. 138).

[354] Opravdani nacionalni zahtjevi naroda i narodnosti Jugoslavije za priključenjem onih krajeva koji su poslije prvog svjetskog rata bili otrgnuti od matice-zemlje Jugoslavije nisu svi usvojeni, već se Jugoslavija zbog postojećih međunarodnih odnosa i odnosa između velikih sila antihitlerovske koalicije, kao i radi dobrosusjedskih odnosa, morala odreći i nekih svojih opravdanih zahtjeva.

[355] Prvi korak jugoslovenske vlade na obezbjeđenju mira u svijetu bilo je slanje jugoslovenske delegacije u sastavu: dr Ivan Šubašić, general-lajtnant Sreten Žujović, potpukovnik Vladimir Dedijer i Stanoje Simić na konferenciju Ujedinjenih nacija, koja je otpočela s radom 25. aprila 1945. u San Francisku u prisustvu 282 delegata iz 50 država članica ove međunarodne antifašističke organizacije. Kao rezultat uloženih napora, 26. juna 1945. u Domu veterana u San Francisku svečano je objavljena Povelja Ujedinjenih nacija s njenim sastavnim dijelom – Statutom Međunarodnog suda pravde. Povelja OUN stupila je na snagu 24. oktobra 1945, pošto ju je ratifikovalo više od polovine članova osnivača OUN, i taj se dan praznuje kao Dan Ujedinjenih nacija.

[356] Čerčil je ovakve stavove zauzeo prema Jugoslaviji i Titu kada britanska politika nije uspjela da stavi Tita i narodnooslobodilački pokret u zavisan položaj prema Britancima. Pregovori o stvaranju vazduhoplovnih i pomorskih baza, korišćenju pomoći od Unre i o pitanju Kraljevske jugoslovenske mornarice, a prije svega Trsta, Istre, Slovenačkog i Hrvatskog primorja, pokazali su da nova Jugoslavija vodi nezavisnu politiku koja odgovara interesima jugoslovenskih naroda i narodnosti i da se nova Jugoslavija ni po koju cijenu neće odreći svojih opravdanih zahtjeva u odnosu na Julijsku krajinu i Istru, što britanskoj, tj. Čerčilovoj politici nije odgovaralo.

[357] Odgovarajući na ovu Čerčilovu poruku Antoni Idn je dostavio jedan opširan memorandum u kome je iznio sve aspekte pomenutih problema (vid. str. 114).

[358] Riječ je o konferenciji koja je održana u Jalti na poluostrvu Krimu (SSSR) od 4. do 12. februara 1945.

[359] Misli se na posjetu feldmaršala Aleksandera Beogradu od 21. do 28. februara 1945. Tom prilikom je Aleksander vodio zvanične razgovore s Titom 21. i 24. februara. Više o tome vid. u tomu 26.

[360] Nova formacija Jugoslovenske armije koju je propisao Generalštab JA i uz koju je dostavljeno ovo objašnjenje predviđala je prelazak divizija na trojni sastav, tj. na tri brigade u svakoj diviziji, pored samostalnih prištapskih bataljona. Brojno stanje divizija je smanjeno, pa je trebalo da one u svom sastavu po novoj formaciji imaju malo više od 7000 boraca. To je učinjeno zato da bi se dobile pokretljivije jedinice u završnoj etapi borbi za oslobođenje Jugoslavije. Po ovoj formaciji su uglavnom postupile jedinice 1, 2. i 3. armije, pa su mnoge četvrte brigade u divizijama rasformirane. Međutim, u nekim divizijama, kao, na primjer, u 1. proleterskoj diviziji, zadržane su sve brigade zbog tradicija i vremena u kome su formirane.

[361] General Ajra Iker bio je vrhovni komandant savezničke avijacije na Sredozemlju.

[362] Misli se na prijateljstvo koje je sklopljeno prilikom posjete Ikerovom štabu od strane maršala Tita za vrijeme njegovog boravka u Italiji od 6. do 14. avgusta 1944.

[363] General-lajtnant Ajra Iker na konferenciji za štampu održanoj 14. marta 1945. u zgradi američke vojne misije u Beogradu u vezi s tim rekao je i sljedeće:

»Došao sam u Beograd da pozdravim maršala Tita i da mu zahvalim za svu pomoć koju su jugoslovenski narodi dali za spasavanje američkih avijatičara koji su pali na jugoslovensku teritoriju. Zahvaljujući ovoj pomoći bilo je moguéno da se nekoliko hiljada američkih avijatičara koji su bili pali na jugoslovensku teritoriju spasu i vrate na svoju dužnost. Svi bez razlike ovi američki avijatičari su izjavili po svom povratku da su jugoslovenske narodnooslobodilačke vlasti i partizani vodili veliku brigu o njima i s njima u svakom slučaju odlično postupali. Drugi je razlog zbog kojeg sam došao u Beograd da vratim posetu maršalu Titu, koji je lanjske godine bio nekoliko dana u poseti kod mene. Ja maršala Tita mnogo cenim, pa sam zbog toga iskoristio ovu priliku da mu vratim posetu i da mu kažem da će naša avijacija i dalje snažno podupirati akcije Jugoslovenske armije.« (»Политика«, 15. mart 1945.)

Iker je zbog izvanrednih zasluga za razvijanje prijateljskih odnosa i za pomoć NOVJ ukazom Predsjedništva AVNOJ-a odlikovan visokim jugoslovenskim odlikovanjem – Partizanskom zvijezdom I reda. Istim ukazom odlikovano je i više drugih savezničkih avijatičara za podršku NOVJ u borbi protiv zajedničkog neprijatelja.

[364] To je bila najveća i najkompaktnija četnička grupa u Jugoslaviji, koja se nalazila na širem prostoru planina Trebave, Ozrena i Volujaka. Poslije potiskivanja i razbijanja četnika u Srbiji, Crnoj Gori, Hercegovini i jugoistočnoj Bosni, na pomenutom prostoru koncentrisale su se skoro sve četničke snage (osim četnika iz Kninske krajine, Like i Gorskog kotara, koji su se nalazili pod okriljem njemačkog okupatora u Istri) iz pomenutih oblasti na čelu s Dražom Mihailovićem. On je gajio nadu da će na proljeće doći do ustanka u Srbiji i da će on tada, računajući na podršku saveznika sa Zapada, moći da interveniše, pa je zbog toga odbio da se povuče prema Istri, što su mu predlagali Dimitrije Ljotić i neki njegovi najbliži saradnici i komandanti (Zaharije Ostojić, Pavle Đurišić, Petar Baćović i neki drugi).

U stvari, Draža Mihailović je uleteo u jednu vješto pripremljenu obavještajnu radio-igru koju su organizovali organi Odjeljenja zaštite naroda (Ozne) poslije hvatanja i pogibije nekih četničkih komandanta u Srbiji, kojom prilikom se došlo do šifri za održavanje veze s četničkom tzv. Vrhovnom komandom Jugoslovenske vojske u otadžbini.

Ovu četničku grupu snabdijevale su njemačke jedinice, pa je veći dio ovih četnika angažovan u njemačkoj operaciji »Maigewitter« (»Majska oluja«), koja je počela 19. marta s tri njemačke divizije i jednom borbenom grupom, 15. ustaško-domobranskom divizijom i četnicima Majevičkog, Ozrenskog, Zeničkog i Romanijskog korpusa i s grupom četničkih korpusa iz Crne Gore, Hercegovine, Sandžaka i Srbije. Cilj ove operacije je bio da se razbiju najistureniji dijelovi 2. armije JA u istočnoj Bosni (vid. nap. 77).

[365] Odnosi se na četničke komandose i razbijene grupe u istočnoj Bosni koji su pokušavali da se preko rijeke Drine prebace u Srbiju, ali su sve te grupe većim dijelom već u početku bile razbijene, zarobljene ili uništene (vid. nap. 95).

[366] To je jedna veoma kratka Čerčilova poruka upućena 10. marta 1945. Antoni Idnu, britanskom ministru spoljnih poslova, u kojoj je Čerčil sugerisao, kao što je to i Idn naveo, postepeno i neosjetno smanjivanje misija i prekidanje s »isporukama oružja, savjetima i snabdijevanjem«, pa je u vezi s tim zatražio Idnov odgovor.

[367] Stivenson je bio britanski ambasador u Beogradu akreditovan kod Privremene jugoslovenske vlade poslije njenog obrazovanja u Beogradu 7. marta 1945.

[368] Na dužnosti komandanta sovjetske 57. armije tada je bio general-lajtant Šarohin.

[369] General armije Aleksej J. Antonov bio je tada načelnik Generalštaba Crvene armije.

[370] Maršal Semjon Timošenko je u to vrijeme bio delegat sovjetske Vrhovne komande (Stavke) i usklađivao je dejstva 2. i 3. ukrajinskog fronta na teritoriji Mađarske i Čehoslovačke.

[371] Više o obrazovanju njemačkog mostobrana na lijevoj obali Drave sjeverno od Donjeg Miholjca vid. u nap. 9.

[372] Štab 3. ukrajinskog fronta predviđao je da se likvidaciji neprijateljskog mostobrana sjeverno od Donjeg Miholjca i Valpova (nazivan je i bolmanski mostobran) pristupi 21. marta, ali je početak ovog napada pomjeren za 22. mart 1945.

[373] Ovo zajedničko sovjetsko-jugoslovensko naređenje za likvidaciju neprijateljskih mostobrana sjeverno od Drave nastalo je poslije neuspjeha velike njemačke protiv ofanzive koja je počela 5/6. marta 1945. pod šifrom »Proljećno buđenje«. Nijemci su, doduše, bili postigli početni uspjeh na glavnom pravcu udara u rejonu Blatnog jezera. Takođe su uspjeli da obrazuju i dva mostobrana na pomoćnom pravcu: na rijeci Dravi sjeverno od Donjeg Miholjca i Valpova. Međutim, ti njihovi napadi su do 17. marta izgubili u snazi usljed velikih gubitaka i snažnog otpora sovjetskih jedinica na glavnom pravcu udara i sovjetskih, jugoslovenskih i bugarskih jedinica na pomoćnom pravcu njemačke protivofanzive. Tako je još u toku njemačkih napada stvoren plan za nanošenje protivudara i prelazak u ofanzivna dejstva 2. i 3. ukrajinskog fronta za zauzimanje Mađarske i prodora prema Beču (vid. u nap. 9).

Njemačka Vrhovna komanda, uviđajući neuspjeh u planiranoj operaciji, naredila je da njemačke jedinice napuste mostobrane sjeverno od Drave, pa je otpočela s izvlačenjem svojih jedinica 20/21. marta. Štab 3. armije JA uočio je ovaj momenat i neprijateljevu namjeru da se bez borbe povuče na desnu obalu rijeke, pa je samoincijativno donio odluku za prelazak u opšti napad 16. i 51. divizije da bi se onemogućilo izvlačenje neprijateljskih jedinica bez borbe preko Drave. Napadu 16. i 51. divizije priključili su se jedan sovjetski i jedan bugarski puk. Pošto su u toku dana jedinice 3. armije uspjele da zauzmu više mjesta, noću 21/22. marta, poslije jake artiljerijske pripreme i dejstva gardijskih minobacača (»kaćuša«), prešle su u konačan juriš i oko 1 čas po ponoći 22. marta izbile na Dravu, čime je likvidiran valpovski mostobran poslije 16 dana neprekidnih i žestokih borbi.

Za postignuti uspjeh jedinica 12. korpusa 3. armije Štab 3. ukrajinskog fronta je pismeno 23. marta 1945. odao priznanje jedinicama 3. armije, dok je Štab 3. armije 24. marta 1945. uputio maršalu Titu depešu, u kojoj se pored ostalog, kaže: »Poslije razbijanja i uništenja neprijateljskog mostobrana na Dravi, sjeverno od Valpova, naše jedinice, naoružane još većim borbenim iskustvom iz proteklih ljutih šesnestodnevnih bojeva, čvrsto stoje na obali Drave, spremne da izvrše svako Vaše naređenje« (A–VII, k. 46, reg. br. 6–11/1).

[374] Detaljnije o ovladavanju neprijateljskim mostobranom na rijeci Dravi sjeverno od Valpova govori se u nap. 373.

[375] Jedinice 3. armije JA (16, 36. i 51. divizija) pristupile su smjeni sovjetskog 133. streljačkog korpusa (84. i 122. streljačka divizija) i 16. divizije 1. bugarske armije u zoru 22. aprila 1945. Tom prilikom 16. divizija rasporedila se na lijevoj obali Drave od Torjanaca do šume Šiblje, lijevo od nje, do ušća Drave i nizvodno Dunavom prema Bačkoj Palanci, nalazila se 36. divizija, dok je 51. divizija zadržana u korpusnoj rezervi u rejonu Šumarine, Iločke, Petlovca, Luča i Jagodnjaka. Na tim položajima jedinice 3. armije zadržale su se uz manja pomjeranja do 4. aprila 1945. Za to vrijeme vršene su pripreme za prelazak u opštu ofanzivu 11/12. aprila 1945, uz istovremenu reorganizaciju jedinica i prelazak na novu formaciju IV–A, koju je propisao Generalštab JA 14. marta 1945. Po toj formaciji rasformirane su četvrte brigade u divizijama, a ukinuti su peti bataljoni u brigadama, dok su pri štabovima divizija od inžinjerijskih četa formirani inžinjerijski bataljoni, a u brigadama formirane su inžinjerijske čete. Prelazak na trojnu formaciju u divizijama s tri pješadijske i jednom artiljerijskom brigadom, kao i stvaranje pokretljivijih, bolje naoružanih i udarnijih divizija za završne operacije u konačnom oslobođenju zemlje vršeni su u to vrijeme i u 1. i 2. armiji JA.

[376] Štab 3. armije dostavio je, u vezi s tim naređenjem, 23. marta 1945. Generalštabu JA depešu sljedeće sadržine: »Potvrđujemo prijem naređenja. Tolbuhin, Želtov, Ivanov, Tito.« (A-VII, k. 44, reg. br. 6–6/1).

[377] Potpunije o sadržini tog telegrama brigadira Ficroja Maklina, šefa Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, govori se u tomu 26.

[378] Više o tom zapisniku vid. u tomu 26.

[379] To ostrvo pripalo je Kraljevini Italiji Rapalskim ugovorom.

[380] Na konferenciji u Jalti (Krimskoj konferenciji) održanoj od 4. do 12. februara 1945. Ruzvelt, Čerčil i Stalin dogovorili su se da Austrija ostane u granicama prije njenog pripajanja (»anšlusa«) Trećem Rajhu 13. marta 1938. i da ostane neutralna pod kontrolom velikih sila, što je sankcionisano poslijeratnim Državnim ugovorom.

[381] Sovjetska vlada je ipak odobrila poslije rata da jedinice 3. armije JA u sastavu 3. ukrajinskog fronta izvrše okupaciju jednog dijela Austrije, ali su se na intervenciju zapadnih saveznika jugoslovenske trupe morale povući krajem juna 1945.

[382] Više o tom telegramu vid. na str. 97.

[383] Ne raspolaže se pomenutom zapoviješću od 20. marta 1945, kao ni svim ostalim dokumentima koja se navode u zagradama ovog zapisnika.

[384] Kapetan Miloš Marinović tada je bio komandir »A« eskadrile 2. lovačke grupe NOVJ u sastavu BAF-a, ili kako su je Englezi nazivali 351. Yougoslav Squadron (u jugoslovenskoj istorijografiji je uobičajeno da se taj skvadron naziva 2. lovačka eskadrila NOVJ). Četrnaestog februara 1945. prilikom izvršenja borbenog zadatka, Marinovićev »hariken« je teško oštećen od neprijateljske protivavionske vatre na komunikaciji između Sarajeva i Kiseljaka, dok je Marinović ranjen. Međutim, on je uspio da se spusti s oštećenim avionom kod sela Bukovice, gdje su ga prihvatile jedinice 10. krajiške divizije 5. udarnog korpusa NOVJ. Poslije toga prebačen je na Vis, a odatle u Italiju na oporavak. Međutim, u međuvremenu saveznički avioni su iz neutvrđenih razloga bombardovali divizijsku bolnicu u blizini Gornjeg Vakufa, pa se posumnjalo da je Marinović dao Britancima lokaciju te sanitetske ustanove dok je boravio u Italiji, zbog čega su nastale izvjesne neprijatnosti po Marinovićevom dolasku u Beograd, gdje je sprovedena istraga. Vicemaršal Li se založio za Marinovića, pošto su se pripadnici 1. i 2. lovačke eskadrile NOVJ smatrali i pripadnicima BAF-a, pa su sve sumnje poslije sprovedene istrage otpale i pokazale se kao neopravdane, mada je Marinović zbog tog incidenta i kasnije imao neugodnosti.

[385] Vicemaršal avijacije Li posjetio je sremski front početkom aprila 1945. i pri tome se zadržao i u Štabu 1. armije JA, koji se nalazio u selu Erdeviku.

[386] Privremena vlada Poljske Republike stvorena je 31. decembra 1944 (po odluci Poljskog nacionalnog vijeća) od Poljskog komiteta nacionalnog oslobođenja. Tada je predsjednik Poljskog nacionalnog vijeća Boleslav Bjerut povjerio mandat za sastav Privremene poljske vlade Edvardu Osupki-Moravskom. U vladu je tada pored predsjednika i dva potpredsjenika ušlo i 14 ministara kao predstavnici Zemljoradničke stranke (pet ministara), Poljske socijalističke partije (pet ministara), Poljske radničke partije komunista (četiri ministra), Demokratske stranke (jedan ministar) i dvije vanstranačke ličnosti, među kojima se nalazio i ministar narodne odbrane general-pukovnik Rolja Žimerski.

[387] Ukazom kraljevskih namjesnika br. 192 od 28. aprila 1945. za izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra Demokratske Federativne Jugoslavije u Poljskoj imenovan je Božo Ljumović; na dužnost je otputovao 8. maja 1945. u Varšavu.

[388] To mišljenje o stavu Šiptara (tako su tada nazivani Albanci) iznio je sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju Blagoje Nešković na osnovu podataka o situaciji na Kosovu i u Metohiji poslije pobune kontrarevolucionarnih, nacionalističkih i iredentističkih grupa (balista) krajem januara 1945. Više o tome vid. na str. 41 i u tomu 26, nap. 106.

[389] Poslije oslobođenja Kosova i Metohije krajem novembra 1944. vojne vlasti u

toj oblasti sprovele su mobilizaciju na cijelom području. Dio mobilisanog ljudstva raspoređen je u postojeće brigade NOVJ na Kosovu i u Metohiji, dok je 27 137 boraca u završnim operacijama za oslobođenje zemlje upućeno u odgovarajuće dopunske brigade, od toga za popunu jedinica 4. armije JA upućeno je 12838 a za dopunske brigade Glavnog štaba Srbije, koje su se nalazile u Banatu, 14299 boraca. Računa se da se u jedinicama NOVJ s područja Kosova i Metohije krajem rata nalazilo preko 40000 ljudi.

[390] Zbog opšteg stanja na Kosovu i u Metohiji, naročito poslije situacije koja je nastala krajem januara 1945. zbog oružane kontrarevolucionarne pobune, vrhovni komandant NOV i POJ Tito bio je primoran da 8. februara 1945. radi sređivanja odnosa u toj oblasti zavede Vojnu upravu za Kosovo i Metohiju (vid. u tomu 26), pri čemu su neke osnovne funkcije narodne vlasti privremeno prenesene na Vojnu upravu. Međutim, i Vojna uprava je sa svoje strane učinila sve da bi se prilike što prije normalizovale i učvrstila narodna vlast, pa su i u takvim uslovima sprovedene mnoge mjere za stvaranje novih seoskih, opštinskih, gradskih i sreskih narodnooslobodilačkih odbora, iako je gotovo cio teret pao na vojnu organizaciju. Poslije uvođenja Vojne uprave uklonjeni su svi odbornici koji nisu radili u interesu naroda i izvršeno je čišćenje aparata narodne vlasti. Na konferencijama i u drugim oblicima propagandne borbe i aktivnosti objašnjavani su narodu uloga i značaj narodne vlasti. Tako je organizovano 16 sreskih i 4 gradska narodnoslobodilačka odbora, u čijim se izvršnim odborima nalazilo ukupno 222 člana, od kojih su 122 bili Albanci, a ostali Srbi i Crnogorci. Poslije ukidanja Vojne uprave, neposredno po završetku rata, na Kosovu i u Metohiji je već bila organizovana čvrsta i revolucionarna narodna vlast.

[391] Vjerovatno se misli, prije svega, na Srbe i Crnogorce, ali taj broj nije potpun.

[392] Misli se na Srbe i Crnogorce koji su se naročito masovno iseljavali 1941, 1942. i 1943. pod pritiskom kvislinške albanske vlasti. Cijeni se da se iselilo u Srbiju i Crnu Goru više od 70000 ljudi, žena i djece. Iseljavanje je vršeno pod pritiskom i pod terorom, kao i stvaranjem izvanredno teške situacije za pripadnike srpske i crnogorske nacionalnosti od strane albanskih nacionalista i iredentista, tj. pripadnika kontrarevolucije na tome području (balista i drugih).

[393] Prema podacima prikupljenim za Prvi (osnivački) kongres KP Srbije održan od 8. do 12. maja 1945. u Beogradu, na Kosovu i Metohiji nalazio se ukupno 1271 član KPJ, od toga 319 Albanaca, dok je u jedinicama NOVJ bilo 1009 članova KPJ i 1340 kandidata.

[394] Više o socijalnim mjerama koje je preduzela Privremena jugoslovenska vlada, kao i o agrarnoj reformi vid. u nap. 349.

[395] Misli se na situaciju u Makedoniji uopšte, tj. u jugoslovenskom, bugarskom i grčkom dijelu Makedonije, a naročito na situaciju poslije izbijanja gradjanskog rata u Grčkoj početkom decembra 1944. i britanske intervencije, kao i progona Makedonaca, te onemogućavanja od strane Saveznika rješavanje pitanja Pirinske i Vardarske Makedonije stvaranjem zajedničke federativne države jugoslovenskih naroda i bugarskog naroda (vid. u tomu 25, nap. 284).

[396] To je Titov odgovor na Hebrangovo pitanje, što je značilo da je trebalo izvršiti prinudnu konfiskaciju takve imovine na osnovu sudske odluke i dati je do konačnog rješenja na čuvanje organima državne vlasti.

[397] Više o Zakonu o povlačenju i zamjeni okupatorskih novčanica koje su se nalazile u opticaju u Jugoslaviji vid. u »Službenom listu« DFJ od 10. aprila 1945; tekst zakona je objavljen i u »Borbi« od 12. aprila 1945.

[398] Ovu direktivu izdao je Generalštab JA nakon odlaska predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane DFJ maršala Tita 5. aprila 1945. u Sovjetski Savez. Međutim, osnove za ovu direktivu su položene na savjetovanju komandanata 1, 2, 3. i 4. armije, komandanta Mornarice NOVJ i drugih visokih funkcionera Vrhovnog štaba NOV i POJ odnosno Generalštaba JA kod vrhovnog komandanta u vrijeme od 25. februara do 3. marta i od 25. do 28. marta 1945 (više o tome vid. u nap. 381.).

[399] Misli se na povlačenje njemačkih jedinica u sastavu Grupe armija »E«, koja je

istovremeno bila i Komanda Jugoistoka, nakon rasformiranja Grupe armija »F« 25. marta 1945.

400 Misli se na zauzimanje valpovskog mostobrana 22. marta 1945. i na prelazak jedinica 3. armije na novu, trojnu formaciju (vid. nap. 360).

401 Tako se nazivao front 1. armije na sremskom frontu istočno od linije Mohovo–Lovas–Tovarnik–Ilinci–Apševci–Sava.

Za izvršenje zadataka po ovoj direktivi, Štab 1. armije obrazovao je dvije operativne grupe divizija: Sremsku operativnu grupu divizija sastava: 1. proleterska, 21, 22, 42. i 48. divizija za dejstva između Dunava i Bosuta, i Bosutsku operativnu grupa divizija: 6. proletersku i 11. diviziju za dejstva između Bosuta i Save.

402 Misli se na Južnu operativnu grupu divizija: 2. proletersku, 5. i 17. diviziju, koja je pod neposrednom komandom komandanta 1. armije general-lajtnanta Peka Dapčevića preduzela prethodna dejstva u sjeveroistočnoj Bosni, pa je tako Bijeljinu oslobodila 3, a Brčko 8. aprila 1945.

Inače, Južna operativna grupa divizija 1. armije formirana je 29. marta 1945. To je bila snažna i udarna formacija. Tako se, na primjer, u 2. proleterskoj diviziji 29. marta nalazilo 10 142 borca i starešine s 5133 strojnice i puške, 359 lakih mitraljeza, 77 teških mitraljeza, 50 puškomitraljeza, 144 protivtenkovske puške, 71 minobacačem i drugom ratnom opremom, dok je 17. divizija 1. aprila brojala 7794 borca i starješine, a od naoružanja: 3830 pušaka, 503 strojnice,486 puškomitraljeza, 53 mitraljeza, 68 protivtenkovskih pušaka; 72 laka i 74 teška minobacača, 29 topova i 8 protivavionskih mitraljeza. Slično brojno stanje je imala i 5. divizija, koja je samo od artiljerije imala Artiljerijsku brigadu s tri diviziona (20 topova 76 mm, 4 haubice 122 mm i 12 teških minobacača 120 mm), te Protivtenkovski divizion od 3 baterije s 12 topova 76 mm, Protivavionskih divizion s 12 topova 25 mm. Pored toga 5. divizija je bila ojačana teškim divizionima iz artiljerijskih brigada 6. proleterske i 23. divizije, tj. sa 16 topova 76 mm i 8 haubica 122 mm.

403 Gračanicu je oslobodila 7. aprila 23. divizija 2. armije.

404 Gradačac je oslobodila 6. aprila 25. divizija 2. armije.

405 Misli se na jedinice Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa (2, 3. i 5. korpusa), koje su 6. aprila 1945. oslobodile Sarajevo i produžile nadiranje dolinom Bosne, tako da je Busovača oslobođena 10. aprila, a Zenica 11/12. aprila 1945.

406 Ovdje je riječ o dejstvima 4. armije JA u ličko-primorskoj operaciji, koja je počela 20. marta i završila se do 15. aprila potpunim oslobođenjem Like i Hrvatskog primorja. Do manjeg zastoja u nadiranju je došlo jedino na frontu 4. korpusa, koji je tada u toj operaciji u operativnom pogledu bio potčinjen 4. armiji JA. Nijemci su tada kod Slunja ubacili u borbu dijelove 104. lovačke divizije, pa su jedinice 4. korpusa, koje su obezbjeđivale desni armijski bok, vodile oštre borbe oko Primišlja i Slunja sve do 14. aprila, kada su oslobodile Slunj i primorale neprijatelja da se povlači preko Primišlja i Miloševca ka Karlovcu.

407 Ta dva korpusa su u operativnom pogledu bila potčinjena Štabu 3. armije JA.

408 Na sremskom frontu su se tada nalazile sljedeće neprijateljske snage: Borbena grupa »Brener« (jedan landesšicen-bataljon sa slabijim dijelovima ustaško-domobranske 3. divizije) na odsjeku Sotin–Opatovac; od Mohova, preko Lovasa, Tovarnika, Ilinaca, Apševaca i prema Savi, tj. na njemačkoj odbrambenoj tzv. Zelenoj liniji nalazila se njemačka 41. pješadijska divizija ojačana 963. tvrđavskom brigadom »Kloc« i dvama samostalnim bataljonima: 842. sjevernokavkaskim i 845. njemačko-arapskim bataljonom, dok su prugu Brčko–Vinkovci s isturenim uporištima u Vrbanji, Račincima, Jameni, Strašincima i Šoljanima obezbjeđivali jedan puk njemačke 22. pješadijske divizije, dijelovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa i 12. ustaško-domobranske divizije.

U sjeveroistočnoj Bosni su se nalazili glavnina njemačke 22. pješadijske divizije, dijelovi ustaško-domobranske 3. i 12. divizije i četnici Majevičkog četničkog korpusa.

409 Misli se na dejstva 3, 1. i 2. armije.

[410] Odnosi se na dejstva 4. armije i jedinica glavnih štabova Hrvatske (4. korpusa) i Slovenije (7. i 9. korpusa).

[411] Odnosi se na 2. tenkovsku brigadu JA. Ta brigada je formirana 8. marta 1945. u SSSR-u, odakle je 26. marta stigla u Beograd, a potom je 7. aprila 1945. ušla u sastav 1. armije JA. Brigada je u svom sastavu imala tri tenkovska bataljona s ukupno 65 tenkova T-34 (koji su u to vrijeme smatrani za najbolje tenkove u drugom svjetskom ratu) i Motodesantni bataljon (formiran je u Erdeviku po dolasku brigade na sremski front).

Druga tenkovska brigada učestvovala je u proboju sremskog fronta s 1. i 3. tenkovskim i Motodesantnim bataljonom, dok je 2. tenkovski bataljon bio pridat Južnoj operativnoj grupi divizija 1. armije.

[412] Prema ovoj direktivi, Južni sektor je obuhvatao dio fronta od Bosuta prema Savi i u sjeveroistočnoj Bosni.

Za dejstva na Južnom sektoru obrazovane su dvije operativne grupe divizija: Bosutska operativna grupa divizija (6. proleterska i 11. divizija i 1. konjička brigada) i Južna operativna grupa divizija (2. proleterska, 5. i 17. divizija).

[413] U jugoslovenskoj istoriografiji, a i u dokumentima 1. armije, ova grupa je dobila drugi naziv. Tako se Sremska grupa divizija u ovome dokumentu naziva Bosutskom operativnom grupom divizija 1. armije.

[414] Bosanska grupa divizija po njenom operativnom dnevnika nazivana je Južnom operativnom grupom divizija 1. armije, pa je tako treba i nazivati.

[415] Deseti korpus stavljen je po naređenju Generalštaba JA od 7. maja 1945. pod komandu 1. armije radi učešća u zagrebačkoj operaciji.

[416] Treći korpus je po naređenju Vrhovnog komandanta od 17. marta 1945. stavljen pod komandu Operativnog štaba Grupe korpusa predviđene za sarajevsku operaciju i dejstva u dolini Bosne, o čemu je Generalštab JA izvijestio i 2. armiju 20. marta 1945, pošto se 3. korpus u operativnom pogledu nalazio pod komandom 2. armije. Tom prilikom je i Grupa korpusa stavljena neposredno pod komandu vrhovnog komandanta, odnosno Generalštaba JA.

Međutim, pošto je ovo naređenje upućeno po kuriru, došlo je do nesporazuma oko pretpočinjavanja 3. korpusa po završetku sarajevske operacije. Štab 2. armije je obavještavajući Generalštab JA 8. aprila 1945. o svojim daljim namjerama predvidio učešće 3. korpusa na pravcu Žepče–Maglaj–Doboj, dok je Operativni štab Grupe korpusa orijentisao glavninu 3. korpusa na prostor Žepče–Maglaj. U vezi s tim Štab 2. armije uputio je 11. aprila 1945. Generalštabu JA depešu sljedeće sadržine: »Molimo javite da li se III korpus stavlja pod našu komandu« (A–VII, k. 42, reg. br. 4–79/1), da bi već sutradan, 12. aprila, Štab 2. armije ponovo tražio objašnjenje o upotrebi 3. korpusa s obzirom na nova uputstva koja je ovaj korpus dobio od Operativnog štaba i načelnika Generalštaba JA. To je najzad riješeno tako da je 38. divizija 3. korpusa raspoređena u Sarajevu i bižoj okolini kao garnizonska jedinica, dok je 27. divizija upotrijebljena za čišćenje zaostalih četničkih i ustaških grupa na prostoru Maglaj–Doboj–Gradačac–Gračanica–Tuzla, a zatim je prebačena u rejon Zavidovića.

Generalštab JA je potom 21. aprila 1945. uputio direktivu 3. korpusu za dejstva na teritoriji Bosne. Tom prilikom je obavijestio Štab korpusa da je 2. armiji naređeno da 27. diviziju vrati na prostor Vučjak–Trebava–Majevica i stavi je pod komandu 3. korpusa. Treći korpus je tada dobio zadatak da razbije i uništi sve četnike na području Sarajeva i istočne Bosne zaključno sa Vučjakom, radi čega mu je pod komandu stavljena i 53. divizija.

[417] Ta dva korpusa odnosno njihovi štabovi su rasformirani po naređenju vrhovnog komandanta od 21. aprila 1945, dok su njihove jedinice stavljene neposredno pod komandu Štaba 2. armije (vid. str. 59).

[418] Prema naređenju Generalštaba JA od 21. aprila 1945, ta divizija je obezbjeđivala prostor istočno od linije Bratunac–Srebrenica–Rogatica–Prača–Jabuka–Jeleč od zaostalih četničkih i ustaških grupa.

[419] Odnosi se na 53. diviziju, koja je zatim 21. aprila 1945. stavljena pod komandu Štaba 3. korpusa.

[420] Banjaluku neprijatelj je napustio bez borbe 22. aprila 1945.

[421] Za izvršenje toga zadatka i ovladavanje neprijateljevim uporištima u donjem toku Une, Štab 2. armije formirao je Unsku operativnu grupu divizija sastava: 23, 28, 39 i 45. divizija. Među prvim jedinicama ove grupe koje su izbile u dolinu Une bila je 45. divizija, čije su brigade 27. aprila napale Bosansku Dubicu, dok su jedinice 23. divizije izbile na desnu obalu Une (prema Dobrljinu) 29. aprila 1945.

[422] Za izvršenje postavljenih zadataka Štab 4. armije dostavio je svoj plan dejstava 15. aprila 1945. Generalštabu JA, s kojim se Generalštab JA složio 17. aprila.

[423] Prvi bataljon 2. tenkovske brigade bio je pridat 1. proleterskoj, a 3. bataljon 21. diviziji, dok je 2. bataljon bio u sastavu Južne operativne grupe divizija.

[424] Zbog velikog naprezanja 2. tenkovske brigade u toku proboja sremskog fronta, njeni tenkovski bataljoni su zadržani u Vinkovcima na remontu, pa 3. armija nije ni ojačavana tenkovskim jedinicama.

[425] Ovo naređenje za proboj sremskog fronta je sastavni dio opšte direktive za konačno oslobođenje zemlje koju je Generalštab JA izdao takođe istoga dana 9. aprila 1945 (vid. str. 125–132).

[426] Misli se na dejstva 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, čije su jedinice početkom aprila izbile u rejon Graca i Beča, a potom su, poslije žestokih borbi, 13. aprila 1945. zauzele Beč.

[427] Opširnije o zauzimanju valpovskog mostobrana i pripremi jedinica 3. armije za forsiranje Drave i prodor u pozadinu sremskog fronta vid. u nap. 373.

[428] Odnosi se na dejstva Bosutske operativne grupe divizija (6. proleterske i 11. divizije). Ta grupa divizija pod komandom Štaba 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« otpočela je s prethodnim dejstvima u bosutskim šumama 4. aprila 1945. napadom 11. divizije i 1. konjičke brigade na neprijateljeva uporišta u Jameni i Strašincima, a 6. proleterske divizije na Batrovce i Lipovac. U borbama od 4. do 9. aprila jedinice Bosutske operativne grupe divizija uspjele su da oslobode Račinovce, Jamenu, Stašince, Batrovce, Lipovac i Soljane, dok je Vrbanja prelazila dva puta iz ruku u ruke, tako da je konačno oslobođena tek 12. aprila 1945, tj. na dan kada je otpočeo proboj sremskog fronta.

[429] Bijeljinu je oslobodila 2/3. aprila 17. divizija uz sadejstvo 2. proleterske divizije Južne operativne grupe divizija 1. armije.

[430] Brezovo Polje je oslobođeno 6. aprila 1945.

[431] Brčko je oslobođeno 8. aprila 1945.

[432] Gradačac je oslobodila 6. aprila 25. divizija 2. armije.

[433] Gračanicu je oslobodila 7. aprila 23. divizija 2. armije.

[434] Misli se na Grupu udarnih korpusa (2, 3. i 5. korpus) pod komandom Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa.

[435] Busovača je oslobođena 10, a Zenica 11/12. aprila 1945.

[436] Desni bok 4. armije obezbjeđivao je 4. udarni korpus JA.

[437] Opširnije o dejstvima 4. armije za oslobođenje Istre i Slovenačkog primorja govori se u tomu 28.

[438] Pošto je 3. armija 3. marta 1945. stavljena privremeno u operativnom pogledu pod komandu Štaba 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, 10. korpus, koji se do tada nalazio u operativnom pogledu potčinjen 3. armiji, izuzet je i stavljen ponovo pod komandu Glavnog štaba Hrvatske. U duhu ovoga naređenja Štab 10. korpusa sa svojim jedinicama (32. i 33. divizijom) ponovo je potčinjen 3. armiji 16. aprila 1945, da bi 7. maja radi učešća u zagrebačkoj operaciji privremeno bio stavljen pod komandu 1. armije.

[439] Trideset sedma divizija se nalazila u sastavu 2. udarnog korpusa JA.

[440] Odnosi se na 53. diviziju, koja je 21. aprila 1945. stavljena pod komandu 3. udarnog korpusa JA.

[441] Misli se na 53. diviziju.

[442] Druga proleterska divizija ostala je u sastavu 1. armije do 15. aprila 1945, kada je prebačena u jugozapadnu Srbiju.

[443] Dvadeset druga divizija nalazila se u sastavu 1. armije od 7. do 22. aprila 1945. Po završenom proboju sremskog fronta divizija je zadržana kao armijska rezerva u rejonu Vinkovaca, gdje je čistila teren od zaostalih manjih neprijateljevih grupa, a zatim je prebačena u Srbiju.

[444] Četrdeset sedma divizija, zbog povoljnog razvoja situacije poslije proboja sremskog fronta, nije ni ulazila u sastav 1. armije, već se i dalje zadržala u istočnoj Srbiji pod komandom Glavng štaba Srbije sve do 7. maja 1945, kada je rasformirana.

[445] Poslije uspjeha 2. armije u istočnoj Bosni na frontu Gradačac – Gračanica, Štab 2. armije naredio je 9. aprila 1945. potčinjenim jedinicama da ovladaju desnom obalom Bosne od Modriča do ušća Paklenice, pa je za izvršenje tog zadatka angažovao 23, 25. i 45. diviziju, dok je 28. diviziju zadržao u armijskoj rezervi na pravcu Gračanica- – Doboj. Pored toga, za izvršenje postavljenih zadatka Generalštab JA potčinio je privremeno i Štabu 2. armije 27. diviziju 3. korpusa. Borbe koje su potom vođene na tome djelu fronta bile su veoma žestoke i završile su se 17. aprila oslobađanjem Doboja od strane jedinica 23, 28. i 45. divizije.

[446] Na tom odsjeku dejstvovala je 27. divizija 3. korpusa, koja je 15. aprila oslobodila Zavidoviće, dok je istoga dana 53. divizija 5. korpusa oslobodila Žepče.

Trideset osma divizija 3. korpusa ostala je na prostoru Sarajeva s glavninom, dok je njena 18. hrvatska brigada upućena, preko Vareša na prostor sela Vozuća, istočno od Zavidovića.

[447] Postupajući po ovome naređenju Generalštaba JA, Operativni štab Grupe udarnih korpusa izdao je zapovijest 12. aprila 1945. kojom je predvidio: da 3. divizija 2. korpusa izvrši pokret s prostora Lužani – Rajlovac – Ilidža prema Busovači, da 37. divizija 2. korpusa izvrši pokret na prostor Višegrad – Vlasenica – Srebrenica radi čišćenja terena od zaostalih četničkih i ustaško-domobranskih grupa pod neposrednom komandom Generalštaba JA i da 29. divizija 2. korpusa izvrši marš s prostora Hadžići – Kiseljak – Brestovsko u širi rejon Travnika odakle je imala da nastupa pravcem Travnik – Jajce – Ključ – Bosanski Petrovac, dok je njena 12. brigada upućena radi kontrole terena u zapadnu Hercegovinu; da 3. korpus ostavi 38. diviziju u širem rejonu Sarajeva, gdje je imala da smijeni 4. diviziju 5. korpusa, a 27. divizijom da dejstvuje na prostoru Žepče – Zavidovići i da ta divizija sadejstvuje s jedinicama 2. armije i 53. divizije 5. korpusa; da 5. korpus svoju 4. diviziju, po izvršenoj smjeni u Sarajevu od strane 38. divizije 3. korpusa, i 10. diviziju, po završetku borbi za oslobođenje Busovače i Zenice, orijentiše k Banjaluci, kao i 39. diviziju, koja je već dejstvovala u zapadnoj Bosni, dok je svoju 53. diviziju imao da zadrži na odsjeku Žepče – Doboj.

[448] Poslije velikih uspjeha koje je 4. armija, u sadejstvu s 4. korpusom Glavnog štaba Hrvatske, postigla u ličko-primorskoj operaciji u oslobođenju Like i Hrvatskog primorja (u prvoj fazi operacija – oslobođenje istočne Like i Bihaća od 20. do 28. marta), neprijatelj je početkom aprila 1945. ubacio u borbu 104. lovačku diviziju, koja je nadirala pravcem Petrovo Selo – Slunj. Naime, poslije početka napada 4. aprila 1945. jedinica 4. armije u drugoj fazi ličko-primorske operacije koja je imala za cilj oslobođenje zapadne Like i Hrvatskog primorja, Nijemci su pokušali da olakšuju položaj svojih jedinica pred naletom 4. armije JA ubacivanjem 104. lovačke divizije u pozadinu armije.

Generalštab JA, obaviješten o dejstvu 104. lovačke divizije, naredio je 8. aprila 1945. Štabu 4. armije da obezbijedi svoj desni bok i da, prije nego što produži nastupanje, odbaci 104. lovačku diviziju. Zbog toga je Štab 4. armije prebacio svoju 20. diviziju na prostor Babin Potok – Zalužnica kako bi, prema potrebi, mogla da sadejstvuje i

pojača snage 4. korpusa koje su se borile protiv njemačke 104. lovačke divizije u širem rejonu Slunja, koji su jedinice 4. korpusa uspjele da oslobode do 14. aprila 1945. Međutim, taj njemački manevar nije imao značajnijeg uticaja na dejstva glavnih snaga 4. armije: 9, 13, 19, 26. i 43. divizije, pa je tako, na primer, 26. divizija 9. aprila oslobodila Senj, dok je 13. divizija 10. aprila oslobodila Josipdol i Ogulin, a 13. aprila – Tounj.

[449] Prema zapovijesti Štaba 3. armije od 10. aprila 1945, Šestnaesta divizija imala je da forsira Dravu kod Gatskog rida (naspram kapele Svete Ane), da zauzme Batrince, Belišće i Valpovo i presijece komunikaciju Osijek – Našice; 36. divizija imala je zadatak da forsira Dravu kod Narda, zauzme Nard i zatim produži nastupanje u tri pravca: glavninom prema Valpovu, a pomoćnim snagama prema Šagu i Petrijevcima s ciljem da sadejstvuju s 16. divizijom u zauzimanju Valpova, a s 51. divizijom u ovladavanju Petrijevcima i Osijekom; 51. divizija imala je zadatak da forsira Dravu kod Josipovca i Kravice, zauzme ta mjesta i produži napad u pravcu Petrijevaca i Osijeka, a zatim da po zauzimanju ovih mjesta produži nadiranje prema Vinkovcima radi sadejstva s 1. armijom.

[450] Odnosi se na 3. diviziju 4. korpusa 1. bugarske armije, čiji je 24. pješadijski puk trebalo da se prebaci preko Drave (kod Svetog Đurđa) radi sadejstva s jedinicama 16. divizije 3. armije JA.

[451] Osnovni zadatak 6. udarnog Korpusa bio je tada da dejstvima na prostoru planina Krndije i Dilja sadejstvuje s jedinicama 3. armije na pravcu Našice – Valpovo.

[452] Riječ je o divizionu monitora 2. brigade rječnih brodova Dunavske ratne flotile Crvene armije. Taj divizion sa 7 monitora iskrcao je desant 5. srpske brigade 21. divizije ujutro 12. aprila 1945. u pozadinu neprijatelja na sremskom frontu kod Sabadoševog salaša, između Opatovca i Sotina. Brigada je prije iskrcavanja prebačena u Bačko Novo Selo, a odatle je forsirala Dunav kod pomenutog salaša.

[453] Ova grupacija je bila pod neposrednom komandom komandanta 1. armije general-lajtnanta Peka Dapčevića, dok je Sjevernom grupom u toku proboja komandovao načelnik štaba 1. armije general-major Milutin Morača.

Južna grupa je imala u svome sastavu dvije operativne grupe divizija: Bosutsku (6. proletersku i 11. diviziju i 1. konjičku brigadu), i Južnu operativnu grupu divizija (2. proletersku, 5. i 17. diviziju,) s kojom se u toku dejstva nalazio i komandant 1. armije.

[454] Do upućivanja jednog tenkovskog bataljona u sastav 3. armije do kraja rata uopšte nije došlo. Naime, prije početka proboja sremskog fronta 1. bataljon je bio pridat 1. proleterskoj, a 3. bataljon 21. diviziji, dok se 2. bataljon nalazio u sastavu Južne operativne grupe divizija 1. armije. Po izvršenom proboju fronta brigada se 13/14. aprila prikupila u Vinkovcima, gdje su vršeni trodnevni remont tehnike i popuna municijom i gorivom. Potom je brigada izvršila marš od 80 km i 18/19. aprila je vodila borbu kod Pleternice. Zatim je produžila borbe sve do 23. aprila 1945, kada se ponovo prikupila radi sređivanja u rejonu sela Oriovac, gdje je ostala do 4. maja, kada je ponovo ubačena u borbu 7. maja u zagrebačkoj operaciji na pravcu Kraljevac – Sesvete – Zagreb. Tu je 2. tenkovska brigada u širem rejonu Zagreba 9. maja završila svoj borbeni put.

U svim borbama od 12. aprila do 10. maja 1945. brigada je ostala na 40 tenkova, ne računajući 2. četu 2. tenkovskog bataljona, koja se nalazila u Beogradu. Tako je brigadi potpuno uništeno u borbi 14 tenkova, dok je poginulo 98 starješina i boraca, a ranjeno 43.

[455] Predsjednik Ministarskog savjeta i ministar narodne odbrane DFJ maršal Tito predložio je 2. aprila 1945. na sjednici Ministarskog savjeta sklapanje ugovora o vojnom savezu i trgovini sa Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika, što je Ministarski savjet DFJ i usvojio. Kasnije (poslije sklapanja Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije) 10. juna 1945, na Titov predlog, Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije izvršilo je ratifikaciju Ugovora i proglasilo Zakon o ugovoru o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji između Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, zaključen u Moskvi 11. aprila 1945 (vid.: »Službeni list DFJ«, 12. jun 1945).

Međutim, nepune tri godine poslije potpisivanja Ugovora, došlo je 1948, poslije Rezolucije Informbiroa, do njegovog jednostranog otkazivanja od strane vlade SSSR-a.

[456] Ova verzija razgovora maršala Tita s dopisnikom lista »Krasnaja zvjezda« u Moskvi objavljena je u beogradskom izdanju »Borbe« 16. aprila 1945. Međutim, kako ta skraćena verzija razgovora ne odgovara originalu Titove izjave, odlučeno je da se i ovaj tekst objavi u Prilozima. Do neujednačavanja teksta je najvjerovatnije došlo usljed brzine u prenošenju izjave iz Moskve u Beograd i još nedovoljne rutine novinara koji su taj tekst prenosili preveden s ruskog na srpskohrvatski, jer je Tito razgovor vodio na ruskom jeziku, pa su se potkrale i neke greške, kao i slobodnije interpretacije Titove izjave. Potpun tekst izjave vid. na str. 51.

[457] S tri tačke označen je izostavljeni dio teksta, pošto se on svodi na prepričavanje Titove izjave.

[458] Misli se na Titov odlazak sa ostrva Visa 19. septembra 1944. na razgovore u Moskvu. Više o tome vid. u tomu 23, nap. 453.

[459] Misli se na Hari Trumana, predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, koji je automatski došao na taj položaj aprila 1945. po smrti Franklina Ruzvelta, dotadašnjeg predsjednika SAD.

[460] Proglas su uputile sve društveno-političke organizacije u zemlji na čelu s Centralnim komitetom KPJ povodom proslave Prvog maja – međunarodnog praznika rada. Proglas je obnarodovan 28. aprila 1945.

[461] Jedinice Crvene armije zauzele su Berlin 2. maja 1945.

[462] Privremena narodna vlada DFJ obrazovana je 7. marta 1945.

[463] Detaljnije o obrazovanju federalnih narodnih vlada govori se u tomu 25. nap. 65.

[464] Edvard Kardelj, povodom svečanog promovisanja predsjednika Republike i vrhovnog komandanta oružanih snaga SFRJ maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita za prvog doktora vojnih nauka u Centru visokih vojnih škola u Beogradu 21. decembra 1976, u svome radu »Politička i vojna strategija narodnooslobodilačkog ustanka i socijalističke revolucije u Jugoslaviji i Titova stvaralačka uloga u njenom koncipiranju i realizovanju« ovako je, između ostalog, definisao narodnooslobodilački front:

»Iako je sastavni deo naše političke i vojne strategije u narodnooslobodilačkom ustanku i tokom celog narodnooslobodilačkog rata i revolucije bilo obezbjeđivanje i ostvarivanje vodeće uloge Komunističke partije Jugoslavije, ona tu svoju ulogu nikad nije isticala kao neko pravo na monopol u političkom rukovođenju narodnooslobodilačkim pokretom. Naprotiv, borili smo se za širok i dobro organizovan narodnooslobodilački front, odnosno pokret sposoban da bude vrhovni odlučujući organ narodnooslobodilačke borbe...

Ističući svoju vodeću ulogu, Komunistička partija Jugoslavije se, u stvari, borila za to da narodnooslobodilački pokret bude organizovana i jedinstvena akciona snaga, a istovremeno i za to da, s obzirom na nacionalno izdajstvo vrhova stare Jugoslavije, odlučujući pečat tom pokretu daje revolucionarno-demokratski organizovan sam narod, odnosno pre svega čvrst savez radnika, seljaka i demokratske inteligencije... U takvoj situaciji samo nove socijalne i političke snage su mogle stupiti na čelo narodnooslobodilačkog fronta...

Boreći se za takvu strukturu narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno narodnooslobodilačkog fronta, Komunistička partija Jugoslavije je istovremeno formulisala takvu njegovu političku platformu kojoj je mogao da pristupi svaki istinski patriota i demokrata, to jest svako kome neki posebni ideološki, klasni i politički interesi nisu nadvladavali osećanje odgovornosti za sudbinu slobode i nezavisnosti naroda Jugoslavije i koji se stoga nije bojao oslobodilačkog ustanka naoružanog naroda. Na takvoj platformi Komunistička partija Jugoslavije bila je spremna ravnopravno da deli i delila je odgovornost za odlučivanje sa svim političkim snagama udruženim u narodnooslobodilačkom frontu. Vodeća uloga Komunističke partije Jugoslavije, dakle, nije bila nikakav nametnuti status, nego izraz njene sposobnosti da svojim idejnim i političkim uticajem i svojom akcijom organizuje široke mase naroda i pokreće ih na narodnooslobodilački ustanak.«

U kontekstu ovoga proglasa, gdje se govori o proširenom i ojačanom Jedinstvenom narodnooslobodilačkom frontu misli se prije svega na sve one demokratske i patriotske snage koje su mu pristupile poslije oslobođenja većeg dijela Jugoslavije. To su bile one desetine i stotine hiljade radnih ljudi: radnika, seljaka, demokratske inteligencije i drugih, kao i nekompromitovanih građanskih stranaka u toku rata koje su pristupile Frontu usvajajući njegovu političku platformu za nacionalno, socijalno, političko, kulturno i ekonomsko oslobođenje i stvaranje nove demokratske, ravnopravne i socijalističke Jugoslavije.

[465] Misli se na ugovor koji je sklopljen 11. aprila 1945. u Moskvi između DF Jugoslavije i SSSR-a (vid. str. 138).

[466] Misli se na proširenje političkih, ekonomskih i drugih odnosa između nove Jugoslavije, s jedne, i SAD i Velike Britanije, s druge strane. S ovim savezničkim državama u martu su uspostavljeni i redovni diplomatski odnosi.

[467] Vid. str. 152.

[468] Ovo Titovo naređenje je poslato primaocima redovnom poštom. Pošto se kraj rata bližio, prve bojne (ili kako su ih neke jedinice nazvale: borbene) relacije dostavljane su Generalštabu JA tek poslije rata. Tako je, na primjer, 3. udarna divizija 2. armije dostavila bojnu relaciju za mjesec maj 8. juna 1945, dok je Štab 4. armije dostavio borbenu relaciju bitke za Trst 14. jula 1945. Generalštabu JA.

HRONOLOGIJA

1. mart U svojstvu povjerenika za narodnu odbranu NKOJ-a i vrhovnog komandanta NOV i POJ, Tito je donio odluku o preimenovanju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju, Mornarice NOVJ u Jugoslovensku mornaricu i Vrhovnog štaba NOV i POJ u Generalštab Jugoslovenske armije, kao organ Povjereništva za narodnu odbranu.

Primio je telegram od feldmaršala Harolda Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, kojim mu on zahvaljuje na toplom i srdačnom odnosu za vrijeme njegovog boravka u Beogradu.

Obavijestio je Glavni štab Hrvatske o formiranju 4. armije JA, u čiji sastav ulaze 7, 8. i 11. korpus JA, i zatražio od Glavnog štaba Hrvatske da pomogne Štabu 4. armije u organizaciji štaba i rješavanju drugih problema.

Obavijestio je Glavni štab Slovenije o formiranju 4. armije JA.

2. mart Izdao je naredbu o postavljenju načelnika Štaba 1. armije, zamjenika komandanta Glavnog štaba Srbije i komandanta 10. korpusa JA.

Uputio je naredjenje Štabu 3. armije JA da hitno dostavi izvore podataka o pripremanju njemačke ofanzive protiv jedinica 3. ukrajinskog fronta Crvene armije i preduzimanje mjera obezbjeđenja na sektoru 3. armije.

Izdao je naredbu za formiranje 4. armije JA.

Primio je u 23 časa depešu iz Londona kojom mu je javljeno da je kralj Petar II imenovao za kraljevske namjesnike Srđana Budisavljevića, dr Antu Mandića i inž. Dušana Serneca.

Primio je na referisanje Josipa Smodlaku, povjerenika za spoljne poslove NKOJ-a, o radu Jugoslovenske delegacije u Rimu i s njim se srdačno pozdravio pošto (Smodlaka) napušta Beli dvor, gdje je stanovao dva i po mjeseca.

3. mart Primio je brigadira Ficroja Maklina, šefa britanske vojne misije, i izrazio zadovoljstvo zbog imenovanja kraljevskih namjesnika.

Obavijestio je Glavni štab Slovenije da je odobrio engleskoj vojnoj misiji pri Glavnom štabu Slovenije da može ostaviti dvojicu svojih oficira s radio-stanicom sjeverno od Save.

4. mart Naredio je Štabu 3. armije JA da se sa svojim jedinicama za cijelo vreme dejstava na lijevoj obali Save stavi pod komandu 3. ukrajinskog fronta.

5. mart U sali za sjednice Predsjedništva AVNOJ-a, u zgradi Narodne

skupštine, održana je sjednica Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije na kojoj je Tito poslije održanog govora podnio ostavku NKOJ-a i zatim pročitao tekst ostavke Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Istoga dana Kraljevskim namjesnicima je podnijela ostavku i kraljevska vlada na čelu s dr Ivanom Šubašićem.

Uputio je naređenje Štabu 4. armije JA da se 5. prekomorska brigada uvodi u lakše borbe kako bi se, krajem aprila, uputila kao borbeno sposobna jedinica Glavnom štabu Slovenije.

Obavijestio je Glavni štab Slovenije o načinu upotrebe 5. prekomorske brigade.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa JA da preduzme dejstva prema Sarajevu i izvjesti o mjerama za koordinaciju dejstava s 3. udarnim korpusom JA.

Uputio je naređenje Štabu 5. udarnog korpusa JA za dejstva u dolini Bosne i upoznao ga sa zadacima 2. armije, 2. i 3. korpusa JA.

6. mart — Dao je objašnjenje Glavnom štabu Slovenije u vezi s načinom naoružanja jedinica i formiranja tenkovske čete u Dalmaciji.

Izdao je direktivu Štabu 2. armije JA za dejstva u istočnoj Bosni i prema Sarajevu.

Primio je brigadira Ficroja Maklina, šefa Britanske vojne misije, i obavijestio ga da će jedinstvena jugoslovenska vlada biti imenovana 7. marta 1945.

7. mart — U Zelenoj dvorani Narodne skupštine, na svečanoj sjednici Predsjedništva AVNOJ-a, na kojoj su prisustvovale mnoge ličnosti iz javnog i političkog života zemlje i predstavnici savezničkih vojnih misija, pročitan je ukaz o obrazovanju jedinstvene Privremene narodne vlade DFJ s maršalom Jugoslavije Josipom Brozom Titom na čelu. Poslije toga Tito je sa svim članovima Privremene vlade položio zakletvu narodu, a potom su potpisali tekst zakletve; prvi ju je potpisao Tito.

Izdao je naređenje Štabu 2. armije JA za usmjeravanje dejstava 3. udarnog korpusa JA i reorganizaciju i preoružanje jedinica.

Obavijestio je Štab 2. udarnog korpusa JA o zadacima 3. udarnog korpusa JA i naredio Korpusu da dejstvuje, prema predviđenom planu, dolinom rijeke Prače.

8. mart — Naredio je Štabu 2. armije JA da 3. udarni korpus JA drži vezu s jedinicama 2. udarnog korpusa JA i što prije izbije na Crvene stijene.

Izdao je naređenje Štabu 2. udarnog korpusa JA da 37. udarnu diviziju orijentiše za dejstva u dolini Prače.

Izdao je naredbu za postavljenje rukovodilaca u Političkom odjeljenju za artiljerijske centre i dopunske brigade u Kragujevcu, Valjevu i Šapcu.

9. mart — Predsjedavao je u Belom dvoru prvoj sjednici Ministarskog savjeta, na kojoj je usvojena Deklaracija, koju će Tito pročitati u 21 čas preko beogradskog radija.

U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta, Tito je u 21 čas

preko beogradskog radija pročitao Deklaraciju Privremene narodne vlade Demokratske Federativne Jugoslavije.

Izdao je direktivu o zadacima Glavnog štaba Hrvatske poslije formiranja 4. armije JA.

Izdao je naređenje Štabu 2. armije JA za angažovanje 3. udarnog korpusa JA prema Sarajevu na prostoru Rogatica–Sokolac.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa JA da uspostavi vezu s 3. i 5. udarnim korpusom JA i da jedinice Korpusa pojačaju pritisak prema Ivan-sedlu.

10. mart

Prisustvovao je svečanoj predstavi koju je u Narodnom pozorištu priredila druga grupa sovjetskih umetnika, među kojima su se nalazili David Fjodorovič Ojstrah, violinista svjetskog glasa, i balerina Olga Vasiljevna Lepešinskaja. Sovjetski umetnici su prvu predstavu održali ranjenicima, a dr Ivan Ribar im je 15. marta svakom pojedinačno uručio Orden bratstva i jedinstva.

11. mart

Primio je komandanta savezničke avijacije na Sredozemlju general-lajtnanta Ajra Ikera, s kojim je vodio dvodnevne razgovore o zajedničkoj saradnji. O tome je objavljen i kominike 15. marta 1945.

Tito je u čast generala Ikera priredio svečani prijem.

12. mart

Izdao je naređenje glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije i Štabu 4. armije JA za formiranje vojnih sudova u divizijama i Vojnosudskog odjeljenja i Vijeća Višeg vojnog suda pri štabovima armija.

Naredio je Glavnom štabu Makedonije da odredi 10 oficira raznih specijalnosti radi upućivanja na školovanje u Sovjetski Savez.

Saglasio se s planom Štaba 2. armije JA za dejstva njegovih jedinica u dolini rijeke Bosne i prema Brčkom, s ogradom da se u datim okolnostima ne bi mogli čistiti dolina rijeke Bosne i zauzeti Brčko.

Generalštab JA je po zapovijesti ministra narodne odbrane maršala Tita izdao naređenje svim potčinjenim komandama, jedinicama, ustanovama i štabovima o snabdijevanju svih vojnih lica ličnom legitimacijom.

Delegacija beogradskih pionira, koju je predvodio književnik Branko Ćopić, posjetila je Tita i zadržala se s njim u jednočasovnom srdačnom razgovoru. Tito je tom prilikom pionirima rekao, između ostalog, i sljedeće: »Ne zaboravite da vi imate puno pravo da tražite od vlasti da vam pruži sve što je potrebno djeci. Osim učenja, vama je potreban i sport da se svestrano fizički podižete. Mi hoćemo da vam stvorimo takvu domovinu, takvu zemlju u kojoj ćete biti srećni i veseli, u kojoj ćete osjetiti plodove onog za šta smo se mi stariji borili. Vi ste pokoljenje koje treba da uživa plodove za koje smo se svi borili i vi imate pravo da tražite da mi izvršimo dokraja naše zadatke, ali ne zaboravite da se mi nadamo i vašoj pomoći. Mi ćemo od vas tražiti da uradite sve ono što znamo da možete uraditi.« U daljem razgovoru Tito je pozvao pionire da pozovu na takmičenje pionire drugih gradova rekavši pri tome: »Samo, bojim se da s Crnogorcima nećete moći da se takmičete. Crnogorci su jako borbeni. Oni se lako ne daju«. Na pitanje pionira kako se osjeća u Beogradu, Tito je odgovorio: »Meni je Beograd kao rođeni grad. Ja sam počeo da se borim u Beogradu i

ovdje ću borbu nastaviti. Sada je ovdje počeo novi život. Ja volim Beograd i osjećam se dobro u njemu«. Na kraju Tito im je zahvalio sljedećim riječima: »Pa, dobro, drugovi pioniri. Ja vam zahvaljujem što ste me posjetili. Sada ja moram na posao. Nadam se da ćemo se opet vidjeti. Pozdravite sve pionire Beograda« (»Борба«, 13. mart 1945).

13. mart — Priredio je uveče prijem u Belom dvoru u čast ruskih umjetnika, koji su tom prilikom izveli prigodan koncert za oko 50 zvanica, a potom ih je zadržao na večeri.

Predsjedništvo AVNOJ-a na Titov predlog odlikovalo je Ordenom narodnog oslobođenja 1. ličku (proletersku) brigadu 6. proleterske divizije »Nikola Tesla«, 10. hercegovačku brigadu 29. udarne (hercegovačke) divizije, 17. i 21. slavonsku brigadu 28. udarne (slavonske) divizije.

14. mart — Organizacijsko odjeljenje Generalštaba JA, po naređenju ministra narodne odbrane DFJ maršala Tita, izdalo je naredbu za prelazak na novu formaciju streljačkih divizija.

U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane, maršal Tito je potpisao Privremeni pravilnik o ocjeni sposobnosti za vojnu službu regruta, dobrovoljaca i obveznika pozvanih na vojnu dužnost, kandidata za pitomce vojnih škola iz građanstva i iz redova vojske i vojnih lica.

Prvi ambasador Velike Britanije u Beogradu Ralf Skrajn Stivenson učinio je u 17 časova zvaničnu posjetu predsjedniku Ministarskog savjeta Titu.

Tito je u svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta DFJ primio brigadira Ficroja Maklina, šefa Britanske vojne misije, koji mu je uručio Čerčilovu čestitku od 12. marta 1945, vodio je razgovor u vezi sa ostvarenjem Beogradskog sporazuma i s dolaskom Sadčikova, sovjetskog ambasadora u Beograd, kao i o potrebama Jugoslovenske armije.

Generalštab JA izdao je, po zapovijesti maršala Tita, Objašnjenje o primjeni nove formacije u Jugoslovenskoj armiji.

15. mart — Objavljen je zvanični kominike o boravku generala Ajra Ikera, vrhovnog komandanta savezničke avijacije na Sredozemlju.

Naredio je komandantu i komesaru Glavnog štaba Hrvatske da mu se jave na referisanje u Beograd.

Izdao je naredbu o formiranju i postavljenju rukovodilaca Operativnog štaba Grupe vazduhoplovnih divizija JA.

Primio je telegram Izvršnog odbora Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta Bosne i Hercegovine s njegove sjednice na kojoj je Izvršni odbor podržao u potpunosti Deklaraciju koju je Tito, u svojstvu predsjednika Ministarskog saveta, pročitao preko beogradskog radija 9. marta. Odbor je takođe pozdravio formiranje Privremene narodne vlade i uručio pozdrave predsjedniku Titu.

Primio je delegaciju albanskih žena-antifašistkinja (koja je stigla u Beograd 8. marta 1945) na čelu s Liri Gegom, članom CKKP Albanije, sekretarom Antifašističkog odbora žena i članom Predsjedništva Narodnooslobodilačkog fronta Albanije. U razgovoru Tito je istakao da mu je poznata borba albanskih žena, kao i pomoć koju su žene Albanije pružile narodnooslobodilačkom

pokretu njihove zemlje i da su se u zajedničkoj borbi žene Albanije povezale sa ženama Jugoslavije. Liri Gega, je rekla na kraju posjete: »Poslije ove posjete sve osjećamo kako se u nama rađaju nove snage, nove energije i ove osjećaje ćemo nastojati da razvijemo i u našim albanskim ženama«.

Prva polovina marta — Uputio je telegram feldmaršalu Haroldu Aleksanderu, vrhovnom savezničkom komandantu na Sredozemlju, kojom ga je informisao o teškom stanju Jugoslovena u italijanskim logorima na Korzici i Sardiniji.

16. mart — Uzvratio je posjetu Ralfa Skrajna Stivensona, britanskog ambasadora u Beogradu, i informisao ga o četnicima u Bosni.

Tito je, u prisustvu dr Ivana Šubašića, ministra spoljnih poslova novoformirane jugoslovenske vlade, primio brigadira Ficroja Maklina, šefa britanske vojne misije, i upoznao ga sa stanjem četničkih ostataka u zemlji.

17. mart — Izdao je naređenje za formiranje Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa JA za predstojeću sarajevsku operaciju.

Primio je pozdravni telegram sa skupštine srpskih pravoslavnih sveštenika Eparhije dalmatinske, održane u manastiru Sv. Arhangela Mihaila u Krki, u kome se kaže: »Sa svoje prve skupštine u manastiru Krki, koju održava u potpunoj slobodi, sveštenstvo Eparhije dalmatinske pozdravlja te kao prvoborca i zaslužnog maršala Jugoslavije u želji za što skoriji svršetak narodnih patnji i oslobođenje naših naroda pod tvojim muževnim i mudrim rukovodstvom, u čemu smo te, kao vjerni predstavnici srpskog naroda iz ovog kraja, spremni svestrano pomoći«. (»Политика«, 18. mart 1945.)

18. mart — Izdao je naredbu svim potčinjenim komandama, ustanovama, štabovima i jedinicama kojom se vojnim vlastima zabranjuje da vrše ma kakve rekvizicije i konfiskacije od naroda za potrebe vojske bez odobrenja organa narodne vlasti.

Primio je pozdravni telegram sa osnivačke skupštine novoosnovanog Društva za kulturnu saradnju Srbije sa SSSR-om u kome se kaže: »Kulturni radnici okupljeni na svojoj osnivačkoj skupštini Društva za kulturnu saradnju Srbije sa SSSR-om izjavljuje Vam duboku zahvalnost na svemu onome što ste, rukovodeći našom narodnooslobodilačkom borbom, učinili za trajno prijateljstvo između srpskog naroda i naroda velikog Sovjetskog Saveza. Srpski kulturni radnici Vam se zavetuju da će uložiti sve svoje snage na očuvanju tekovina postignutih na bojnome polju, produbljujući prijateljske veze s narodima SSR-a do potpune pobede i u vremenima mira« (»Политика«, 19. mart 1945).

19. mart — Po odluci ministra narodne odbrane maršala Tita, Generalštab JA izdao je naredbu o postupku jedinica, ustanova, komandi i štabova prema dezerterima, preduzimanju kaznenih mjera prema inicijatorima i organizatorima dezertiranja, kao i o pozivanju komandi na krivičnu ili disciplinsku odgovornost u slučaju da se ogluše o sprovođenje naredbe.

Primio je delegaciju žena-antifašistkinja iz svih krajeva Hrvatske. Delegacija ga je pozvala da prisustvuje Prvom kongresu Antifašističkog fronta žena Hrvatske koji bi se održao u Zagrebu, čim on bude oslobođen, i predala mu poklone naroda Hrvatske. Tito se

interesovao za rad žena, nezbrinutu djecu, za sjetvu i druge probleme. Govoreći o odnosu žena prema neprijateljima u njihovim krajevima, Tito je rekao: »Narod naših krajeva potpuno je shvatio zbog čega se vodi ovaj rat. Nedaće su dolazile s raznih strana, ali narod je proklinjao neprijatelja, jer je znao da od njega dolaze sve nesreće. Naši narodi su se odlično pokazali. Žrtve su bile velike i time više narod ima pravo da traži svoja prava. Ta je prava narod dobio. Na nama je da učinimo sve da ih očuvamo.« Govoreći o nezbrinutoj djeci Tito je kazao: »Zbrinjavanje djece je jedan od najvažnijih zadataka vas žena. Velika je stvar zbrinuti djecu čiji su očevi i majke izginuli na frontu. Ona moraju biti zbrinuta i to je vaša dužnost. Tražite pomoć i podršku od nas. Mi ćemo vas svestrano pomoći. Mi ćemo poslati djecu u krajeve gdje ima više mogućnosti da se ishrane i školuju.« Govoreći o sjetvi Tito je poručio ženama: »Treba da se zasije svaki pedalj. Što više. To je ono što ja kažem: više se oslonimo na naše sopstvene snage, sopstvene izvore, jer će teškoća i dalje biti. S prevozom je vrlo teško – vozni park je uništen i neće se moći tako brzo obnoviti. Nešto pomoći što je došlo u Dalmaciju od Saveznika teško se prebacuje u Kordun i druge krajeve i, osim toga, to je sve privremeno, najnužnija pomoć.« Na odlasku žene Hrvatske slikale su se s maršalom Titom. (»Борба« 20. mart 1945.)

Vrhovni komandant otečestvenofrontovske bugarske vojske general-lajtnant Ivan Marinov posjetio je maršala Tita na prolasku kroz Beograd poslije inspekcije bugarske 1. armije, koja se nalazila na frontu u južnoj Mađarskoj u sastavu 3. ukrajinskog fronta.

20. mart — Izdao je naredbu o ponašanju oficira JA.

Uputio je direktivu Štabu 2. armije JA u vezi s pripremama za sarajevsku operaciju.

Obavijestio je Štab 2. armije JA o formiranju Operativnog štaba Grupe korpusa JA za rukovođenje jedinicama u sarajevskoj operaciji.

Povodom neuspjeha 25. udarne divizije kod Gradačca naredio je Štabu 2. armije JA da odmah sprovede istragu i da izvještaj dostavi Generalštabu JA.

Uputio je naređenje Štabu 2. udarnog korpusa JA da ponovo zauzme Trnovo.

Primio je delegaciju beogradskih metalskih radnika, koju je predvodio pukovnik Radoje Dakić, član Glavnog odbora Jedinstvenih sindikata. Tom prilikom su mu metalci predali kao poklon umjetnički izrađen grb Demokratske Federativne Jugoslavije. U dužem i srdačnom razgovoru Tito se interesovao za položaj i život radničke klase i za rad radničkih sindikalnih organizacija, istakao ulogu radničke klase u narodnooslobodilačkoj borbi, rekao da će radnička klasa dobiti ono što je krvavom i teškom borbom zaslužila i pozdravio sve radnike i namještenike, koji ulažu ogromne napore u privrednoj obnovi Demokratske Federativne Jugoslavije.

Prisustvovao je svečanom ručku koji je povodom boravka vrhovnog komandanta otečestvenofrontovske bugarske vojske general-lajtnanta Ivana Marinova u Beogradu, priredio bugarski vojni predstavnik general Mihail Matejev. Pored razgovora, na ručku je odgovorio na zdravicu bugarskog opunomoćenog ministra Petra Todorova.

21. mart Centralni komitet KPJ, u saglasnosti s Titom, uputio je direktivu svim partijskim komitetima o reorganizaciji partijsko-političkog rada u Jugoslovenskoj armiji.

Obavijestio je Štab 2. armije JA da u planiranju operacija ne računaju na 2. proletersku i 22. udarnu diviziju pošto se one nalaze u rezervi Generalštaba JA.

Zajedno s komandantom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije maršalom Tolbuhinom Tito je uputio Štabu 3. armije JA direktivu da 12. udarni korpus dejstvuje sa 57. armijom Crvene armije za likvidaciju bolmanskog mostobrana.

Uputio je obavještenje Štabu 3. armije JA u kome je objasnio smisao zajedničke direktive (svoje i Tolbuhinove) za likvidaciju bolmanskog mostobrana.

22. mart Zajedno s članovima Štaba 3. ukrajinskog fronta Tito je izdao direktivu štabovima 3. armije JA i 57. sovjetske armije za likvidaciju neprijateljevog mostobrana sjeverno od Valpova.

Uputio je direktivu Štabu 2. udarnog korpusa JA za dejstva Grupe udarnih korpusa za oslobođenje Sarajeva.

23. mart Najvjerovatnije je da je ovog dana uputio poziv komandantima 1, 2. i 3. armije JA da mu se jave na referisanje 25. i 26. marta, pre njegovog odlaska u SSSR, a radi prijema direktiva za prolećnu ofanzivu jedinica JA.

24. mart Prisustvovao je potpisivanju sporazuma između jugoslovenske vlade i delegacije Administracije Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu – Unre (sporazum su potpisali Nikola Petrović i Roj Hendrikson). Poslije potpisivanja sporazuma primio je predstavnike Unre na čelu s Rojem Hendriksonom. Obraćajući se predstavnicima Unre, Tito je izrazio svoje zadovoljstvo što je regulisano slanje zaslužene pomoći Ujedinjenih nacija Jugoslaviji.

Ponovo je upozorio Štab 2. armije JA da ne računa u planiranju operacija na 2. proletersku i 22. udarnu diviziju, koje se nalaze u rezervi Generalštaba JA.

Razgovarao je s vicemaršalom avijacije Liom iz savezničke Vrhovne komande na Sredozemlju u vezi s učešćem savezničke avijacije u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, evakuacijom ranjenika i nastalim incidentima.

25. mart Primio je u zvaničnu posjetu opunomoćenog i izvanrednog ambasadora SSSR-a u Beogradu Ivana Vasiljeviča Sadčikova, koji je kao prvi sovjetski diplomatski predstavnik stigao s osobljem ambasade u Beograd 20. marta 1945.

Obavijestio je Štab 2. armije o opštoj situaciji kod 1. armije JA i Operativnog štaba Grupe udarnih korpusa.

Uputio je naređenje Štabu 2. proleterske divizije JA da preduzme mjere za uništenje četničke grupe koja ima namjeru da se prebaci iz istočne Bosne preko Drine u Srbiju.

26. mart Primio je Stivensona, britanskog ambasadora u Beogradu, i obavijestio ga da će se proširenje AVNOJ-a u smislu Krimske konferencije izvršiti čim zemlja bude oslobođena.

Primio je delegaciju oslobođenih ratnih zarobljenika bivše jugoslo-

venske vojske. Delegacija je, u ime 800 bivših zarobljenika koji su stigli u Beograd 22. marta iz zarobljeničkog logora Bartenbrike u Pomeraniji, upoznala Tita sa životom i političkim radom u zarobljeničkim logorima i spremnošću da se bore protiv neprijatelja. Tito je to pozdravio, ali je rekao da će oni kao stručnjaci više koristiti narodu, koji cijeni njihove patnje i patriotski rad u najtežim okolnostima.

Izdao je naređenje Komandi Jugoslovenske mornarice o reorganizaciji kopnenih ustanova i Komandi Jugoslovenske mornarice radi njihovog prilagođavanja postojećoj situaciji.

Odobrio je šemu organizacije Komande Jugoslovenske mornarice i potčinjenih joj komandi: Komande flote, Pomorske komande i Komande Rečne flotile.

27. mart — Šef Francuske vojne misije general De Pejrone posjetio je u 14 časova Tita, koji ga je, poslije dužeg razgovora, zadržao na ručku.

Na veličanstvenom mitingu pred oko 250 000 stanovnika Beograda i iz okoline, Tito je s balkona zgrade Narodnog pozorišta u 16 časova održao govor povodom četvrte godišnjice 27. marta.

28. mart — Povodom razbijanja njemačko-mađarskih jedinica u oblasti Blatnog jezera, Tito je uputio čestitku komandantu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije maršalu Tolbuhinu.

Naredio je Glavnom štabu Slovenije da obustavi svaku evakuaciju političkih i vojnih rukovodilaca i drugih lica iz Slovenije na oslobođenu teritoriju u toku njemačke ofanzive.

Izdao je naređenje Štabu 2. armije JA da njena 17. divizija uđe u sastav Južne operativne grupe divizija 1. armije JA i da se Grupi stave na raspolaganje dva artiljerijska diviziona po oslobođenju Bijeljine.

U pratnji šefa Kabineta pukovnika Mitra Bakića, Tito je u 17 časova uzvratio posetu sovjetskom ambasadoru Ivanu Vasiljeviču Sadčikovu u sovjetskoj ambasadi.

29. mart — Izdao je naređenje Glavnom štabu Makedonije o zabrani dostavljanja spiskova njemačkih zarobljenika savezničkoj (anglo-američkoj) vojnoj misiji u Skoplju i dozvolio izlazak članovima misije iz Skoplja samo sa specijalnom dozvolom.

Naredio je Štabu 22. udarne divizije da smijeni 2. proletersku diviziju na odsjeku od Janje do ušća Drine u Savu, pošto se divizija stavlja pod komandu 1. armije JA i dobija novi zadatak.

Predao je odgovor brigadiru Fieroju Maklinu, šefu britanske vojne misije, u vezi s telegramima britanskog Ministarstva spoljnih poslova od 10. i 19. marta 1945. kojima je traženo da se dozvoli povratak kralju Petru II u zemlju; Tito je taj zahtjev odbio uz odgovorajuće obrazloženje.

30. mart — Ministarski savjet na svojoj sjednici pod Titovim predsjedovanjem donio je odluku o priznanju Privremene poljske vlade, o uspostavljanju diplomatskih odnosa s nizom zemalja, određivanju diplomatskih predstavnika i delegacije koja će zastupati Jugoslaviju na konferenciji Ujedinjenih nacija u San Francisku i drugo.

Obavijestio je Štab 2. armije JA da general-lajtnant Peko Dapče-

vić, komandant 1. armije, polazi s 2. proleterskom i 5. udarnom divizijom iz Šapca za sjeveroistočnu Bosnu.

Naredio je štabu 4. armije JA da formira tri radna bataljona i stavi ih na raspolaganje Jadranskoj komisiji u Splitu za primanje namirnica od Saveznika.

31. mart Izdao je naređenje potčinjenim komandama, štabovima, ustanovama i jedinicama kojim se zabranjuje vršenje narudžbi u fabrikama (koje su uključene u ratnu proizvodnju), bez konsultovanja odgovarajućih organa Ministarstva narodne odbrane.

Primio je delegaciju Antifašističkog fronta žena iz neoslobođenih krajeva Istre, Hrvatskog primorja, Slovenačkog primorja i zadržao se s njom u dužem razgovoru. Tito se interesovao za akcije koje zajednički sprovodi jugoslovensko i italijansko stanovništvo u Istri, za organizaciju i položaj žena u Istri, Hrvatskom i Slovenačkom primorju i za njihove zadatke. Tito je, između ostalog, rekao: »Treba da stvorite čvrsto jedinstvo naroda. Dobro je to da naš narod živi tako dobro sa Talijanima. Tako ćemo mi voditi našu politiku ne iz demagogije nego radi toga da svi narodi koji sticajem okolnosti budu živjeli u našoj zemlji budu zadovoljni. I na toj osnovi mi ćemo graditi državu. Sve one štetne pojave kojih je ranije bilo u Jugoslaviji i Italiji mi ćemo da otklonimo. To je osnova naše politike u Istri i Slovenačkom primorju.

Vi ste iz Istre, gdje je naš narod živio izvan naše zajednice, gdje je patio pod fašističkim terorom. Ali jedna stvar koju treba priznati našem stanovništvu u Istri jeste to da je Istra ostala na dostojnoj visini, da svoje patnje ne pripisuje mjesnim Talijanima, nego onima koji su tamo došli.

Nije daleko dan potpunog oslobođenja Slovenačkog primorja. Nastojaćemo da sačuvamo do maksimuma vaša sela. A da vas neprijatelj ne uništava, zavisi mnogo od vaših partizanskih odreda, koji treba da daju sve od sebe imajući u vidu sigurnost naših naroda.«

Pošto su na kraju razgovora delegatkinje uručile poklone, Tito ih je pozdravio rečima: »Odnesite pozdrave vašim ženama i narodu Istre i Hrvatskog primorja i želim vam još više uspjeha u radu« (»Борба«, 1. april 1945).

U posjeti jednom vojnom preduzeću u Beogradu, Tito se zadržao u dužem razgovoru s radnicima interesujući se pri tom za rezultate koje su oni postigli u takmičenju u Svjetskoj omladinskoj nedjelji i za uslove života i rada u fabrici. Pošto je informisan da je hrana slaba, Tito je rekao: »Vi ste svojim radom zaslužili da dobijete bolju hranu. Vaš rad je fizički. Tu se mnogo troši snage.« A kada je na to jedan radnik dodao: »Hvala Vam, druže maršale. Mi vjerujemo u svoga druga metalca«, Tito je nastavio: »Ovdje ste me dirnuli u srce. Ali kad vam obećavam da ćete bolje živjeti, ne obećavam to kao bivši metalski radnik, već kao čovjek koji zna šta je radnik, koliko on mnogo daje za državu, za narod. Ja vam zahvaljujem na vašem trudu koji ulažete i budite uvjereni da se odnos države prema radniku iz osnove promijenio. Radnik je kapital, radnik je ponos države i država će za radnika dati sve što naša razorena država može da da. Uskoro će pitanje nadnica biti riješeno. I budite uvjereni da teret na obnovi naše opustošene zemlje neće pasti na pleća onih koji svojim rukama podižu zemlju,

već će oni pasti naročito na one koji su za vrijeme rata nagomilali bogatstvo... Ti ratni bogataši moraće da vrate sve opljačkano.« Radnici su zapljeskali, a jedan je uzviknuo: »Odlično je što više neće biti po starom šablonu!« Tito mu je na to odgovorio: »Ono što je u starom bilo negativno neće se više ponoviti, a ono što je bilo pozitivno dobiće sada prilike da se razvije na korist naše domovine«. Na kraju se Tito interesovao za kulturni i sportski život i potom se srdačno oprostio od radnika i napustio fabriku (»Борба«, 1. april 1945).

1. april — Održana je sjednica Politbiroa CKKPJ na kojoj je podnesen izvještaj o situaciji na Kosovu i Metohiji. Tito je predložio da se odmah pride agrarnoj reformi i da se zaoštri klasna borba na socijalnim pitanjima, kao i da se na Kosovo i Metohiju vrate svi oni koji su ga tokom rata napustili. Na sjednici Politbiroa usvojen je i predlog Zakona o zamjeni novca.

2. april — Prije podne u Belom dvoru predsjedovao je sjednici Ministarskog savjeta na kojoj je odobren budžet državnih izdataka i prihoda za period april-jun 1945. i donijeta odluka o zamjeni novca i oporezivanju ratne dobiti. Na sjednici je takođe zaključeno, na Titov predlog, da maršal, s trojicom ministara otputuje u Moskvu radi zaključenja ugovora o vojnom savezu i trgovini. Poslije sjednice Tito je članove Ministarskog saveta zadržao na ručku.

Primio je pozdravni telegram s Plenuma Glavnog odbora Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije.

U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane, Tito je sa svim članovima Ministarskog savjeta potpisao Uredbu o obrazovanju Ratnog kabineta.

Donijeta je Uredba o osnivenju Zakonodavnog savjeta vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, koju je potpisao sa svim članovima Ministarskog savjeta DFJ.

U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane, Tito je sa svim članovima Ministarskog savjeta potpisao Uredbu o osnivanju Državne komisije za ratnu štetu.

Donijeta je Uredba o postavljenju i unapređenju državnih službenika Demokratske Federativne Jugoslavije, koju je, u svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane, potpisao sa svim ostalim članovima Ministarskog savjeta.

U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane, Tito je donio Uredbu o čuvanju uredaba, pravilnika i uputstava donijetih od Predsjedništva Ministarskog savjeta, koju je potpisao i ministar pravosuđa Frane Frol.

Donijeta je Uredba o prenošenju nadležnosti za izdavanje i nadzor »Službenog lista Demokratske Federativne Jugoslavije« s predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije na Ministarstvo pravosuđa, koju je u svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane potpisao zajedno s ministrom pravosuđa Franom Frolom.

Primio je u jednočasovnu posjetu prvog američkog ambasadora u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji Ričarda Kaningena Petersona Mlađeg u pratnji savjetnika ambasade Harolda Šenca i šefa američke vojne misije potpukovnika Čarlsa Tejera.

3. april — Po naređenju vrhovnog komandanta JA maršala Tita, Generalštab

JA je naredio Štabu 1. armije da primi Albance s Kosmeta za popunu svojih jedinica jer su se pokazali kao odlični borci u jedinicama 3. udarnog korpusa i 4. armije JA.

Dao je uputstva Glavnom štabu Hrvatske kako da se dostavljaju izvještaji iz Dalmacije.

Priredio je prijem u 21 čas u Belom dvoru u čast ambasadora savezničkih sila Velike Britanije, SAD i SSSR-a: Stivensona, Kaningena i Sadčikova.

4. april

Uputio je telegram feldmaršalu Haroldu Aleksanderu, savezničkom vrhovnom komandantu na Sredozemlju, u vezi s materijalnim potrebama 4. armije JA.

Dao je uputstvo Glavnom štabu Hrvatske kako da upotrebi 10. udarni korpus JA u vezi sa zadacima 6. udarnog korpusa JA.

Uputio je naređenje Štabu 1. armije JA za dejstva u pozadini sremskog fronta.

Primio je delegaciju Albanaca s Kosova i iz Metohije sastavljenu od 25 seljaka, radnika, zanatlija i intelektualaca. U dvočasovnom razgovoru Tito je odgovorio na pitanja Albanaca o njihovom položaju u novoj Jugoslaviji.

Dao je saglasnost na Uredbu o osnivanju Instituta za proučavanje međunarodnih pitanja, koju je potpisao ministar spoljnih poslova dr Ivan Šubašić.

Po odluci ministra narodne odbrane maršala Tita, Generalštab JA je izvijestio Glavni štab Srbije o postavljenju general-majora Nikice Kneževića za komandanta Glavnog štaba Srbije i razrješenju dužnosti general-majora Branka Poljanca, koji je određen na novu dužnost.

Po odluci ministra narodne odbrane maršala Tita, Generalštab JA je obavijestio Štab 2. armije JA o raspoređivanju general-majora Vlada Matetića na dužnost u Štabu armije.

Generalštab JA je obavijestio general-majora Slavka Rodića, komandanta 5. udarnog korpusa NOVJ, da je po odluci ministra narodne odbrane maršala Tita pukovnik Miloš Šiljegović razriješen dužnosti komandanta 11. divizije i stavljen na raspolaganje Štabu korpusa.

5. april

Odobrio je zadržavanje 14. divizije u Štajerskoj.

U pratnji dr Ivana Šubašića, ministra spoljnih poslova, Milovana Đilasa, ministra Crne Gore, Nikole Petrovića, ministra trgovine i snabdijevanja, Baneta Andreeva, ministra rudarstva, i general-lajtnanta Rudolfa Primorca, šefa Vojne misije u SSSR-u, Tito je stigao u petnaestodnevnu zvaničnu posjetu SSSR-u. Na glavnom aerodromu su ga dočekali visoki sovjetski rukovodioci na čelu s Vjačeslavom Mihailovičem Molotovom i diplomatski kor u Moskvi. Tito je tom prilikom dao izjavu za štampu.

6. april

Vodio je zvanične razgovore s predsjednikom Sovjeta narodnih komesara SSSR-a maršalom Staljinom.

U pratnji Stanoja Simića, jugoslovenskog ambasadora u Moskvi, Tito je obišao moskovsku podzemnu željeznicu. Tom prilikom generalni direktor Novikov, za vrijeme vožnje od sta-

nice Skvera revolucije do stanice Izmailovskaja, upoznao je Tita s uređenjem moskovskog metroa.

Povodom oslobođenja Sarajeva, glavnog grada federalne Bosne i Hercegovine, Tito je iz Moskve pohvalio borce i rukovodioce jedinica pod komandom general-majora Radovana Vukanovića, general-majora Slavka Rodića i pukovnika Pere Kosorića.

7. april — S članovima jugoslovenske delegacije Tito je prisustvovao prijemu koji je u Kremlju u njihovu čast priredio Molotov, narodni komesar spoljnih poslova SSSR-a, uz učešće najviših predstavnika javnog i političkog života SSSR-a.

8. april — U pratnji članova jugoslovenske delegacije Tito je razgledao Kremlj sa svim njegovim znamenitostima (Stari dvorac, Veliki kremljevski dvorac, Salu za sjednice Vrhovnog sovjeta SSSR-a, crkvu Uspenski sabor, Voznesensku crkvu, Arhangelski sabor, najveći top – »car–pušku« i najveće zvono »car–kolokol«). Potom je posjetio Centralni park kulture i odmora »Gorki«, gdje je razgledao izložbu oružja osvojenog od Nijemaca u drugom svjetskom ratu; u knjigu posjetilaca upisao je sljedeće riječi: »Na ovoj izvanredno organizovanoj izložbi jasno se vidi, mada u malom obimu, kakvu je strahovitu neprijateljsku snagu uništila velika socijalistička zemlja. To je u isto vrijeme dokaz nepobjedivosti Sovjetskog Saveza.«

Posjetio je moskovske đake u moskovskom Domu pionira, gdje ga je dočekala počasna četa pionira. Poslije razgledanja doma, Tito je prešao u koncertnu salu, gdje su ga pozdravili pioniri i predali mu poklone za njega i beogradske pionire, nakon čega je Tito održao kraći govor.

9. april — Po odluci vrhovnog komandanta JA i ministra narodne odbrane, Generalštab Jugoslovenske armije je izdao dvije direktive – jednu za konačno oslobođenje zemlje, a drugu – za proboj sremskog fronta i forsiranja rijeke Drave i Dunava.

Sastao se u Moskvi s Klementinom Čerčil, suprugom predsjednika britanske vlade Vinstona Čerčila, koja se kao predsjednik Fonda za pomoć Rusiji nalazila u posjeti Sovjetskom Savezu od 2. aprila. Tito je s gospođom Čerčil razgovarao i o pružanju pomoći Jugoslaviji.

Prisustvovao je prijemu koji je u jugoslovenskoj ambasadi u Moskvi u njegovu čast priredio jugoslovenski ambasador Stanoje Simić. Prijemu su, pored članova jugoslovenske delegacije, prisustvovali V. M. Molotov, narodni komesar za spoljne poslove SSSR-a, Anastas K. Mikojan, narodni komesar za spoljnu trgovinu SSSR-a, admiral N. G. Kuznjecov i druge visoke sovjetske ličnosti, kao i diplomatski kor u Moskvi.

Po odluci ministra narodne odbrane maršala Tita, Generalštab JA izdao je naređenje za formiranje Štaba za repatrijaciju ratnih zarobljenika, interniraca, prisilno preseljenih i odvedenih na rad u Treći Rajh i o njegovim zadacima.

S članovima jugoslovenske delegacije Tito je posjetio fabriku, koja je 18 mjeseci držala počasnu crvenu zastavu Komiteta za narodnu odbranu SSSR-a. Poslije razgledanja fabrike i upoznavanja s njenim radom, Tito se posebno interesovao za rad omladine i proces proizvodnje.

10. april Tito je sa Šubašićem posjetio Auto-zavod (fabriku) »Staljin«.

S članovima jugoslovenske delegacije i V. M. Molotovom Tito je prisustvovao izvođenju opere »Ivan Susanjin« u moskovskom Boljšom teatru.

Objavljeno je u »Politici« da je general Vladimir Stojčev, komandant otečestvenofrontovske 1. bugarske armije, uputio telegram Titu povodom zajedničkih borbi jugoslovenskih i bugarskih jedinica u Međumurju i na rijekama Muri i Dravi.

11. april Po opunomoćenju Namjesništva Jugoslavije, Tito je potpisao Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Sa sovjetske strane Ugovor je potpisao Vjačeslav Mihailovič Molotov, zamjenik predsjednika Sovjeta narodnih komesara i narodni komesar za spoljne poslove SSSR-a. Potpisivanju Ugovora, pored članova jugoslovenske delegacije, prisustvovali su maršal Staljin, sovjetski ambasador u Beogradu Sadčikov i druge visoke ličnosti Sovjetskog Saveza.

Predsjednik Vrhovnog sovjeta Sovjetskog Saveza Mihail Ivanovič Kalinjin primio je Tita u Kremlju.

Feldmaršal Aleksander, vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju, uputio je čestitku Titu povodom uspjeha 4. armije JA u borbama i u njoj je rekao: »Ovaj uspjeh je trijumf vaše strategije i velika pobjeda za vaše sjajne vojnike.«

Prisustvovao je svečanom ručku koji je u čast jugoslovenske delegacije priredio maršal Josif Visarionovič Staljin, predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Na ručku, na kome su prisustvovale mnoge ugledne sovjetske ličnosti, među kojima Molotov, Kalinjin, Mikojan, Berija, Maljenkov, Kaganovič, Švernik, Voznesenski, Bulganjin, Kosigin, Kuznjecov i dr., kao i diplomatski kor, Molotov i Tito su održali zdravice.

12. april Prisustvovao je s članovima jugoslovenske delegacije i s visokim sovjetskim rukovodiocima: Molotovom, Kosiginom, Ustinovom i dr. koncertu koji je u njihovu čast priredio ansambl Crvene armije u Centralnom domu Crvene armije u Moskvi.

Generalštab JA je po odluci vrhovnog komandanta maršala Tita uputio pismo predstavniku Štaba savezničkih sredozemnih vazduhoplovnih snaga pri Generalštabu JA u vezi s predlogom za strategijsko bombardovanje ciljeva u sjeverozapadnom dijelu Jugoslavije od strane savezničkih vazduhoplovnih snaga.

13. april Povodom smrti predsjednika SAD Franklina Delana Ruzvelta 12. aprila 1945. Tito je uputio telegrame saučešća njegovoj supruzi Eleonori Ruzvelt i novom predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država Hari Trumanu.

U Sveslovenskom komitetu u Moskvi Tito se sastao s predstavnicima slovenskih zemalja, istaknutim predstavnicima sovjetske nauke, književnog i kulturnog života, javnim radnicima, generalima i oficirima Crvene armije. Na pozdravni govor predsjednika Sveslovenskog komiteta u Moskvi general-lajtnanta A. S. Gundorova, koji je pozdravio herojske narode Jugoslavije u Titovoj ličnosti, Tito je održao govor posvećen borbenom jedinstvu Slovena i izrazio duboku zahvalnost Sveslovenskom komitetu za njegov doprinos duhovnom jedinstvu slovenskih naroda.

Po odluci ministra narodne odbrane maršala Tita, Generalštab JA

dostavio je objašnjenje Glavnom štabu Slovenije o odnosu Komande pozadine Ministarstva narodne odbrane prema vojnoteritorijalnim organima.

14. april — Iz Moskve je izrazio zahvalnost jedinicama 1. i 3. armije JA za postignute uspjehe u proboju sremskog fronta i za oslobođenje Vinkovaca, Osijeka, Vukovara, Valpova i Županje.

Posjetio je Moskovski državni univerzitet »V. M. Lomonosova«, gdje se, poslije upoznavanja s radom Univerziteta, naročito interesovao za organizacionu strukturu i naučnoistraživački rad na Univerzitetu.

Primio je saradnike lista Crvene armije »Krasnaja zvezda«. U dužem razgovoru odgovorio je na pitanja o borbama JA u završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje i o zajedničkim dejstvima Jugoslovenske armije i Crvene armije, kao i o daljoj perspektivi razvoja JA i uređenju nove Jugoslavije.

17. april — S članovima jugoslovenske delegacije Tito je napustio Moskvu. Na ispraćaju, na željezničkoj stanici »Kijevka«, Tito je dao izjavu za štampu.

17–19. april — Na putu iz Moskve za Beograd Tito je s članovima jugoslovenske delegacije doputovao u Kijev, gdje su ga na željezničkoj stanici dočekali Nikita Sergejevič Hruščov, predsjednik Sovjeta narodnih komesara Ukrajinske Sovjetske Socijalističke Republike i druge ličnosti.

Tito je razgledao znamenitosti Kijeva, glavnog grada USSR.

Prisustvovao je svečanom ručku koji je u njegovu čast priredio Hruščov. Vodio je razgovore s Hruščovom.

S članovima jugoslovenske delegacije posjetio je Izložbu radova na obnovi grada Kijeva.

S članovima svoje pratuje prisustvovao je koncertu koji je priređen u Pozorištu opere i baleta »T. G. Ševčenka«.

20. april — Napuštajući teritoriju Sovjetskog Saveza Tito je uputio telegrame Staljinu, Molotovu, Kalinjinu i Hruščovu, u kojima se zahvalio na toplom i srdačnom prijemu.

Poslije petnaestdnevnog boravka u Sovjetskom Savezu, Tito se s članovima jugoslovenske delegacije vratio avionom u Beograd u 13 časova. Dočeku na aerodromu prisustvovali su najviši državni rukovodioci i predstavnici društveno-političkih organizacija na čelu s kraljevskim namjesnicima i dr Ivanom Ribarom, predsjednikom Predsjedništva AVNOJ-a, kao i diplomatski kor akreditovan u Beogradu.

Donijeta je Uredba o regulisanju nadnica i plata radnika i namještenika u državno-privrednim i privatnim preduzećima, privatnim ustanovama i organizacijama, koju je potpisao sa svim članovima Ministarskog savjeta.

U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane, Tito je donio Uredbu o regulisanju prinadležnosti državnih službenika građanskog reda i ostalih javnih službenika saveznih ministarstava i ustanova, koju je potpisao sa svim članovima Ministarskog savjeta.

Dao je saglasnost kraljevskim namjesnicima za postavljenje amba-

sadora: Vladimira Popovića u SSSR-u, Ljuba Leontića u Velikoj Britaniji i Boža Ljumovića u Poljskoj; kraljevski namjesnici su u vezi s tim donijeli ukaze.

U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne odbrane, Tito je s članovima Ministarskog savjeta donio Uredbu o određivanju cijena u dinarima Demokratske Federativne Jugoslavije za žitarice, brašno i stočnu hranu.

21. april

Obavijestio je Štab 2. armije JA o ulasku 2. i 5. udarnog korpusa JA u njen sastav i naredio Štabu armije da sa svojim jedinicama nastavi energičnu ofanzivu k dolini Une i Kupe.

Predstavnici Ruske pravoslavne crkve na čelu s prorektorom Bogoslovskog instituta Sergejom Savickim, episkopom kirovogradskim i odeskim, posjetili su Tita, koji ih je zadržao na večeri. Delegacija je stigla u Beograd 8. aprila u posjetu Srpskoj pravoslavnoj crkvi.

22. april

Naredio je Glavnom štabu Hrvatske da uspostavi kontakt sa Štabom 2. armije JA i angažuje 4. udarni korpus JA u cilju obezbjeđenja uvođenja jedinica 2. armije u borbu za oslobođenje Karlovca.

Uputio je direktivu Štabu 2. armije JA za dejstva u završnim operacijama za oslobođenje zemlje.

Pohvalio je jedinice 2. armije JA koje su učestvovale u oslobođenju Maglaja, Doboja, Dervente i Bosanskog Broda.

Izdao je direktivu Štabu 4. armije JA za dalja dejstva u tršćanskoj operaciji.

Pohvalio je jedinice 4. armije JA i mornaričke jedinice koje su učestvovale u oslobođenju Hrvatskog primorja s gradovima Sušakom, Senjom, Novim, Crikvenicom, kao i ostrvima Rabom, Krkom, Cresom i Lošinjom.

Uputio je naređenje Operativnom štabu Grupe udarnih korpusa da 2. i 5. udarni korpus JA uđu u sastav 2. armije JA.

Donijeta je Uredba o proglašenju Prvog maja za državni praznik koju je potpisao sa svim članovima Ministarskog savjeta DFJ.

23. april

Obavijestio je Glavni štab Hrvatske o važnosti zatvaranja pravca Ogulin-Karlovac.

Uputio je naređenje glavnim štabovima Hrvatske, Makedonije i Slovenije za rasformiranje partizanskih obreda i za njihovo uključivanje u jedinice Korpusa narodne odbrane Jugoslavije.

Naredio je Štabu 1. armije JA da prikupi sve Slovence iz potčinjenih jedinica, formira ih u jednu jedinicu i tako ih uputi Glavnom štabu Slovenije.

Izdao je naređenje Štabu 4. armije JA za jačanje jedinica.

Primio je 18 dječaka i djevojčica, najboljih pionira Beograda, uručio im darove pionira Moskve i ispričao im svoje utiske iz susreta s moskovskim pionirima.

24. april

Poslao je telegram maršalu Staljinu u vezi s potrebama Vazduhoplovstva JA.

Naredio je Glavnom štabu Hrvatske da 8. diviziju 4. korpusa JA uputi u sastav 4. armije JA.

Uputio je naređenje Štabu 2. armije JA da ubrza pokret Karlovačke operativne grupe divizija.

Izdao je naređenje Štabu 4. armije JA da dozvoli slobodno kretanje engleskih oficira i vojnika na području Istre.

Naredio je Štabu 4. armije JA da ubrza pokret 29. udarne divizije i dostavi podatke o položaju potčinjenih divizija.

Ponovo je naredio Štabu 4. armije JA kako da se odnosi prema engleskim oficirima i vojnicima u Istri.

Primio je članove omladinske kulturno-prosvjetne ekipe Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora istočne Bosne koja se nalazila na turneji po Srbiji. U dužem razgovoru s omladincima Tito se interesovao za prilike u istočnoj Bosni i govorio o položaju Bosne u novoj Jugoslaviji.

Po odluci ministra narodne odbrane maršala Tita, Generalštab JA je izdao naređenje Glavnom štabu Makedonije da od dotadašnjeg Slovenačkog bataljona u Skoplju formira samostalni bataljon, koji će nositi naziv 1. samostalni slovenački bataljon i u čiji će sastav ući svi borci i podoficiri slovenačke narodnosti koji se nalaze u dopunskim brigadama i regrutnim centrima na teritoriji glavnih štabova Makedonije i Srbije i Komande vojne oblasti Vojvodine, kao i iz partizanskih jedinica Narodnooslobodilačke vojske Grčke (ELAS-a).

Izdao je uputstva dr Josipu Smodlaki, šefu Jugoslovenske delegacije u Rimu, za rad Delegacije u Savjetodavnom vijeću za Italiju, za odnose s italijanskom vladom i zauzimanje stava kod Saveznika u vezi sa zahtjevima za mjesto Jugoslavije u Savezničkoj komisiji (ranije Kontrolnoj komisiji) u Rimu.

25. april

Izdao je naređenje Glavnom štabu Hrvatske da 8. udarnu diviziju uputi najkasnije do 30. aprila u sastav 4. armije JA.

Uputio je naređenje Glavnom štabu Hrvatske za dostavljanje podataka o liniji fronta potčinjenih jedinica na sektoru Karlovca.

Naredio je Glavnom štabu Slovenije da 7. korpus JA stavi pod komandu 4. armije JA.

Obavijestio je Glavni štab Hrvatske i štabove 2. i 4. armije JA o izbijanju jedinica 1. armije JA u rejon Čazme.

Naredio je Štabu 1. armije JA da dostavi izvještaj o liniji rasporeda prednjih armijskih jedinica.

Izdao je naređenje Štabu 2. armije JA za ulazak 29. udarne divizije u sastav 4. armije JA.

Obavijestio je Štab 4. armije JA o stavljanju pod njegovu komandu 7. korpusa JA i dao direktivu za njegovu upotrebu.

Naredio je Štabu 4. armije JA da izvrši prihvat 8. i 29. udarne divizije.

Zatražio je od Štaba 4. armije JA da dostavi podatke o liniji fronta prednjih dijelova potčinjenih jedinica.

Dostavio je naredbu Štabu Korpusa narodne odbrane Jugoslavije o postavljenjima sudija u Vojnom sudu Korpusa i divizijskim vojnim sudovima KNOJ-a.

Posjetio je dječje domove u Krunskoj ulici (sada Proleterskih brigada) i Zvečanskoj ulici u Beogradu u kojima su bila smještena djeca iz istočne Bosne, Sandžaka, Crne Gore i ostalih postradalih krajeva Jugoslavije. Pošto se na licu mjesta uvjerio da su uslovi u kojima ta djece žive veoma nepovoljni, odmah je naredio da se poboljšaju ishrana, odjeća i smještaj te djece. Posjeta je uslijedila povodom članka objavljenog u »Borbi« od 10. aprila 1945. pod naslovom »Beograđani su dužni da posvete više pažnje i ljubavi deci iz postradalih krajeva«.

26. april Primio je britanskog ambasadora u Beogradu Ralfa Skrajna Stivensona i s njim vodio razgovore u vezi s proširenjem AVNOJ-a.

27. april Izdao je Uredbu o dopuni Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. i cirkularno je uputio depešama svim potčinjenim komandama, ustanovama, jedinicama i štabovima.

Naredio je Glavnom štabu Hrvatske da sa Štabom 2. armije JA izradi plan za što brže oslobođenje Karlovca.

Uputio je naređenje Glavnom štabu Slovenije da 9. udarni korpus JA otpočne borbe za Trst i da u Štab 9. korpusa uputi delegata koji će se starati o izvršenju zadataka.

Izdao je naređenje Štabu 2. armije JA da s Unskom operativnom grupom divizija nastavi energičnu ofanzivu kako bi se Grupa što prije pojavila južno od Zagreba i napala bok neprijateljskih snaga kod Karlovca.

Dostavio je direktivu Štabu 2. armije JA za dejstva kod Karlovca i izdao naređenje za borbu protiv zaostalih četničkih grupa.

Uputio je direktivu Štabu 4. armije JA za dalja dejstva u riječko-tršćanskoj operaciji.

Naredio je Štabu 3. udarnog korpusa JA za dejstva na prostoru Vučjak–Šamac protiv zaostalih četničkih grupa.

Po odluci ministra narodne odbrane maršala Tita Generalštab JA je izdao naređenje potčinjenim organima za izradu Projekta zakona o narodnoj odbrani Jugoslavije.

28.april Upućen je prvomajski proglas društveno-političkih organizacija narodima Demokratske Federativne Jugoslavije s parolama za proslavu Prvog maja; na proglasu je radio i Tito.

Naredio je Glavnom štabu Hrvatske da odmah uputi 8. udarnu diviziju pravcem Brod–Čabar–Lož radi ulaska u sastav 4. armije JA.

Dao je saglasnost Štabu 2. armije JA o upotrebi 23. udarne divizije i naredio da se ubrza pokret 53. udarne divizije u rejon Vučjaka.

Po odluci vrhovnog komandanta Generalštab JA je uputio naređenje Štabu 2. armije JA da ubrza pokret svojih snaga i spriječi pokušaj neprijatelja da od Karlovca izvrši prodor k jugu u bok i pozadinu 4. armije.

Obavijestio je Štab 4. armije JA o situaciji u sjevernoj Italiji.

Po zapovijesti ministra narodne odbrane maršala Tita Generalštab JA je na predlog Komande Vazduhoplovstva, izdao naređenje za formiranje Jedriličarskog centra Komande Vazduhoplovstva.

U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra narodne

odbrane, Tito je donio Uredbu o organizaciji službe za repatrijaciju ratnih zarobljenika, prisilno odvedenih radnika, interniraca i drugih, koju je potpisao zajedno sa svim ostalim članovima Ministarskog savjeta DFJ.

Ministarski savjet DFJ je pod Titovim predsjedavanjem održao sjednicu na kojoj se raspravljalo o daljem učvršćivanju i proširivanju veza s demokratskim zemljama, priznanju albanske vlade, uspostavljanju diplomatskih odnosa s Bugarskom, priznanju nezavisnosti država Sirije i Libana i isplati pomoći, penzija i invalidskih prinadležnosti u vezi sa zamjenom novca.

29. april

Uputio je naređenje svim potčinjenim komandama, štabovima, jedinicama i ustanovama za dostavljanje bojnih relacija.

Po Titovoj odluci, Generalštab JA naredio je Glavnom štabu Hrvatske da u sastav 4. armije JA uključi i 7. diviziju 4. korpusa JA.

Izdao je naređenje delegatu Generalštaba JA pri Štabu 4. armije JA da jedinice te armije odmah otpočnu borbe za Trst zbog prodora Engleza prema Veneciji.

Prisustvovao je svečanoj premijeri sovjetskog filma »Najezda« koju je priredila ambasada SSSR-a u Beogradu. Prije početka filma prikazan je žurnal o Titovom boravku u Moskvi od 5. do 20. aprila 1945.

30. april

Uputio je naredbu svim potčinjenim ustanovama, komandama, štabovima i jedinicama o čuvanju, njezi i ishrani konja i o ustrojavanju evidencije.

Zatražio je izvještaj od Glavnog štaba Hrvatske o upućivanju 7. udarne divizije u sastav 4. armije JA.

Izdao je naređenje glavnim štabovima Makedonije i Srbije, Operativnom štabu za Kosovo i Metohiju i Štabu 3. udarnog korpusa JA za čišćenje oslobođene teritorije od preostalih četničkih, balističkih i ustaških grupa.

Zatražio je izveštaj od Glavnog štaba Slovenije o dejstvima 9. udarnog korpusa JA u rejonu Trsta i o tačnom rasporedu svih slovenačkih jedinica na tom prostoru.

Odobrio je boravak britanskom potpukovniku Džonu Klarku u Štabu 4. armije JA kao oficiru za vezu savezničkih armija.

Uputio je direktivu delegatu Generalštaba JA pri Štabu 4. armije JA za dejstva jedinica te armije prema Tržiču i Gorici i za očuvanje lučkih postrojenja u istarskim lukama.

Pohvalio jedinice 4. armije JA, 7. i 9. udarnog korpusa JA i Jugoslovenske mornarice za oslobođenje većeg dijela Istre i slovenačkih mjesta Postojne, Svetog Petra, Ilirske Bistrice i drugih.

Naredio je Štabu Jugoslovenske mornarice da sadejstvuje s 4. armijom JA u brzom zauzimanju zapadnoistarskih luka.

Primio je delegaciju udarnika dječjeg naselja iz Kraljevićeva u Vojvodini, u kojem su bila smještena izbjeglička djeca prikupljena iz raznih dječjih domova u Srbiji i govorio joj o zadacima omladine u novoj Jugoslaviji.

Kraj aprila	U časopisu Sveslovenskog komiteta »Славяне« u Moskvi objavljen je Titov članak pod naslovom *Prijateljstvo i tijesna saradnja naroda Jugoslavije s narodima Sovjetskog Saveza su životna potreba.*
	Uputio je telegram Staljinu s molbom da se za potrebe JA uputi barut iz SSSR-a.

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Aleksander Harold (Alexander Harold; 1891–1969), feldmaršal. Završio je Imperijalni koledž odbrane; u I svjetskom ratu je bio komandant bataljona, zatim je služio u Indiji. Za vrijeme II svjetskog rata bio komandant divizije i korpusa (kod Denkerka, 1940), komandant britanskih snaga u Burmi (1942), zatim komandant na Bliskom istoku, komandant 18. grupe armija u Tunisu, pa 15. grupe armija u Italiji. Od decembra 1944. je vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju. Poslije rata je bio britanski guverner u Kanadi (1946–1951) i ministar narodne odbrane u britanskoj vladi (1952–1954) – 40, 66, 98–101, 103, 114, 119–121, 163, 169, 187, 192, 207, 211, 217, 219

Ambrožič Lado (1908), učitelj. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant brigade »Matija Gubec«, komandant 3. operativne zone (alpske), komandant 9. korpusa NOVJ i načelnik GŠ Slovenije. Poslije rata bio na raznim dužnostima u JRV do 1953 (kad je preveden u rezervu). Poslije je bio na raznim dužnostima u građanstvu. Napisao je više knjiga s tematikom iz NOR-a i monografiju partizanskih jedinica: »Partizanska protivofanziva« (1965), »Pohod Štirinajste« (1967). General-major u rezervi – 64, 198, 283, 284

Andrejev (Andreev) Bane (1905–1980), član KPJ od 1923; MKSKOJ-a za Veles 1923. i PKSKOJ-a za Makedoniju 1924–1925; od 1927. djeluje u beogradskoj organizaciji SKOJ-a; u januaru 1929. uhapšen i osuđen na 15 godina robije. Poslije bjekstva iz zatvora (u avgustu 1941) otišao u Makedoniju. U NOR-u bio član PKKPJ za Makedoniju, komesar Glavnog štaba Makedonije. Nakon oslobođenja ministar u vladi DFJ za rudarstvo. Godine 1950. smijenjen s državnih i političkih funkcija i isključen iz KPJ, kasnije ponovo primljen u SKJ; do penzionisanja radio u Institutu za ekonomska istraživanja Srbije – 12, 171, 217

Antolović Josip Hrvat (1916), metalski radnik. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od marta 1941. Pobjegao iz zatvora i preplivavši Savu došao u Mačvu, gdje je stupio u Mačvanski NOP odred. Poslije razbijanja ovog odreda, Antolović se 17. marta 1942. ilegalno vraća u Slavonski Brod, gdje se povezuje s partijskim rukovodstvom. Krajem marta ponovo odlazi u partizane i postaje komandir partizanske čete u istočnoj Slavoniji, zatim komandant bataljona, s kojim ulazi u sastav 1. slavonske brigade, da bi početkom 1943. postao komandant te brigade. Januara 1944. postavljen je za komandanta 33. divizije Zagrebačkog korpusa. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 155

Antonov Aleksej Inokentjevič (1896–1962), učesnik građanskog rata. U Crvenu armiju stupio je 1919. Član KPSS od 1928. Poslije građanskog rata je bio načelnik operativnog odjeljenja divizije, načelnik štaba vojnog okruga. Za vrijeme velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza bio je načelnik štaba Južnog, Sjevernokavkaskog i Zakavkaskog fronta i načelnik štaba Crnomorske grupa armija. Od 1942. je prvi zamjenik načelnika Generalštaba Crvene armije. Od 1945. je načelnik Generalštaba Crvene armije. Poslije rata od 1946. do 1948. i od 1954. do 1955. bio je prvi zamjenik načelnika Generalštaba Sovjetske armije, a od 1948. do 1954. bio je zamjenik, pa komandant vojnog okruga. Od 1955. do 1962. je načelnik štaba Ujedinjenih snaga Varšav-

---

* Biografske beleške priredio Milovan Dželebdžić.

skog ugovora. Imao je čin generala armije (od 1943) – 116, 172, 194

Apostolski Mihailo (1906–1987), prije rata generalštabni major; učesnik NOR-a od 1941; bio član Pokrajinskog štaba za Makedoniju; zatim komandant Glavnog štaba NOV i PO Makedonije; 1945. pomoćnik načelnika Generalštaba JNA; 1946–1952. komandant Sarajevske vojne oblasti, pa načelnik Više vojne akademije JNA, predsjednik Makedonske akademije nauka i umjetnosti; član Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 168

Augustinčić Antun (1900–1979), vajar svjetskog glasa, član JAZU. Bio je predsjednik Društva prijatelja SSSR-a 1940. U NOR-u učestvuje od 1941. Te godine uhapšen i u zatvoru u Gracu ostaje do 1943. Član ZAVNOH-a i potpredsjednik AVNOJ-a od 1943 – 8

Avbelj Viktor (1914), pravnik. Član KPJ postao 1937. na Pravnom fakultetu u Ljubljani. Jedan je od organizatora oružanog ustanka u Dolenjskoj 1941. U NOR-u je bio politički komesar 4. slovenačke briagde »Matija Gubec«, politički komesar 1. operativne zone Slovenije, politički komesar 15. divizije NOVJ, pomoćnik političkog komesara GŠ Slovenije i politički komesar 9. korpusa NOVJ. Poslije rata ministar u vladi Slovenije, član i predsjednik Izvršnog vijeća Slovenije, član CKSKJ, član IKCKSK Slovenije. Predsjednik Prijedsedništva SR Slovenije. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj – 85, 181, 183, 188

Babić Petar (1919), metalski radnik. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. U ratu bio politički komesar 2. ličke brigade, Kninskog sektora, i 19. divizije. Poslije rata bio komesar divizije, mehanizovanog korpusa, načelnik Kabineta Vrhovnog komandanta oružanih snaga, pomoćnik državnog sekretara za vojnoprivredni sektor, ambasador SFRJ u Kanadi. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 85, 157, 188

Baće Maksimiljan (Maks, Milić; 1914), revolucionarnom pokretu se priključio kao gimnazijalac. Član KPJ od 1934. Hapšen i proganjan. Učestvovao je u španskom građanskom ratu. U zemlju se vratio 1940. Jedan je od organizatora ustanka u Dalmaciji. Bio je zamjenik komandanta 4. operativne zone Hrvatske, komandant divizije i načelnik štaba 8. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio pomoćnik ministra unutrašnjih poslova, pa ministar u saveznoj vladi, ambasador, član CKSK Hrvatske. Zbog solidarisanja s tzv. masovnim pokretom u Hrvatskoj 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. General-potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj – 40

Baćović Petar (? –1945), advokat, rezervni major Jugoslovenske vojske. Od ljeta 1941. do aprila 1942. šef kabineta u jednom ministarstvu Nedićeve vlade. U dogovoru sa Milanom Nedićem i Dražom Mihailovićem tada odlazi u istočnu Bosnu s odredom formiranim od četničkih jedinica radi borbe protiv NOP na području Foče i Goražda i, dalje, u Sandžaku u saradnji s italijanskim okupacionim trupama. Od avgusta 1942. je komandant Komande četničkih operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Od januara do kraja maja 1944. boravio u Kairu. Po povratku u zemlju jedan od organizatora tzv. četničke Nezavisne grupe nacionalnog otpora s ciljem da se s tim jedinicama poveže sa britanskim snagama čije iskrcavanje su četnici očekivali na južnom Jadranu. Krajem aprila 1945. odvojio se od Mihailovića, ostatke svojih jedinica potčinjava Pavlu Đurišiću, ali je s njim ubijen od ustaša – 193

Bajalica Dimitrije Dimitar (1911), učitelj. Član KPJ od 1940. Učestvovao u pripremi ustanka u Mačvi 1941. i bio komesar bataljona u Mačvanskom NOP odredu; komesar zaštitne jedinice VŠ, komesar Krajiškog NOP odreda, komesar 6. krajiške brigade i 4. i 10. divizije. Poslije rata bio član Savezne kontrolne komisije, poslanik Vijeća naroda Savezne skupštine, direktor »Borbe« i ambasador. Pukovnik JNA u penziji – 164

Bakarić dr Vladimir (1912–1983), pravnik. Aktivan u revolucionarnom pokretu

od 1932; član KPJ od 1933. Zbog revolucionarnog rada policija ga više puta hapsila i proganjala. Bio izabran za sekretara organizacije SKOJ-a na Zagrebačkom sveučilištu 1935, a maja 1937. postao član Agitpropa CKKPH. Član CKKPH od 1940. U NOR-u istaknuti organizator i rukovodilac oslobodilačke borbe; bio politički komesar GŠ Hrvatske; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; 1944. izabran za sekretara CKKPH. Poslije oslobođenja predsjednik vlade Hrvatske (1945–1953); od 1953. predsjednik Sabora; član CKKPJ od 1948; na VI kongresu KPJ izabran za člana Izvršnog komiteta CKSKJ; bio predsjednik CK SKH; član Predsjedništva CKSKJ i Predsjedništva SFRJ; član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 158, 191

Bakić Mitar (1908–1960), diplomirao prava; politički radnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu; član KPJ od 1932. God. 1936. postao je član Centralnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije. Od 1939. bio opunomoćenik CKKPJ za partijsko-politički rad u jugoslovenskoj vojsci, a potom član Vojne komisije CKKPJ. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije (1941). Od aprila 1942. politički komesar Glavnog štaba za Crnu Goru, pa politički komesar 4. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ. Od 1949. do 1960. sekretar Koordinacionog komiteta vlade Jugoslavije, sekretar Savezne skupštine i dr. Biran je za člana CKSK Crne Gore, Saveznog odbora SSRNJ i CKSKJ. General-potpukovnik JNA – 214

Balen Šime (1912), u zatvoru u Sremskoj Mitrovici prišao Komunističkoj partiji, čiji je član od 1936. Nakon povratka s robije uređivao list »Seljačka misao« 1937. Početkom 1938. izabran za člana Seljačke komisije pri CKKPH, od marta 1941. član Vojnog komiteta za Zagreb. U NOR-u na raznim dužnostima: vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a i komesar korpusa. U vrijeme napada IB na KPJ 1948. pokolebao se i prestao biti član KPJ. Ubrzo je javno osudio svoje držanje i nastavio da radi kao publicista – 180

Batričević Mirko (1914), pravnik i rezervni potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 13. jula 1941. Član KPJ od februara 1942; u ratu je bio komandir čete, komandant bataljona, zamjenik komandanta brigade i komandanta 7. vojvođanske divizije KNOJ-a. Poslije rata nalazio se na raznim funkcijama u Generalštabu JNA. Zbog solidarisanja s Rezolucijom Informbiroa isključen iz KPJ i lišen čina pukovnika JNA 1951. Penzionisan je 1979. kao pomoćnik direktora Direkcije pravnih poslova Službe društvenog knjigovodstva Centrale za SR Crnu Goru – 73

Begić Muhamed, poručnik NOVJ i član Omladinske kulturno-prosvjetne ekipe Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora istočne Bosne – 181

Benčič Dragomir Brkin (1911–1967), inženjer. U NOP-u je od 1941, a od 1942, je član KPJ. Bio je politički komesar Dalmatinskog NOP odreda, politički komesar 1. istarske i 13. slovenačke brigade, politički komesar 14. divizije, politički komesar 4. operativne zone (Štajerske) i politički komesar 9. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant Jugoslovenskog odreda za Istru i Slovenačko primorje i načelnik Građevinske uprave DSNO. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 171, 184

Berija Lavrentij (1899–1953), sovjetski državnik. Od 1921. do 1931. bio na rukovodećim položajima u Čeki. Zatim je bio sekretar CKKP Gruzije. Od 1934. je član CK Svesavezne komunističke partije boljševika, a od 1938. narodni komesar za unutrašnje poslove, tj. NKVD i član Politbiroa CKSKP(b). Za vrijeme II svjetskog rata bio je i član Državnog komiteta narodne odbrane SSSR-a. Poslije rata je bio potpredsjednik u Maljenkovljevoj vladi. Sredinom 1953. uhapšen i krajem te godine strijeljan zbog neprijateljske i antipartijske djelatnosti – 172, 219

Bilobrk Mate (1920–1976), službenik. Prije rata učestvovao u radničkom pokretu i bio član MKSKOJ-a za Split. Član KPJ od 1938, a u NOR-u od 1941. U ratu bio instruktor PKKPH za južnu Dalmaciju, komesar Biokovskog i Cetinskog odreda, Grupe udarnih bataljona, 10. dalmatinske brigade i 20. divizije. Poslije rata završio VVA JNA i bio komesar divizije, korpusa i pomoćnik komandanta za pozadinu armije. General-potpukovnik JNA – 84, 157, 188

Bjelica Jevrem (1909), aktivni vazduhoplovni poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u je od 13. jula 1941. Pored ostalog, bio je komandant 3. vazduhoplovne baze, komandir Eskadrile za vezu Vrhovnog štaba i komandant 42. vazduhoplovne jurišne divizije NOVJ. Poslije rata komandant Vazduhoplovnog vojnog učilišta, zatim vršio i druge funkcije u Komandi Vazduhoplovstva JA. Zbog solidarisanja s Rezlucijom Informbiroa lišen je čina pukovnika JA i isključen iz KPJ (tada se nalazio na dužnosti zamjenika generalnog direktora Jugoslovensko-sovjetskog mješovitog društva za civilni saobraćaj – »Justa«) – 19

Bjerut Boleslav (1892–1956), poljski političar i državnik. Član KP Poljske je od 1918. i jedan je od njenih osnivača. Organizator je pokreta otpora poljskog naroda u II svjetskom ratu i od januara 1942. je jedan od njegovih rukovodilaca. Od januara 1944. do 1947. je predsjednik poljske vlade. Od 1947. do 1952. je predsjednik Poljske Republike, a od 1948. i prvi sekretar CKPRP. Od decembra 1948. je predsjednik Poljske ujedinjene radničke partije (PURP). Od marta 1954. je prvi sekretar PURP-a – 195

Blagojeva Stela Dimitrova (1887–1954), učiteljica. U ranoj mladosti se uključila u radnički pokret. Član Bugarske socijaldemokratske partije od 1915, a član BKP od 1924. Od 1926. u emigraciji u SSSR-u, gdje radi u aparatu IKKI. Od 1943. je u Birou BKP. Bila je član Prezidijuma Sveslovenskog komiteta u Moskvi. Od 1946. do 1949. je predsjednik Sveslovenskog komiteta Bugarske, a od 1949. do smrti je izvanredni i opunomoćeni ministar bugarske vlade u Moskvi. Od 1948. kandidat za člana CKBKP, a od 1950. i član CKBKP. Bavila se publicistikom – 172

Bonomi Ivanoe (1873–1951) – italijanski političar, poslanik Socijalističke partije od 1909. do 1912, ministar raznih resora 1916–1921, premijer 1921–1922. Za vrijeme fašističkog režima povukao se iz političkog života. Od 1943. predsjednik Komiteta narodnog oslobođenja, a 1944–1945. predsjednik vlade, 1946–1948. poslanik, a zatim predsjednik Senata – 77

Borštnar Jože (1915), službenik. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. Prije rata bio je član OKKP Slovenije za Posavlje od 1940. Za vrijeme rata bio politički komesar Belokrajinskog NOPO, politički komesar brigade »Ivan Cankar« i 15. slovenačke udarne divizije, zatim politički komesar pa komandant 4. operativne zone (Štajerske) i 9. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata obavljao je odgovorne funkcije u vladi Slovenije; član CK Slovenije i dr. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj – 188

Božović Božo (1911), službenik. Kao učenik srednje škole uključio se u revolucionarni radnički pokret. Učestvovao u raznim akcijama koje je Partija organizovala, a član KPJ od 1941. Aktivno učestvuje u pripremama ustanka u svome mjestu. Istakao se već u prvim borbama. Bio komandir čete u Crnogorskom NOPO za vrijeme operacije u Sandžaku i u 1. proleterskoj brigadi, komandant bataljona, zamjenik komandanta i komandant 1. proleterske brigade, komandant 26. (dalmatinske) divizije NOVJ. Poslije rata komandant armije, načelnik uprave u SSNO i na dužnosti u Generalštabu JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 84, 157, 188

Brkić Svetozar (1916), profesor. U vojsci Kraljevine Jugoslavije bio je rezervni oficir. U NOR-u je od septembra 1943; član KPJ od 1944. Bio je komandir čete, oficir za vezu pri Britanskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, u Nacio-

nalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije i prevodilac (s engleskog) vrhovnog komandanta. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Odjeljenja za vezu s inostranim vojnim misijama. Zbog solidarisanja s Rezolucijom Informbiroa lišen čina majora JA i isključen iz KPJ. Penzionisan je kao profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu – 121

Budisavljević dr Srđan (1883–1968), advokat, političar i državnik. Kao član Hrvatsko-srpske koalicije 1908. izabran za zastupnika u Saboru. Povjerenik za unutrašnje poslove Narodnog vijeća i podban. Između dva rata biran stalno za poslanika i kao funkcioner SDS igrao istaknutu ulogu u okviru građanske opozicije. Kao ministar unutrašnjih poslova u Simovićevoj vladi od 27. marta 1941. na zahtjev KPJ naredio da se puste iz zatvora i logora svi politički zatvorenici i internirci, što je samo djelimično izvršeno – 13, 158, 207

Bulganjanin Nikolaj Aleksandrovič (1895–1975), sovjetski državnik. Učesnik oktobarske revolucije i građanskog rata. Član SKP(b) od 1917. Između dva rata nalazio se na istaknutim dužnostima u državnoj upravi i privredi Sovjetskog Saveza. U velikom otadžbinskom ratu bio je član Vojnog savjeta Zapadnog, a potom 2. pribaltičkog i 1. bjeloruskog fronta. Za člana Državnog komiteta odbrane i zamjenika narodnog komesara odbrane SSSR-a imenovan je 1944. Poslije rata bio ministar oružanih snaga, zamjenik i predsjednik Ministarskog savjeta. Član je Politbiroa CKSKP(b) od 1948. Zajedno s Hruščovom potpisao je 1955. Beogradsku deklaraciju. God. 1958. razriješen je svih odgovornih dužnosti i partijskih funkcija kao pripadnik antipartijske grupe i kasnije određen za direktora banke i privrednog rukovodioca u Stavropolju. Maršal Sovjetske armije i heroj Sovjetskog Saveza – 219

Burić Savo (1915–1963), student prava. Tridesetih godina uključio se u napredni pokret, a član KPJ od 1938. Poznati aktivista studentskog pokreta u Beogradu i učesnik u mnogim akcijama KPJ. U NOR-u od 1941. Bio komandir čete, komandant 1. bataljona 1. proleterske brigade, komandant 5. proleterske brigade, komandant 2. dalmatinske proleterske brigade, komandant 4. proleterske brigade, komandant 3. divizije. Poslije rata komandant Oklopnih jedinica JNA, komandant korpusa, načelnik Uprave pješadije JNA. Jedan od najpoznatijih junaka i komandanta iz Crne Gore. U narodu omiljena ličnost. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 159

Cincar-Marković Aleksandar (1895–1946), jugoslovenski diplomat, poslanik u Sofiji i Berlinu; ministar spoljnih poslova u vladi Kraljevine Jugoslavije od 1939. do 1941. Za vrijeme okupacije dao punu podršku kvislinškoj vladi M. Nedića. Osuđen 1946. godine na smrt kao ratni zločinac. Umro u zatvoru u toku istrage – 180

Cvetković Dragiša (1893–1969), advokat i političar. Bio je ministar u vladi V. Vukićevića (1928) i M. Stojadinovića (1935–1939). Od februara 1939. predsjednik koalicione vlade Cvetković–Maček do 1941, kada je oboren državnim udarom 27. marta 1941. Od prvobitne orijentacije na zapadne sile počeo se oslanjati na fašističke države i kao predsjednik vlade potpisao je 25. marta 1941. u bečkom dvoru Belvedere ugovor o pristupanju Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu. Od 1944. do svoje smrti živio je u emigraciji – 88, 167, 189

Čerčil Klementina (Churchill Clementina), supruga Vinstona Čerčila, predsjednika britanske vlade – 218

Čerčil Vinston (Churchill Winston; 1874–1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snage na Kontinentu, još 1936. zahtije-

vao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije – 114, 142, 178, 191–193, 195, 210, 218

Černi Josip (1903), oficir Mornarice Jugoslovenske vojske – kapetan korvete. U NOP-u od 1941, a član KPJ od 1943. Od novembra 1941. do septembra 1943. ilegalno politički radio u organizacijama NOP-a. U NOVJ od septembra 1943. Bio je na dužnosti u Štabu Primorske operativne zone Slovenije, a od avgusta 1944. do kraja rata komandant Mornarice NOVJ odnosno Jugoslovenske ratne mornarice. Poslije rata komandant JRM, pomoćnik načelnika Generalštaba, komandant Eskadre JRM, načelnik Mornaričko-tehničkog instituta. Admiral JNA u penziji – 63, 85, 188

Čibisov Nikandr Jevlampijevič (1892–1959), kapetan u vojsci Carevine Rusije. Prišao Crvenij armiji, učestvovao u građanskom ratu i bio komandant bataljona i puka i načelnik štaba divizije. Član KPSS je od 1939. Učesnik sovjetsko-finskog rata kao načelnik štaba 7. armije. Poslije toga je bio zamjenik komandanta Lenjingradskog i Odeskog vojnog okruga. U otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza bio komandant Brjanskog fronta, 38. i 1. udarne armije. Od 1944. načelnik Vojne akademije »M. V. Frunze«, koju je i sam završio prije rata. Od 1948. je komandant Beloruskog vojnog okruga. Penzionisan je 1954. u činu general-pukovnika Sovjetske armije. Heroj Sovjetskog Saveza – 172

Čolaković Rodoljub (1900–1983), politički radnik. Član KPJ od 1919. Pripadao organizaciji Crvena pravda, koja je 1921. u Delnicama izvršila atentat na ministra Milorada Draškovića, pa je zbog učešća u atentatu osuđen na 12 godina robije. Po izdržanoj kazni emigrirao u Beč; u Moskvi je završio MLŠ. Po zadacima Partije radio u Francuskoj, Čehoslovačkoj i Španiji od 1939. Na savjetovanju u Moskvi 1936. kooptiran u rukovodstvo KPJ i na toj dužnosti ostao do 1938. U NOR-u od 1941; član Glavnog štaba za Srbiju, politički komesar Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, član PKKPJ za BiH, vijećnik na Prvom i Drugom zasijedanju AVNOJ-a, vijećnik ZAVNOBiH-a, sekretar Predsjedništva AVNOJ-a. U vladi DFJ ministar, pa prvi predsjednik vlade BiH. Od 1948. bio član CKSKJ, CKSKBiH, Savezne vlade, a potom član i potpredsjednik SIV-a i dr. Objavio više književnih i istoriografsko-publicističkih i memoarskih djela. Narodni heroj, odlikovan Ordenom junaka socijalističkog rada; bio je i član Savjeta Federacije – 12, 191

Čobeljić Veljko (1918), prije rata učitelj, student filozofije i rezervni pješadijski oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941; bio je politički komesar čete, zamjenik političkog komesara bataljona, komandant bataljona i član Politodjela u Artiljerijskom nastavnom centru. Poslije rata završio je Višu partijsku školu »Đuro Đaković« i bio politički komesar artiljerijske brigade i Artiljerijsko-tehničke oficirske škole i na raznim intendantskim dužnostima. Penzionisan je 1963. kao načelnik odsjeka Intendantskog odjeljenja 3. armije. Pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 15

Čubrilović Vaso (1897), akademik. Doktorirao istorijske nauke. Kao pripadnik nacionalnorevolucionarne organizacije »Mlada Bosna« učesnik je sarajevskog atentata. Prvi svjetski rat proveo u austrougarskom zatvoru. Između dva svjetska rata profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Bio pripadnik lijevog krila Zemljoradničke stranke. Kao rodoljub bio zatvoren u logoru na Banjici. Ministar u Privremenoj vladi DFJ. Poslije rata ministar vlade FNRJ, profesor univerziteta i dr. Autor je više naučnih radova iz naše istorije. Dobitnik Oktobarske nagrade i Sedmojulske nagrade – 12

Čučkov Emanuel Mane (1901–1967), bio profesor u više gradova Jugoslavije. Za vrijeme okupacije do 1943. direktor prilepske, a zatim skopske gimnazije. Od ljeta 1943. član ANOK Makedonije, a od jeseni iste godine član Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a. Na Prvom zasijedanju ASNOM-a izabran za pot-

predsjednika Prezidijuma; član AVNOJ-a i NKOJ-a. Od 1946. do 1950. poslanik Narodnog sobranja Makedonije. Profesor na Ekonomskom fakultetu u Skoplju. Odlikovan Ordenom narodnog oslobođenja Jugoslavije – 13, 158

Ćemalović Enver (1920), svršeni učenik srednje tehničke škole 1939. Član KPJ od oktobra 1941. Zbog rada za NOP uhapšen 23. decembra 1941. Krajem marta 1942. bježi iz zatvora i stupa u Konjički NOP odred. U NOR-u je bio politički komesar bataljona i odreda, 13. hercegovačke brigade i 42. vazduhoplovne divizije. Poslije rata komandant vazduhoplovne divizije, vazduhoplovnog korpusa, načelnik Štaba komande RV i komandant RV. General-pukovnik avijacije u penziji – 19

Ćopić Branko (1915–1984), pjesnik, romansijer, dječji pisac i jedan od najplodnijih i najčitanijih savremenih pisaca. U NOR-u od 1941. Poslije oslobođenja zemlje bio je jedno vrijeme urednik dečijih listova. Član je SANU i dobitnik više nagrada (Rakićeve, Srpske akademije nauka, Oktobarske nagrade Beograda i dr.) – 209

Dakić Radoje Brko (1911–1946), radnik. Hapšen i proganjan više puta. U radničkom pokretu od tridesetih godina, a član KPJ od 1934. Sekretar MKKPJ za Beograd (1939) i organizator više akcija beogradskih radnika i studenata. U NOR-u od 1941: član i sekretar PKKPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, politički komesar 2. udarnog korpusa NOVJ. Pukovnik JA. Poslije rata sekretar Sindikata Jugoslavije. Narodni heroj – 212

Dapčević Peko (1913), student; u radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OKKPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sledeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941: komandant Lovćenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik načelnika, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CKSKJ. General-pukovnik JNA. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 33, 38, 51, 166, 168, 169, 173, 197, 201, 214

Dapčević Vlado (1917), student. Član KPJ od 1935. Prije rata isključivan iz KPJ zbog frakcionaštva. U NOR-u učestvuje od 1941. kao politički komesar čete, brigade i divizije. Poslije rata bio načelnik u Političkoj upravi JNA, politički komesar VVA JNA. Prihvatio rezoluciju IB i zajedno s Arsom Jovanovićem pokušao bjekstvo iz Jugoslavije; uhvaćen i osuđen na 20 godina zatvora. Poslije puštanja na slobodu 1956. emigrirao u inostranstvo, gdje se bavio neprijateljskim radom protiv SFRJ. Godine 1977. uhapšen u Jugoslaviji i osuđen na 20 godina zatvora – 15

Dedijer Vladimir (1914), novinar i publicista. Bio dopisnik »Politike« iz republikanske Španije (1936); po povratku u zemlju sarađuje u progresivnim listovima i časopisima na liniji KPJ; član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941: član Agitpropa VŠ, jedan od urednika »Borbe« u toku NOR-a i poslije oslobođenja, član Agitprop-komisije CKKPJ, direktor »Borbe«. Autor više zapaženih radova iz oblasti istorije: Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju i dr.; profesor univerziteta; član SANU – 192

Depejrone, francuski general, šef Francuske vojne misije u Beogradu – 167, 214

Dikinson (Dickinson), major, šef Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije – 169

Dimitrov Georgi (1882–1949), revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog pokreta. Član SDP Bugarske od 1902. Od 1906. sekretar je Nacionalnog sindikalnog saveza Bugarske i rukovodi mnogim radničkim akcijama. Član CKSDP (tijesni socijalisti) od 1909. Zalagao se za sarad-

nju balkanskih socijaldemokratskih partija i za stvaranje Balkanske socijalističke federacije. Borac protiv bugarske osvajačke politike u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu. Jedan je od osnivača Bugarske komunističke partije i organizator septembarskog ustanka u Bugarskoj (1923). Na III kongresu KI 1921. izabran u Izvršni komitet. Po emigriranju radio u KI i BKF. U Njemačkoj uhapšen 1933. i na procesu u Lajpcigu uspješno branio komunistički pokret. Iz Njemačke protjeran u SSSR 1934. Na VII kongresu KI dao jedan od najznačajnijih referata. Od 1935. do 1943. bio je generalni sekretar KI. Organizator Otečestvenog fronta Bugarske i otpora fašizmu u njoj. Od 1945. do 1948. bio je predsjednik vlade i generalni sekretar KP Bugarske – 172, 173

Došen Ilija (1914), član KPJ od 1936. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu 1940. U NOR-u od 1941; bio politički komesar 5. krajiškog NOP odreda, 10. krajiške brigade, 5. i 10. divizije i 5. korpusa NOVJ. Poslije rata bio je, između ostalog, član CKSKJ i Izvršnog komiteta CKSKBiH, ministar u vladi BiH, predsjednik Vrhovnog suda BiH i Vrhovnog suda Jugoslavije, potpredsjednik SUBNOR Jugoslavije, poslanik republičke i Savezne skupštine i dr. Narodni heroj – 159

Drapšin Petar (Petar Ilić; 1914–1945), student. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. gdje je postao oficir. Po slomu Republike interniran u logor u Francuskoj. Preko partijskih veza došao u Zagreb, a odatle upućen u Hercegovinu, gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR-u komandant Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, zatim 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa i 4. armije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 3, 4, 6, 63, 84, 155, 188

Drljević Savo (1912), prije rata bio privatni činovnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Bjelopoljskog, pa Komskog NOP odreda, komandant bataljona 4. proleterske brigade, komandant 4. udarne i 2. proleterske dalmatinske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske divizije, načelnik GŠ Srbije, 1. proleterskog korpusa i 1. armije. Krajem rata bio komandant Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju i Vojne uprave za istu oblast. Poslije rata bio komandant pozadine JNA, načelnik Uprave artiljerije, načelnik Štaba 1. armije i zamjenik načelnika VVA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 4

Drulović Čedomir (1912), diplomirani pravnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je politički komesar Zlatarske čete, komandant i politički komesar 1. zlatarskog bataljona, zamjenik komandanta 4. sandžačke brigade i komandant 37. sandžačke udarne divizije. Poslije rata bio je načelnik Uprave narodne milicije SR Srbije, komandant divizije i načelnik Saobraćajne uprave DSNO. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 159

Đilas Milovan Đido (1911), studirao filozofiju i prava. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MKKPJ Beograda i PKKPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CKSKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CKSKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. godine osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunista i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja – 13, 28, 124, 171, 172, 217

Đukanović Drago (1914), poručnik Jugoslovenske vojske. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1943. Za vrijeme rata je bio načelnik štaba 2. hercegovačke brigade (kasnije 11. hercegovačke udarne brigade), pomoćnik načelnika Štaba i načelnik Štaba 29. hercegovačke udarne divizije. Poslije rata je bio načelnik štaba korpusa,

komande pozadine i Intendantske uprave JNA. Završio je VVA JNA. General-potpukovnik JNA u penziji i nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 20

Đuričić Blažo (1914), prije rata inženjer agronomije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Za vrijeme rata bio zamjenik političkog komesara 8. krajiške brigade, politički komesar 2. divizije, a zatim 3. korpusa. Poslije rata bio politički komesar 6. armije. U građansku službu prešao 1947. i bio pomoćnik ministra poljoprivrede FNRJ, a zatim BiH, potpredsjednik Izvršnog vijeća BiH, sekretar CKSKBiH, i potpredsjednik Savezne skupštine. Bio je član CKSK Jugoslavije. Biran za republičkog i saveznog poslanika u više saziva. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj – 160

Đurić Momčilo (1912–1981), pravnik. U NOR-u od jula 1941; nalazio se na raznim dužnostima, pored ostalog bio je načelnik Štaba 6. proleterske (ličke) divizije i komandant Beogradske divizije KNOJ-a. Poslije rata načelnik Operativnog odjeljenja 3. vojne oblasti i slušalac Više vojne akademije »Kliment Vorošilov« u SSSR-u. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa; lišen je čina pukovnika, i po izdržanoj kazni bavio se advokaturom u Beogradu – 73

Đurišić Pavle (1908–1945), kapetan I klase u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u julskom ustanku u beranskom srezu, a krajem 1941. prišao četnicima Draže Mihailovića i imenovan za komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda. Potom je bio komandant svih četničkih jedinica Crne Gore, Boke i Sandžaka. Ostvario je tjesnu saradnju s okupatorima i Milanom Nedićem u Srbiji. Pod njegovim okriljem vršeni su mnogi zločini nad Muslimanima u Sandžaku. Krajem 1944. došao je u sukob s Dražom Mihailovićem i sklopio početkom 1945. sporazum s crnogorskim separatistom Sekulom Drljevićem i ustašama, ali je u sukobu s ustašama uhvaćen u Lijevču polju (kod Banjaluke) i s nekoliko četničkih komandanata i više stotina četnika ubijen u Jasenovcu krajem aprila 1945 – 193

Filipović Sulejman (1896–1972), oficir Jugoslovenske vojske. Od 1941. sarađuje sa NOP-om. Kao pukovnik domobranstva kvislinške NDH oktobra 1943. s većom grupom domobrana i oficira prišao NOVJ. Bio je: vijećnik na Drugom zasijedanju AVNOJ-a, član NKOJ-a, ministar u Privremenoj vladi DFJ, član Predsjedništva ZAVNOBiH-a. Poslije rata ministar u vladi Jugoslavije, potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Bosne i Hercegovine, član Saveznog odbora SS RNJ i dr. General-major JNA u rezervi – 12, 158

Fitinghof Hajnrih (Vietinghoff Heinrich), general-pukovnik i komandant njemačke 10. armije na italijanskom frontu do kraja januara 1945. Od kraja januara 1945. do 11. marta je komandant grupe armija »Kurlandija« na Istočnom frontu. Od 11. marta 1945. je komandant Grupe armija »C« i istovremeno Komande jugozapada; tada je na toj dužnosti zamijenio u Italiji general-feldmaršala Alberta Keselringa (Albert Kesselring), koji je postavljen za komandanta fronta »Zapad«. Uspostavio je vezu sa Saveznicima početkom 1945. radi bezuslovne kapitulacije svih njemačkih snaga u Italiji bez znanja njemačke Vrhovne komande Vermahta; akt o kapitulaciji njemačkih oružanih snaga u sjevernoj Italiji s važnošću od 2. maja potpisan je 29. aprila 1945. u Kazerti u Vrhovnoj savezničkoj komandi – 186

Frol Frane (1899), pravnik. Od 1920. pripadao Hrvatskoj seljačkoj stranci, kasnije lijevom krilu. Učesnik NOP-a od 1943. Biran za člana Predsjedništva AVNOJ-a na Drugom zasijedanju i za člana Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, u kome je bio povjerenik za pravosuđe. Poslije oslobođenja bio ministar pravosuđa vlade FNRJ. Stalno biran za republičkog i saveznog poslanika (1945–1953). Bio član Glavnog odbora SSRNH i Saveznoig odbora SSRNJ – 12, 158, 216

Gašparević Branko (1907–1945), učitelj. Prije rata pripadao je Ljotićevom »Zboru«. Za vrijeme rata bio načelnik štaba 12. dobrovoljačkog odreda u Nišu, pro-

pagandist i prosvetar. Krajem zime 1945. ubačen je u Srbiju kao terorista, uhvaćen od organa Ozne i kao ratni zločinac osuđen na smrt. Imao je čin SS-kapetana – 166

Gavrilović Stojan, diplomata u Kraljevini Jugoslaviji. Poslije aprilskog rata izbjegao je iz zemlje i bio savjetnik u kraljevskoj jugoslovenskoj diplomatiji. Poslije Viškog sporazuma Tito – Šubašić postao je Šubašićev pomoćnik za spoljne poslove pošto je Subašić u svojoj vladi zadržao i funkciju ministra spoljnih poslova. Poslije obrazovanja jedinstvene jugoslovenske vlade 7. marta 1945. Gavrilović je bio drugi pomoćnik ministra spoljnih poslova, tj. Šubašića. Emigrirao je iz zemlje 1946. i umro u izbjeglištvu – 114

Gaži Franjo (1900–1964), prije rata zemljoradnik. Pripadao je HSS-u i 1935. izabran za predsjednika sreske organizacije u Koprivnici. U NOB-u od 1943. Biran za vijećnika AVNOJ-a. Po oslobođenju potpredsjednik vlade NR Hrvatske, član Saveznog izvršnog vijeća od 1953. i Izvršnog vijeća NRH. Biran za narodnog poslanika Narodne skupštine FNRJ i za narodnog poslanika Sabora NR Hrvatske. Predsjednik »Seljačke sloge« – 158

Gega Liri, član Politbiroa Komunističke partije Albanije, sekretar Antifašističkog fronta žena Albanije i član Prezidijuma NOF Albanije; mučki ubijena u Enver Hodžinim čistkama u Albaniji u šestom mjesecu trudnoće – 210, 211

Gogov Rade Crnorečki (1922), rezervni oficir JNA. U NOR-u je od avgusta 1943; bio je pomoćnik političkog komesara čete i bataljona, politički komesar bataljona, politički komesar 4. makedonske brigade, politički instruktor u 50. makedonskoj diviziji i politički komesar makedonske divizije KNOJ-a. Poslije rata se nalazio na raznim političkim dužnostima, pored ostalog i na dužnosti političkog komesara 8. divizije KNOJ-a. Preveden je u rezervu 1947, kada je otišao na rad u Upravi državne bezbijednosti Makedonije – 73

Gošnjak Ivan (1909–1980), stolar. Član KPJ od 1933. Od 1935. do 1937. u SSSR-u, gdje je završio Lenjinsku partijsku školu i oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvuje u španskom građanskom ratu na strani republikanske Španije u internacionalnim brigadama i imao čin kapetana. Poslije poraza republikanske Španije interniran u koncentracioni logor u Francuskoj, gdje je bio sekretar partijske organizacije jugoslovenske grupe interbrigadista. Septembra 1941. bježi u Pariz, a zatim, u prvoj polovini jula 1942, preko Njemačke u Jugoslaviju. U NOR-u od jula 1942. Bio je zamjenik komandanta GŠ Hrvatske, komandant 1. korpusa NOV Hrvatske i komandant GŠ Hrvatske. Poslije rata komandant 2. armije JA, načelnik Personalne uprave JA, zamjenik ministra narodne odbrane FNRJ, državni sekretar za poslove narodne odbrane, član CKSKJ i član IKCKSKJ. Narodni heroj – 18, 155, 185

Gregorić dr Pavle (1892), ljekar i politički radnik. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) od 1920, a KPJ od 1921. Uhapšen 1932. i osuđen na 2 godine strogog zatvora, ali mu je u toku izdržavanja robije kazna povećana za još 2 godine zbog učešća u martovskim demonstracijama osuđenika-komunista. Po izlasku s robije nastavlja rad, te 1937. postaje član CKKPH. Rukovodi u Zagrebu slanjem dobrovoljaca u Španiju. Hapšen 1938. i u decembru 1939. Iz lepoglavskog koncentracionog logora izašao u martu 1940. Oragnizator ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a poslije oslobođenja bio je: član vlade NR Hrvatske, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje vlade FNRJ, potpredsjednik Savezne narodne skupštine, ambasador u Rimu, član CK SKJ do VIII kongresa – 12

Grol dr Milan (1876–1952), književnik i političar. Višegodišnji upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu. Poslije smrti Ljube Davidovića izabran za predsjednika Demokratske stranke. Bio ministar u nekoliko vlada Kraljevine Jugoslavije. Za vrijeme II svjetskog rata ministar jugoslovenske vlade u Londonu. God. 1945.

vratio se u Jugoslaviju poslije zaključenja sporazuma Tito–Šubašić i izvjesno vrijeme bio potpredsjednik vlade. Avgusta 1945, poslije uzaludnog pokušaja razbijanja Narodnog fronta, podnio je ostavku i pokrenuo list »Demokratija« (septembar-novembar 1945). Poslije novembarskih izbora 1945. povukao se iz javnog političkog života – 12

Gršić Spasoje, član Politodjela za artiljerijske nastavne centre i dopunske brigade Glavnog štaba NOV i PO Srbije – 15

Grubor Nikola (1903), oficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1942, a član KPJ od 1943. Za vrijeme rata bio u štabu 8. divizije, operativni oficir Plašćanske brigade, načelnik štaba 18. divizije i 4. korpusa, komandant 35. i 13. divizije. Poslije rata bio komandant divizije, načelnik odjeljenja armijske oblasti i načelnik štaba vojnog područja. General-major JNA u penziji – 85, 188

Grujić Periša (1915), potporučnik u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio načelnik štaba brigade, 16. vojvođanske udarne divizije i 12. udarnog korpusa NOVJ i komandant 1. tenkovske brigade 4. armije JA. Poslije rata bio načelnik Operativnog odjeljenja 1. tenkovske armije, načelnik Tenkovskog školskog centra, načelnik oklopnih jedinica armijske oblasti i načelnik Katedre oklopnih jedinica u VVA JNA. Završio Tenkovsku akademiju u Sovjetskom Savezu i VVA JNA. General-major u penziji – 84, 188

Gundorov Aleksandar Semjonovič (1895–1973), učesnik je velike oktobarske socijalističke revolucije. U Crvenoj armiji je od 1918. Član KPSS od 1915. Za vrijeme građanskog rata bio je komandant odreda Crvene garde. Od 1930. je komandant inžinjerije streljačke divizije, od 1937. je načelnik inžinjerije streljačkog korpusa, a zatim iste godine postao je načelnik Vojnoinžinjerijske akademije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza 1941–1945. je bio komandant 4, 8. i 6. pionirske (inžinjerijske) armije do aprila 1944, a potom načelnik inžinjerijske službe Sjevernokavkaskog fronta, pa načelnik inžinjerijske službe Moskovskog fronta protivvazdušne odbrane. Od 1944. je zamjenik generalnog inspektora i generalni inspektor inžinjerijskih trupa Crvene armije. Poslije rata je bio od 1946. do 1951. pomoćnik načelnika inžinjerijskih trupa Kopnene vojske. Od 1942. je predsjednik Sveslovenskog komiteta i aktivni organizator raznih skupova i drugih aktivnosti ovog komiteta. U poslednjoj godini je bio na čelu Slovenskog komiteta SSSR. General-lajtnant Sovjetske armije od 1940 – 47, 219

Halifaks Edvard (Halifax Edward; 1881–1959), engleski političar i državnik. Bio je vicekralj Indije (1926–1931), ministar inostranih poslova (1938–1941) i britanski ambasador u SAD od 1940. do 1946. Uz predsjednika britanske vlade Nevila Čemberlena bio je jedan od protagonista politike ustupaka fašističkim silama (komadanje Čehoslovačke na osnovu Mihnenskog sporazuma) i nemiješanja u španskom građanskom ratu, kao i priznanje španske fašističke vlade na čelu s generalom Franciskom Frankom – 142

Hamović Rade (1916), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Kalinovičkog NOPO; načelnik, zatim komandant 10. hercegovačke brigade; načelnik štaba 29. divizije, načelnik štaba 2. korpusa; od maja 1942. član Vrhovnog štaba. Poslije rata komandant armije, zamjenik načelnika Generalštaba JNA. General-pukovnik JNA u penziji – 132, 186

Hebrang Andrija (1899–1948), namještenik. Radničkom pokretu pristupio sredinom dvadesetih godina; član MKKPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao je s robije 1941. U NOR-u na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac marta 1942, a krajem iste godine zamijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio saradnju s ustašama (što nije odmah otkriveno). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CKKPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Komin-

forma i Staljina na KPJ i socijalističku Jugoslaviju 1948. aktivno i organizovano radio protiv zemlje i Partije, zbog čega je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo – 12, 124, 158, 196

Hendrikson Roj (Handrixon Roy), zamjenik generalnog direktora Unre – 213

Hitler Adolf (1889–1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu »Mein Kampf«, u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca Osovine Rim – Berlin, Antikominternpakta i Trojnog pakta. Pod njegovim vođstvom Njemačka je vodila osvajački rat (1939–1945), u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi – 96, 143

Hodža Enver (Hoxha Enver, 1908–1985), albanski državnik i general. Do 1936. studirao u Francuskoj prirodne nauke, a poslije toga bio sekretar albanskog poslanstva u Briselu. Prije početka II svjetskog rata učestvovao u stvaranju KP Albanije, a kada su italijanske trupe okupirale Albaniju, radi na organizovanju oružane borbe protiv fašističkih okupatora. Bio član Privremenog CK i generalni sekretar CKKP Albanije, član Prezidijuma Komiteta nacionalnog oslobođenja Albanije, politički komesar Vrhovnog štaba NOV Albanije i vrhovni komandant NOV Albanije. Poslije rata predsjednik vlade NR Albanije 1946–1954. Od 1954. je prvi sekretar CK Partije rada Albanije. Od rezolucije Informbiroa 1948. aktivno učestvuje u kampanjama protiv KPJ i Jugoslavije – 152

Hodža Mehmed (1908–1987), društveno-politički radnik u penziji. U NOB-u učestvovao od 1941 (od kapitulacije Italije nalazio se u logoru). Poslije oslobođenja bio ministar u vladi NR Srbije, član Izvršnog vijeća NR Srbije, član Predsjedništva Glavnog odbora SSRN Srbije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 170, 171

Holjevac Većeslav (1917–1971), prije rata bio privatni namještenik. Član KPJ od 1939; član MKKPH i OKKPH Karlovac. U NOR-u od 1941. Jedan je od organizatora ustanka na Kordunu. Bio je politički komesar NOP odreda Korduna i Banije i Grupe kordunaških NOP odreda, politički komesar i komandant 2. operativne zone i politički komesar 4. udarnog korpusa. Poslije rata bio je komandant Zagreba i Vojne uprave JA za Istru i Slovenačko primorje, šef Vojne misije FNRJ u Berlinu, ministar u vladi Hrvatske i FNRJ, predsjednik Gradskog NO Zagreba; član CKSK Hrvatske, republički i savezni poslanik. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 177

Hribar Janez (1909–1967), zemljoradnik. Član KPJ od 1939. U NOR-u je od 1941. Za vrijeme rata član OKKP Slovenije za Notranjsku, politički komesar bataljona, Brigade »Ljubo Šercer«, 18. slovenačke udarne divizije, 9. i 7. udarnog korpusa JA. Poslije rata ministar u vladi SR Slovenije, predsjednik Oblasnog NO odbora Ljubljanske oblasti, savezni poslanik i član Politbiroa i Izvršnog komiteta CKSK Slovenije. Više puta biran za republičkog i saveznog poslanika. Bio je i član CKSKJ. Rezervni pukovnik JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj – 85, 155, 188

Hrstić Dušan (1916), službenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio politički komesar bataljona, brigade i pred kraj rata 8. kordunaške divizije. Poslije rata nalazio se na dužnosti komandanta vojnog područja i drugim visokim štabnim dužnostima u Generalštabu JNA. Završio je VVA i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 182

Hruščov Nikita Sergejevič (1894–1971), bravarski radnik, sovjetski državnik i političar. Član SKP(b) od 1918. U građan-

skom ratu bio politički komesar bataljona i odreda. Član CKSKP(b) od 1934, a od 1938. prvi sekretar CKSKP(b) Ukrajine. U II svjetskom ratu bio član vojnog savjeta više sovjetskih frontova (Ukrajinskog, Jugozapadnog, Staljingradskog i dr.). Pred kraj i poslije rata bio predsjednik Ministarskog savjeta Ukrajinske SSR, a zatim na raznim visokim partijskim funkcijama. Od septembra 1953. prvi sekretar KPSS. Od 1958. predsjednik sovjetske vlade. God. 1956. na XX kongresu KPSS održao referat »O kultu ličnosti i njegovim posljedicama«. Odlukom CK KPSS od 1964. razriješen je svih partijskih i državnih funkcija, a potom penzionisan – 59, 176, 220

Idn Antoni (Eden Anthoni Robert; 1897–1977), britanski političar i državnik. U I svjetskom ratu bio oficir u Generalštabu, a politikom se počeo baviti 1923, kada je izabran na listi Konzervativne stranke za člana parlamenta, u kome je ostao do 1957. Između dva svjetska rata predstavljao je Veliku Britaniju u Društvu naroda u Ženevi (1931. i 1935), bio lord čuvar državnog pečata (1934. i 1935) i ministar inostranih poslova (1935–1938). Podnio ostavku 1938. zbog Čemberlenove minhenske politike. Ponovo je prihvatio položaj ministra inostranih poslova u Čerčilovoj vladi (1940–1945. i 1951–1955). Kada je Čerčil 1955. demisionirao, Idn je postao predsjednik vlade (1955–1957) – 97, 102, 116, 192, 193

Iker Ajra Klerins (Eaker Ira Clarence; 1896), pilot. Jedan od pionira američke vojne avijacije. Prvi je preduzeo 1936. transkontinentalni avionski let. Bio je komandant 8. bombarderske vazduhoplovne komande i 15. američke vazduhoplovne armije. Od januara 1944. je vrhovni saveznički vazduhoplovni komandant na Sredozemlju, a potom komandant strategijskih vazduhoplovnih snaga u Evropi. Od aprila 1945. do juna 1947. je zamjenik vrhovnog komandanta američkih vazduhoplovnih snaga. Penzionisan je 1947. u činu general-lajtnanta, a zatim je prešao na rad u vazduhoplovnu industriju SAD – 113, 193, 210

Ivanov Semjon Pavlovič (1907), borac Crvene armije od 1926. Član KPSS od 1929. Između dva svjetska rata nalazio se na raznim štapskim i komandnim dužnostima. Od 1940. je načelnik štaba streljačkog korpusa. Učestvovao je u sovjetsko-finskom ratu 1939–1940. Za vrijeme velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza bio je načelnik štaba 38. armije, 1. tenkovske armije i 1. gardijske armije. Od 1942. je bio na dužnostima načelnika štaba Jugozapadnog, Voronješkog, 1. ukrajinskog, Zakavkaskog i 3. ukrajinskog fronta. God. 1945. je načelnik Štaba oružanih snaga na Dalekom istoku. Od 1946. nalazio se na raznim dužnostima i u centralnom aparatu Ministarstva narodne odbrane SSSR-a. Od 1964. do 1968. je komandant trupa vojnog okruga, a od 1968. do 1973. načelnik Vojne akademije Generalštaba Sovjetske armije. Od 1973. pa do penzionisanja nalazio se u Grupi generalnih inspektora Sovjetske armije. General-armije je od 1968. Heroj Sovjetskog Saveza od 1945 – 117, 118, 195

Ivanović Dragiša (1914), profesor univerziteta, akademik i politički radnik. Doktor tehničkih nauka; jedno vreme studirao filozofiju. U napredni pokret uključio se na početku studija; član SKOJ-a od 1934. Aktivno je politički djelovao na Beogradskom univerzitetu. Zbog revolucionarnog rada proganjan; 1935. zatočen u višegradski logor. Član KPJ od maja 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Kučima. Bio je politički komesar gerilskih odreda Kuča, politički komesar bataljona »Marko Miljanov«, politički komesar Zetskog NOPO, politički komesar 5. proleterske brigade, politički komesar 29. hercegovačke divizije i Jugoslovenske ratne mornarice. Poslije rata politički komesar Jugoslovenske ratne mornarice, rektor Beogradskog univerziteta, član CK SK Srbije. Pukovnik JNA u rezervi. Dobitnik nagrade AVNOJ-a. Narodni heroj – 85, 188

Ivanović Miladin (1906), učitelj. U naprednom pokretu od 1934, a član KPJ od 1936. U NOP-u od 1941. Bio je komandir čete Posavskog NOPO, koman-

dant 2 (beogradskog) bataljona Posavskog NOPO, komandant 6 (beogradskog) bataljona, član Štaba 1. proleterske brigade, komandant 1. dalmatinske brigade, oficir za vezu sa Sovjetskom misijom pri Vrhovnom štabu, komandant 23. divizije NOVJ. Poslije rata vojni izaslanik Jugoslavije u Čehoslovačkoj, načelnik štaba armijske oblasti, zamjenik komandanta vojne oblasti, načelnik štaba područja. General-potpukovnik JNA – 177

Jakšić Pavle (1913), završio je Filozofski fakultet u Beogradu, a Visoku školu za optiku u Parizu. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandant NOP odreda »Jovan Kursula«, 4. bataljona (kraljevačkog) 1. proleterske brigade, 7. banijske udarne divizije i 11. udarnog korpusa NOVJ, načelnik Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i 4. armije JA. Poslije rata bio komandant armije i armijske oblasti, načelnik uprave Generalštaba JNA i dr. Biran je za republičkog i saveznog poslanika. Preveden je u rezervu u činu general-pukovnika JNA, a potom je bio profesor na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj – 3, 4, 6, 63, 188

Janković Blažo (1910), prije II svjetskog rata diplomirao na Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu i bio službenik. Član KPJ od 1935. Radio u štampariji PKKPJ za Srbiju i CKKPJ. U NOR-u od 1941. Bio komandant 1. bataljona i komandant 4. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 2. proleterske divizije, komandant 17. udarne divizije i dr. Poslije rata bio načelnik uprave Generalštaba JNA, načelnik inžinjerije JNA i načelnik Vojnoistorijskog instituta. Završio Višu vojnu akademiju JNA i Kurs operatike. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 164

Japelj Janez (1919). U NOR-u je od 1942; bio je politički komesar čete i bataljona, pomoćnik političkog komesara 1. brigade Vojske državne varnosti i politički komesar 2. slovenačke divizije KNOJ-a; poslije rata je bio politički komesar iste divizije. Preveden je u rezervu 1952. u činu pukovnika JNA – 73

Jerković Mate (1915–1980), pravnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu. Član KPJ od februara 1942. U NOR-u od 1941. na svim komandnim mjestima, od bataljona do armije: komandant 5. banijskog bataljona, komandant Kalničkog partizanskog odreda, komandant 4. slavonske divizije, načelnik Štaba i komandant 6. slavonskog korpusa i zamjenik komandanta 3. armije. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju »K. J. Vorošilov« u Moskvi, a zatim bio načelnik Štaba i komandant Jugoslovenske ratne mornarice i pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu. Stalni je saradnik armijskih i mornaričkih listova i časopisa. Autor je knjige »Borba u Slavoniji za vrijeme IV i V ofanzive« i zbirke ratnih priča »Četiri proletera« i većeg broja vojno-stručnih studija i članaka. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Admiral JNA. Narodni heroj – 5, 155, 169

Jovanović Arso (1907–1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941: član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »K. J. Vorošilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje, avgusta 1948 – 77, 83, 186

Jovanović Blažo (1907–1976), pravnik. Član KPJ od 1924; sekretar OKKPJ u Varaždinu od 1931. do 1934, od tada sekretar PKSKOJ-a i član Biroa i sekretar PKKPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. Jedan od organizatora i rukovodilaca ustanka u Crnoj Gori, član Glavnog štaba za Crnu Goru, komandant Zetskog NOPO, član ZAVNOCiB, CASNO-a i AVNOJ-a. Od oktobra 1942. do maja 1943. na radu u KP Albanije kao delegat CKKPJ. Poslije rata predsjednik vlade, zatim Skupštine Crne Gore, sekretar CKSKCG, član IK CKSKJ, predsjednik Ustavnog suda SFRJ

i član Izvršnog komiteta Svjetske organizacije pravnika »Svjetski mir putem prava«. Rezervni general-major JNA. Narodni heroj – 191

Jovanović Radivoje Bradonja (1918), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, kada postaje i član KPJ. Bio zamjenik komandanta Užičkog NOPO; komandant Grupe NOPO zapadne Srbije i član Vrhovnog štaba; komandant Glavnog štaba Srbije; komandant 1. šumadijske brigade; komandant 25. divizije zatim komandant 14. korpusa NOVJ. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Artiljerijsku akademiju »Djeržinski«. Do 1959. na dužnostima u JNA (načelnik Uprave artiljerije u DSNO, komandant korpusa i dr.). General-potpukovnik JNA u penziji. Po izlasku iz JNA član Izvršnog vijeća SR Srbije, član CK SK i poslanik. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj – 5

Kaganovič Lazar Mojsejevič (1893–?), kožarski radnik. U Boljševičku partiju je stupio 1911. Od 1924. godine je član CK SKP(b), a od 1930. i član Politbiroa CK SKP(b). Bio je prvi sekretar CKKP Ukrajine i jedan od bliskih Staljinovih saradnika. Na plenumu CKKPSS održanom 1957. isključen je iz CKKPSS i razriješen dužnosti prvog zamjenika predsjednika sovjetske vlade i penzionisan – 172, 219

Kalinjin Mihail Ivanovič (1875–1946), tokarski radnik. Aktivni je učesnik u revoluciji 1905–1907. Član KP je od 1906, a kandidat za člana CKRSDP od 1912. Poslije Sverdlovljeve smrti postao je predsjednik Sveruskog centralnog izvršnog komiteta i član CK Ruske komunističke partije. Od 1926. godine je i član Politbiroa CKSKP(b). Od 1924. do svoje smrti je predsjednik Centralnog izvršnog komiteta SSSR-a, kasnije preimenovanog u Prezidijum Vrhovnog Sovjeta SSSR-a. Bavio se i publicistikom. Njegovo djelo *Moć sovjetske države* prevedeno je i u Jugoslaviji – 58, 172, 176, 219, 220

Kaningen Ričard Peterson mlađi (Kuninghan Richard Petterson Junior), prvi američki ambasador u Beogradu poslije obrazovanja Privremene jugoslovenske vlade 7. marta 1945. Do određivanja na ovu dužnost bavio se raznim humanitarnim, finansijskim i privrednim poslovima. Bio je direktor Armije spasa Hrišćanske zajednice mladih ljudi, predsjednik Društva za pomoć putnicima, pomoćnik ministra trgovine, povjerenik Eksport-import banke, predsjednik Odbora za ratne zajmove u državi Njujork – 217

Kardelj Edvard (B. L., Be, Bevc, Birk, Krištof, Leuc, Mali, Petar Lovrič, Sperans, Šestak) (1910–1979), revolucionar, državnik, publicista, marksistički teoretičar. Član SKOJ-a od 1926. kao đak učiteljske škole; od 1928. član KPJ i član MKSKOJ-a za Ljubljanu. Godine 1929. član PKSKOJ-a za Sloveniju, zatim njegov sekretar. Februara 1930. uhapšen, a 18. septembra osuđen na 2 godine strogog zatvora. Od 1932. nastavlja rad u Sloveniji. Jedan od osnivača novog PK KPJ, u kojem je radio do novembra 1934, kad je otišao u Beč, gdje je bilo sjedište CKKPJ. Jedan od organizatora i učesnika Pokrajinske konferencije KPJ za Sloveniju (15. i 16. septembra 1934). U SSSR-u od kraja 1934. do početka 1937. slušalac Međunarodne lenjinske škole, aspirant i ujedno predavač na njoj. U to vrijeme je bio i član rukovodećeg aktiva KPJ u Moskvi. Avgusta 1936. učestvovao je na savjetovanju rukovodilaca KPJ, na kojem je bilo postavljeno novo centralno rukovodstvo. Na Titov predlog, u početku 1937. vratio se u Jugoslaviju. Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije 18. aprila 1937. izabran za člana CKKPS. Od maja 1938. član Privremenog CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ podnio je izvještaj o političkoj situaciji i bio izabran za člana CKKPJ i Politbiroa. Učesnik majskog savjetovanja CKKPJ u Zagrebu 1941; zatim je organizovao kao delegat CKKPJ ustanak u Sloveniji i Hrvatskoj. U jesen 1941. otišao u Vrhovni štab NOV i POJ, gdje je bio na savjetovanju u Stolicama imenovan za člana toga štaba. U Vrhovnom štabu je na oslobođenoj teritoriji u Užicu uređivao *Borbu*. Od početka januara 1942. dalje opet je u Zagrebu, gdje je s Ivom Lolom

Ribarom predstavljao Povjereništvo CK KPJ za okupirani deo Jugoslavije. Marta iste godine otišao je u Ljubljanu; u ljeto 1942. se s Glavnim štabom NOV i PO Slovenije povukao na oslobođenu teritoriju. Na Prvom zasijedanju AVNOJ-a 26. novembra 1942. izabran za potpredsjednika Izvršnog odbora. U početku oktobra 1943. otišao u Vrhovni štab NOV i POJ, a radio i u CKKPJ. Aktivno je učestvovao u pripremanju Drugog zasijedanja AVNOJ-a, na kojem je bio izabran u Predsjedništvo i za potpredsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Poslije oslobođenja kao najbliži Titov saradnik obavlja najodgovornije partijske i državne dužnosti: bio za sve vrijeme član CKKPJ odnosno SKJ, član Politbiroa, sekretar CK, član IK; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne skupštine, član Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CKSKJ. Narodni heroj – 12, 124, 158, 202

Katarina II (1729–1796), ruska carica, supruga svrgnutog cara Petra III. Vodila je uspješne ratove protiv Osmanskog Carstva i znatno je proširila granice ruske države i ostvarila uticaj na Balkanskom poluostrvu – 189

Kidrič Boris (1912–1953), politički radnik. Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacije KPJ u Sloveniji; član PKKPJ za Sloveniju. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CKSKOJ-a. Od 1935. do 1939. živio u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u je prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOS-a; član Politbiroa CKSKSl; vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasijedanja. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije, pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IKCKSKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelja njenog ekonomskog sistema. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada – 155, 191

Klark Mark Vejn (Clark Mark Wayne; 1896), učesnik u I svjetskom ratu na frontu protiv njemačke vojske poslije završene vojne akademije 1917. U II svjetskom ratu učestvovao je u pripremama za iskrcavanje u Afriku, zatim je bio komandant 5. američke armije u sastavu savezničke 15. grupe armija u Italiji, čiji je komandant postao početkom decembra 1944. i na tom položaju ostao do kraja rata. Poslije rata bio komandant savezničkih trupa u Austriji i visoki komesar SAD u Beču. U korejskom ratu bio vrhovni komandant snaga OUN poslije generala Ridžveja 1952/53. Povukao se iz aktivne službe 1953. Američki general – 83, 186, 187, 224

Knežević Danilo (1917), prije II svjetsnog rata student prava. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Sandžak, organizacioni sekretar OKKPJ za Sandžak, politički komesar 3. sandžačke proleterske brigade i politički komesar 37. divizije. Poslije rata politički komesar divizije i načelnik političkog odjeljenja 2. armije. Preveden u rezervu 1954. Biran je za člana Predsjedništva Centralnog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije i za republičkog poslanika Crne Gore. Bio je predsjednik Savezne komisije za fizičku kulturu. Rezervni pukovnik JNA – 159

Knežević Nikica (1889–1973), oficir crnogorske vojske i vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik je balkanskih ratova i I svjetskog rata, kada je zbog pokazane hrabrosti odlikovan Zlatnom medaljon Obilića. U NOR-u je od 1941. Bio je član Štaba Crnogorsko-sandžačkog NOPO, zamjenik komandanta GŠ Sandžaka, a pri kraju rata i komandant GŠ Srbije. Vijećnik AVNOJ-a i poslanik CASNO-a. Poslije rata je bio na odgovornim dužnostima u JNA. General-major JNA – 217

Kocbek Edvard (1904–1981), pjesnik i pripovjedač; učesnik NOP-a, a poslije oslobođenja bio jedno vrijeme ministar Savezne vlade – 12

Kofler Franjo (1915), student prava. U NOR-u je od 1942, a član KPJ od 1943. Bio je za vrijeme rata komandant artiljerijskog diviziona, načelnik štaba 12, pa 40. udarne divizije i operativni oficir 6. udarnog korpusa JA. Poslije rata obavljao razne dužnosti u Generalštabu JA odnosno u DSNO. Završio je VVA JNA. General-major JNA u penziji – 72

Koliševski Lazar (Mitre; 1914), metalski radnik. Revolucionarnom radničkom pokretu pristupio je kao mlad radnik: radio je u Vojnotehničkom zavodu u Kragujevcu, gdje postaje član SKOJ-a 1932, a član KPJ 1935. i sekretar prve partijske ćelije, zatim sekretar zavodskog Komiteta, član i organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPJ za Kragujevac. Izvjesno vrijeme radio u Smederevskoj Palanci, bio sekretar MKKPJ. Od septembra 1941. je sekretar PKKP za Makedoniju i rukovodilac Pokrajinskog vojnog štaba za pripremu ustanka. Uhapšen je u novembru 1941. od bugarske policije i osuđen na doživotnu robiju; u zatvoru ostaje do septembra 1944. Dok je bio u zatvoru izabran je za vijećnika AVNOJ-a i ASNOM-a. Poslije rata bio predsjednik vlade i predsjednik Izvršnog vijeća NRM, predsjednik Narodnog sobranja NRM, sekretar CK KPM, član CKKPJ, kasnije član IK CKSKJ, član Predsjedništva CKSKJ i Predsjedništva SFRJ. Narodni heroj – 191

Komnenović Danilo (1915), nižu gimnaziju završio u Stocu i zaposlio se u trgovini u Novom Sadu. Potom stupio u vojsku, 1936. završio školovanje za avio-tehničara i postao šef tehničke službe eskadrile. Slom stare Jugoslavije doživio u Rumi. U Hercegovini radio na pripremi ustanka 1941. Član KPJ od 1942. Bio komandir seoske čete, komandant bataljona u 10. hercegovačkoj brigadi, komandant 12. pa 13. hercegovačke udarne brigade, a krajem 1944. komandant Bosanskohercegovačke divizije KNOJ-a. Poslije oslobođenja završio Višu vojnu akademiju JNA. Obavljao odgovorne dužnosti u oklopnim jedinicama. Bio načelnik štaba armije i inspektor Glavne inspekcije JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 73

Kompjudli Bero (Comupdli Berro), britanski narednik, pridat oficiru za vezu savezničke 15. grupe armija potpukovniku Klarku sa Štabom 4. armije JA; najvjerovatnije je bio radio-telegrafista – 169

Kopis, seljak veleposjednik na Kosovu – 124

Korać Dušan (1920), metalski radnik u Vojno-tehničkim zavodima u Kragujevcu, gdje je 1937. primljen u SKOJ, a 1940. u KPJ. U NOP-u od avgusta 1941. komesar 1. čete, zatim 1. bataljona Kragujevačkog NOP odreda, zamjenik političkog komesara i politički komesar 1. proleterske udarne brigade, u čijim je mnogim akcijama učestvovao. Aprila 1944. postavljen za političkog komesara 26. divizije. Poslije rata bio je politički komesar Tenkovske armije, komesar 3. armije, komesar 2. vojne oblasti, komesar JRV i PVO, komandant 1. proleterske divizije, komandant vojnog područja, načelnik štaba armije, načelnik III uprave i Uprave kopnene vojske, pomoćnik načelnika Generalštaba JNA i glavni inspektor Glavne inspekcije JNA, član Komisije CKSKJ za opštenarodnu odbranu i Komiteta Konferencije SKJ u JNA. Predsjednik je Savezne konferencije SRVSJ. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 85, 157, 188

Kosanović Sava (1894–1956), političar, pravni fakultet završio u Budimpešti. Prije II svjetskog rata bio sekretar Samostalne demokratske stranke i narodni poslanik; u predratnoj političkoj aktivnosti isticao se stavom protiv vojno-monarhističke diktature; u vladi od 27. marta 1941. bio ministar snabdijevanja. Po okupaciji emigrirao i pridružio se akciji za priznanje NOP-a; 1944. ušao u vladu I. Šubašića, a od 7. marta 1945. bio ministar informacija; bio ambasador u SAD i član Savezne vlade; poslije ustavne reforme 1953. član SIV-a – 12, 158

Kosigin Aleksej Nikolajevič (1904–1981), tekstilni inžinjer. Učestvovao je u građanskom ratu kao dečko od 15 godina. Član SKP(b) od 1927. Bio je direktor jedne tekstilne fabrike u Lenjingradu, a od 1939. do 1941. i gradonačelnik u tom mjestu. U II svjetskom ratu bio narodni komesar tekstilne industrije. Od 1948. do 1958. predsjednik vlade Ruske SSR, a zatim potpredsjednik Savjeta narodnih komesara, odnosno Ministarskog savjeta SSSR-a. Od 1960. je član Politbiroa CK KPSS i prvi potpredsjednik Ministarskog savjeta. Poslije pada Hruščova postao je predsjednik Ministarskog savjeta Sovjetskog Saveza, na kom položaju je ostao do svoje smrti, odnosno do podnošenja ostavke usled neizlečive bolesti – 172, 219

Kosorić Pero (1918–1969), student prava. U napredni radnički pokret uključio se 1937, a član KPJ od 1941. U NOR-u od 1941: komandir grupe na Romaniji i zamjenik komandanta Kalinovičkog i Jahorinskog NOPO, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 6. proleterske istočnobosanske brigade, komandant 1. majevičke brigade, komandant 27. divizije pa 3. korpusa NOVJ. Poslije rata završio Vojnu akademiju »K. J. Vorošilov«; komandant korpusa, načelnik štaba armije, komandant 1. armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu. Član CKSKJ. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 20, 45, 160, 218

Kovačević Andro (1913–1971), prije II svjetskog rata radnik. Član KPJ od 1933, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar 1. i 3. dalmatinske brigade i 9. divizije. Poslije rata načelnik personalnog odjeljenja armije, zatim na dužnostima u MNO i JRM, direktor »Croatia filma« i dr. Završio Višu vojnu pomorsku akademiju. Rezervni kapetan bojnog broda – 157

Kriljeva Mehmed, član delegacije Albanaca s Kosova i Metohije za razgovore s maršalom Titom početkom aprila 1945. u Beogradu – 170

Križanić Juraj (1618–1683), književnik, političar i doktor teologije. Bio je ideolog ujedinjenja Južnih Slovena pod okriljem Rusije, pa je otišao u Rusiju, gdje je 1659. primljen u carsku službu, ali je potom prognan u Sibir, odakle je poslije 15 godina pobjegao u Poljsku, gdje se i zakaluđerio. Za vrijeme opsade Beča poginuo je u vojsci Jana Sobjeskog. Poznato je njegovo djelo »Politika ili razgovori o vladalaštvu« – 87

Kržišnik Anton (1890–1973), gimnaziju završio u Kranju, a pravne nauke u Pragu i Zagrebu. U I svjetskom ratu dobrovoljac u srpskoj vojsci. Od 1919. u državnoj službi; sudija Upravnog suda do 1941. U NOB-u od 1941. U početku partijski funkcioner, a od 1943. predsjednik Višeg vojnog suda pri GŠ NOV i PO Slovenije; član SNOS-a i AVNOJ-a. Po oslobođenju ministar socijalne politike Slovenije; od 1950. potpredsjednik Narodne skupštine Slovenije; od 1953. u penziji, kada se posvetio naučnom radu; honorarni predavač na Pravnom fakultetu u Ljubljani. Napisao više rasprava iz oblasti upravnog prava i socijalne politike. Rezervni pukovnik JNA – 12, 158

Kukolj Uroš (1917), prije II svjetskog rata zemljoradnik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant bataljona, zamjenik komandanta 8. krajiške brigade, načelnik štaba i komandant 25. divizije. Poslije rata načelnik štaba i komandant divizije, nastavnik taktike u Pješadijskoj oficirskoj školi, pomoćnik komandanta vojnog područja i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-major JNA u penziji – 164, 165

Kuznjecov Nikolaj Gerasimovič (1902), učesnik građanskog rata 1918–1920. Član SKP(b) od 1925. Završio je vojnopomorsku akademiju. Prije II svjetskog rata bio je komandant krstarice, a zatim pomorski vojni ataše u Španiji i rukovodilac sovjetskih mornara-dobrovoljaca u oslobodilačkom ratu španskog naroda. Od 1937. do 1939. je zamjenik komandanta Tihookeanske flote, a od 1939. do 1946. narodni komesar Ratne mornarice SSSR-a i glavni komandant Ratne mornarice SSSR-a u otadžbinskom ratu. Poslije rata nalazio se na komandnim dužnostima na

Dalekom istoku i u Mornarici, a od 1951. je ministar Ratne mornarice Sovjetskog Saveza. Od 1953. je prvi zamjenik ministra odbrane SSSR-a i glavni komandant pomorskih snaga Sovjetskog Saveza. Od 1956. je u ostavci. Bio je član CK KPSS od 1939–1955. – 172, 218, 219

Kveder Dušan (Tomaž; 1915–1966), student Tehničkog fakulteta u Zagrebu i Pravnog fakulteta u Ljubljani. Član KPJ od 1933; od 1935. je član PKSKOJ-a za Sloveniju. Emigrirao je iz Jugoslavije 1936. Učesnik je u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. U NOR-u je od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Štajerskoj. Za vrijeme rata je bio politički komesar Štajerskog bataljona, 2. grupe NOP odreda, 4. operativne zone, Alpske operativne zone i 9. udarnog korpusa NOVJ, zatim načelnik, pa komandant Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Poslije rata bio načelnik uprave u Generalštabu JNA, a 1953. je prešao u diplomatsku službu. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 155, 181

Lazarević Božo (1909), revolucionarnom radničkom pokretu pristupio u gimmaziji u Podgorici, kada je primljen i za člana SKOJ-a; član KPJ je postao kao vazduhoplovni kapetan-pilot 1939. u Zagrebu. U NOP-u je od 1941; bio je komandant Velebitskog sektora, komandant Piperskog bataljona i na drugim vojnim dužnostima. U proleće 1944. bio je član Vojne misije NOVJ u Velikoj Britaniji i u tom svojstvu obavljao određene zadatke u sjevernoj Africi i Italiji. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 19

Lenac Mirko (1919–1956), prije II svjetskog rata student prava. U NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar 2. brigade 13. divizije, politički komesar 13, 35. i 43. divizije. Poslije rata bio je predsjednik Kontrolne komisije Vojne uprave JA u Istri, komandant Vojne uprave JA u Zoni »B« Slobodne teritorije Trsta, glavni instruktor u Glavnoj političkoj upravi DSNO i dr. Završio Višu vojnu akademiju JNA. Rezervni pukovnik JNA – 85, 188

Leontić Ljubo (1887–1973), pravnik i publicista. Za vrijeme I svjetskog rata član Jugoslovenskog odbora. Od 1924. član Samostalne demokratske stranke, a od 1936. zagovornik saradnje s KPJ. Po izbijanju rata 1941. uhapšen i upućen u koncentracioni logor na Liparima. Poslije sloma Italije 1943. uključuje se u borbu; biran za člana ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja podsekretar u Ministarstvu informacija i u Ministarstvu inostranih poslova i ambasador – 221

Lepešinskaja Olga Vasiljevna, sovjetska prima-balerina u Boljšom teatru – 209

Ler Aleksandar (Lör Alexander; 1885–1947) general-pukovnik njemačke vojske. Austrijski oficir, a od 1938. oficir njemačke vojske. Kao komandant 4. vazduhoplovne armije ratovao u Poljskoj, Jugoslaviji, SSSR-u. Organizator vazdušnog napada na Beograd 6. aprila 1941. Od avgusta 1942. komandant 12. armije i njemačkih trupa na Jugoistoku. Od januara 1943. komandant Grupe armija »E« i kao takav organizuje tzv. 4. i 5. ofanzivu. U ljeto 1943. potčinjen je komandantu nove grupe armija feldmaršalu fon Vajksu i ostaje komandant Grupe armija »E« u Grčkoj. Od septembra 1944. ubrzano izvlači trupe iz Grčke i organizuje sremsko-bosanski front za odbranu njemačkih položaja. Zarobljen maja 1945; osuđen i strijeljan 1947 – 188, 190

Li S. G. Artur (Lee S. G. Arthur), vice-maršal avijacije i komandant britanske vojne misije pri Generalštabu JA – 121, 123, 195, 213

Lompar Blažo (1912–1985), pravnik. Član KPJ od 1939. Bio instruktor Mjesnog komiteta KPJ za Beograd. Hapšen i proganjan više puta. U NOR-u od 1941. Bio politički komesar bataljona, rukovodilac Politodjela 1. krajiške brigade, rukovodilac Politodjela 6. primorsko-goranske brigade, rukovodilac Politodjela 13. divizije, rukovodilac Politodjela 8. divizije, politički komesar 2. armije (od januara 1945). Poslije rata načelnik odsjeka u Političkoj upravi JNA, politički komesar 1. vojne oblasti, politički komesar Više voj-

ne akademije JNA, komandant korpusa. General-pukovnik JNA u penziji – 61

Lozovski Solomon Abramovič (1878–1952), sovjetski državnik i političar i doktor istorijskih nauka. Član KP od 1901. Učestvovao je u revoluciji 1905–1907, u oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu. Od 1931. do 1937. je generalni sekretar Sindikalne internacionale, a od 1937. do 1939. direktor Državnog izdavačkog preduzeća. Od 1939. do 1946. bio zamjenik narodnog komesara, a zatim zamjenik ministra spoljnih poslova Sovjetskog Saveza i načelnik Sovjetskog informacionog biroa. Od 1940. do 1949. bio je i šef katedre istorije za međunarodne odnose. Bio je delegat od 8. do 18. kongresa KPSS i od 2. do 7. kongresa Kominterne, i član IK Komunističke internacionale i Svesaveznog centralnog državnog komiteta (SCIK) – 172, 173

Luža Džamil, član delegacije Albanaca s Kosova i Metohije za razgovore s maršalom Titom početkom aprila 1945. u Beogradu – 170

Ljotić Dimitrije (1891–1945), osnivač i vođa fašističke organizacije Jugoslovenski narodni pokret »Zbor«, obrazovane 1935. Od pristalica »Zbora« i prisilno mobilisanih organizovao je u vrijeme okupacije vojnu formaciju pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (od 1943. Srpski dobrovoljački korpus s 5 pukova) koja je bila u službi okupatora i borila se protiv oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta. Poginuo 1945. u Vipavskoj dolini (Slovenija) u automobilskom udesu – 193

Ljubibratić Nikola (1912–1976), do rata je bio poštanski službenik. Poslije okupacije zemlje učestvovao u formiranju partizanskih jedinica u kraju oko Trebinja. Član KPJ od 1941. U ratu je prošao put od komandira čete do komandanta 10. hercegovačke proleterske brigade i komandanta 5 (srpske) divizije KNOJ-a. Poslije rata bio je komandant divizije i pomoćnik komandanta armije za pozadinu. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 73

Ljubičić Nikola (1916), završio srednju poljoprivrednu školu 1936; službenik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Učestvovao u organizovanju ustanka u Užičkom kraju. U toku NOR-a bio komandant bataljona (u 1. i 2. proleterskoj brigadi), komandant 3. srpske brigade i načelnik štaba 2. proleterske divizije, član GŠ Srbije, zamjenik komandanta KNOJ-a. Poslije oslobođenja završio visoke vojne škole i bio komandant divizije KNOJ-a, komandant Korpusa graničnih jedinica, Beogradske vojne oblasti i dr; poslanik Savezne skupštine u više saziva. Od VIII kongresa SKJ (1964) član CKSKJ, a od IX kongresa (1969) član Predsjedništva CK SKJ, član SIV-a (savezni sekretar za narodnu odbranu). General armije JNA. Narodni heroj – 72

Ljumović Božo (1895), završio Ekonomski institut (u Italiji), privatni namještenik. Član KPJ od 1919. U Crnoj Gori na raznim partijskim funkcijama: član i sekretar PKKPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju, Hapšen više puta; emigrirao u Albaniju 1936. Na V konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u sekretar PKKPJ za Crnu Goru, a 1942. smijenjen s te funkcije. God. 1944/45. član CASNO-a. Poslije rata ambasador u Poljskoj, potpredsjednik vlade NR Crne Gore. Prihvatio Rezoluciju IB i isključen iz CKKPJ i Partije – 195

Maček dr Vladimir Vlatko (1879–1964), pravnik i političar; predsjednik HSS-a. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva koncentracione logore za antifašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS-a pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD – 88

Maklin Ficroj (Maclean Fitzroy; 1911), engleski političar i član parlamenta, šef vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Učestvovao u borbama od početka II svjetskog rata, osobito u Malaji i Afri-

ci. God. 1943. engleski premijer ga kao svog prijatelja i predstavnika šalje u Jugoslaviju. Znatno je doprinio tome da engleska vlada shvati ulogu i važnost NOVJ, i da se ostvare teheranski zaključci i ukaže pomoć jugoslovenskim partizanima. Od 1945. je podsekretar u engleskom Ministarstvu vojnom. Kao prijatelj Jugoslavije napisao je tri knjige o borbi jugoslovenskih naroda – 119, 169, 207, 208, 210, 211, 214

Makmilan Harold (Macmillan Harold 1894–1986), engleski političar. Od 1921. radi u porodičnom preduzeću, a kasnije ulazi u politiku i u parlamenat kao mladi konzervativac s idejama o socijalnim reformama. Bio je protiv ustupaka Hitleru. Od 1942. do 1945. bio politički predstavnik engleske vlade u savezničkoj komandi u Africi i na Sredozemlju. Postao član vlade 1951. Od 1957. do 1963. bio je predsjednik vlade – 98, 105

Maljenkov Georgij Maksimilijanovič (1901–1988), sovjetski političar i državnik. Član SKP(b) od 1920. Učesnik građanskog rata. Od 1925. radi u aparatu CK. Član je CKKPSS od 1941, a potom i član Politbiroa CKKPSS. Poslije Staljinove smrti bio je predsjednik sovjetske vlade od 1953. do 1955. kada je podnio ostavku, a potom je imenovan za potpredsjednika u Bulganjinovoj vladi. Na plenumu CKKPSS održanom 1957. isključen je iz CK zajedno s Molotovom, Kaganovičem i drugim i ubrzo imenovan za direktora jedne električne centrale u Kazahstanu, gdje je i penzionisan – 172, 219

Mandić dr Ante (1881–1959), političar. Prava studirao u Beču i Gracu. Bio advokatski pripravnik, zatim advokat. Prvi svjetski rat zatekao ga je u Rusiji, gdje je 1915. kao član Jugoslovenskog odbora postao delegat tog odbora za Rusiju. Od septembra 1917. vodi u Londonu centralnu kancelariju Jugoslovenskog odbora do kraja njegovog postojanja. Po povratku u domovinu 1919, sarađuje u Jadranskom odboru i predsjednik je Jugoslovensko-čehoslovačke lige; 1921. odlazi u Opatiju, a 1937. se nastanjuje u Beogradu. Poslije aprilskog sloma 1941. živi ponovo u Opatiji, a 1943. poslije kapitulacije Italije, prelazi na oslobođenu teritoriju. U oktobru iste godine izabran je za vijećnika ZAVNOH-a. U novembru 1943. učestvuje kao delegat na Drugom zasijedanju AVNOJ-a u Jajcu, gdje je izabran u njegovo Predsjedništvo. Godine 1944. je predsjednik republičke Komisije za ratne zločine, a od 2. marta do 29. novembra 1945. član Kraljevskog namjesništva – 13, 158, 207

Marinov Ivan (1896), učesnik u I svjetskom ratu. Do ustanka bugarskog naroda 9. septembra 1944. nalazio se na raznim vojnim dužnostima u Carevini Bugarskoj, pa je bio i ministar vojni u vladi Muravjeva. Od 9. septembra 1944. je vrhovni komandant Bugarske narodne armije. Poslije rata bio je bugarski opunomoćeni ministar u Francuskoj (1946–1947), na radu u Ministarstvu unutrašnjih poslova i predavač na Vojnoj akademiji »G. S. Rakovski« – 212

Marinović Miloš (1913), pravni fakultet završio u Beogradu, kao službenik zaposlio se u preduzeću »Jugoslovenski čelik A.D.«. Za vrijeme rata kao rezervni vazduhoplovni oficir učestvovao u aprilskom ratu 1941. Zemlju je napustio sa svojom jedinicom, koja se evakuisala najprije u Grčku, a zatim na Srednji istok. U jugoslovenskim jedinicama je ostao do 14. februara 1944, kada je iz američke 15. vazduhoplovne armije u kojoj se nalazio jugoslovenski detašman, dobrovoljno stupio u NOVJ na dužnost u 1. vazduhoplovnoj bazi NOVJ u Italiji. Potom je postavljen za komandira »A« eskadrile 2. lovačke grupe NOVJ. Poslije rata je bio komandir eskadrile u 112. vazduhoplovnom puku. Preveden je u rezervu na traženje Tanjuga 1945. i bavio se novinarstvom do penzionisanja. Član KPJ od 1950. Rezervni vazduhoplovni major JNA – 122, 195

Martini de Frančesko (Martini de Francesco), generalni sekretar Socijalističke partije Italije – 72

Marušič Drago (1884–1964), pravnik i advokat. Bio je sekretar Slovenačke nacionalne stranke za Gorišku. U I svjetskom ratu pobjegao je iz austrijske vojske i kao dobrovoljac prešao u Srbiju 1915. Bio je član Jugoslovenskog odbora, a 1917. je osnovao u SAD Slovenački nacionalni savez. Poslije rata, pored ostalog, bio je ban Dravske banovine, ministar u Jevtićevoj vladi i dr. Za vrijeme II svjetskog rata pristupio je NOP-u i bio član Vrhovnog plenuma Osvobodilne fronte slovenačkog naroda. Uhapsili su ga Italijani 1942. i internirali. Poslije kapitulacije Italije prešao je na slobodnu teritoriju početkom 1944. Po zaključenju Viškog sporazuma Tito – Šubašić bio je ministar u Šubašićevoj vladi. Biran je za člana AVNOJ-a. Poslije rata je ministar PTT u vladi DFJ, savezni poslanik i član Glavnog odbora SSRN Slovenije – 12, 158

Matejev Mihail, bugarski vojni ataše u Beogradu – 212

Matetić Vladimir Vlado (1911), prije II svjetskog rata bio kapetan u jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu. Član KPJ od 1941. Do juna 1942. ilegalno radio za NOP, a otada je u NOVJ. U ratu je bio operativni oficir Primorsko-goranskog NOPO, načelnik Štaba 5. operativne zone, komandant 14. primorsko-goranske brigade, član OKKPH za Hrvatsko primorje i Oblasnog komiteta za Zarebačku oblast, član ZAVNOH-a, načelnik Operativnog odjeljenja GŠ NOV Hrvatske, komandant 2. operativne zone i komandant 10. korpusa. Poslije rata bio je pomoćnik komandanta vazduhoplovstva, načelnik Vazduhoplovne vojne akademije, komandant vazduhoplovnog korpusa, načelnik Štaba JRV, zamjenik pomoćnika DSNO i dr. General-pukovnik JNA u penziji – 155, 217

Matić Đuro (1915), prije II svjetskog rata građevinski inženjer. U NOR-u i član KPJ od 1941. Jedan je od organizatora ustanka 1941. u Gorskom kotaru. U ratu je bio zamjenik političkog komesara 6. udarne brigade 13. divizije, pomoćnik načelnika 2. odjeljenja GŠ NOV Hrvatske, politički komesar 13. udarne divizije i dr. Poslije rata je na dužnosti u Političkoj upravi JNA, načelnik Građevinske uprave JNA i predsjednik Savjeta za naučni rad u oružanim snagama Jugoslavije. General-potpukovnik JNA u penziji – 177

Mićunović Špiro (1909), prije rata završio je Pravni fakultet u Beogradu. U NOR-u je od 1941; bio je komandir čete, zamjenik komandanta bataljona, pozadinski radnik, islednik i predsjednik Vojnog suda KNOJ-a. Poslije rata obavljao je razne funkcije u pravnoj službi JNA: predsjednik Vojnog suda u 5. armiji, zamjenik predsjednika Vrhovnog vojnog suda JA i sudija istog suda. Pukovnik JNA u penziji – 72

Mićunović Vukašin (1919), student filozofije. Član KPJ od 1939. U NOR-u je od 1941. Bio je sekretar OKSKOJ-a i član OKKPJ za okrug Cetinje, rukovodilac politodjela 10. hercegovačke udarne brigade i 29. hercegovačke udarne divizije i politički komesar iste divizije. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JA, politički komesar Jugoslovenske ratne mornarice, sekretar Ideološke komisije pri CKSKJ, direktor NIP »Borbe«, predsjednik Savjeta za obrazovanje i kulturu SIV-a. Završio je VVA JNA. Bavio se publicistikom. Rezervni general-major JNA – 84, 159, 188

Mihailović Dragoljub Draža (1893–1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u

otadžbini; jula 1942. unaprijeđen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946. i na javnom procesu u Beogradu, kao ratni zločinac i izdajnik, osuđen na smrt – 114, 116, 166, 185, 193

Mihalčev Dimitar Georgijev (1880–?), bugarski filozof i političar. Prije II svjetskog rata bio je bugarski opunomoćeni ministar u Sovjetkom Savezu od 1934. do 1936. Za vrijeme II svjetskog rata nalazio se u SSSR-u na istoj dužnosti od 1944–1946. Autor je brojnih i zapaženih radova na području filozofije – 172

Mihić Ljubica (1922–1987), učiteljica. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. na raznim političkim dužnostima. Poslije rata obavljala niz odgovornih dužnosti u Gradskom narodnom odboru Beograda i Saveznom odboru SSRNJ, gdje je bila sekretar Ideološke komisije Saveznog odbora. Birana za poslanika Republičkog vijeća Skupštine SR Srbije. Jedno vrijeme radila kao savjetnik u Kabinetu Predsjednika Republike i bila predsjednik Komisije za međunarodne odnose Republičke konferencije SSRN Srbije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 15

Mikojan Anastas Ivanovič (1895–1978), istaknuti sovjetski državnik i političar. Član je SKP(b) od 1915, kandidat za člana CKSKP(b) od 1922, a Politbiroa od 1926. Nalazio se na raznim odgovornim dužnostima uglavnom na položaju narodnog komesara za spoljnu trgovinu. Član je Politbiroa CKSKP(b) od 1935, a 1953. izabran je za člana Prezidijuma CKKPSS. Biran je za deputata Vrhovnog sovjeta od 1937–1956. Jedno vrijeme je bio prvi zamjenik predsjednika vlade. Od 1953. do 1964. nalazio se neprekidno na dužnosti ministra trgovine, kad je penzionisan – 172, 218

Močalov Valentin Vladimirovič, gardijski pukovnik; sekretar Sveslovenskog komiteta u Moskvi – 172

Modzelevski Zugmund, poljski ambasador u Moskvi – 172

Molotov Vjačeslav Mihailovič (1890–1986), sovjetski političar. U radničkom pokretu od 1907. član Politbiroa RKP(b) od 1921. U 1929/1930. član Prezidijuma KI; od 1930. do 1941. predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Od tada do 1957. ministar inostranih poslova i potpredsjednik vlade. Poslije toga ambasador. Jedan od najistaknutijih Staljinovih saradnika; vidno se angažovao u kampanji IB protiv Jugoslavije. Na plenumu CKKPSS juna 1957. isključen iz CK zbog antipartijske djelatnosti i otpora politici XX kongresa KPSS i smijenjen s funkcije prvog zamjenika predsjednika vlade – 46, 58, 98, 102, 120, 138, 140, 217–220, 225

Momčilović Ljubomir (1920), prije rata završio je dva semestra Više ekonomske škole. U NOR-u je od avgusta 1941; bio je zamjenik političkog komesara 1. vojvođanske brigade, politički komesar 36. divizije, politički komesar Glavnog štaba Vojvodine, jedne vazduhoplovne divizije i Vazduhoplovne grupe divizija NOVJ. U rezervu je preveden 1945. Biran je za poslanika Vijeća naroda Savezne skupštine SFRJ, poslanik Narodne skupštine NR Srbije. Potom se nalazio na dužnosti potpredsjednika Planske komisije NR Srbije, član PKKPJ za Srbiju i kandidat za člana CKKP Srbije. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa 1950; lišen je čina potpukovnika JA i isključen iz KPJ – 19

Morača Milutin (1914), prije II svjetskog rata završio Pravni fakultet. Učestvuje u radu naprednog studentskog udruženja »Svetlost« i napredne kulturne zadruge vojvođanskih naseljenika »Preporod«. Član KPJ od 1936. Od juna 1941. učestvuje u pripremama ustanka u okolini Drvara. U ratu je bio: član Štaba gerilskih odreda za Bosansko Grahovo i okolinu, komandant bataljona »Sloboda«, komandant 4. krajiške brigade, komandant 5. divizije, načelnik Štaba I armije i dr. Poslije rata je zamjenik načelnika Generalštaba JNA, zamjenik načelnika Više vojne akademije JNA, načelnik uprave u Generalštabu, komandant armije, zatim član SIV-a, član Predsjedništva Savezne konferencije SSRNJ, predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije i član Savjeta Federacije. Biran je više puta

za poslanika Savezne i Republičke skupštine. Bio je član CKSKBiH i član Opunomoćstva CKSKJ za armijsku oblast. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 4, 51, 168, 174, 201

Mraković Blažo (1911–1951), prije II svjetskog rata bio pravnik. Član KPJ od 1937, u NOR-u od 1941. Bio je sekretar Sreskog komiteta KPJ za Danilovgrad i jedan od organizatora ustanka u danilovgradskom kraju. U ratu je bio pomoćnik političkog komesara brigade 7. banijske divizije, rukovodilac Politodjela 35. divizije i politički komesar 28. divizije. Poslije rata instruktor Glavne političke uprave JA i dr. Pukovnik JNA. Narodni heroj – 164

Musolini Benito (Mussolini Benito) (1883–1945), italijanski fašistički diktator, organizator i vođa fašizma. Jedan od organizatora italijanskog iredentizma. God. 1919. formirao fašističke odrede za borbu protiv revolucionarnog pokreta Italije; 1922. izveo marš na Rim i postao predsjednik vlade. God. 1925. zaveo fašističku diktatutu. Spoljnu politiku usmjerio na osvajanja u Evropi i Africi i na borbu protiv progresa u svijetu. Pod njegovim rukovodstvom fašistička Italija je vodila rat za osvajanje Etiopije (1935–1936), intervenisala u Španiji u korist Franka i učestvovala u II svjetskom ratu kao član koalicije fašističkih država. Po padu fašizma (1943) u sjevernoj Italiji, koju su okupirali Nijemci, bio šef Italijanske Socijalne Republike. Uhvatili ga italijanski partizani i ubili 28. aprila 1945 – 42, 170

Nađ Kosta (1911–1986), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CKSKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. General armije JNA – 41, 51, 117, 168, 170, 174

Nedić Milan (1877–1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su mnogobrojne zločine. Uhvaćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 – 49

Nenadović Mateja (1777–1854), prota, vojvoda i državnik u I srpskom ustanku. Sin je Alekse, a otac Ljubomira Nenadovića. Kada je buknuo ustanak Mateja je sa stricem Jakovom bio jedan od organizatora ustanka u valjevskom kraju. Bio je prvi diplomata obnovljene Srbije, tvorac i prvi predsjednik Praviteljstvujušćeg sovjeta. Po propasti ustanka emigrirao je u Austriju. Poslije II srpskog ustanka vraća se u zemlju i postaje valjevski knez. Zbog neslaganja s knezom Milošem prognan je iz zemlje. Kada su Obrenovići oboreni vratio se u Srbiju i postao državni savjetnik i učestvovao u gušenju Katanske bune 1844. Za sobom je ostavio »Memoare«, s mnogo zanimljivih i veoma dragocjenih podataka – 87

Nenezić Radojica (1921), zemljoradnik. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. U ratu bio komandant bataljona 1. slavonskog odreda, zamjenik komandanta 12. slavonske brigade i komandant 17. brigade, zatim načelnik štaba 6. korpusa, a od februara 1944. komandant 28. divi-

zije. Poslije rata završio Vojnu akademiju »M. V. Frunze« u SSSR-u i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA i bio komandant korpusa, armije, načelnik uprave u Generalštabu JNA i na drugim dužnostima u JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 164

Nešković dr Blagoje (1907–1984), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PKKPJ za Srbiju i član CKKPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CKKPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948–1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PBCKKPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu. Profesor univerziteta – 124, 191, 195

Nikolaj II Aleksandrovič (1868–1918), ruski car (1894–1917), sin Aleksandra III i poslednji vladar feudalno-kapitalističke Rusije iz porodice Romanova; uveo je Rusiju u rat velikih sila; strijeljale su ga revolucionarne snage u julu 1918 – 189

Nikolić Vojin Vojo (1914), student. Član KPJ od 1933. Prije rata bio sekretar Univerzitetskog komiteta KPJ za Beograd, instruktor MKKPJ za Beograd, član Pokrajinske komisije SKOJ-a za Srbiju. Hapšen je i proganjan više puta. U NOR-u od 1941. Bio član OKKPJ za Nikšić, pomoćnik političkog komesara Nikšićkog NOP odreda, politički komesar 4. proleterske (crnogorske) brigade i politički komesar 2. udarnog korpusa. Poslije rata bio pomoćnik ministra narodne odbrane, generalni direktor Direkcije željeznica Jugoslavije, predsjednik Odbora za narodnu odbranu Saveznog vijeća SNS. Narodni heroj – 159

Novikov N. S., generalni direktor Moskovskog metroa – 217

Novković Momčilo (1916), podoficir u RM vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandant bataljona u 1. ličkom NOP odredu, zatim zamjenik i komandant 3. ličke brigade 6. ličke divizije »Nikola Tesla«, načelnik štaba 35. udarne divizije, a od februara 1945, zamjenik komandanta divizije Narodne odbrane Hrvatske. Poslije rata bio komandant divizije, vojnopomorskog područja i eskadre JRM. Završio Vojnu akademiju »M. V. Frunze« u Sovjetskom Savezu i Vojnopomorsku akademiju JNA. Viceadmiral JNA. Narodni heroj – 73

Ojstrah David Fjodorovič (1908), najistaknutiji sovjetski violinista i profesor Konzervatorijuma u Moskvi. Dobitnik je više svijetskih nagrada i učestvovao je na brojnim koncertima širom svijeta – 209

Olivej, britanski oficir, vođa obavještajne grupe (patrole) u Istri – 67

Ostojić Zaharije (1907–1945), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. S misijom britanskog kapetana Hadsona došao je septembra 1941. zajedno s majorom Lalatovićem u Jugoslaviju i priključio se D. Mihailoviću. Bio je šef Operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande i komandant Istaknutog dijela Vrhovne četničke komande za Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Liku i Crnu Goru. Marta 1945, odvojivši se od D. Mihailovića, pokušao da se s ostacima četničkih jedinica probije iz Bosne do britanskih snaga. Maja 1945. zajedno s P. Đurišićem razoružan od ustaša i ubijen u logoru u Gradiški – 193

Osupka-Moravski Edvard (1909), poljski politički radnik i aktivista radničkog i društvenog pokreta; član Poljske socijalističke partije. Za vrijeme okupacije jedan od rukovodilaca Radničke partije poljskih socijalista i pokreta otpora poljskog naroda. Bio je zamjenik predsjednika Zemaljskog narodnog odbora (1943–1944), predsjednik Poljskog komiteta nacionalnog oslobođenja, predsjednik poljske privremene vlade, a zatim i predsjednik privremene vlade narodnog jedinstva – 123, 195

Pantelić Milojica (1921), prije II svjetskog rata učenik. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio politički komesar 6. istočnobosanske brigade, politički komesar 25. divizije i dr. Poslije rata politički komesar i komandant divizije, politički komesar korpusa, načelnik katedre i klase VVA JNA, načelnik uprave u SSNO i dr. Pohađao Višu vojnu akademiju »K. J. Vorošilov« u SSSR-u, završio VVA i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. General-potpukovnik JNA u penziji – 164

Parker A., kontraadmiral na službi u Vrhovnoj savezničkoj komandi na Sredozemlju – 217

Parmač Stanko (1913–1982), prije rata učitelj. Član KPJ od 1941. Učesnik NOR-a od 1941; bio komesar čete, operativni oficir bataljona »Marko Orešković«, politički komesar II operativne zone NOV i PO Hrvatske, zamjenik komandanta 1. dalmatinske brigade, načelnik štaba 28. divizije i komandant 19. divizije i dr. Odlikovan Ordenom narodnog heroja. Poslije rata bio zamjenik komandanta JRM, načelnik Štaba JRM i direktor Poljoprivredno-industrijskog kombinata i melioracija »Neretva«. Isključen iz Saveza komunista 1975. godine. Kontra-admiral JNA u penziji – 84, 157, 188

Pavelić dr Ante (1889–1959), voda fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kvisling i ratni zločinac. God. 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku vladu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i u okviru napora nacizma i fašizma borba protiv progresa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije, živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu – 49, 52, 140

Pecotić Bogdan (1912), student tehnike. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je komandant Biokovskog NOP odreda, 11, 13. i 4. dalmatinske udarne brigade, načelnik štaba 9. dalmatinske udarne divizije i komandant 20. dalmatinske udarne divizije. Poslije rata završio je Vojnu akademiju »K. J. Vorošilov« u Sovjetskom Savezu, VVA JNA i Višu vojnopomorsku akademiju JNA. Bio je načelnik štaba Ratne mornarice, komandant eskadre i Splitske armijske oblasti. Admiral JNA je u penziji i narodni heroj – 157

Petar I Veliki (1672–1725), ruski car (1682–1725), osnivač moćne ruske države i jedan od najvećih njenih reformatora, izveo je Rusiju iz srednjovekovne zaostalosti. Za vrijeme njegove vladavine prvi put su uspostavljene rusko-crnogorske političke veze; pobjedom nad Šveđanima 1721. Rusija je dobila izlaz na more (Baltik) i izvojevala položaj velike sile. Izgradio je Petrograd, sadašnji Lenjingrad – 189

Petar II Karađorđević (1923–1970), sin kralja Aleksandra; na prijesto stupio 27. marta 1941. nakon vojnog puča koji je izveden pod vođstvom generala Dušana Simovića i u kome je oboreno namjesništvo s knezom – namjesnikom Pavlom na čelu. Poslije fašističkog napada na Jugoslaviju, 15. aprila 1941. bježi iz domovine i živi u Londonu. U toku NOR-a podržava četnički pokret Draže Mihailovića, koga u januaru 1942. imenuje za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a (29. novembra 1943) zabranjen mu je povratak u zemlju dok narod nakon oslobođenja ne riješi pitanje kralja, što je i učinila Ustavotvorna skupština 29. novembra 1945. ukidanjem monarhije, oduzimanjem svih prava kralju Petru II i njegovoj rodbini – 116, 160, 214

Peterson Kaningem Ričard mlađi (Peterson Cunnigham Richard Junior; 1886),

američki ambasador u Beogradu od 31. marta 1945. Diplomirao je na Kolumbijskom univerzitetu. Bio je predsjednik Nacionalne radio-kompanije i 15 godina direktor Armije spasa. Zauzimao je odgovorne funkcije u vladi SAD. Borio se na zapadnom frontu u američkom 4. korpusu. Rezervni je pukovnik Američke armije – 167, 216

Petričević Branko (1914–1982), član SKOJ-a od 1932. na Pravnom fakultetu u Beogradu; član KPJ od 1933. Prije rata bio je član i organizacioni sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju, zatim organizacioni sekretar MKKPJ za Cetinje. U NOP-u je od 1941. Bio je komesar 17. divizije, 12. korpusa i 3. armije, a nakon oslobođenja pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JNA do 1948, kada je lišen svih funkcija i isključen iz KPJ zbog prihvatanja Rezolucije Informbiroa. Prije penzionisanja (1969) bio je urednik Izdavačkog preduzeća »Rad« – 168

Petrović Nikola (1910), mašinski inženjer. U revolucionarni pokret se uključuje za vrijeme studija u Pragu. Član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932. Član Agitprop-komisije PKKPJ za Srbiju od 1938, a u toku 1939. i 1940. radi u tehnici CK KPJ na održavanju veza s predstavnicima drugih partija. U NOP-u učestvuje od 1941; bio član PKKPJ za Vojvodinu, Predsjedništva AVNOJ-a, Komiteta nacionalnog oslobođenja Jugoslavije, vlade DFJ i FNRJ. Saradnik Istorijskog instituta u Beogradu – 12, 158, 171, 213, 217

Pijade Moša (Čika Janko, Janko, Šiki; 1890–1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunist«, 1925. osuđen na 20 godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934. osuđen na još 2 godine robije. Mandator CKKPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača Komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilećkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u od 1941: radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na Prvom zasijedanju; od Drugog zasijedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IKCKSKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada – 8, 124, 170

Pika, general, šef Čehoslovačke vojne misije u Beogradu – 172

Pirc France Franjo (1899–1954), u austrougarskoj vojsci završio oficirsku školu, a u Jugoslovenskoj vojsci pilotsku školu. Imao je čin pukovnika. Za NOP radio od 1941, a u NOVJ od 1943. U ratu je bio načelnik Odjeljenja za vazduhoplovstvo Vrhovnog štaba NOV i POJ i komandant Vazduhoplovstva Jugoslovenske armije. Poslije rata je komandant Vazduhoplovstva JNA i ambasador FNRJ u Argentini. General-major avijacije – 122

Poglajen Franc (1916), završio je Pješadijsku podoficirsku školu 1935. u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941; član KPJ od juna 1942. U ratu je bio komandant bataljona, komandant Kamniško-zasavkog NOP odreda, načelnik štaba 6. brigade »Slavko Šlander«. Septembra 1943. postavljen za komandanta 4. operativne zone Slovenije, septembra 1944. postao načelnik štaba, a oktobra komandant 7. korpusa NOVJ. Poslije rata je, između ostalog, bio na dužnosti komandanta divizije i armijske oblasti. Završio je Vojnu akademiju »M. V. Frunze« u SSSR-u 1948. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 155

Poljanac Branko (1908), inženjer. U NOR-u načelnik štaba 1. proleterske bri-

gade, načelnik Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, komandant divizije, komandant Baze NOVJ u Bariju, zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije; general-potpukovnik JA. Do 1948. na službi u JA. Prihvatio Rezoluciju Informbiroa 1948, isključen iz KPJ, lišen čina i osuđen – 217

Popivoda Krsto (1910–1988), student prava. Član KPJ od 1933. Zbog revolucionarne djelatnosti više puta hapšen, osuđivan na višegodišnju robiju, koju je izdržavao u Sremskoj Mitrovici, i proganjan. Na V zemaljskoj konferenciji održanoj 1940. u Dubravi (kraj Zagreba) izabran je za kandidata za člana CKKPJ. Bio je član PKKPJ za Crnu Goru i jedan od organizatora ustanka crnogorskog naroda. U NOR-u je sekretar OKKPJ za Nikšić i Cetinje, instruktor CKKPJ, vijećnik AVNOJ-a i AVNO Crne Gore. Poslije rata član CKKPJ, predsjednik Kontrolne komisije CKKPJ, ministar u vladi FNRJ, član SIV-a i Savjeta Federacije. Biran je više puta za saveznog poslanika. Narodni heroj – 124

Popivoda Pero (1916–1979), službenik. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta Lovćenskog bataljona za operacije u Sandžaku, zatim intendant Glavne intendanture VŠ, načelnik štaba 1. slovenačke NOU brigade »Tone Tomšič«, komandant 2. operativne zone Slovenije, načelnik štaba 14. divizije, komandant 15. divizije, pa 7. korpusa NOVJ i 22. srpske divizije. Poslije rata bio načelnik Operativne uprave JRV. Kao pristalica IB pobjegao 1948. u SSSR, gdje je nastavio neprijateljsku djelatnost protiv Jugoslavije. Lišen je čina general-majora JA i isključen iz KPJ – 169

Popović Koča (1908), apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PKKPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od Prvog i član njegovog Predsjedništva od Drugog zasijedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, Predsjedništva CK SKJ i Savjeta federacije. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom slobode. Rezervni general-pukovnik JNA – 61, 77

Popović Vladimir Vlado (1914–1972), student. U radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar MKKPJ u Beogradu. Hapšen i proganjan. Kao predstavnik Beogradskog univerziteta učestvovao na Svjetskoj konferenciji studenata komunista i socijalista i Svjetskoj konferenciji studenata. U španskom građanskom ratu dobio čin kapetana Španske republikanske vojske. Po povratku iz Španije član PKSKOJ-a za Srbiju, instruktor CKKPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u od 1941. Bio delegat CKKPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog rukovodstva CKKPH, sekretar Biroa CKKPH (1941. i 1942), član Vrhovnog štaba, politički komesar, pa komandant 3. udarnog korpusa NOVJ, potom Šef vojne misije NOVJ i predstavnik NKOJ-a i CK KPJ u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar predsjednika Republike, biran za člana CKKPJ na V, VI, VII i VIII kongresu. Na IX kongresu izabran za člana Predsjedništva SKJ. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj – 221

Popović Vojin Voja (1913–1962), student prava. Član KPJ od 1937. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen. U NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar Južnohercegovačkog NOP odreda i 3. udarnog hercegovačkog bataljona, zatim zamjenik političkog komesara i zamjenik komandanta 10. hercegovačke brigade i politički komesar 26, pa 23. divizije. Poslije rata politički komesar Garde JNA, pomoćnik komandanta armije, komandant divizije i vojnog područja. General-major JNA – 177

Pribićević Rade (1896–1953), završio pravne nauke i Visoku diplomatsku školu u Parizu, jedan od osnivača i prvi predsjednik društva »Prosvjeta«; istakao se radom na produbljivanju sloge između Srba i Hrvata; poslije II svjetskog rata bio sudija Vrhovnog suda NR Hrvatske; narodni poslanik, potpredsjednik vlade NRH do 1947. i ambasador u Poljskoj i Kanadi – 12, 158

Primorac Rudolf (1904–1979), prije II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od 1941, a član KPJ od 1943. U ratu je bio instruktor u 4. operativnoj zoni, načelnik štaba 1. dalmatinske brigade, načelnik štaba 3. divizije, načelnik štaba 2. korpusa, načelnik GŠ NOV i PO Srbije i pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata je šef Vojne misije u SSSR-u, pomoćnik načelnika Generalštaba JNA, glavni inspektor JNA i komandant Graničnih jedinica Jugoslavije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 171, 217

Prodanović Jaša (1867–1948), političar i pisac; osnivač Jugoslovenske republikanske demokratske stranke. Poslije 1945. bio je potpredsjednik vlade FNRJ – 12

Radaković Ilija (1923), đak učiteljske škole. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio pomoćnik političkog komesara Bataljona »Marko Orešković«, obavještajni oficir 1. ličke brigade, pomoćnik političkog komesara Sjevernodalmatinskog NOPO, politički komesar Kninske i 5. dalmatinske brigade i 9. dalmatinske udarne divizije. Poslije rata politički komesar Mehanizovanog korpusa, vojni izaslanik u Burmi, komandant divizije, pomoćnik komandanta za pozadinu armije i načelnik uprave u Generalštabu. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 85, 188

Raičević Vladimir Vlado (1906), prije II svjetskog rata studirao prava u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova Crne Gore, generalni sekretar Predsjedništva vlade NR Crne Gore, zatim sekretar za poslove opšte uprave i budžeta Crne Gore. Rezervni major JNA – 73

Rajković Petar, ustaški komandant u opkoljenim uporištima u rejonu Odžaka – 185

Ranković Aleksandar Marko (1909–1983), član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PKSKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na 6 godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938 (kasnijeg CKKPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u od 1941: član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik Savezne vlade odnosno SIV-a, od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IKCKSKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svog položaja u Službi državne bezbjednosti, na IV plenumu CKSKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CKSK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan – 28, 124, 132, 138

Ribar dr Ivan (1881–1968), političar i državnik; od 1920. do 1922. predsjednik najprije Ustavotvorne, a zatim Narodne skupštine Kraljevine SHS; od 1921. na čelu Odbora za pomoć gladnima u Rusije. Nalazio se u opoziciji šestojanuarskom režimu. Godine 1935. je kandidat za poslanika na listi UO. U godinama pred okupaciju i 1941. radi na okupljanju progresivnih snaga u Demokratskoj stranci. Odlazi na slobodnu teritoriju 1942. i postaje član KPJ. Na Prvom i Drugom zasijedanju AVNOJ-a biran je za predsjednika AVNOJ-a. Poslije oslobođenja predsjednik Skupštine DFJ – 8, 158, 220

Ribnikar Vladislav (1900–1955), novinar i politički radnik. Od 1924. direktor lista »Politika«; velikim dijelom njegova je zasluga što se »Politika« od sredine tridesetih godina sve izrazitije antifašistički orijentisala. Član KPJ od 1941; u NOB-u od 1941; bio član AVNOJ-a i potpredsjednik NKOJ-a; jedan od osnivača agen-

cije Tanjug i njen prvi direktor. Poslije oslobođenja savezni ministar, predsjednik Komiteta za kinematografiju, predsjednik Crvenog krsta Jugoslavije – 12, 158

Rodić Slavko (1918–1949), geometar. U NOR-u i član KPJ od 1941. Jedan je od organizatora ustanka i prvi komandant gerilskih odreda Drvara. U oslobađanju Drvara 27. jula 1941. istakao se hrabrošću i vještim rukovođenjem. Do februara 1942. komandant Petrovačkog, pa komandant Bihaćkog bataljona. Prvi je komandant 5. krajiškog odreda, a potom zamjenik komandanta Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku Krajinu, komandant 5. divizije, komandant 5. korpusa NOVJ (od maja 1943). Kao komandant istakao se u operacijama u tzv. 4. ofanzivi, sarajevskoj operaciji i dr. Poslije rata komandant 5. armije JA, zamjenik načelnika Generalštaba, član CKKP BiH, član Saveznog odbora NF Jugoslavije. General-potpukovnik JA. Narodni heroj – 20, 26, 45, 60, 159, 178, 217, 218

Rupnik Leona Leo (1880–1946), general vojske Kraljevine Jugoslavije, ratni zločinac. Poslije okupacije zemlje 1941. stavio se na raspolaganje italijanskom okupatoru. Kao ljubljanski župan organizovao u Ljubljani kvislinšku civilnu upravu. Poslije kapitulacije Italije 1943. u službi je njemačkog okupatora i tada postaje šef Pokrajinske uprave u tzv. Ljubljanskoj pokrajini. Organizovao kvislinšku vojnu formaciju Slovensko domobranstvo, koja je u borbi protiv NOVJ vršila masovni teror nad stanovništvom Slovenije. Maja 1945. pobjegao u inostranstvo, ali je 1946. kao ratni zločinac izručen jugoslovenskim vlastima. Na procesu pred Vojnim sudom 4. armije JA, 21–30. avgusta 1946, osuđen na smrt i strijeljan – 49

Rus Josip (1893–1973), prije II svjetskog rata studirao prava u Beču i Ljubljani i filozofiju na Ljubljanskom univerzitetu. Učesnik NOR-a od 1941. Za vrijeme rata je bio član Izvršnog odbora i potpredsjednik Osvobodilne fronte. Do 1942. bio je i sudija. Poslije rata narodni poslanik i potpredsjednik Republičkog vijeća Narodne skupštine NR Slovenije, član Glavnog odbora SSRN Jugoslavije. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« – 8

Ruzvelt Eleonora (Elinor, Roosevelt Anna Eleanor; 1884–1962), supruga predsjednika SAD Franklina Ruzvelta; od 1946. predsjednik Odbora OUN za prava čovjeka – 219

Ruzvelt Franklin Delano (Roosevelt Franklin Delano; 1882–1945), političar i istaknuti državnik SAD. Kao svršeni pravnik pristupio je Demokratskoj stranci i 1910. izabran za senatora države Njujork. U vladi Vudroa Vilsona bio pomoćnik u Ministarstvu mornarice; 1928. izabran je za guvernera države Njujork, na kom je položaju ostao do njegovog izbora 1932. za predsjednika SAD. Od tada je biran još tri puta za istu funkciju, na kojoj je i umro. Tvorac je ekonomske reforme tzv. Nju dila. Za vrijeme rata zalagao se za tijesnu saradnju SAD, Velike Britanije i SSSR-a. Iako paralizovan, učestvovao je na nekoliko konferencija u drugom svjetskom ratu, pored ostalih na Teheranskoj i Krimskoj konferenciji. Zajedno s Čerčilom tvorac je Atlantske povelje od 12. avgusta 1941 – 47, 191, 195, 202, 219

Sadčikov Ivan Vasiljevič (1906), sovjetski diplomata. Od 1940. do 1945. nalazio se na službi u centralnom aparatu Narodnog komesarijata za spoljne poslove, od 1945. do 1946. je poslanik u Jugoslaviji, a od 1946. do 1953. u Iranu, zatim radi u Ministarstvu spoljnih poslova Sovjetskog Saveza. Od 1959. do 1970. bio je direktor Moskovskog odjeljenja Međunarodnog biroa rada. Od 1970. je u ostavci – 167, 213, 214, 217

Sardžent Orm (Sargent Orm), državni podsekretar u britanskom Ministarstvu spoljnih poslova – 121

Savicki Sergej, prorektor Bogoslovskog instituta u Moskvi i episkop kirovogradski – 222

Savičević Branko (1910), obućarski radnik. U NOR-u je od jula 1941; bio je politički komesar čete, pomoćnik političkog

komesara bataljona, član Politodjela u Nastavnom centru i politički komesar Artiljerijske oficirske škole. Poslije rata je bio politički komesar Artiljerijske oficirske škole i na raznim drugim političkim dužnostima do penzionisanja 1954. u činu potpukovnika JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Poslije penzionisanja radio u privredi – 15

Sernec Dušan (1882–1952), inženjer, profesor univerziteta i političar. Do 1920. obavljao razne dužnosti u privredi; 1920. postao povjerenik za javne radove u industriji u Sloveniji. Od 1921. do 1941. bio docent i profesor Ljubljanskog univerziteta, poslanik i ban dravske banovine. U NOP-u od 1941. Od tada je član Vrhovnog plenuma OF, potom član SSNO-a, vijećnik AVNOJ-a, povjerenik NKOJ-a, a 2. marta 1945. imenovan za člana Kraljevskog namjesništva. God. 1945. penzionisan – 158, 207

Simić Stanoje (1893–1970), diplomata i političar. Diplomirao prava. Između dva svjetska rata diplomatski činovnik. Izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije 1943. imenovala ga je za ambasadora u SSSR-u. God 1944. podnio je ostavku na taj položaj i stavio se na raspolaganje rukovodstvu NOP-a Jugoslavije. U NOR-u je bio predsjednik Narodnog fronta Srbije. Poslije rata ambasador Jugoslavije u SAD, ministar inostranih poslova, zatim ministar bez portfelja u vladi FNRJ – 192, 217

Simović Dušan (1882–1962), armijski general Jugoslovenske vojske; 27. marta 1941. stavio se na čelo grupe prozapadno i patriotski orijentisanih oficira koja je oborila vladu Cvetković – Maček i obrazovala novu vladu s njim na čelu. Poslije kapitulacije Jugoslavije amigrirao u London; bio na čelu emigrantske vlade do 11. januara 1942. Godine 1944. izjasnio se za sporazum Tito – Šubašić. Bio je jedan od Titovih kandidata za kraljevskog namjesnika, ali ga zbog njegovog stava prema NOP-u kralj Petar II nije prihvatio – 88, 167

Skočilić Joža (1915), prije II svjetskog rata službenik. Član KPJ i u NOR od 1941. U ratu je bio politički komesar 14. primorsko-goranske brigade, pomoćnik političkog komesara 13. divizije, politički komesar Operativnog štaba za Istru, 43. i 13. divizije. Poslije rata komandant divizije i korpusa, zamjenik načelnika Personalne uprave JNA, pomoćnik komandanta RM. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 85, 186, 188

Slesor Džon Kotisvort (Slessor John Cotesworth; 1897–?), pilot. U I svjetskom ratu učestvovao u borbama u Francuskoj, a zatim se nalazio u Egiptu i Sudanu. Poslije rata služio u Indiji, gdje je komandovao jednim avio-pukom (vingom). U II svjetskom ratu je bio komandant obalske odbrane i doprinio je porazu njemačkih podmorničkih snaga u Atlantiku. God. 1944. postavljen je za zamjenika vrhovnog savezničkog vazduhoplovnog komandanta na Sredozemlju. Poslije rata član Ratnog savjeta, načelnik štaba RAF-a i komandant Imperijalnog koledža odbrane. Penzionisan je 1952. Britanski maršal avijacije – 122

Smodlaka Josip (1869–1956), političar; advokat. Od 1901. poslanik u Dalmatinskom saboru; oštro je kritikovao austrijsku upravu u Dalmaciji; u Narodnom vijeću u Zagrebu zalagao se za ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Potkraj 1939. postao senator. U NOP stupa 1941. u Splitu; biran je za vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a; bio je povjerenik za inostrane poslove NKOJ-a, zatim ministar i u diplomatskoj službi – 12, 158, 222

Sremec dr Zlatan (1898–1971), doktor medicine. Član HSS-a od 1924. U NOP-u od 1943. Bio je član Predsjedništva ZAVNOH-a, član Predsjedništva AVNOJ-a, član NKOJ-a (povjerenik za narodno zdravlje) i ministar u Privremenoj vladi DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ, predsjednik Sabora Hrvatske, član Predjedništva JNOF-a Hrvatske, član Saveznog odbora SSRNJ – 12

Staljin Josif Visarionovič (1879–1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njenom

rascjepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RSDRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP(b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika – 45–49, 56, 57, 65, 86, 89, 141, 147, 172, 176, 195, 217, 219, 220

Stante Peter Skala (1914–1980), kao metalski radnik rano je prišao radničkom pokretu, a 1933. postao član KPJ. Zbog revolucionarnog rada i organizovanja radničkih štrajkova proganjan je od policije i više puta zatvaran, pa je 1939. prešao u ilegalnost. U NOR-u od 1941. Bio je organizator partizanskih jedinica u Štajerskoj (1942), komandant 2. grupe NOPO, zatim sekretar Oblasnog komiteta KP Slovenije za Štajersku, pa zamjenik komandanta 18. divizije i zamjenik komandanta 9. korpusa NOVJ i komandant 4. operativne zone (štajerske). Poslije rata je načelnik štaba armije, komandant korpusa i dr. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 171

Stetinijus Edvard Rilej Mlađi (Stettinius Edward Rielley Junior), ministar spoljnih poslova Sjedinjenih Američkih Država – 98, 101, 102, 120

Stivenson Ralf Skrajn (Stephenson Ralf Skrine), britanski diplomata. Bio je za vrijeme II svjetskog rata ambasador pri kraljevskoj jugoslovenskoj vladi u izbjeglištvu i ambasador pri privremenoj vladi DFJ u Beogradu – 114, 115, 167, 210, 211, 217, 223

Stojaković Milenko (1912–1983), radnik. Kao komunista hapšen i osuđen na robiju, koju je izdržavao u Sremskoj Mitrovici (1933–1935). U NOR-u je od 1941; bio je politički komesar Majevičkog sektora, Majevičkog odreda, 15. majevičke brigade i 17. istočnobosanske divizije. Poslije rata bio je načelnik Politodjela armije, upravnik Vojno-političke škole JA. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, isključen iz KPJ i lišen čina pukovnika JA – 164

Stojčev Vladimir, general-lajtnant, komandant otečestvenofrontovske 1. bugarske armije – 219

Stoun Eleri (Stoun Ellery), britanski kontraadmiral i glavni komesar Savezničke komisije u Rimu – 107

Šakić Milan Mićun (1915–1971), učitelj. Kao učenik uključio se u napredni radnički pokret; član KPJ od 1939. Zarobljen u aprilskom ratu, ali je uspio da pobjegne. Jedan je od organizatora ustanka u udbinskom kotaru. Bio je komandant gerilskih odreda na sektoru Udbine, komandant bataljona »Krbava«, komandant 2. ličkog NOP odreda, komandant 2. ličke brigade, načelnik Štaba 6. proleterske divizije, komandant Kninskog operativnog sektora, komandant 19. divizije, tokom 1944/45. bio je komandant 11. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant pozadine armije, načelnik Vojne akademije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 180

Šarohin Mihail Nikolajevič (1898–1974), borac Crvene garde od 1917. Učestvovao u građanskom ratu i bio komandant eskadrona. Poslije rata se nalazio na raznim dužnostima u Generalštabu Crvene armije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza bio zamjenik načelnika Operativne uprave, zamjenik načelnika Generalštaba, načelnik štaba 3. udarne armije i komandant 37. i 57. armije. Od 1946. načelnik u Generalštabu, zamjenik načelnika Glavne vojno-naučne uprave Generalštaba, načelnik Uprave za vezu, a od 1958. u Grupi generalnih inspektora Ministarstva odbrane Sovjetskog Saveza – 193

Šegrt Vlado (1907), zemljoradnik. Član KPJ od 1931. U NOR-u od 1941: jedan je od organizatora ustanka u okolini Tre-

binja. Bio je komandir čete, komandant Hercegovačko-crnogorskog udarnog bataljona, zatin Sjevernohercegovačkog NOPO, 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 3. divizije i komandant 29. divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata je republički i savezni poslanik, član vlade NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, potpredsjednik Narodne skupštine NR BiH. Bio je član CKSKJ i Izvršnog komiteta CKSKBiH i dr. Član Savjeta Federacije. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj – 84, 159, 188

Šenc Harold (Shenz Harold), savjetnik u američkoj ambasadi u Beogradu – 216

Šibl Ivan (1917), bibliotekar. Prije rata je kao napredni omladinac i učenik učiteljske škole proganjan. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona, 17. slavonske brigade, 28. slavonske divizije, 2. operativne zone Hrvatske i 10. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Kadrovske uprave Glavne političke uprave JNA, glavni i odgovorni urednik »Borbe«, politički komesar armije i oblasti, direktor Radio-televizije Zagreb. Biran je za saveznog i republičkog poslanika; član CKKP Hrvatske, predsjednik Glavnog odbora SUBNOR Hrvatske. God. 1971. podnio je ostavku na sve funkcije zbog učešća u nacionalističkim ekscesima u SR Hrvatskoj, a 1972. isključen iz SKJ i penzionisan – 169

Šiljegović Boško (1915), student filozofije. U napredni pokret uključio se kao đak 1934/35, a član KPJ od 1940. Aktivno politički djelovao u svom rodnom kraju i na studijama. Zbog revolucionarnog rada isključen s Filozofskog fakulteta u Skoplju. Sekretar Sreskog komiteta KPJ Bosanska Dubica. Istaknuti organizator ustanka na Kozari. Bio je politički komesar 2. krajiškog odreda, član Okružnog komiteta KPJ, politički komesar 5. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta za Bosansku Krajinu, politički komesar 4. divizije, politički komesar 8. korpusa NOVJ, politički komesar 4. armije, vijećnik AVNOJ-a i vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata politički komesar armije, načelnik Političke uprave JNA, glavni urednik Vojne enciklopedije, član CKSKJ, predsjednik Komisije za istoriju SKJ i dr. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 3, 4, 6, 43, 188

Šiljegović Miloš (1909–1952), učitelj. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941; bio komandant bataljona u 2. krajiškom NOPO, zamjenik komandanta, pa komandant 5. kozaračke brigade, komandant 7. krajiške i 2. krajiške brigade i komandant 11. krajiške divizije. Poslije rata bio na štabnim dužnostima. General-major JNA – 217

Škerović Zarija (1914), prije II svjetskog rata završio srednjotehničku školu. Član KPJ od 1939. Bio je član OKKP Slovenije za Maribor od 1940. U NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona u Zetskom NOPO i 5. crnogorskoj brigadi, zamjenik političkog komesara 5. dalmatinske brigade, rukovodilac Politodjela 6. istočnobosanske brigade, politički komesar 27. divizije. Poslije rata je načelnik Vojnopolitičke škole, pomoćnik komandanta za moralno-političko vaspitanje korpusa i armije. General-potpukovnik JNA u penziji – 161

Šubašić dr Ivan (1892–1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS-a. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković–Maček; aprila 1941. odbio zahtjev za puštanjem na slobodu uhapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945. postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji, podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu (1945) – 8, 12, 97, 114, 116, 122, 123, 155, 158, 160, 189, 190, 208, 211, 217, 219

Šumonja Miloš (1918), učitelj. Prije rata se uključio u radnički pokret. U NOR-u

od 1941. Član KPJ od 1942. Bio oficir u Štabu 1. kordunaškog NOP odreda, komandant tog odreda, komandant 5. kordunaške brigade, politički komesar 8. kordunaške divizije, pa njen komandant, komandant 4. udarnog korpusa, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata komandant armije, načelnik Generalštaba JNA, zamjenik saveznog sekretara za narodnu odbranu, ambasador SFRJ u Holandiji. General-pukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj – 177

Šutej dr Juraj (1889–1976), političar; završio prava u Zagrebu; jedan od osnivača Hrvatske težačke stranke u BiH; narodni poslanik na listi HSS-a 1927, 1935. i 1938; ministar u vladi Cvetković – Maček i u Simovićevoj vladi, zatim ministar bez portfelja u jedinstvenoj jugoslovenskoj vladi obrazovanoj 7. marta 1945. Došao u sukob s politikom Narodnog fronta i podnio ostavku na položaj – 12, 158

Švernik Nikolaj Mihajlovič (1888–1970), metalostrugar. Član KP od 1905. Od 1926. je jedan od sekretara CKSKP(b). Od 1939. do 1952. bio je kandidat za člana Politbiroa CKSKP(b) odnosno CK KPSS. Bio je predsjednik Sovjeta nacionalnosti do 1946, a od 1946. poslije Kalinjinove smrti – predsjednik Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a. Poslije XX kongresa KPSS bio je predsjednik Komiteta kontrolne komisije CKKPSS. Od 1957. član Predsjedništva CKKPSS. Bio je deputat Vrhovnog sovjeta od 1. do 6. saziva – 172, 219

Štrosmajer (Štrossmayer) dr Josip Juraj (1815–1905), biskup i političar. Đakovački biskup (od 1949); vođa Narodne stranke (1860–1873); osnivač i pokrovitelj JAZU (1868), utemeljitelj Hrvatskog sveučilišta (1874). Djelovao u smislu kulturnog, političkog i vjerskog jedinstva slovenskog Juga. Vodio oportunističku politiku spram Beča. Istakao se na Vatikanskom koncilu 1869–1870 svojim stavom za demokratizaciju crkvene hijerarhije. Njegova ideja da se vjerskim jedinstvom (pravoslavlje-katoličanstvo) stvori narodno jedinstvo, nije uspjela – 87

Tanasković Rajko (1917–1984), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio zamjenik komandanta bataljona u 2. proleterskoj brigadi, komandant 5. slovenačke brigade »Ivan Cankar«, 15. slovenačke udarne divizie i 7. udarnog korpusa, načelnik štaba 17. istočnobosanske divizije i komandant 25. srpske udarne divizije. Poslije rata načelnik štaba armije, načelnik uprave u Generalštabu JNA, načelnik VVA JNA i komandant Glavnog štaba teritorijalne odbrane Srbije. Član CKSKJ. General-pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 165

Tejer Čarls (Thayer Charles), američki potpukovnik. Završio je Vojnu akademiju u Vest Pointu (West Point) 1933, zatim je stupio na službu u Sekretarijatu za spoljne poslove (State Department), pa je služio u Moskvi (1933–1937), Berlinu (1937–1938), Hamburgu (1939–1940), zatim je ponovo na službi u američkoj ambasadi u Moskvi (1940–1942), pa u Kabulu (1942–1943) i na kraju u Londonu (1943–1944), odakle je stupio na dužnost zamjenika šefa Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ od 11. avgusta 1944, a zatim od novembra 1944, i njen šef sve do 19. aprila 1945, kada je otišao za šefa OSS u Austriju – 216

Temelkovski Borko (1919), član KPJ od 1939. Jedan od istaknutih organizatora i rukovodilaca NOP-a u Makedoniji. Bio sekretar MKKPJ za Prilep, član PKKPJ za Makedoniju, a potom član CKKPM, politički komesar GŠ NOV i PO Makedonije, delegat na Prvom zasijedanju ASNOM-a. Poslije rata bio na rukovodećim dužnostima u CKKPM i CKKPJ, član SIV-a, poslanik Sobranja Makedonije Pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 168

Tihonov Nikolaj Semjonovič (1896), književnik. Učesnik u I svjetskom ratu, građanskom ratu i velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza. Biran je za poslanika Vrhovnog sovjeta 2 – 9. saziva. Autor je brojnih romana i sekretar Udruženja sovjetskih pisaca. Laureat je međuna-

rodnog lenjinskog priznanja »Za učvršćenje mira među narodima« – 172, 173

Timošenko Semjon Konstantinovič (1895–1970), u I svjetskom ratu bio vojnik ruske carske vojske. Aprila 1918. stupio u Crnomorski crvenogardejski odred i borio se na Krimu i Kubanu, a zatim je postavljen za komandanta konjičkog puka. Učestvovao u građanskom ratu u Rusiji 1918–1920; u oktobru 1918. je komandant konjičke brigade, a od februara 1919. komandant konjičke divizije. Od 1925. komandant konjičkog korpusa, zamjenik i komandant vojnog okruga. U finsko-sovjetskom ratu (1939–1940) komandant Sjeverozapadnog fronta. Maja 1940. postavljen je za komesara narodne odbrane i unaprijeđen u čin maršala. U velikom otadžbinskom ratu 1941–1945. komandant Zapadnog, Staljingradskog, Jugozapadnog i Sjeverozapadnog fronta; a potom delegat sovjetske Vrhovne komande za objedinjavanje dejstava krupnih oružanih formacija (frontova) Crvene armije. Poslije rata komandant vojnog okruga, a od 1960. na rukovodećim dužnostima u Ministarstvu odbrane i predsjednik Sovjetskog komiteta ratnih veterana. Član KPSS od 1919, a od 1939. član CK KPSS. Heroj Sovjetskog Saveza – 116, 194

Tmušić Vuko (1917–1971), prije rata je studirao filozofiju na Skopskom filozofskom fakultetu. Osuđivan je zbog revolucionarne djelatnosti po Zakonu o zaštiti države više puta na kaznu robije. Član KPJ od 1937. U NOR-u je od 1941. Bio je član MKKPJ za Berane, član OKKPJ za beranski, andrijevički i kolašinski srez, pomoćnik političkog komesara 7. crnogorske pa 5. proleterske (crnogorske) brigade, rukovodilac Politodjela 3. udarne divizije i od novembra 1944. i politički komesar iste divizije. Poslije rata je bio na raznim političkim i republičkim funkcijama. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa i lišen čina potpukovnika JA. Poslije je bio profesor srpskohrvatskog jezika i jugoslovenske književnosti – 150

Todorov Petar, član CKBRP(k), delegat bugarske vlade Otečestvenog fronta za razgovore s Titom u Krajovi 5. oktobra 1944. i bugarski opunomoćeni ministar pri NKOJ-u u oslobođenom Beogradu, a kasnije pri Privremenoj vladi DFJ – 212

Tolbuhin Fjodor Ivanovič (1894–1949), maršal Sovjetskog Saveza. U I svjetskom ratu komandovao bataljonom. U građanskom ratu u Rusiji 1918–1920. načelnik štaba divizije i na službi u Štabu 3. armije Zapadnog fronta. Završio Vojnu akademiju »M. V. Frunze«. U II svjetskom ratu načelnik Štaba Zakavkaskog fronta, komandant 57. armije, komandant Južnog fronta, komandant 4. ukrajinskog fronta i komandant 3. ukrajinskog fronta. Poslije rata predsjednik Savezne kontrolne komisije u Rumuniji i Bugarskoj i komandant Zakavkaskog vojnog okruga. Odlikovan Ordenom heroja SSSR-a. Narodni heroj Jugoslavije – 5, 7, 37, 117, 118, 156, 164, 195, 213

Trajković Milo, član Politodjela za artiljerijske nastavne centre i dopunske brigade Glavnog štaba Srbije – 15

Truman Hari (Truman Harry; 1884–1978), političar i državnik SAD. Učestvovao je u I svjetskom ratu kao oficir američke armije. Između dva rata bio sudija, senator i jedan od funkcionera Demokratske stranke SAD. Od 1941. nalazio se na čelu specijalnog komiteta za investicije u programu naoružanja, a od jeseni 1944. je potpredsjednik SAD. Poslije Ruzveltove smrti 12. aprila 1945. postao je predsjednik SAD i na tom položaju ostao do 1953. U ratu na Dalekom istoku donio je odluku da se bace prve atomske bombe na japanske gradove Hirošimu i Nagasaki. Pobornik hladnog rata, stvaranja baza izvan američke teritorije i učešća SAD u korejskom ratu 1950–1953. Tvorac je pružanja pomoći u okviru Maršalovog plana – 47, 172, 202, 219

Truta Ljubo (1915), student prava. Član KPJ od 1942. Za vrijeme rata je bio komandant bataljona, brigade, divizije. Poslije rata načelnik štaba Jugoslovenske ratne mornarice i na drugim komandnim dužnostima u JNA. Viceadmiral JNA.

Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj – 85, 157, 188

Ulepič Zdenko (1906–1988), prije II svjetskog rata vazduhoplovni oficir Jugoslovenske vojske. Od aprila 1941. do oktobra 1943. bio je u zarobljeničkim logorima u Njemačkoj i internaciji u Italiji, a od tada učesnik NOR-a. U ratu je bio načelnik službe veze 31. divizije, zamjenik načelnika Vazduhoplovnog odjeljenja u Vrhovnom štabu i u Vojnoj misiji u SSSR-u. U martu 1945. postao je načelnik Štaba Grupe vazduhoplovnih divizija. Član KPJ od 1945. Poslije rata je načelnik Štaba Ratnog vazduhoplovstva, komandant Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva i pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu za Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu. Bio je član Savjeta narodne odbrane. General-pukovnik avijacije u penziji – 19

Ustinov Dimitrije Fjodorovič (1908–1984), inžinjer. Član KPSS od 1927. Za vrijeme II svjetskog rata bio je narodni komesar za naoružanje SSSR-a. Poslije rata bio na raznim rukovodećim partijskim i državnim dužnostima, pored ostalog zamjenik predsjednika Ministarskog savjeta SSSR-a (1957–1963), prvi zamjenik ministra odbrane SSSR-a (1963–1965), sekretar CKKPSS (1965–1976). Član je CKKPSS od 1952, kandidat za člana Prezidijuma KPSS 1965–1966, kandidat za člana Politbiroa CKKPSS od 1966. do 1976, a od 1976. i član Politbiroa CKKPSS. Ministar odbrane Sovjetskog saveza i maršal Sovjetske armije. Biran je za deputata Vrhovnog sovjeta SSSR-a 2. i 4. do 9. saziva – 172

Velašević Marko, sekretar suda u Korpusu narodne odbrane Jugoslavije – 72

Velebit dr Vladimir Vlatko (Vladimir Popović, Vlatko Popović; 1907), završio Pravni fakultet u Zagrebu 1931, a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Bio je ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri VŠ i šef Vojne misije u Velikoj Britaniji. Preveden u rezervu u činu general-majora JA. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za inostrane poslove FNRJ, ambasador, državni podsekretar u DSIP-u, izvršni sekretar Evropske ekonomske komisije OUN i dr. – 229, 280, 288, 296, 316, 320, 322

Velman, britanski kapetan bojnog broda i viši pomorski oficir pri Savezničkoj vojnoj misiji u Beogradu – 217

Venosta, markiz, član italijanske vlade – 107

Vešović Desa, član Politodjela za artiljerijske nastavne centre i dopunske brigade Glavnog štaba Srbije – 15

Vidović Žarko (1913), artiljerijski potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant 1. pljevaljskog bataljona i Pljevaljskog NOPO, pa Bjelopoljskog NOPO, zatim komandant bataljona, načelnik Štaba i komandant 3. sandžačke brigade, na kraju komandant 37 (sandžačke) i 11 (krajiške) divizije. Poslije rata bio je komandant PAO JNA, načelnik Uprave artiljerije JNA i dr. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 183

Višinski Andrej Januarjevič (1883–1954), pravnik, profesor Moskovskog univerziteta i diplomata. Od 1935. je bio vrhovni državni tužilac i učestvovao u svim većim staljinističkim procesima. Od 1939. je narodni komesar. Poslije rata je bio kraće vrijeme ministar spoljnih poslova i stalni predstavnik Sovjetskog Saveza u OUN, na kojoj je dužnosti i umro – 172

Vitruk Andrej Nikiforovič (1902–1946), general-major avijacije Crvene armije, heroj Sovjetskog Saveza i narodni heroj Jugoslavije. Za vrijeme II svjetskog rata u borbama za oslobođenje Jugoslavije komandovao jurišnom vazduhoplovnom divizijom i Vazduhoplovnom grupom »Vitruk«, koja je uspješno sadejstvovala s jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije – 132, 180

Vlaisavljević Dušan (1919), prije II svjetskog rata podoficir Jugoslovenske vojske.

U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant Kninske brigade, komandant 13. i 43. divizije i dr. Poslije rata komandant divizije, načelnik štaba vazduhoplovnog korpusa, komandant vazduhoplovne divizije i korpusa, pomoćnik komandanta za pozadinu ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane i dr. Završio je Vojnu akademiju »M. V. Frunze« u SSSR-u, Višu vojnu vazduhoplovnu akademiju i Kurs operatike JNA. General-potpukovnik avijacije u penziji – 85, 186, 188

Vlahov Dimitar (1878–1953), publicista. Jedan od osnivača Narodne federativne partije poslije Hurijeta u Turskoj i narodni poslanik Makedonije u mladoturskom parlamentu; učestvovao u osnivanju VMRO (ujedinjene) 1924. Učesnik Sveslovenskog kongresa u Moskvi 1941. Poslije oslobođenja Jugoslavije predsjednik NOF Makedonije i potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ – 8

Vojnović Mihajlo (1916), podoficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. Bio komandant bataljona, 1. kordunaške brigade, 2. brigade 8. kordunaške divizije i 8. kordunaške divizije. Poslije rata komandant divizije i dr. Završio Višu vojnu akademiju JNA i Ratnu školu JNA. General-major JNA u penziji – 182

Vojnović Petar (1908–1977), prije II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 1. krajiškog NOPO, i 6. krajiške brigade, komandant 6. krajiške brigade, komandant 4. (krajiške) divizije i dr. Poslije rata komandant divizije, komandnt Inžinjerijskog školskog centra i dr. Završio Višu vojnu akademiju JNA. General-major JNA – 164

Vojvodić Dimitrije Zeko (1908–1987), student prava. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandir čete, zamjenik komandanta bataljona, komandant bataljona i 1. brigade 7. banijske udarne divizije, načelnik štaba 13. udarne divizije i 11. udarnog korpusa NOVJ, komandant 13. udarne divizije. Poslije rata bio komandant divizije, načelnik uprave u DSNO, načelnik klase u VVA JNA. Završio VVA JNA i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 177

Voznesenski Nikolaj Aleksejevič (1903–1950), sovjetski ekonomist i državnik. Od 1947. član Politbiroa CKSKP(b). Ubijen 1950. na osnovu iskonstruisane krivice u okviru Staljinovih likvidacija nepoželjnih; rehabilitovan na Dvadesetom kongresu KPSS – 219

Vučković Ljubo (1915–1977), poručnik Jugoslovenske vojske. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant bataljona Lovćenskog partizanskog odreda, komandant 2. dalmatinske, pa 4. crnogorske brigade, komandant 2. proleterske divizije, komandant 13. korpusa i načelnik Štaba 2. armije. Poslije rata predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije i načelnik Generalštaba JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj. General-pukovnik JNA – 61, 177, 184

Vujačić Marko (1889–1974), političar i novinar. Član Izvršnog odbora Zemljoradničke stranke; narodni poslanik i senator. Učestvovao u julskom ustanku u Crnoj Gori. Novembra 1943. izabran za člana Odbora za saziv skupštine ZAVNO-a Crne Gore i Boke. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za jednog od potpredsjednika. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ – 8

Vujasinović Todor (1904–1988), student. Kao omladinac pristupio naprednom omladinskom pokretu, član KPJ od 1930; od 1934. bio član PKKPJ za Srbiju. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen i bio na robiji u Sremskoj Mitrovici i u koncentracionom logoru u Bileći. U NOR-u od 1941: bio jedan od organizatora ustanka u istočnoj Bosni, komandant Ozrenskog NOPO, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 1. bosanskog korpusa NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a i povjerenik NKOJ-a. Poslije rata bio ministar

u vladi FNRJ, član vlade, odnosno IV NR BiH; član CKSKJ i CKSKBiH; poslanik Savezne skupštine. Član Savjeta Federacije. General-major JNA u rezervi – 12, 158

Vukanović Radovan (1906–1987), apsolvirao prava. Član SKOJ-a od 1924, a član KPJ od 1926. Bio sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član PKKPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Proganjan i više puta hapšen. U NOR-u politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, komandant 4. proleterske brigade, komandant 3. divizije, komandant 2. korpusa NOVJ, komandant Operativne grupe udarnih korpusa, pa pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije, načelnik Više vojne akademije. Bio vijećnik AVNOJ-a i CASNO-a, a poslije rata poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj – 20, 45, 59, 60, 159, 165, 178, 179, 184, 218

Vukčević Savo (1917), student prava na Beogradskom univerzitetu. U NOR-u je od 1941; bio je rukovodilac Politodjela, šef Propagandnog odjeljenja Glavnog štaba Srbije i Glavnog NO odbora Srbije, a zatim od oktobra 1944. do kraja rata politički komesar 45. srpske divizije. Poslije rata bio je odgovorni urednik »Narodne armije« i načelnik odjeljenja u Vojnoistorijskom institutu. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, isključen iz KPJ, osuđen i lišen čina pukovnika JNA – 164

Vukmanović Svetozar Tempo (1912), pravnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član MKKPJ za Beograd od 1938, a PKKPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CKKPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK, a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CKKPJ. U NOR-u od 1941: delegat CKKPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CKKPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CV SSJ, član CK i IKCKSKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije – 124, 180

Vukosavljević Sreten (1881–1960), profesor univerziteta, sociolog sela, politički radnik. Učesnik u pokretu za oslobođenje Južnih Slovena od Turaka. Poslije I svjetskog rata neko vrijeme aktivan u političkom životu (poslanik), a od 1925, do aprilskog rata radi kao novinar. U NOP-u od 1943, od kada je i predsjednik ZAVNO-a Sandžaka; 1944. ministar u vladi dr Ivana Šubašića; marta 1945. ministar u Privremenoj vladi DF Jugoslavije, poslanik, član Prezidijuma Skupštine Srbije. Objavio više radova iz sociologije sela – 12, 158

Zec Mirko (–1945), major, komandant 16. srpske brigade 25. udarne divizije 2. armije JA – 164

Zečević Vladimir Vlado (1903–1970), sveštenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Član Vrhovnog štaba, vijećnik AVNOJ-a, član Izvršnog odbora na Prvom zasijedanju, a član NKOJ-a na Drugom zasijedanju AVNOJ-a. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova; ministar građevina Savezne vlade; predsjednik Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine. Bio poslanik Ustavotvorne i Savezne narodne skupštine, član SO SUBNORJ. Rezervni pukovnik JNA – 12, 158

Zekić Miloš (1915–1984), prije II svjetskog rata činovnik. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta i komandant Birčanskog NOPO, komandant 1. fruškogorskog bataljona, komandant 6. istočnobosanske brigade i komandant 38. i 27. divizije. Poslije rata komandant divizije, vojni izaslanik JNA u Rumuniji, zamjenik načelnika Personalne uprave JNA, komandant grada Beograda, član Opunomoćstva CKSKJ za organizaciju SK u JNA i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 161

Zorić Rade (1914), prije II svjetskog rata krojač. Član KPJ od 1934. Učestvovao u organizovanju ustanka u drvarskom kraju. U ratu je bio politički komesar odreda i bataljona Drvarskog NOPO, komandant bataljona »Gavrilo Princip«, komandant bataljona 4. krajiške brigade i komandant iste brigade i komandant 45. divizije. Poslije rata komandant divizije i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. Rezervni pukovnik JNA. Narodni heroj – 164

Želtov Aleksej Sergejevič (1904), borac Crvene armije od 1924. Zatim se nalazio na raznim vojnim dužnostima. Završio je Vojnu akademiju »M. V. Frunze« 1937, kada je postao komesar streljačke divizije i član Vojnog savjeta vojnog okruga. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza 1941–1945. bio je član Vojnog savjeta Karelijskog fronta, 63. armije, Donskog, Jugozapadnog i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije. Poslije rata je bio član Vojnog savjeta Centralne grupe armija i zamjenik vrhovnog komesara SSSR u Savezničkoj komisiji za Austriju, a potom član Vojnog savjeta vojnog okruga, načelnik Glavne personalne uprave Sovjetske armije. Od 1953–1958. je načelnik Glavne političke uprave Sovjetske armije. Od 1958. do 1959. na službi u CKKPSS, a od 1959. do 1971. je načelnik Vojnopolitičke akademije »V. I. Lenjin«. Od 1971. do penzionisanja je u Grupi generalnih inspektora Ministarstva odbrane SSSR-a. General-pukovnik je od 1944. a heroj Sovjetskog Saveza od 1978. – 117, 118, 195

Žigić Rade (1909–1952), prije rata privatni namještenik. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941: bio politički komesar Ličke grupe NOPO, zamjenik političkog komesara GŠ Hrvatske, politički komesar divizije i politički komesar GŠ Hrvatske. Poslije rata politički komesar 7. armije, ministar u vladi Hrvatske, kandidat za člana CKKPJ i dr. Prihvatio Rezoluciju IB. Zbog neprijateljskog rada osuđen i lišen čina – 18, 155

Žimjerski Mihal Rolja (1890), oficir i učesnik u I svjetskom ratu i načelnik štaba korpusa Centralnih sila. Učesnik zavjere 1926. protiv vlade maršala Pilsudskog i emigrirao u Francusku (1936–1938). U II svjetskom ratu uspostavio kontakt 1943. s CKPPR i postao komandant Gvardije ludove. Od 1944. je vrhovni komandant Armije Ludove, a potom Poljske vojske. Od 1945. do 1949. bio ministar narodne odbrane, a od 1949. do 1952. i član Državnog savjeta Poljske Narodne Republike. Maršal Poljske armije – 195

Žimerski Rolja – vid. Žimjerski Mihal Rolja

Živković Živko (1912), zemljoradnik. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarnog rada 1936. osuđen od Okružnog suda u Beranama na 12 godina robije, od kojih je 5 godina izdržao u Skoplju i Mariboru, a revizijom procesa, decembra 1940. pušten na slobodu. U NOR-u od 1941. Bio je rukovodilac Politodjela 4. i 1. krajiške brigade, politički komesar 20 (srednjodalmatinske) i 22 (srpske) divizije i dr. Poslije rata politički komesar divizije, pomoćnik komandanta za pozadinu korpusa. Završio je Višu vojnu akademiju i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 169

Žujeović, veleposjednik i bogataš na Kosmetu – 124

Žujović Sreten Crni (1899–1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RKKPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR-u. Od 1935. instruktor CKKPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CKKPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CKKPJ. U NOR-u od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, član Politbiroa CKKPJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ-a i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik JNA. God. 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, zbog čega je bio isključen iz CKKPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ – 12, 28, 124

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

AJBIG 182
AJDOVŠČINA 191
ALBANIJA 42, 144, 170, 210, 211
APŠEVCI 166, 197
ARANĐELOVAC 79
ATINA 175
AUSTRIJA 52, 99, 103, 104, 119, 120, 125, 156, 168, 190, 195

BABIN POTOK 200
BABINA GREDA 136
BAČKA 130, 136
BAČKA PALANKA 194
BAČKO NOVO SELO 201
BAJINA BAŠTA 79, 134
BAKAR 62, 179
BALATONSKO JEZERO 37, 156, 194, 214
BALKANSKO POLUOSTRVO 42, 50, 55, 87, 88, 89, 115, 116, 141
BANAT 195
BANIJA 125, 127
BANOVA JARUGA 182
BANJALUKA 59–61, 63, 79, 129, 133, 134, 176–178, 187
BARANJA 125
BARI 169
BEČ 49, 99, 104, 132, 156, 167, 170, 189, 194, 199
BELA KRAJINA 64, 168, 179
BELEGOVAC 185
BEOGRAD 3–11, 13–19, 21–24, 26, 27, 31–35, 37–41, 44, 46, 52, 58–67, 69–78, 82–88, 97, 103, 113–115, 119, 122–124, 132, 138, 140, 147, 151, 152, 155, 158, 167, 169, 172, 174–176, 179, 187, 192, 195, 198, 201, 202, 207, 209, 211–215, 219–221, 223, 224
BERLIN 166, 202
BIHAĆ 52, 66, 70, 110, 180, 200
BIJELO BRDO 135
BILOGORA 128
BIOGRAD NA MORU 160
BISTRICA 79, 80
BJELAŠNICA 27
BJELOVAR 182
BJELJINA 5, 11, 13, 26, 33, 37, 39, 133, 137, 156, 160, 164, 166, 168, 169, 197, 199, 214
BLAŽUJ 176
BOGATIĆ 162
BOGOVAC 187
BOGOVIĆI 10, 11, 16
BOJANA 167
BOKA KOTORSKA 34
BOLCANO 107
BOROVO 51
BOSNA, REKA 11, 17, 26, 33, 61, 125, 132–134, 163, 164, 166, 172, 174, 177, 178, 187, 209
BOSNA I HERCEGOVINA 11, 43, 45, 53, 55, 60, 67–69, 76, 78, 86, 125, 126, 129, 133, 159, 160, 169, 172, 178, 181, 184, 191, 192, 197, 198, 200, 208, 211, 213, 215, 218, 222, 223
BOSANSKA DUBICA 129, 134, 177, 184, 199
BOSANSKA KOSTAJNICA 177, 184
BOSANSKA KRAJINA 126, 175, 177, 184, 185
BOSANSKA KRUPA 60, 63, 177
BOSANSKI BROD 5, 26, 32, 61, 133, 134, 178, 221
BOSANSKI NOVI 60, 63, 129, 133, 134, 177, 184
BOSANSKI PETROVAC 200
BOSILJEVO 181
BOSUT 173, 197, 198
BRATUNAC 198
BRČKO 5, 11, 17, 26, 37, 41, 76, 125, 128, 130, 133, 137, 160, 163, 164, 166, 168, 173, 197, 199, 209
BREZOVO POLJE 125, 166, 199
BROD 62, 75, 76, 223
BRODAREVO 79
BUDIMPEŠTA 52
BUGARSKA 49, 50, 55, 87, 141, 144, 152, 173, 176, 224
BUJANOVAC 80
BUSOVAČA 26, 125, 129, 133, 134, 159, 164, 197, 199, 200
BUZET 178

CAVTAT 167
CELJE 126, 171
CERNA 51
CRES 62, 177–179, 189, 190, 221
CRIKVENICA 62, 179, 221
CRNA GORA 49, 53, 55, 56, 79, 80, 86, 141, 169, 171, 172, 175, 191, 192, 223
CRNE BARE 169
CRNI POTOK 182
CRNI VRH 80, 128
CRVENE STIJENE 14, 161, 162, 166, 208

ČABAR 75, 76, 177, 182, 223
ČAJETINA 80
ČAZMA 71, 131, 181, 222
ČEHOSLOVAČKA 87, 194
ČEHOTINA 79
ČELIĆI 168
ČEPIN 51, 127
ČIGOTE 80

DALMACIJA 11, 52, 56, 126, 141, 159, 160, 169, 208, 217
DALJ 51, 127, 130, 135
DARUVAR 41
DELNICE 60, 129, 177
DERVENTA 26, 61, 133, 134, 164, 177, 178, 184, 221

DEVETAK 79
DILJ 201
DOBOJ 11, 59, 61, 114, 129, 134, 156, 157, 160, 164, 166, 174, 176, 178, 198, 220, 221
DONJI MIHOLJAC 116-118, 156, 173, 194
DRAVA 7, 33, 51, 52, 117, 118, 127, 130, 133-135, 156, 168, 170, 173-175, 194, 199, 201, 218, 219
DRAVOGRAD 170, 174
DRINA 33, 37, 38, 78, 79, 114, 137, 164, 167-169, 192, 213, 214
DRINJAČA 78
DUBROVNIK 34
DUJMOVIĆI 165
DUNAV 49, 51, 79, 80, 127, 135, 137, 156, 157, 173, 176, 194, 197, 201, 218
DVOR NA UNI 184

ĐETINA 79

ERDEVIK 195, 198
ERDUT 135
EVROPA 35, 40, 46, 48, 53, 55, 57, 68, 87, 89, 107, 141, 142, 190

FOČA 68, 79
FRANCUSKA 36

GABOŠ 129
GAKOVO 128
GNJILANE 80
GOČ 80
GOLEŠ 80
GOLIJA 79, 80
GOMILA 62
GORAŽDE 10, 80, 162
GORENJSKA 179
GORICA 83, 98, 107, 224
GORNJI VAKUF 122
GORSKI KOTAR 192
GOSPIĆ 159, 169
GRAC 132, 156, 190
GRAČANICA 125, 133, 156, 164, 166, 198-200
GRADAC 127
GRADAČAC 27, 125, 133, 164, 166, 198-200, 212
GRČKA 115, 157, 196
GRDENIĆI 175
GUŠTANJ 175

HADŽIĆI 159, 165, 200
HARKANJ 118
HRVATSKA 15, 18, 35, 43, 55, 56, 69, 87, 125, 191, 211, 212
HRVATSKO PRIMORJE 62, 125-127, 169, 174, 181, 190, 197, 200, 215
HRVATSKO ZAGORJE 86

IBAR 80
IGMAN 27, 165
ILIDŽA 200
ILINCI 166
ILIRSKA BISTRICA 62, 84, 187, 188, 224
ILOVA 181, 182
ILOVICA 165
ISTRA 55, 66, 67, 83, 84, 125, 126, 129, 133, 141, 178, 180, 181, 186, 187, 190, 192, 215, 224
ITALIJA 19, 56, 77, 100-105, 107, 115, 119, 122, 141, 142, 170, 176, 185, 186, 190, 192, 195, 222
IVAN SEDLO 159-161, 163, 209
IVANIĆ GRAD 129, 134

JABLANICA 165
JABUKA 10, 13, 198
JADRANSKO MORE 34, 97, 107, 167, 175
JAGODNJE PLANINE 79
JAHORINA 78
JAJCE 94, 158
JALTA 195
JANJA 11, 37, 38, 156, 160
JASTREBAC 80
JAVOR 79
JELEČ 79, 198
JERUSALIM 175
JOSIPDOL 201
JOSIPOVAC 173
JUGOSLAVIJA 3, 8, 9, 20, 35, 36, 41, 42, 44-50, 52-58, 67, 68, 86, 88, 89, 93, 94, 97, 98, 101-104, 107, 113-115, 119, 120, 122-124, 126, 138, 140, 141, 143-148, 152, 170, 171, 174-176, 189-192, 196, 201-203, 208-210, 212, 213, 215, 216, 219-225
JUHOR 80
JULIJSKA KRAJINA 98, 102-107, 190, 192

KAMENA GORA 79
KARLOBAG 169
KARLOVAC 59-62, 66, 70, 74, 75, 125, 127, 129, 130, 133, 134, 177, 179, 181, 183-185, 221, 223
KIJEV 59, 220
KIJEVO 10, 16, 163
KISELJAK 172, 195, 200
KLANA 75, 178, 184, 187
KLOŠTAR 127
KLJUČ 200
KNEŽINE 160
KNJAŽEVAC 80
KOBILJA GLAVA 172
KOČEVJE 62, 71, 178, 182
KOKOČAK 127
KOLAŠIN 175
KONJIC 10, 159, 160, 163
KONJSKA RIJEKA 79
KOPAONIK 80
KOPRIVNICA 127
KORAJ 168
KORANA 171
KORČULA 34
KORDUN 125
KORIJEN 78
KORITA 79
KORUŠKA 190
KORZIKA 19, 211
KOSOVO 41-44, 80, 124, 169, 171, 195, 196, 216, 217
KOŠKA 5
KRAGUJEVAC 79, 162, 208
KRAJOVA 175
KRALJEVICA 62, 179
KRALJEVIĆI 85, 189, 224
KRK 62, 221
KRKA 211
KRNDIJA 135, 201
KRUPANJ 79
KUKS 80
KUPA 59, 176, 181, 221
KURŠUMLIJA 80
KVARNERSKI ZALIV 177

LABIN 84, 187
LASTOVO 190
LEBANE 80

LEDIĆI 165
LEPOGLAVA 42, 170
LIBAN 152, 224
LIČKI OSIK 169
LIKA 52, 56, 141, 169, 174, 192, 197, 200
LIM 79
LIMSKI KANAL 167
LIPOVAC 130
LONDON 8, 9, 97, 102, 114, 116, 121, 142, 158, 159, 189
LOPAR 168
LOŠINJ 62, 177–179, 187, 190, 221
LOVAS 166, 197
LOVRAN 84, 187
LOZNICA 167
LOŽ 62, 75, 76, 223
LUŽANI 200

LJUBLJANA 71, 103, 126, 178

MAČVA 130
MAĐARSKA 52, 156, 166, 168, 176, 180, 194, 212
MAGLAJ 61, 164, 178, 198, 221
MAJEVICA 79
MAKEDONIJA 55, 56, 86, 124, 169, 191, 195
MALI LOŠINJ 119
MALJEN 79
MARIBOR 126, 171
MEDVEDNIK 79
MEDVEĐA 80
MEĐUMURJE 132, 219
MILANO 77, 185
MITROVICA vid. TITOVA MITROVICA
MODRAN 160
MODRIČA 129, 134, 177, 184, 200
MOHOVO 166, 197
MOKRO 10, 11, 14, 16, 162, 163, 166
MONFALKONE 83, 187
MORAVA 79, 80
MOROVIĆI 173
MOSKVA 44–47, 49, 51, 56, 57, 65, 86, 90, 116, 120, 140, 171, 172, 174–176, 192, 202, 216–220, 224, 225
MRKA ADA 185
MURA 219
MURSKA SOBOTA 180
MUSLIMANSKA ŠPIONICA 168

NAŠICE 127, 130, 132, 134, 135, 170, 201
NEGOTIN 80
NEMILA 26
NIKŠIĆ 175
NORMANDIJA 159
NOVA GRADIŠKA 134, 181
NOVA VAROŠ 80
NOVI 221
NOVI GRAD 185
NOVI LAZI 182
NOVI MIKANOVCI 51, 127, 128
NOVI PAZAR 80
NOVI SAD 162
NOVO MESTO 60, 62, 182, 185
NOVO SELO 169

ODŽAK 185
OGULIN 59, 62–64, 66, 70, 72, 74, 75, 129, 134, 135, 177–180, 182, 183, 201, 221
OPATIJA 62, 84, 187
OPATOVAC 173, 201
ORAŠJE 128, 173
OSIJEK 51, 118, 127, 132, 135, 173, 201, 220
OSTROŽAC 159
OTOK 51, 128, 136, 173
OZREN 79, 192

PADOVA 77
PAKRAC 134, 180
PALE 10, 16, 159, 162, 163
PAZARIĆ 10, 11, 159, 160
PČINJA 80
PETROVO SELO 200
PERKOVCI 128
PETRINJA 60, 74
PIROT 80
PIVKA 62, 182, 187
PIVNICA 127
PLAŠKI 177
PLIBERK 174
PLISKAVICA 184
PO 185, 221
PODGRAB 161
PODRAVINA 125, 127, 129, 157, 174, 176
PODRAVSKA SLATINA 127, 132
POLJSKA 87, 221
POSAVINA 160, 168, 174, 185, 187
POSTOJNA 84, 182, 224
POVLEN 79
POŽEGA 79
PRAČA 11, 14, 16, 78, 161, 162, 198, 208
PREKOMURJE 64, 132
PREPOLAC 80
PREZID 180, 182
PRIJEDOR 177
PRKOVICA 187
PRNJAVOR 59
PROKLETIJE 80
PRUD 185
PULA 98, 105–107, 189

RAB 62, 167, 221
RAČINOVCI 173
RAJIĆI 182
RAJLOVAC 200
RAŠETLICA 13, 16
RENOVICE 78, 161
RETKOVCI 129
RIJEKA 62, 75, 84, 104–107, 134, 177, 178, 184
RIM 99, 104, 207, 222
ROGATICA 10, 11, 13, 78, 160–162, 198, 209
ROVINJ 167
ROŽAJE 80
RUDNIK 79
RUDO 175
ROMANIJA 10, 160
RUGOVO 80
RUŠEVO 130
RZAV 79

SAMOBOR 74
SANDŽAK 79, 192, 223
SAN FRANCISKO 192, 214
SARAJEVO 5, 10, 11, 14, 16, 21, 27, 32, 33, 45, 52, 60, 79, 134, 137, 159, 160, 162–166, 171, 172, 174, 176, 191, 195, 200, 208, 213, 218
SARDINIJA 19, 211
SAVA 5, 7, 33, 41, 51, 60, 61, 75, 79, 125, 128, 129, 134, 137, 167, 168, 170, 173, 177, 197, 198, 214

SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA 8, 17, 36, 44–46, 48, 49, 56–59, 87–90, 96, 105, 106, 138, 141–143, 147, 148, 155, 167, 171–173, 176, 180, 189, 190, 192, 196, 198, 201, 202, 209, 211, 213, 217–219, 221, 224, 225
SEMBERIJA 166, 168, 174
SENJ 62, 178, 221
SESVETE 201
SIRIJA 152, 224
SISAK 60, 74, 129, 133
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE 8, 36, 47, 56, 96, 101, 104–106, 116, 120, 141–144, 147, 148, 155, 167, 177, 190, 191, 202, 203, 217, 219
SJENICA 79
SJETLIN 161
SKOPLJE 38, 169, 191, 214, 222
SKOPSKA CRNA GORA 80
SLAVONIJA 18, 125–127, 132, 133, 135, 136, 176
SLAVONSKA POŽEGA 5
SLAVONSKI BROD 33, 41, 61, 129, 130, 132, 134, 137, 157, 164, 166, 178
SLOVEN GRADEC 174
SLOVENIJA 35, 37, 43, 52, 55, 125, 127, 174, 191, 214
SLOVENAČKO PRIMORJE 83, 84, 126, 133, 178, 180, 181, 186, 187, 190, 215
SLUNJ 76, 125, 127, 133, 177, 200
SMEDEREVSKA PALANKA 162
SNEŽNIK 62, 178, 187
SOČA 83, 103, 106, 167
SOKOLAC 10, 11, 13, 14, 16, 137, 159–162, 166, 209
SOKOLOVIĆI 160
SOKOLSKE PLANINE 79
SOLJANI 166
SOMBOR 131, 137
SOTIN 136, 156, 173, 201
SPLIT 34, 39, 60, 159, 169, 191, 215
SPREČA 37
SRBIJA 13, 33, 35, 38, 43, 49, 52, 53, 56, 69, 79, 87, 114, 134, 166–168, 174, 179, 181, 189, 191, 192, 200, 211, 213, 222, 224
SREBRENICA 198, 200
SREBRENIK 168
SREDOZEMNO MORE 19, 40, 100, 102, 104, 192, 207, 210, 211, 213
SREM 11, 33, 41, 125, 128, 133, 169
SREMSKA MITROVICA 131, 137, 170
SRPSKE MORAVICE 185
STALJINGRAD vid. VOLGOGRAD
STAMBULČIĆI 16, 161, 162
STARI MIKANOVCI 51, 135, 136
STARI TRG 62, 71
STOLOVI 80
SVETI ĐURĐ 127
SVETI PETAR 84, 224
SVILAJ 76, 184, 186, 187
SUŠAK 60, 62, 179, 221
SUVI DOL 79, 80
SUVOBOR 79

ŠABAC 14, 38, 130, 132, 136, 137, 162, 169, 208, 215
ŠABANCI 165
ŠAMAC 26, 37, 41, 76, 134, 168, 170, 173, 184, 186, 223
ŠAR-PLANINA 80
ŠIBENIK 34
ŠIKLOŠ 118
ŠTAJERSKA 157, 179, 180, 217

TELJAMENTO 104
TARA 79
TARČIN 159–161, 163
TITOVA MITROVICA 80
TITOVO UŽICE 162, 174
TIVAT 34
TOMAŠICA 182
TOPLICA 80, 182
TOPOLA 79
TOUNJ 177, 201
TOVARNIK 51, 130, 166, 197
TRAVNIK 185
TREBAVA 79, 160, 192
TRENTO 107
TREPČA 80
TRG 182
TRNOVO 27, 32, 165, 166, 212
TRNOVSKI GROZD 183
TRST 55, 60, 62, 74, 75, 77, 78, 83, 84, 98, 99, 103, 104, 106, 107, 126, 129, 141, 178, 183, 184, 186, 187, 203, 223, 224
TRSTENIK 187
TRŽIČ 224
TUROPOLJE 60, 184
TUŠILOVIĆI 181
TUTIN 80
TUZLA 26, 32, 37, 79, 137, 164, 168, 187, 198

UB 162
UKRAJINA 59
UMČANI 165
UNA 59, 60, 63, 125, 126, 129, 133–135, 176, 178, 184, 185, 199, 221
UROŠEVAC 80
USTIKOLINA 79
UŠĆE 80
UŽICE vid. TITOVO UŽICE

VALJEVO 14, 79, 162, 208
VALJAN 62
VALPOVO 51, 117, 127, 135, 156, 173, 194, 201, 220
VARAŽDIN 126, 130, 132, 134
VAREŠ 200
VAŠINGTON 47, 142
VELIKA BRITANIJA 8, 36, 96, 101, 105, 143, 144, 147, 148, 155, 167, 190, 203, 210, 217, 221
VENECIJA 77, 185
VERONA 185
VINKOVCI 5, 41, 51, 127–129, 132, 135, 136, 156, 173, 197, 199, 200, 220
VIROVITICA 122, 134
VIS 195
VISOKO 16, 26, 176
VIŠEGRAD 78, 79, 129, 134, 162, 200
VLASENICA 129, 134, 137, 200
VLAŠKA MALA 185, 187
VOĆIN 127
VODICE 186
VOJVODINA 40, 85, 169, 174, 224
VOLUJAK 192
VRBANJA 41, 128, 130, 136, 166, 170, 173, 197, 199

VRBAS 61, 178
VRBNICA 175
VRBOVSKO 129, 177, 185
VRNJAČKA BANJA 80
VUČIJAK 76, 177, 184–186, 223
VUČIJA LUKA 16
VUKOVAR 51, 128, 129, 135, 220

ZADAR 34, 122, 190
ZAGORJE, SELO 188
ZAGREB 60, 74, 125–127, 129, 130, 132–134, 170, 177, 181, 184, 201, 211, 223
ZALUŽANICA 200
ZAOSTROG 167
ZAPADNA MORAVA 79, 80
ZAVIDOVIĆI 176, 198, 200
ZDENCI 182
ZEMUN 17
ZENICA 26, 33, 125, 133, 134, 159, 164, 166, 176, 187, 197, 200
ZIDANI MOST 171
ZLATIBOR 80
ZVEČEVO 128
ZVORNIK 26, 38, 137

ŽAGUBICA 80
ŽELJIN 80
ŽEPČE 26, 129, 134, 164, 176, 198, 200
ŽUPANJA 41, 51, 128, 130, 135, 136, 170, 173, 220
ŽUŽEMBERG 182

SKRAĆENICE

A–CKSKJ – Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A–IZDG SRSI – Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja SR Slovenije (Ljubljana)
ALM – American League of Merit (Američka počasna legija)
A–VII – Arhiv Vojnoistorijskog instituta
ASNOS – Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BAF – Balkan Air Force (Balkanske vazduhoplovne snage – Balkansko vazduhoplovstvo)
CASNO – Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja Crne Gore
CK – Centralni komitet
DFJ – Demokratska Federativna Jugoslavija
DO – Dobrovoljački odred(i)
DV – Dobrovoljačka vojska
DVJ – Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
EAC – European Allied Commission (Evropska saveznička komisija)
FNRJ – Federativna Narodna Republika Jugoslavija
FO – Foreign Office (Ministarstvo inostranih poslova Velike Britanije)
GK – Gradski komitet
GMT – Greenwich Mean Time (vrijeme po Griniču)
GŠ – Glavni štab
IB – Informbiro
IZDG – Inštitut za zgodovino delavskega gibanja
JA – Jugoslovenska armija
JNA – Jugoslovenska narodna armija
JNOF – Jedinstveni narodnooslobodilački front
KNOJ – Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KP – Komunistička partija
KUNMZ – Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MF – Mikrofilm
MK – Mesni komitet
NDH – Nezavisna Država Hrvatska
NKOJ – Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NIRO – Novinska izdavačka radna organizacija
NO – Narodnooslobodilačka(i)

NOB	– Narodnooslobodilačka borba
NOO	– Narodnooslobodilački odbor
NOP	– Narodnooslobodilački partizanski
NOPO	– Narodnooslobodilački partizanski odred(i)
NOPOJ	– Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
NOR	– Narodnooslobodilački rat
NOU	– Narodnooslobodilačka(i) udarna(i)
NOV	– Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ	– Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
OF	– Osvobodilna fronta
OZNA	– Odeljenje zaštite naroda
PB	– Politbiro
PO	– Pokrajinski odbor
POJ	– Partizanski odredi Jugoslavije
PRO	– Public Record Office (Britanski javni arhiv)
RAF	– Royal Air Force (Kraljevske vazduhoplovne snage Velike Britanije – Kraljevsko ratno vazduhoplovstvo)
SAD	– Sjedinjene Američke Države
SANU	– Srpska akademija nauka i umetnosti
SFRJ	– Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIV	– Savezno izvršno veće
SK	– Savez komunista
SKJ	– Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	– Savez komunističke omladine Jugoslavije
SNOS	– Slovenski narodnooslobodilački svet
SSNO	– Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
SSSR	– Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUBNORJ	– Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije
UNRRA (Unra)	– United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu)
USAOJ	– Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VŠ	– Vrhovni štab
ZAVNOBiH	– Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZAVNOH	– Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Faksimil Titove odluke od marta 1945. o preimenovanju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju i Mornarice NOVJ u Jugoslovensku mornaricu, i reorganizaciju Vrhovnog štaba u Generalštab JA

Faksimil Titovog naređenja od 2. marta 1945. za formiranje 4 armije

Faksimil Titovog naređenja od 2. marta 1945. o postavljenjima u Štabu 1. armije, Glavnom štabu Srbije i 10. udarnom korpusu

Dr Ivan Ribar, predsjednik Predsjedništva AVNOJ-a, odaje priznanju Titu i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije poslije podnošenja ostavke NKOJ-a u vezi s formiranjem jedinstvene jugoslovenske vlade (Beograd, 5. mart 1945)

U prvom redu (slijeva nadesno): Milan Grol, Tito i Kardelj za vrijeme čitanja teksta zakletve jedinstvene jugoslovenske vlade s Titom na čelu (Beograd, 7. mart 1945)

Članovi Ministarskog savjeta DFJ poslije polaganja zakletve; u prvom redu sede slijeva nadesno: Milan Grol, potpredsjednik, Tito, predsjednik i Edvard Kardelj, potpredsjednik (Beograd, 7. mart 1945)

Faksimil prve strane »Borbe« o obrazovanju privremene narodne vlade DFJ

Tito čita deklaraciju jedinstvene jugoslovenske vlade DFJ (Beograd, 9. mart 1945)

Tito s jednim od članova delegacije beogradskih pionira koji su ga posjetili u Belom dvoru 13. marta 1945.

Tito s general-lajtnantom Ajrom Ikerom, komandantom savezničkih vazduhoplovnih snaga na Sredozemlju za vrijeme izvođenja predstave u Narodnom pozorištu; u sredini je general-major Vladimir Velebit (Beograd, kraj polovine marta 1945)

Faksimil Titove naredbe od 25. marta 1945. o formiranju Operativne grupe vazduhoplovnih divizija JA

Tito s poklonom koji su mu uručili 20. marta 1945. članovi delegacije beogradskih metalaca u Belom dvoru

Tito overava sporazum koji je u ime vlade DFJ potpisao inž. Nikola Petrović (desno) s predstavnikom Unre Rojom Henriksonom u Beogradu 24. marta 1945.

Tito govori okupljenim Beograđanima s balkona Narodnog pozorišta povodom četvrte godišnjice 27. marta

Tito u šetnji s komandantima armija; slijeva nadesno: Peko Dapčević, Tito, Kosta Nađ i Koča Popović (Dedinje, kraj marta 1945)

Tito u razgovoru s delegacijom Albanaca s Kosova i Metohije (Beli dvor, 4. april 1945)

Tito vrši svečanu smotru postrojenog bataljona Crvene armije pri dolasku u Moskvu 5. aprila 1945; desno od njega je Molotov

Fotokopija članka objavljenog u listu Sveslovenskog komiteta u Moskvi »Slavjane« povodom Titovog dolaska u Moskvu 5. aprila 1945; u prvom planu, zdesna ulijevo: Šubašić, Tito, Molotov i Stanoje Simić, jugoslovenski ambasador u Moskvi

Potpisivanje Ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza u Kremlju 11. aprila 1945.

Tito i Kalinjin (Kremlj, 11. april 1945)

Tito s članovima jugoslovenske delegacije i Molotovom u loži Centralnog doma Crvene armije pred početak koncerta ansambla Crvene armije (Moskva, 12. april 1944)

Tito u pratnji Molotova pred polazak sa železničke stanice Kijeva u Moskvi za Kijev 17. aprila 1945.

Tito silazi iz aviona na zemunskom aerodromu po povratku iz SSSR-a 21. aprila 1945.

Tito se pozdravlja na zemunskom aerodromu po povratku iz SSSR-a 21. aprila 1945; lijevo od njega je general-major Kiseljev

Titov prijem 18 dječaka i djevojčica, najboljih pionira iz Beograda, kojima je po povratku iz Moskve 23. aprila 1945. u Belom dvoru uručio pozdrave moskovskih pionira

SADRŽAJ

	Strana
PREDGOVOR	VII
[Odluka o preimenovanju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, Mornarice i Vrhovnog štaba], 1. mart 1945.	3
[Glavnom štabu Hrvatske], 1. mart 1945.	3
[Glavnom štabu Slovenije], 1. mart 1945.	4
[Štabovima 1. i 3. armije JA]	4
[Štabu 3. armije JA], 2. mart 1945.	5
[Naredba za formiranje 4. armije JA], 2. mart 1945.	6
[Glavnom štabu Slovenije], 3. mart 1945.	7
[Štabu 3. armije JA], 4. mart 1945.	7
[Govor na sjednici Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije održan 5. marta 1945. u Beogradu]	8
Predsjedništvu Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, 5. mart 1945.	9
Četvrtoj armiji [JA – za Štab], 5. mart 1945.	10
Drugom [udarnom] korpusu [za Štab], 5. mart 1945.	10
[Štabu 5. udarnog korpusa JA], 5. mart 1945.	10
[Glavnom štabu Slovenije], 6. mart 1945.	11
[Štabu 2. armije JA], 6. mart 1945.	11
[Ukaz o obrazovanju Ministarskog savjeta Demokratske Federativne Jugoslavije] 7. mart 1945.	12
[Štabu 2. armije JA], 7. mart 1945.	13
Drugom [udarnom] korpusu [JA], 7. mart 1945.	13
[Štabu 2. armije JA], 8. mart 1945.	14
Štabu 2. [udarnog] korpusa [JA], 8. mart 1945.	14
[Postavljanje politodjela artiljerijskih centara], 8. mart 1945.	14
Glavnom štabu Hrvatske, 9. mart 1945.	15
Štabu 2. armije [JA], 9, mart 1945.	16
Štabu 2. [udarnog] korpusa [JA], 9. mart 1945.	16
[Glavnom štabu Makedonije], 12. mart 1945.	17
Štabu 2. armije [JA], 12. mart 1945.	17

Strana

Štabu 4. armije [JA], 12. mart 1945. 18
[Glavnom štabu Hrvatske], 15. mart 1945. 18
[Štabu Vazduhoplovstva JA], 15. mart 1945. 19
Feldmaršalu Haroldu Aleksanderu, [savezničkom vrhovnom komandantu na Sredozemlju], [p.p. marta 1945] 19
Štabu 2, 3. i 5. [udarnog] korpusa [JA], 17. mart 1945. 20
Naredba ministra narodne odbrane za 18. mart 1945. godine 21
Naredba Pov. br. 336/45
Ministra narodne odbrane za sve oficire Jugoslovenske armije [od 20. marta 1945. godine] 22
Drugoj armiji [JA – za Štab], 20. mart 1945. 26
[Štabu 2. armije JA], 20. mart 1945. 27
[Štabu 2. armije JA] 20. mart 1945. 27
Drugi [udarni] korpus [JA – za Štab], 20. mart 1945. 27
[Pismo o reorganizaciji partijsko-političkog rada u JA], 21. mart 1945. 28
Štabu 2. armije [JA], 21. mart 1945. 31
[Štabu 3. armije JA], 21. mart 1945. 31
Štabu 2. [udarnog] korpusa [JA] Operativnom štabu, 22. mart 1945. 32
Drugoj armiji [JA – za Štab], 24. mart 1945. 32
Štabu 2. armije [JA] 25. mart 1945. 33
Komandantu [2. proleterske divizije], 25. mart 1945. 33
[Štabu Jugoslovenske mornarice], 26. mart 1945. 34
[Štabu Jugoslovenske mornarice], 26. mart 1945. 34
[Govor na mitingu održan povodom četvrte godišnjice 27. marta u Beogradu] 35
Komandantu Trećeg ukrajinskog fronta, maršalu Sovjetskog Saveza I[vanu] F[jodoroviču] Tolbuhinu, 28. mart 1945. 37
[Glavnom štabu Slovenije], 28. mart 1945. 37
Štabu 2. armije [JA], 28. mart 1945. 37
[Glavnom štabu Makedonije], 29. mart 1945. 38
[Štabu 22. udarne divizije], 29. mart 1945. 38
Štabu 2. armije [JA], 30. mart 1945. 38
[Štabu 4. armije JA], 30. mart 1945. 39
[Naređenje za regulisanje odnosa s privrednim organizacijama], 31. mart 1945. 39
[Glavnom štabu Hrvatske], 3. april 1945. 40
[Feldmaršalu Haroldu Aleksanderu, vrhovnom savezničkom komandantu na Sredozemlju], 4. april 1945. 40
[Glavnom štabu Hrvatske], 4. april 1945. 41
[Štabu 1. armije JA], 4. april 1945. 41
[Razgovor s delegacijom Albanaca s Kosova i Metohije održan u Beogradu 4. april 1945] 41

	Strana
[Glavnom štabu Slovenije], 5. april 1945.	44
[Izjava po dolasku u Moskvu], 5. april 1945.	44
Vanredni izveštaj Generalštaba Jugoslovenske armije za 6. april 1945. godine	45
[Pozdrav moskovskim pionirima], 8. april 1945.	46
[Govor na svečanom ručku održan 11. aprila 1945. u Moskvi u Kremlju povodom potpisivanja ugovora]	46
Gospođi [Eleonori] Ruzvelt, Vašington, 13. april 1945.	47
Predsjedniku [Hari] Trumanu, Vašington, 13. april 1945.	47
[Izvod iz stenografskih bilježaka s prijema u Sveslovenskom komitetu 13. aprila 1945. u Moskvi]	47
Vanredni izveštaj Generalštaba Jugoslovenske armije za 14. april 1945.	51
Razgovor dopisnika lista »Krasnaja zvezda« s predsjednikom Ministarskog savjeta Jugoslavije maršalom Josipom Brozom Titom	51
[Izjava pri odlasku iz Moskve], 17. april 1945.	57
[Maršalu Staljinu], 20. april 1945.	57
V[jačeslavu] M[ihailoviču] Molotovu, [Narodnom komesaru spoljnih poslova Sovjetskog Saveza], 20. april 1945.	58
M[ihailu] I[vanoviču] Kalinjinu, [predsedniku Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta SSSR-a], 20. april 1945.	58
[Predsedniku Savjeta narodnih komesara Ukrajinske SSR N.S. Hruščovu], 20. april 1945.	59
Drugoj Armiji [JA – za Štab], 21. april 1945.	59
[Glavnom štabu Hrvatske], 22. april 1945.	59
Štabu 2. armije [JA] 22. april 1945.	60
[Pohvala jedinicama 2. armije JA], 22. april 1945.	61
[Štabu 4. armije JA], 22. april 1945.	62
[Pohvala jedinicama 4. armije i jedinicama Mornarice], 22. april 1945.	62
Drugom korpusu [JA], za Operativni štab, 22. april 1945.	63
G[lavnom] štabu Hrvatske, 23. april 1945.	64
[Glavnom štabu Makedonije], 23. april 1945.	64
[Štabu 1. armije JA], 23. april 1945.	64
[Štabu 4. armije JA], 23. april 1945.	65
Drugu Staljinu, Moskva, Kremlj, 24. april 1945.	65
Glavnom štabu Hrvatske, 24. april 1945.	66
Štabu 2. armije [JA], 24. april 1945.	66
[Štabu 4. armije JA], 24. april 1945.	66
[Štabu 4. armije JA] 24. april 1945.	67
[Štabu 4. armije JA], 24. april 1945.	67
[Razgovor s omladinskom kulturno-prosvjetnom ekipom Oblasnog NO Istočne Bosne], 24. april 1945.	67
[Glavnom štabu Hrvatske], 25. april 1945.	70

Strana

[Glavnom štabu Hrvatske], 25. april 1945. 70
[Glavnom štabu Slovenije] 25. april 1945. 70
Štabu II armije, Štabu IV armije, Glavnom štabu Hrvatske, 25. april 1945. 71
[Štabu 1. armije JA], 25. april 1945. 71
Štabu 2. armije [JA], 25. april 1945. 71
[Štabu 4. armije JA], 25. april 1945. 71
[Štabu 4. armije JA], 25. april 1945. 72
[Štabu 4. armije JA] 25. april 1945. 72
Štabu Korpusa narodne odbrane Jugoslavije, 25. april 1945. 72
[Dopuna Uredbe o vojnim sudovima], 27. april 1945. 73
Glavnom štabu Hrvatske, 27. april 1945. 74
[Glavnom štabu Slovenije], 27. april 1945. 74
Štabu 2. armije [JA], 27. april 1945. 74
[Štabu 2. armije JA], 27. april 1945. 75
[Štabu 4. armije JA], 27. april 1945. 75
Štabu 3. [udarnog] korpusa [JA], 27. april 1945. 76
[Glavnom štabu Hrvatske], 28. april 1945. 76
Štabu 2. armije [JA], 28. april 1945. 76
[Štabu 4. armije JA], 28. april 1945. 77
[Štabu 4. armije JA] za generala Arsa [Jovanovića], 29. april 1945. 77
[Glavnom štabu Hrvatske], 30. april 1945. 77
[Glavnom štabu Slovenije], 30. april 1945. 78
[Direktiva za čišćenje slobodne teritorije od preostalih četničkih, ustaških i balističkih grupa], 30. april 1945. 78
[Štabu 4. armije JA], 30. april 1945. 83
[Štabu 4. armije JA] za generala Arsa [Jovanovića, načelnika Generalštaba JA], 30. april 1945. 83
[Pohvala jedinicama JA u borbama za oslobođenje Istre], 30. april 1945. 84
Štabu [Jugoslovenske] mornarice, 30. april 1945. 85
[Razgovor s delegacijom udarnika dječjeg naselja iz Kraljevićeva], 30. april 1945. 85
Drugu Staljinu, Moskva, Kremlj, kraj aprila 1945. 86
Prijateljstvo i uska saradnja naroda Jugoslavije s narodima Sovjetskog saveza – životna je potreba, [april 1945] 87

PRILOZI

Deklaracija vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, 9. mart 1945. 93
[Antoni Idnu, ministru spoljnih poslova, London], 11. mart 1945. 97

Strana

Ratni kabinet
Primirje i poslijeratni komitet
Pripreme koje treba izvršiti u oblasti Julijske Krajine oduzimanjem od Nijemaca, 19. mart 1945. 98

[Objašnjenje o primjeni nove formacije u JA], 14. mart 1945. 108

Kominike o razgovorima Tito-Iker [14. mart 1945] 113

[Ministarstvu spoljnih poslova, London], 16. mart 1945. 114

Prvom ministru [Vinstonu Čerčilu], 18. mart 1945. 114

[Direktiva za likvidaciju Bolmanskog mostobrana], 21. mart 1945. 116

Treća armija [za Štab] Kosta [Nađ, komandant 3. armije JA], 22. mart 1945. 117

[Kancelariji britanskog Ratnog kabineta], 23. mart 1945. 119

Sastanak s maršalom Titom, 24. mart 1945 121

[Zapisnik sa sjednice Politbiroa CKKPJ održane 1. aprila 1945. u Beogradu] 124

Direktiva za konačno likvidiranje neprijatelja 125

Naređenje za proboj Sremskog fronta, 9. april 1945. 132

Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije 138

[Izjava maršala Tita saradniku lista »Krasnaja zvezda«], 15. april 1945. 140

[Lordu Edvardu Halifaksu, britanskom ambasadoru, Vašington], 18. april 1945. 142

Radnom narodu grada i sela
Narodima Demokratske Federativne Jugoslavije, [28. april 1945] 143

Parole za Prvi maj 147

[Dostavljanje bojnih relacija], 29. april 1945. 149

Odluka o priznanju Albanske vlade, nezavisnosti država Sirije i Libana i uspostavljanju diplomatskih odnosa s Bugarskom, 29. april 1945. 152

NAPOMENE 153

HRONOLOGIJA 205

BIOGRAFSKE BELEŠKE 229

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 268

SKRAĆENICE 273

POPIS ILUSTRACIJA 275

NIRO »KOMUNIST« – Izdavački centar Komunist, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 27
I izdanje

Recenzenti
dr Veselin Đuretić
dr Branko Petranović
dr Nikola Popović

Registri
Enes Milak

Tekstove pisane na stranom jeziku preveli
Ljubinka Ribar
Vera Ristić
Dimitrije Šešerinac

Izbor fotografija
Pavle Ljumović

Jezički redaktor
Milorad Simonović

Likovno rešenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Miloš Majstorović

Ortografska lektura
Milutin Milović

Tiraž 10 000

Štampa
Vojna štamparija Beograd

YU ISBN 86-339-0075-2
YU ISBN 86-339-0093-9

КАТАЛОГИЗАЦИЈА У ПУБЛИКАЦИЈИ (CIP)

940.53(497.1)

ТИТО, Јосип Броз

Sabrana djela / Josip Broz Tito. – [1. izd.] . – Beograd: Izdavački centar Komunist, 1977 – . – књ. ; 22 cm

ISBN 86-339-0075-2

Т. 27: 1. mart – 30. april 1945. – 1988. – XI, 281 стр. : илустр.
Predgovor / Milovan Dželebdžić: стр. VII–XI.

ISBN 86-339-0093-9

327(497.1)

ПК: а. Народноослободилачка борба, 1941–1945
б. Југославија–Међународно признање

Обрађено у Народној библиотеци Србије, Београд